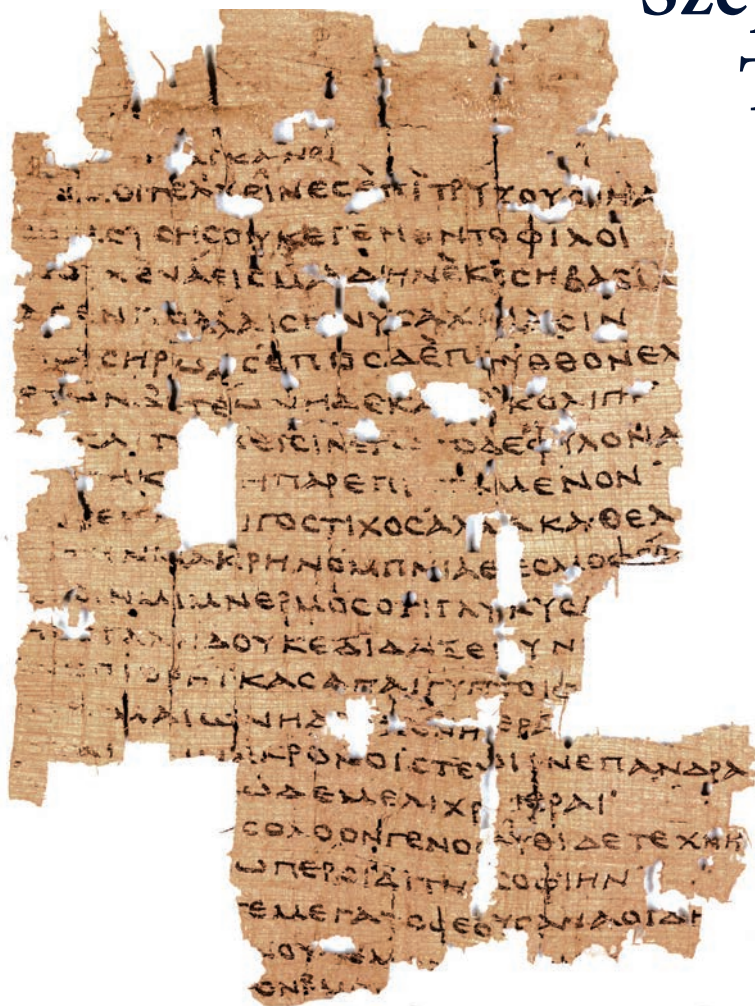

Szepessy
Tibor

Bevezetés az ógörög verstanba

ELTE Eötvös József Collegium

2013

Szepessy Tibor
BEVEZETÉS AZ ÓGÖRÖG VERSTANBA

* * *

Héphaistión: A metrumokról
Fordította Sipos Emőke

Szepessy Tibor

BEVEZETÉS AZ ÓGÖRÖG VERSTANBA

FÜGGELÉK

Héphaistión: A metrumokról
Fordította Sipos Emőke

ELTE Eötvös József Collegium
Budapest · 2013

TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0030 „Önálló lépések a tudomány területén”

A jelen kiadvány a „Klasszikus ókor, Bizánc és humanizmus.

Kritikai forráskiadás magyarázatokkal (NN 104456)” c.

OTKA pályázat támogatásával jött létre.

Szerkesztette Mayer Gyula (MTA-ELTE-PPKE Ókortudományi Kutatócsoport)

ISBN 978-615-5371-10-3

Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös József Collegium igazgatója

Borítóterv: Egedi-Kovács Emese

Nyomdai kivitel: Pátria Nyomda Zrt., 1117 Budapest, Hunyadi János út 7.

Felelős vezető: Fodor István vezérigazgató

Előszó

Ἀναγνώσοντι χαίρειν

Üdvözet a majdani olvasónak!

Ez a kis könyv elsősorban azokhoz szól, akik antik nyelvekre szakosodott egyetemi hallgatóként vagy pusztán magánlelkesezésből az ógörög nyelv és irodalom iránt érdeklődnek, és az antik költők formavilágával, közelebbről az eposzban, a lírikus költészetben és a drámában alkalmazott versmértékekkel szeretnének megismerkedni; más szóval tartalmát, célját és terjedelmét tekintve szegről-végről rokona olyan idegen nyelvű görög metrikáknak, mint amilyen Bruno Snellé, Bruno Gentilié vagy Martin Litchfield Westé, csak néhány példát idézve. Rokonuk továbbá annyiban is, hogy nem tör új utakat, hanem összefoglal, s ha a vitatott kérdéseket vagy értelmezési nehézségeket nem rejti is véka alá, a ma ismertet és elfogadottat rendezi áttekinthető rendszerbe, nem annyira az ógörög verstan elméleti problémáiba, hanem elsősorban az antik görög metrika gyakorlatába szeretne bevezetni, újdonsága legfeljebb az a fordítás, mely Héphaistión *A metrumokról* című művét, az ókorból fennmaradt egyetlen görög nyelvű metrikai kézikönyvet teszi – itt először – anyanyelvünkön hozzáférhetővé.

Az ógörög leíró metrikák egyes legújabb kori szerzői, mint B. Snell¹ vagy D. Korzeniewski,² anyaguk beosztásában és rendszerezésében abból indulnak ki, hogy a recitált versekben használatos mértékek az énekelt versben némileg változhatnak, másfelől az énekelt vers a recitált vers területén nem használt metrikai formákat is alkalmaz, tehát – az ógörög metrika és prozódia jel-

¹Snellről ld. 16 és 18.

²Korzeniewskiről ld. 16 és 19.

legzetességeinek ismertetése után – a pusztán recitált versek és az énekelt versek metrikáját különválasztva tárgyalják. Mások viszont, mint M. L. West³ vagy J. M. Sicking,⁴ eltekintenek ettől a szemponttól és inkább a műfajok alapján rendszereznek, kezdve a legfontosabb egynemű sortípusokkal (dactylicus hexameter, distichon, trimeter iambicus, tetrameter trochaicus, stb.), folytatva a líra illetve a dráma bonyolultabb, többféle metrumot variáló versképleteivel. A versmértékek alakulásához és változásaihoz fűződő történeti megfontolások természetesen mindegyik metrikában jelen vannak, de kiváltképpen M. L. Westnél, aki a római császárkor görög verselésének és metrikájának külön fejezetet szentel.

Jelen metrika P. Maas, B. Snell és D. Korzeniewski nyomain halad, megállapításaikra és példáikra is támaszkodva.

A könyv céljáról és megcélzott olvasóközönségéről mondtak alapján nyilvánvaló, hogy a reménybeli olvasónak valamilyen görög nyelvi ismerettel eleve rendelkeznie kell, legalábbis tudnia kell olvasni a példák görög szövegét, melyekhez terjedelmi okokból nem járul magyar fordítás. (Az egyetlen sort idéző, következésképpen grammatikai és értelmi összefüggéseikből kiszakított példák a szó igazi értelmében amúgyis fordíthatatlanok.) Másfelől a metrikai szabályok érvényesülését elemi görög ismeretek birtokában a példaként idézett sor(ok) szövegét nem értve (vagy alig értve) is ellenőrizni vagy megállapítani lehet, s mert a szöveg és a metrum mindig fontos, de olykor meglepő, mondhatni revelációként ható összjátékát csak az izmosabb görög tudású olvasó fedezheti fel, jónéhány ilyen helyre a magyarázatok sem mulasztják el felhívni a figyelmet.

Mindamellet a könyv a haladottabb görög tudású olvasókra is gondol, olyanokra, akik a lábjegyzetekben idézett – és magyarra le nem fordított – görög szövegek előtt sem torpannak meg; s a fordítás hiánya egyszersmind magasabb görög tudás

³Westről ld. 19.

⁴Sickingről ld. 16 kk.

megszerzésére csábíthatja a kezdőket is, hogy ezeket a szövegeket, melyek a metrika alapjainak jobb megértéséhez hasznosak, de nem múlhatatlanul szükségesek, egyszer majd maguk is érteni és értelmezni tudják. S mert több haszna volna ennek a metrikai bevezetésnek, ha a maga módján kézikönyvként is szolgálhatna, a kötetzáró két indexben adjuk a benne szereplő metrikai terminusok megszárt, és a példaként idézett antik szövegek teljes listáját.

Manapság középiskolában görögül úgyszólván senki, latinul is egyre kevesebben tanulnak, ennél fogva szükségesnek látszott a szokottnál jóval nagyobb gondot fordítani az alapfogalmak, köztük a metrikai terminusok magyarázatára. A többnyire görög eredetű utóbbiakat, minthogy a rómaiak átvették és utánuk a latin nyelvű középkor hagyományozta tovább, s mert magyar nyelvterületen is így honosodtak meg, néhány kivételtől eltekintve latinos átírásban közöljük. Ugyancsak a tudományos szakirodalomban használt latin címükkel idézzük az idézett antik szerzők műveit, ha nincs jó és új magyar fordításuk, ellenkező esetben viszont természetesen a magyar címüket használjuk.

Sipos Emőke fordítása, a függelékebe rekkentett magyar Héphaistión, szervesen kapcsolódik a könyv azt megelőző részéhez, részint mert mindkettő tárgya az ógörög metrika, részint mert a metrikai szabályok és tudnivalók ismertetése során több ízben történik – olykor a görög eredetit is idéző – utalás Héphaistión egy-egy megállapítására, példájára vagy akár teljes fejezetére. Ilyenkor egyenlőségi jellel, a fordító nevének kezdőbetűivel és a Héphaistión-mű belső számozásával mindig megadjuk, hol található és olvasható magyarul a szöveg idézett részlete vagy fejezete, illetve Héphaistión megállapítása a magyar fordításban. A fordító lábjegyzeteit, melyekben Héphaistiónt a modern metrikák megállapításaival igyekezett szembesíteni, érintetlenül hagytuk, végtére is akadhatnak olyan majdani olvasók, akik az ógörög verstan felfedezését Héphaistiónnal szeretnék kezdeni.

Végül, ami emlékező szó nélkül nem maradhat: jelen szerény metrikai bevezetés végső változatán dolgozva immár sokadszor lehettem hálás Mayer Gyulának, aki nem csupán nyelvészet és metrika összefüggéseire tudta tudós tájékozottsággal felhívni a figyelmemet, hanem a könyv technikai kivitelezéséből is az oroszlanrészt vállalta, és többször Mészáros Tamásnak, aki nemcsak a kéziratot olvasta végig, hanem tanácsaival és kritikai észrevételeivel is előbbre vitt. A könyv elkészültéhez az ő önzetlen és mindig tettekéssé kollegialitásuk is sokban hozzájárult. Az esetleges hibákért vagy hiányosságokért egyedül enyém a felelősség.

Szepessy Tibor

Tartalomjegyzék

Előszó	5
Tartalomjegyzék	11
Első rész. A görög metrikáról általában	13
A. Az ógörög metrika történetének alapvonalai	13
Ókor	13
Újabb és legújabb kor	15
B. A legfontosabb modern szakirodalom	17
Kutatási beszámolók (időrendben)	17
Monográfiák (hozzávetőleges időrendben)	17
Többször idézett művek	20
D. Elemi tudnivalók	24
A szótagok hosszúsága és rövidsége	24
I. Általános szabály	26
II. Kiegészítő szabályok	27
A. Magánhangzók	27
B. Mássalhangzók	34
Metrikai egységek	39
Második rész. A görög vers változatai	47
A. A recitált vers	47
A dactylicus hexameter	47
A. A verslábak	49
B. A caesurák és diaeresisek	55
C. Az ún „hidak”	62
D. A hexameter története a hellénisztikus és római korban	64

[E.] Megjegyzés a magyar hexameterről	70
A pentameter	72
A pentameter sajátosságai	73
A trimeter iambicus	77
[A.] A szótagok feloldásának szabályai	78
[B.] A legfontosabb metszetek és hidak	83
[C.] A metszetek funkciói	85
[D.] A trimeter iambicus szerkesztésének egyéb szabályai és finomságai	86
[E.] További megjegyzések a iambushoz	90
A sánta iambus	94
A tetrameter trochaicus	95
[1.] A feloldások	97
[2.] A metszetek	97
[3.] A hidak és a tetrameter trochaicus szerkeszté- sében mutatkozó egyéb szabályosságok	100
[4.] A tetrameter trochaicus szerkesztésének egyéb sajátságai	102
B. Az énekelt vers	104
Metrumismétlő (κατὰ μέτρον) formák	104
A lírai dactylus	104
A lírai anapaestus	116
[A.] A menet-anapaestus	117
[B.] A tragédia sirató- és egyéb anapaestusai . . .	121
A lírai iambus	123
A lírai trochaeus	133
A creticus	137
A choriambus	140
[A.] A choriambusról általában	140
[B.] Az ún. „choriambicus dimeter”	143
Az ionicus a minore	145
Metrumot nem ismétlő (οὐ κατὰ μέτρον) formák . .	150
Az asynartétos	150
Az aiol melos	154

A dochmius	171
A dactyloepitritusok	179
Héphaistión Kézikönyve a metrumokról	189
<i>Az Enchiridion</i>	191
I. <A szótagról>	192
<A rövid szótagról>	192
A hosszú szótagról	193
A közös (κοινή) szótagról	194
II. A synecphonesisről	200
III. A verslábakról	202
IV. A szótagok végződéséről	204
V. Az iambusról	207
VI. A trochaeusról	209
VII. A dactylusról	211
VIII. Az anapaesticus metrumról	216
IX. A choriambicus metrumról	221
X. Az antispasticus metrumról	224
XI. Az ionicus a maiore metrumról	227
XII. Az ionicus a minore metrumról	230
XIII. A paíon metrumról	233
XIV. Ellentétet okozó metrumkeveredés	237
XV. Az asynartéon metrumról	242
XVI. A változó formájú metrumokról	252
Indexek	255
A. Az idézett metrikai terminusok	255
B. Az idézett antik szerzők és a tőlük metrikai példaként idézett szövegrészletek	260

Első rész

A görög metrikáról általában

A. Az ógörög metrika történetének alapvonalai

ÓKOR

Az, ami versről, versmértékről és ritmusról Aristophanésnál⁵ és Platónnál⁶ olvasható, valószínűleg Damón (Periklés kora) etikai megalapozású zeneelméleti nézeteire megy vissza, mint ahogyan részben az is, amit a témáról Aristotelés a *Poétikában* illetve a *Rétorikában* mond.⁷ A filozófus és tudós Aristoxenos (Kr. e. 4. század második fele) már a zeneelmélet részdiszciplínájaként, önállóan tárgyalta ugyan a ritmikát,⁸ de a metrika átfogó elmélete csak később alakult ki, közelebbről a hellénisztikus korban, amikor az archaikus kori líra metrikai alapelvei kezdtek elhomályosulni, következésképp a versek sorokra tördelése bizonytalanná vált, vagy akár teljesen megszűnt (annak a papirusznak a scriptora, aki a Kr. e. 5/4. század fordulóján élt Timotheos *Perzsákját* nem sokkal a mű keletkezése után lejegyezte, egyáltalán nem tagolta a verset), jóllehet a hellénisztikus irodalomtudósok által kiadott költői szövegek pontos és hiteles közléséhez éppen a költeményeket sorokra tagoló metrikai gyakorlat ismeretére és

⁵*Felhők* 638 kk., ahol Sókratés *περὶ μέτρων ἢ ῥυθμῶν ἢ περὶ ἐπῶν* tanítaná Strepsiadést, illetve azt firtatja tőle, vajon a *μέτρον*-ok közül a *τρίμετρον*-t vagy a *τετράμετρον*-t tartja-e szebbnek.

⁶*Állam* 3. könyv passim, a dallamról és a ritmusról 398c–401a (10–11. c.); a ritmussal kapcsolatban tesz említést, Damónra hivatkozva, az enoplion egy fajtájáról, azonkívül a dactylusról, a *ῥοῶν*-ról, a iambusról és a trochaeusról.

⁷Ld. főként *Poetica* 4, 1449a 19–28, 24, 1459b 34; *Rhetorica* 3. 8, 1408b 32.

⁸*Elementa rhythmica* I–II. Ed. G. B. Pighi. Bologna, 1959.

elméleti megalapozására lett volna szükség. Ezt a munkát az antik adatok szerint a bizánci Aristophanés (Kr. e. 3–2. század fordulója) végezte el, idevágó írásai azonban elvesztek.

Utóbb két jelentősebb metrikai elmélet alakult ki, melyek azonban nem, vagy nem elsősorban az archaikus görög líra ismeretén alapulnak, inkább csak az iskolák számára készültek. Az alexandriai elmélet szerint minden versforma a *πρωτότυπα μέτρα*-ból, azaz a különböző „elemi” verslábakból alakult ki: ennek a hívei voltak Philoxenos (Kr. e. 1. század), Héliodóros (Kr. u. 1. század) és Héphaistión (Kr. u. 2. század); az utóbbinál kilenc elemi versláb szerepel, a dactylus, az anapaestus, az iambus, a trochaeus, az antispastus, a choriambus, a ionicus a minore, a ionicus a maiore és a creticus.⁹

Második a pergamoni elmélet, melynek kulcsszava a *derivatio*: az elmélet főként latin hívei, mint Varro (Kr. e. 1. század), Caesius Bassus (Kr. u. 1. század), vagy Terentianus Maurus (Kr. u. 2–3. század fordulója),¹⁰ ugyanis az összes versforma alapjáivá a dactylicus hexametert és az iambicus trimetert tették meg, ezekből alakult volna ki a többi versforma az *adiectio* (hozzáadás) és a *detractio*, (elvétele) a *concinatio* (összekapcsolás) és a *permutatio* (felcserélés) segítségével.

Az ókortól egészen az újabb korig Héphaistión kivonatban ránk maradt kézikönyve¹¹ (és a hozzá fűzött későbbi kommentáriródlalom) volt és maradt mértékadó. Héphaistiónnál is bizonytalanok azonban az elméleti alapok, amellet pedig az archaikus

⁹A Hermogenészhez (Kr. u. 2–3. század fordulóján) írt scholionok (*Rhetores Graeci* VII p. 936, 26 kk.) szerint ἰστέον ὅτι Ἡφαιστίων φυσικὰ μέτρα γενικὰ βούλεται εἶναι ἐννέα: δακτυλικόν, ἀναπαιστικόν, ἰαμβικόν, τροχαϊκόν, ἀντισπαστικόν, χοριαμβικόν, ἰωνικόν ἀπὸ μεῖζονος, ἰωνικόν ἀπ’ ἐλάττονος, κρητικόν (in: Héphaistión p. 77, 19 – 78, 1 Consbruch). Héphaistión kivonatát magyarra Sipos Emőke fordította (még 1995 folyamán), lásd a Függelékben; angolra J. M. van Ophujsen (Leiden, 1987).

¹⁰A római metrikusok írásait a *Grammatici Latini* VI. kötete tartalmazza: *Grammatici Latini*. Vol. VI. Scriptores Artis Metricae. Ed. H. Keil. Lipsiae, 1874.

¹¹*Enchiridion. Cum commentariis veteribus*. Ed. M. Consbruch. Lipsiae, 1906 (= Stuttgart, 1971); részletesebben ld. A jelen kötetben többször idézett gyűjtemények és kiadások, II. C.

görög lírából csak törmelékek maradtak, s még ha a papiruszok, a scholionok és a középkori kéziratok enyhítik is a veszteséget, semmi esetre sem maradt elegendő anyag ahhoz, hogy az antik metrikai elméletek helyett egy érvényes és megalapozottabb új elméletet lehessen kidolgozni. Különben is vitatható, van-e és mennyi jelentősége annak, ha egy papirusz és egy középkori kódex kómetriája történetesen megegyezik, s ugyancsak kérdéses, mi az értéke egyes bizánci tudósok, mint Démétrios Triklinios – egyébként meglehetősen korlátozott – metrikai ismereteinek.¹² További nehézség, hogy az ógörög éneknek és zenének úgyszólván semmi emléke nem maradt, holott mindkettő kapcsolatban állt a verssel, következésképpen azok ismeretében bizonyos metrikai jelenségekre minden bizonnyal magyarázatot tudnánk adni. Akik tehát egy átfogó görög metrika esélyeit borúlátóan vagy éppen szkeptikusan ítélik meg – köztük volt, szélsőséges példaként, Wilamowitz-Moellendorff is¹³ – egyáltalában nem alaptalanul aggályoskodnak.

ÚJABB ÉS LEGÚJABB KOR

Az antik verselés egész területének metrikai alapelveit A. Boeckh fedezte fel (1811), bár előtte R. Bentley és R. Porson is sokban hozzájárult a recitált vers törvényeinek megismeréséhez. G. Hermann metrikája (1816) módszertani szempontból azért figyelemre méltó, mert a szabályokat igyekezett a szövegek vizsgálatából (*observatio*), nem pedig az ókori elméletből levonni.

A kezdeményezők után a tudomány képviselői hol hitelt adtak az antik metrikusoknak (mint R. Westphal, de maga A. Boeckh is), vagy többé-kevésbé kétségbe vonták az állításait (mint P. Maas); voltak, aki a modern zene felől közeledtek az antik költészethez (egyebek közt R. Westphal, J. H. H. Schmidt,

¹²Az ógörög metrika szempontjából is számos fontos szöveget tartalmaz a MTA bilingvis sorozatában megjelent *Források az ókori görög zeneesztétika történetéhez*. Válogatta, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Ritoók Zs. Budapest, 1982.

¹³Ld. *Griechische Verskunst*. Berlin, 1921, 58 és passim.

W. Christ); a historizáló irányzat képviselői (Th. Bergk, H. Usener, F. Blass, O. Schroeder, F. Leo, U. von Wilamowitz-Moellendorff, G. Pasquali, B. Gentili) elsősorban a ritmus interpretációjával kísérleteztek; mások megint inkább a jelenségek józan leírását helyezték előtérbe (K. Rupprecht, P. Maas); és sokan a két utóbbi irányzatot próbálkoztak összebékíteni, hiszen mindkettő képviselői jelentős eredményeket értek el. Amellett már viszonylag korán elkezdődött – és mai napig lankadatlanul folyik – annak kutatása, hogy a görög vers szabályrendszere hogyan és mennyiben volna indoeurópai örökségből (jelesül az óind verselés fényében) levezethető és magyarázható.

A második világháború óta sokan – egyebek közt B. Snell vagy D. Korzeniewski – az előző korszak eredményeit használták és finomították, mások viszont, élükön A. M. Dale-lal, kísérletet tettek egy új kólometria kidolgozására.

A jelen helyzet átmeneti: a hozzáférhető szakirodalom javarésze még a hagyományos terminológiát és jelrendszert használja, az új még nem terjedt el, de J. M. Sicking legfrissebb – és erősen vitatott – metrika-kötete (ld. lentebb a bibliográfiát), mely rangos helyen, az Iwan von Müller által alapított sorozatban jelent meg, már az új kólometria szisztéma alapján áll.

Tovább lépésre és az elméleti alapok feltárására az adna reményt, ha elkészülne a kólonok és verssorok teljes anyagon alapuló listája (ebben a számítógép sokat segíthet): ez lehetővé tenné, hogy az eddiginél részletesebben és pontosabban feltérképezhessük az antik verselés morfológiáját, s hogy történeti fejlődését is tisztábban láthassuk.

B. A legfontosabb modern szakirodalom

KUTATÁSI BESZÁMOLÓK (IDŐRENDBEN)

- A. M. Dale: *Greek Metric* 1936–1957. *Lustrum* 2 (1957) 5–51.
 P. W. Harsh: *Early Latin meter and prosody* 1935–1955. *Lustrum* 3 (1958) 215–250.
 R. J. Getty: *Classical Latin metre and prosody* 1935–1962. *Lustrum* 8 (1963) 103–160.
 L. P. E. Parker: *Greek metric* 1957–1970. *Lustrum* 15 (1970) 37–98.

MONOGRÁFIÁK (HOZZÁVETŐLEGES IDŐRENDBEN)

- W. Christ: *Metrik der Griechen und Römer*. Leipzig, ²1879. (Gazdag anyaga miatt ma is haszonnal forgatható.)
 R. Westphal – H. Gleditsch: *Allgemeine Theorie der griechischen Metrik*. In: *Theorie der musischen Künste der Hellenen* III/1. Hrsg. von A. Rossbach – R. Wilhelm. Leipzig, 1887.
 Négyesy L.: *A mértékes magyar vers története*. Budapest, 1892.
 F. Leo: *Der saturnische Vers*. Berlin, 1905.
 F. Vollmer: *Römische Metrik*. In: Gercke – Norden, *Einleitung in die Altertumswissenschaft* I. 8. ³1923.
 O. Schroeder: *Aeschyli cantica*. Leipzig, 1906, ²1916.
 O. Schroeder: *Sophoclis cantica*. Leipzig, 1907, ²1923.
 O. Schroeder: *Euripidis cantica, fragmento Grenfelliano adiecto*. Leipzig, 1910, ²1928.
 O. Schroeder: *Aristophanis cantica*. *Stropharum popularium appendiculam adiecit O. Sch.* Leipzig, 1909, ²1930.
 U. v. Wilamowitz-Moellendorff: *Griechische Verskunst*. Berlin, 1921 (= Darmstadt, 1958). A görög versmértékek történetének legrészletesebb (bár helyenként már túlhaladott) feldolgozása.
 P. Maas: *Griechische Metrik*. In: *Einleitung in die Altertumswissenschaft*. Hrsg. von A. Gercke – E. Norden. I. Heft 7.

- Leipzig – Berlin, 1923, ³1929 (= *Greek Metre*. Trans. by H. Lloyd-Jones. Oxford, 1962; P. Maas – A. Ghiselli: *Metrica greca*. Traduzione e aggiornamenti. Firenze, 1976). Az ógörög metrika talán leginkább megbízható leírása és rendszerezése.
- A. Meillet: *Les origines indo-européennes des mètres grecques*. Paris, 1923.
- O. Schroeder: *Nomenclator metricus*. Alphabetisch geordnete Terminologie der griechischen Verswissenschaft. Heidelberg, 1929.
- O. Schroeder: *Grundriß der griechischen Versgeschichte*. Heidelberg, 1930.
- A. Wifstrand: *Von Kallimachos zu Nonnos. Metrisch-rhythmische Untersuchungen zur späteren griechischen Epik und zu verwandten Gedichtgattungen*. Lund, 1933.
- B. Gentili: *Metrica greca arcaica*. Firenze, 1950.
- J. B. Hofmann – H. Rubenbauer: *Wörterbuch der grammatischen und metrischen Terminologie*. Heidelberg, 1950, ²1963.
- F. Crusius: *Römische Metrik. Eine Einführung*. Neu bearbeitet von H. Rubenbauer. München, ²1955.
- W. J. W. Koster: *Traité de métrique grecque, suivi d'un précis de métrique latine*. Leiden, 1936, ⁴1966.
- K. Rupprecht: *Abriß der griechischen Verslehre*. München, 1949. Az *Einführung*nál rövidebb, de a Porson-törvényről részlete-sebben szól.
- K. Rupprecht: *Einführung in die griechische Metrik*. München, ³1950.
- B. Snell: *Griechische Metrik*. Göttingen, ⁵2010 (¹1955), a negyedik, javított kiadás (1982) változatlan újranyomása. Rövid, egyetemek számára készült összefoglalás.
- Th. Georgiades: *Musik und Rhythmus bei den Griechen. Zum Ursprung der abendländischen Musik*. Hamburg, 1958.
- C. Del Grande: *La metrica greca*. Torino, 1960. In: *Enciclopedia classica* II., V. 2., 133–513.

- A. Dain: *Traité de métrique grecque*. Paris, 1965.
- H. Drexler: *Einführung in die römische Metrik*. Darmstadt 1967.
- A. M. Dale: *The Lyric Metres of Greek Drama*. Cambridge, 1948, ²1968.
- D. Korzeniewski: *Griechische Metrik*. Darmstadt, 1968 (= ³1991).
- G. Nagy: *Comparative studies in Greek and Indic Meter*. Cambridge Mass., 1974.
- A. M. Dale: *Metrical Analyses of Tragic Choruses*.
I. *Dactylo-epitrite*. BICS Suppl. XXI/1. London, 1971.
II. *Aeolo-Choriambic*. BICS Suppl. XXI/2. London, 1981.
III. *Dochmiac-Iambic-Dactylic-Ionic*. BICS Suppl. XXI/3. 1983.
- E. L. Rossi: *Verskunst*. In: *Der Kleine Pauly*, München, 1979. V. 1210–1218.
- Szepes E. – Szerdahelyi I.: *Verstan*. Budapest, 1981. Az antik verselésről: 183–335.
- M. L. West: *Greek Metre*. Oxford, 1982.
- M. L. West: *Introduction to Greek Metre*. Oxford, 1989 (= 1987). Ez a „bevezetés” 1982-ben megjelent részletes metrikájának egyetemek számára készült változata.
- J. M. Sicking: *Griechische Verslehre*. München, 1993.
- Tar I.: *Latin metrika*. Szeged, 1998. (Igen részletes bibliográfiával, ld. 108–121.)

C. A jelen kötetben többször idézett szöveggyűjtemények és szövegkiadások

melyekre a kötet (a Függelékét is beleértve) csak az antik szerző nevével vagy a gyűjtemény rövidített címével hivatkozik

AG = *Anthologia Graeca I–IV*. Ed. H. Beckby. München, I–II. ²1965, III–IV. ²1968.

Aischylos = *Aeschyli Septem Quae Supersunt Tragoediae*. Ed. Denys Page. (Oxford Classical texts.) Oxford, 1972.

Aischylos frg. = *Die Fragmente der Tragödien des Aischylos*. Ed. H. J. Mette. Berlin, 1959.

Apollónios Rhodios = *Apollonii Rhodii Argonautica*. Ed. H. Frankel. Oxford, 1961 (javított kiadás 1970).

Babrius = *Mythiambi Aesopici. Babrius and Phaedrus*. Ed. B. E. Perry. Cambridge Mass., 1965.

Bakchylidés = *Bacchylides, Carmina cum Fragmentis*. Ed. Herwig Maehler. Editio undecima. München – Leipzig, 2003.

CA = *Collectanea Alexandrinorum. Reliquiae minores poetarum Graecorum aetatis Ptolemaicae 323–146 a. C. epicorum, elegiacorum, lyricorum, ethicorum cum epimetris et indice nominum*. Ed. J. U. Powell. Oxford, 1925 (= 1970).

CAF/Kock = *Comicorum Atticorum Fragmenta I–III*. Ed. T. Kock. Leipzig, 1880–1888.

CGF/Kaibel = *Comicorum Graecorum Fragmenta*. Ed. G. Kaibel. Berlin, 1899.

Catullus = *Catullus*. Ed. M. Schuster. Lipsiae, (Teubner) ²1954.

ED = *Epigrammata demonstrativa*. Ed. E. Cougny. In: *Epigrammatum anthologia Palatina cum Planudeis et appendice nova*. Vol. III. Paris, 1890.

EG = *Epigrammata Graeca*. Ed. D. L. Page. Oxford, 1975.

Ennius = *Ennianae poesis reliquiae iteratis curis*. Ed. J. Vahlen. Lipsiae, ²1903 (1967).

- Euripidés = *Euripides; Tragödien I–VI*. Ed. D. Ebener. (Schriften und Quellen des alten Welt 30/1–6.) Berlin, 1972–1980.
- Héphaistión = *Hephaestionis Enchiridion. Cum commentariis veteribus*. Ed. M. Consbruch. Lipsiae, 1906 (= Stuttgart, 1971). A tartalom: Hephaestionis ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων, pp. 1–58 (Sipos Emőke fordítása a Függelékben csak ezekre a lapokra terjed ki, de minthogy a következőkben a kiadás többi részére is hivatkozni fogunk, indokolt a tartalmi részletezés): Hephaestionis μετρικῆς εἰσαγωγῆς περὶ ποιήματος, pp. 58–62; Hephaestionis περὶ ποιημάτων, pp. 62–73; Περὶ σημείων, pp. 73–76; Fragmenta Hephaestionea, pp. 76–78; Commentarii in Hephaestionem, pp. 79–304 (1. Prolegomena Longini commentariique reliquiae = scholiorum^B lib. I, pp. 79–89; 2. Scholia^A, pp. 91–174; Commentarius Georgi Choerobosci, pp. 175–254; 4. Scholia^B lib. II–V, pp. 255–304); Appendix Dionysiaca, pp. 305–334; Appendix rhetorica, pp. 335–343; Mantissa, pp. 345–407 (1. Commentarii de hexametro, pp. 347–354 [A. περὶ παθῶν, pp. 347–350; B. περὶ εἰδῶν, pp. 350–351; C. περὶ διαφορῶν, pp. 351–352; D. περὶ τομῶν, pp. 352–354]; 2. De metro et de pedibus, pp. 355–358; 3. Epitome Hephaestionea, pp. 359–362; 4. Trichae libellus de novem metris, pp. 363–399; 5. Fragmentum anonymum in Oxyrhynchi papyro CCXX servatum, pp. 401–407).
- Hippónax = *Hipponax. Testimonia et fragmenta*. Ed. H. Degani. Leipzig, 1983.
- Hésiodos = *Hesiodi Theogonia, Opera et dies, Scutum*. Ed. F. Solmsen. *Fragmenta selecta*. Edd. R. Merkelbach et M. L. West. (Oxford Classical Texts.) Oxford, 1990.
- Homéros = *Homeri Opera: Iliadis I–XXIV*. Edd. D. B. Munro and Th. W. Allen. Vol. I–II. (Oxford Classical Texts.) Oxford, 1990; *Homeri Opera: Odysseae I–XXIV*. Edd. D. B. Munro and Th. W. Allen. (Oxford Classical Texts.) Vol. III–IV. Oxford, 1990.

Horatius = *Horatius: Opera*. Ed. I. Borzsák. Leipzig (Teubner), 1985.

JeE = *Iambi et Elegi Graeci ante Alexandrum cantati I-II*. Ed. M. L. West. Oxonii, 1971–1972.

Kallimachos = *Callimachus I-II*. Edidit Rudolf Pfeiffer. Oxford, 1949–1953.

Menandros = *Menandri reliquiae selectae*. Ed. F. H. Sandbach. Oxford, 1972.

Musaios = *Musaeus: Hero et Leander*. Ed. H. Färber. München, 1961.

Nonnos = *Nonni Panopolitani Dionysiaca*. Recognovit R. Keydell. Vol. I–II. Berolini, 1959 (=2000).

Paroemiographi = *Corpus Paroemiographorum graecorum I-II*. Edd. E. L. a Leutsch & F. G. Schneidewin. Göttingen, 1839–1851 (1965).

PCG = *Poetae Comici Graeci III/2 és IV*. Edd. S. Kassel – C. Austin. Berlin – New York, 1984, illetve 1983.

PeG = *Poetae elegiaci Graeci*. Testimonia et fragmenta I–II. Edd. B. Gentili – C. Prato. Leipzig, 1988.

Pindaros = *Pindari Carmina cum fragmentis. 1. Pars. Epinicia*. Post B. Snell ed. H. Maehler. (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana.) Leipzig, 1980. *Pindari Carmina cum fragmentis. Pars 2. Fragmenta*. Indices. Ed. H. Maehler. (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana.) Leipzig, 1989.

PL = *Poetarum Lesbiorum fragmenta*. Edd. E. Lobel – D. L. Page. Oxford, 1968 (az 1955-ben megjelent kiadás javított változata).

PLG = *Poetae Lyrici Graeci I-III*. Ed. T. Bergk. Leipzig, ⁴1878–1882.

PMG = *Poetae Melici Graeci. Alcmanis Stesichori Ibyci Anacreontis Simonidis Corinnae poetarum minorum reliquias carmina popularia et convivialia quaeque adespota feruntur*. Ed. D. L. Page. Oxford, 1962.

- SH = *Supplementum Hellenisticum*. Edd. H. Lloyd-Jones – P. Parsons. Berlin, 1983.
- SLG = *Supplementum Lyricis Graecis. Poetarum lyricorum Graecorum fragmenta quae recens innotuerunt*. Ed. D. Page. Oxford, 1974.
- Sophoklés = *Sophoclis Fabulae*. Recognoverunt brevique adnotatione critica instruxerunt H. Lloyd-Jones et N. G. Wilson. (Oxford Classical Texts.) Oxford, 1990.
- TGF/Snell = *Tragicorum Graecorum Fragmenta I*. Ed. B. Snell. Göttingen, 1971.
- TGF/Kannicht – Snell = *Tragicorum Graecorum Fragmenta II*. Edd. R. Kannicht – B. Snell. Göttingen, 1981.
- TGF/Radt = *Tragicorum Graecorum Fragmenta III*. Ed. S. Radt. Göttingen, 1985.
- TGF/Nauck = *Tragicorum Graecorum Fragmenta*. Ed. A. Nauck. Leipzig, ²1889.
- Theognis = *Theognis: Elegiae*. Ed. D. Young (post E. Diehl). Leipzig (Teubner) ²1971.
- VS = *Die Fragmente der Vorsokratiker I–III*. Edd. H. Diels – W. Kranz. Berlin, ⁵1934–1937.

D. Elemi tudnivalók

A SZÓTAGOK HOSSZÚSÁGA ÉS RÖVIDSÉGE

~ HÉPHAISTIÓN I., SE 192 KK.

Mindenekelőtt következzenek a metrikai kézikönyvekben többnyire általánosan használt metrikai jelek táblázata:

—	longum = hosszú szótag (de jele lehet a sorvégi szótagnak is, melyet tényleges időmértékétől függetlenül hagyományosan hosszúnak szokás tekinteni, ld. I. c.
˘	breve = rövid szótag
×	anceps = indifferens időmértékű szótag
⋈	anceps, ahol többnyire longum áll
⋈	anceps, ahol többnyire breve áll
⋈	longum, melyet két breve helyettesíthet
⋈	két breve, melyeket egy longum helyettesíthet
○○	az ún. aiol bázis (mindkét szótag időmértéke indifferens, ezért egyes metrikákban jele ××)
^	egy elem hiánya; ha a metrum elejéről hiányzik, a metrum acephalus (fej nélküli), ha a végétől, catalecticus ([előbb] befejeződő, csonka)
	sormetszet (caesura vagy diaeresis), kötelező
- - -	sormetszet, kívánatos
	szünet, illetve periódus vagy sor vége
	strófa vége
⊗	kompozíció vége
∩	a versnek az a pontja, ahol kerülték szóvégződést (neve híd)
αω	egy szótagként kiejtett magánhangzókapcsolat (görög nevük synizesis vagy synaloephe)
,	metrum vagy láb vége

a. Az ógörög versritmust lényegileg a verset alkotó szavak szótagjainak hosszúsága illetve rövidsége, pontosabban a hosszú és a rövid szótagok szabályos ritmikus váltakozása adja, az ógörög nyelvben ugyanis – a magyartól és más európai nyelvektől eltérően – a szavaknak nem volt dinamikus, csak zenei hangsúly¹⁴ (utóbbit jelölik az ékezetek), s az ógörög vers esetében a metrikus ictus (nyomaték) létezése ugyanígy kizárható.

b. A hosszú (—) és rövid (◡) szótagok időbeli viszonyát az antik metrikusok a 2:1 aránnyal fejezték ki, a hosszú szótagot tehát 2, a rövidet 1 időegységnek vették, s szerintük a szótagok időmértékét a benne foglalt mássalhangzók csak akkor befolyásolták, ha a szótag magját alkotó magánhangzót legalább két mássalhangzó vagy az ún. kettős mássalhangzók egyike (vagyis ζ, ξ, illetve ψ) követte.¹⁵ Az „időegység” neve görögül χρόνος,¹⁶ de a modern metrikák inkább ennek latin megfelelőjét, a *mora* szót használják; következésképpen a spondeusokból vagy dactylusokból, azaz csupa négy időegységnyi lábakból álló dactylicus hexameter például $6 \times 4 = 24$ χρόνος-t vagy morát tartalmaz.

c. A verssor utolsó szótagját, függetlenül annak tényleges időmértékétől, már az antikok következetesen közömbösnek (ἀδιάφορος) tekintették, például a dactylicus hexameter utolsó lábjá spondeus és trochaeus egyaránt lehet, vagyis itt a breve is longumnak, és fordítva, a longum is brevének számíthat,¹⁷

¹⁴Ld. Dionysios Halicarnassensis, *De compositione verborum* 11, 73 kk. Usener – Radermacher.

¹⁵A Kr. u. 6. vagy 7. században élt Choroiboskos azonban Héphaistión művéhez írt kommentárjában hivatkozik olyan görög ritmikai szakírókra, akik a mássalhangzók-nak külön-külön $\frac{1}{2}$ – $\frac{1}{2}$ időegységet tulajdonítottak, így a ὥς szó például $2\frac{1}{2}$ időegységgel mérték (in: Héphaistión p. 180, 4–14).

¹⁶Ld. Héphaistión p. 179, 23 – 180, 3: λέγεται μέτρον καὶ ὁ χρόνος· ὅθεν δάκτυλος τετράμετρος ἐστίν, οἷον εἰ τετράχρονος, καὶ ὁ ἡρωϊκὸς στίχος λέγεται καὶ δ (= 24) ἔχειν μέτρα, οἷον εἰ χρόνους, ὥς δηλοῖ ὁ Ὀρφεὺς ἢ ἡ Πυθία λέγουσα περὶ τοῦ ἔπους οὕτως· ὄρθιον ἑξαμερὲς τετρώων καὶ εἴκοσι μέτρων.

¹⁷Héphaistión szerint Παντὸς μέτρον ἀδιάφορος ἐστίν ἢ τελευταία συλλαβή, ὥστε δύνασθαι εἶναι αὐτὴν καὶ βραχέα καὶ μακράν, s példaként az *Ilias* 2. énekének első két sorát idézi (p. 14, 15–17 = SE 206, IV. 5).

mindamellett a soron következő példákat tanácsosnak látszott a tényleges időmértéknek megfelelően kódolni.

d. A verssort, ha az azt alkotó szótagok hosszúságát vagy rövidségét akarjuk meghatározni, a szótagolásban összefüggő szólamnak kell tekintenünk. Így Homéros *Ilias*ának első két sorának szótagolása (a sorok fölött a dactylus közismert képletével) a következő:

$\bar{M}\eta|\bar{\nu}|\bar{\nu}|\check{\alpha}|\bar{\epsilon}|\check{\delta}\epsilon|\check{\theta}\epsilon|\bar{\alpha}|\bar{\Pi}\eta|\bar{\lambda}\eta|\check{\iota}|\check{\alpha}|\check{\delta}\epsilon\omega|\check{A}|\check{\chi}\iota|\bar{\lambda}\eta|\bar{o}\varsigma$
 $\bar{o}\bar{\nu}|\bar{\lambda}\bar{o}|\check{\mu}\epsilon|\bar{\nu}\eta\bar{\nu},|\bar{\eta}|\bar{\mu}\bar{\nu}|\check{\rho}\iota',|\check{A}|\check{\chi}\bar{\alpha}|\bar{o}\bar{\iota}\varsigma|\check{\alpha}\bar{\lambda}|\check{\gamma}\epsilon',|\check{\epsilon}|\bar{\theta}\eta|\check{\kappa}\epsilon,$

vagyis az időmérték meghatározásánál a szóhatár semmiféle szerepet nem játszik (hogy miért kell az alul ívvel jelölt $\epsilon\omega$ -t egyetlen szótagnak tekinteni, arra vonatkozóan ld. lentebb, II. Kiegészítő szabályok [A3], az $\alpha\iota$ és $\omicron\iota$ pedig egyetlen szótagot alkotó kettőshangzó, azaz diphthongus, ld. I. Általános szabály).

I. Általános szabály

Hosszú a szótag

vagy természeténél fogva (*natura longum*), azaz ha η vagy ω , hosszú α , ι és υ van benne (mert az utóbbi háromnak rövid változata is használatos¹⁸), illetve ha diphthongust ($\alpha\iota$ – $\alpha\upsilon$, $\epsilon\iota$ – $\epsilon\upsilon$, $\omicron\iota$ – $\omicron\upsilon$, $\eta\upsilon$, $\upsilon\iota$) tartalmaz;

vagy helyzeténél fogva (*positione longum*), ha a szótagban lévő magánhangzó rövid ugyan, a szótag azonban zárt, azaz mássalhangzóval végződik – ez után ugyanis a következő szótag szükségképp mássalhangzón indul (ld. az előbbi példa 1. sorában az $\check{\alpha}\lambda$ - szótagot), a mássalhangzótorlódás pedig megnyújtja az azt

¹⁸Éppen mert az α , az ι , és az υ rövid is, hosszú is egyaránt lehet, Héphaistión ezekre nem a „magánhangzó” (φωνήεν), hanem az előbbi esetben a „megrövidülő” (βραχυνόμενον), az utóbbi esetben a „meghosszabbodó” (μηχυνόμενον) kifejezést használja, ld. p. 1, 5 és 12 = SE 192, I. 1 és 2.

megelőző szótagot; kivétel lehet az az eset, ha a K, Π és T hangokat (κ, γ, χ – π, β φ – τ, δ, θ) követő folyékony vagy orrhangok (λ, ρ – μ, ν), vagyis egy muta + liquida mássalhangzópár elé rövid magánhangzó kerül, mert az ilyenkor a mássalhangzótorlódás ellenére rövid maradhat (ld. lentebb, a mássalhangzóknál, [B 2]);

ha a szótagban lévő magánhangzó rövid, a szótag is nyílt, de a soron következő szótag kettős mássalhangzóval, tehát ζ-val, ξ-vel vagy ψ-vel kezdődik,

ellenkező esetben a szótag rövid.

Ez az általános szabály azonban kiejtésben és írásban bizonyos magánhangzó- és mássalhangzókapcsolatok esetén módosulhat vagy nyelvtörténeti okokból látszólag sérülhet is; az ilyen jelenségekre vonatkoznak a kiegészítő szabályok.

II. Kiegészítő szabályok

Az itt következő példák a leginkább ismert antik versmértékben, vagyis hexameterben vagy distichonokban írott sorokat idéznek, ellenkező esetben utalunk a sor(ok) ettől eltérő versformájára.

[A.] Magánhangzók

Vegyük először azokat az eseteket, amikor két magánhangzó, két diphthongus, vagy diphthongus és magánhangzó kerül egymás mellé: ilyenkor az egyik magánhangzó (írásban is) kieshet (A1. *elisio*), megrövidülhet (A2. *correptio*), a két magánhangzó a kiejtésben eggyé olvadhat (A3. *synecphonesis* – *synaloephe* – *synizesis*), a két félhangzó (az ι és az υ) mássalhangzóvá alakulhat (A4.), illetve mindkét magánhangzó maradhat változatlan (A5. *hiatus*).

[A1.] *Elisio*: a szóvégi (általában rövid) magánhangzó kiesik a magánhangzóval kezdődő következő szó előtt (sokszor a hiatus elkerülése végett, ld. A5.); ezesetben a szó, a metrum, a kólon stb. egy szótaggal megrövidül (az *elisio* azonban a cson-

kolás ellenére nem kivétel az általános szabály alól). Jele a kieső magánhangzó helyén álló aposztróf, ld. például Homéros, *Ilias* 1, 2:

— ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — ◡
οὐλομένην, ἣ μυρί' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε,

ahol μυρί' illetve ἄλγε' esetében egy-egy rövid α esik ki. (Kieshet egyébként esetenként a szókezdő – ugyancsak rövid – magánhangzó is: ezt fordított elisiónak (*elisia inversa*) szokás nevezni.

A2. Correptio: a hosszú magánhangzó vagy a diphthongus megrövidülhet (az ismert latin kifejezés szerint *vocalis ante vocalem corripitur*), többnyire a szó végén, de akár a szó belsejében is, ha közvetlenül utána magánhangzó vagy diphthongus következik; s minthogy a jelenség kiváltképpen attikai íróknál költőknél fordul elő, *correptio Atticá*nak is szokás nevezni.

A2a. Szó végén:

Homéros, *Ilias* 1, 29:

— ◡ ◡, — —, — —, — ◡ ◡, — —
τὴν δ' ἐγὼ οὐ λύσω· πρίν μιν καὶ γῆρας ἔπεισιν,

ahol οὐ előtt ἐγὼ ω-ja rövidült o-ná.

Homéros, *Ilias* 1, 240:

— ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
ἦ ποτ' Ἀχιλλῆος ποθὴ ἔξεται υἱας Ἀχαιῶν,

ahol viszont a ποθὴ szó hosszú végmagánhangzója rövidült a rá következő ige kezdő τ-ja, s az ἔξεται αι-ja a rá következő diphthongus miatt.

Homéros, *Odysseia* 1, 1:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ

Itt a μοι-t záró diphthongus a következő szó magánhangzójának hatására rövidül, mert az οι τ-ja „j”-vé válik (hacsak nem hangzott eleve „j”-nek, vö. 23. jegyz.

[A2b.] Szó belsejében:

Homéros, *Odysseia* 6, 302–303:

— ∪ ∪, — ∪
... Ἀλκινόοιο

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
ἥρωος Ἄλλ’ ὅπ’ ἄν σε δόμοι κεκύθωσι καὶ αὐλή

Alkinoos nevében a szóvégi o nem, a ἥρωος o-ja viszont szó belsejében is rövidít.

Hésiodos, *Theogonia* 15:

— ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
ἦδὲ Ποσειδάωνα γαῖήχον ἐννοσίγαιον

Tyrtaios frg. 10, 19–20 *PeG* (distichon):

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪
τοὺς δὲ παλαιότερους, ὧν οὐκέτι γούνατ’ ἐλαφρά,
— ∪ ∪, — —, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, —
μὴ καταλείποντες φεύγετε, τοὺς γεραῖους

Az utóbbi distichon azért érdemel megkülönböztetett figyelmet, mert a correptióra érvényes szabálynak csak a pentameter befejező γεραίου szó felel meg, a hexameter παλαιότερους szava viszont nem: παλαιότερους esetében ugyanis az αι a mögötte álló o előtt sem rövidül meg.

[A3.] Synecphonesis (~ Héphaistión II., SE 200 kk.): két szomszédos magánhangzó „együttes megszólaltatása”, azaz metrikai egyesítése vagy egy szótagként kezelése (amit egyébként, a metrikai elemzést könnyítendő, minden idézett görög szövegben a magánhangzókat és diphthongusokat alul összekötő ívvel jelölünk). Ha a két magánhangzó szóhatáron helyezkedik el, „együtt megszólaltatás”-uk hagyományos neve synaloephe („egybefest”) – melynek legfőbb funkciója a hiatus (ld. lentebb, A4.) megszüntetése –, ha pedig a szó belsejében vannak, ak-

kor synizesis („egybeültetés”),¹⁹ a synecphonesis kifejezés tehát mindkettő helyett állhat. Hasonló jelenség a crasis („összekeverés”), de crasis esetében az íráskép csak egy (a crasis jelével ellátott) magánhangzót mutat, példa rá καμοί – καὶ ἐμοί helyett, az α-n a crasis jelével.

[A3a.] Synaloephe (= magánhangzó a szó végén és a következő szó elején):

Homéros, *Odysseia* 1, 226:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪
 εἰλαπίνῃ ἦε γάμος; ἐπεὶ οὐκ ἔρανος τάδε γ' ἐστίν,

ahol εἰλαπίνῃ η-ja és ἦε ῥ-ja olvadnak össze (γάμος második szótagjának hosszúságáról ld. lentebb, B2. pont).

Archilochos, *SLG* frg. 478a, 9 (trimeter iambicus):

∪ — ∪ —, — — ∪ —, ∪ — ∪ —
 τοσαῦτ' ἐφώνει· τὴν δ' ἐγὼ ἄνταμει[βόμεν],

ahol ἐγὼ ω-ja és ἄνταμει[βόμεν] α-ja olvadnak egy szótaggá.

[A3b.] Synizesis (= magánhangzók a szó belsejében):

Tyrtaios frg. 9, 6–7 *PeG* (distichon):

— —, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, —
 πλουτοῖη δὲ Μίδεω καὶ Κινύρεω μάλιον,

— —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, —
 οὐδ' εἰ Τανταλίδεω Πέλοπος βασιλεύτερος εἶη,

ahol a synizesis nyelvtörténeti érdekessége az, hogy az *összevonatlan* ión genitivusi ragokra terjed ki, s itt az attikai nyelvjárás már az egy szótaggá *összevont* alakokat használja (ugyanezt mutatja a következő példák χρυσέου = χρυσοῦ, illetve κριθέων = κριθῶν szava is).

Mimnermos, *PeG* frg. 5, 5–7 (distichonok):

¹⁹Érdemes megemlíteni, hogy az antik metrikusok írásaiban a magánhangzók metrikai egyesítésére használt mindhárom kifejezés előfordul (Héphaistiónnál a συνίζησις hiányzik), de a maihoz viszonyítva némileg eltérő értelemben.

— — , — ∪∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 τὸν μὲν γὰρ διὰ κῦμα φέρει πολυήρατος εὐνή,

— — , — —, — — , — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 κοίλῃ, Ἑφαίστου χερσὶν ἐληλαμένη

— — , — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 χρυσέου τιμήεντος, ὑπόπτερος, ἄκρον ἐφ' ὕδωρ,

ahol a 2. sor κοίλῃ szavában a diphthongus és az utána következő *ί* olvad össze; más szóval correptio helyett synizesis következik be, éspedig a diphthongus *ι*-ját követő *ι* hatására.

Sémónidés, frg. 7, 103–104 *JeE* (trimeter iambicusok):

∪ — ∪ — , ∪ — ∪ —, — — ∪ —
 ἀνὴρ δ' ὅταν μάλιστα θυμηδεῖν δοκῇ

∪ — ∪ —, — — ∪ —, — — ∪ —
 κατ' οἶκον, ἣ θεοῦ μοῖραν ἣ ἀνθρώπου χάριν

Hippónax, frg. 48, 1–3 (sánta iambusok):

∪ — ∪ —, — — ∪ —, ∪ — — —
 κακοῖσι δώσω τὴν πολύστονον ψυχὴν,

— — ∪ —, — — ∪ —, ∪ — — —
 ἦν μὴ ἀποπέμψης ὥς τάχιστα μοι κριθέων

∪ — ∪
 μέδιμνον ...

Az utolsó két példa egyebek közt azt is mutatja, hogy particulák esetén (*ῆ*, *μή*) gyakori a synecphonesis.

[A4.] A két félhangzó, vagyis az *ι* és az *υ*, magánhangzók között, azaz intervocalis helyzetben, mássalhangzóvá válik, szó végén és szó közepén egyaránt, vagyis *ι* > *j*, *υ* > *w* – ez olykor rövidüléssel is együtt járhat, mint ahogyan az *Odysseia* fentebb ([A2a.]) idézett 1. sorában (*οι* + *ε*), Theokritosnál (*οι* + *α* – 11, 18):

— —, — —, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪
 ὕψηλᾱς ἐς πόντον ὁρῶν ᾄειδε τοιαῦτα,

továbbá oi + o esetén Homérosnál (*Ilias* 13, 275):

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — —
 οἷδ' ἄρετῆν οἷος ἔσσι· τί σε χρὴ ταῦτα λέγεσθαι;

A mássalhangzóvá alakulás azonban nem mindig és nem feltétlenül csak intervocalis helyzetben következhet be, ld. Homéros, *Ilias* 2, 811:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — —
 Ἔστι δέ τις προπάρειθε πόλιος αἰπεία κολώνη,

itt ugyanis λ és ι összeolvadása magyar „ly”-hez hasonló hangot eredményez, vagyis az összeolvadás ellenére a λι előtt elhelyezkedő ó rövid marad; a πόλιος szó második o-ja viszont azért lesz hosszú, mert a szóvégi ς a magánhangzón kezdődő következő szó előtt megnyúlik, ld. lentebb, B5.. Hasonló példa Aristophanésnél a *Lovagok* 736 (trimeter iambicus):

— — ∪ —, — — ∪ —, ∪ — ∪ —
 Ἀλλ' οὐχ οἷοί τ' ἐσμέν δια τουτονί. Σὺ γὰρ

ahol a versmérték bizonyysága szerint a látszólag két szótagból álló διὰ metrikailag csak egyetlen szótagként értelmezhető, az ι tehát — ezúttal az α-val — megint egyetlen, a magyar „gy”-hez hasonlító mássalhangzóvá olvadt össze, ahogyan olykor a νή Δία kifejezés metrikai megfelelője is — ∪ Aristophanés, *Lovagok* 318), Aischylosnál a καρδίας — — (*Heten Thébai ellen* 289).

Most két példa a „w” mássalhangzóvá váló υ-ra.

Euripidés, *Iphigeneia a taurosok között* 1456 (trimeter iambicus):

— — ∪ —, — — ∪ —, ∪ — — —
 οἷστροις Ἑρινύων. Ἄρτεμιν δέ νιν βροτοί,

és Sophoklés, *Oidipus király* 639–640 (iambicus trimeterek):

◡ — ◡ —, ◡ — ◡ —, ◡ — ◡ —
 “Ομαιμε, δεινά μ’ Οιδίπους, ὁ σὸς πόσις,
 — — ◡ —, — — ◡ —, — — ◡ —
 δρᾶσαι δικαιοῖ, δυοῖν ἀποκρίνας κακοῖν,

ahol a 2. sor *δικαιοῖ* szavában, ahogyan az előző példa is mutatta, az *αι* szótag a rá következő *οῖ* előtt is hosszú marad.

Homéros, *Ilias* 14, 427:

— —, — —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 τῶν δ’ ἄλλων οὐ τίς εὖ ἀκήδεσεν, ἀλλὰ πάροιθεν.

[A5.] Hiatus (vagyis „hasadék”, „nyílás”): akkor keletkezik, ha a magánhangzóval *végződő* szó után magánhangzóval *kezdődő* szó következik, de nincs crasis, elisio és synaloephe, melyek közül az első kettő az írásképpen, a harmadik legalább hangzásban eltünteti a hiatus. A lesbosi líra egyáltalán nem tűri a hiatus, az ión költészet is csak ritkán, főként névmási alakok (έ, οί, εὔ) és egyes kötőszavak (ἦ, ὅτι, stb.) esetén engedi meg, de általánosságban elmondható, hogy a görögök – versben és prózában egyaránt – lehetőség szerint kerülik a magánhangzótorlódást. A hiatus előfordulása azonban sokszor abban leli magyarázatát, hogy a szókezdő magánhangzó elől vagy mögül a nyelvfejlődés során kiesett (következésképpen a későbbi másolatokból is eltűnt) az eredetileg szókezdő ɣ, a digamma,²⁰ s ennek kiesése az előtte lévő szótagot, melynek a versképlet szerint hosszúnak kellene lennie, nem egyszer rövidnek mutatja (ld. 2a is).

Homéros, *Ilias* 2, 165:

— ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 μηδὲ ἔα νῆας ἄλλα δ’ ἐλκέμεν ἀμφιερίσσας

Az *ἐάω* ige egy feltételezett **ewa*-ból eredeztethető.

Homéros, *Ilias* 3, 130:

²⁰A digamma név („kettős gamma”) magyarázata az, hogy betű írásképeben két, egymásra fektetett gammát véltek látni.

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 δεῦρ' ἴθι νύμφα φίλῃ, ἵνα θέσκελα ἔργα ἴδῃαι

A sorban nem is egy, hanem három hiatus van, a három közül azonban az utóbbi kettő csupán látszólagos, mert a szavak etimológiájával jól magyarázható: az ἔργον szó ugyanis egy feltételezett *φέρων formából alakult ki (vö. német *Werk*, angol *work*), az εἶδον illetve οἶδα pedig a *weid-/*wid- gyökből (ld. latin *video*, német *wissen*). A sor első – és valószínűleg – hiatusát viszont (φίλῃ, ἵνα) a görögök nem kifogásolták volna, a hiatusát eredményező második szó ugyanis kötőszó; minthogy pedig a kötőszavak részint sűrűn fordulnak elő, részint nehezen vagy sehogyan sem helyettesíthetők rokonértelmű másik kötőszóval, ráadásul közülük nem egynek (mint amilyen ἵνα vagy ὅτι) kezdő- és véghangjuk egyaránt magánhangzó, a kötőszavak okozta hiatus a mégolyan kényes ízlésű görögök sem nehezményezték.

Homéros, *Ilias* 4, 92:

— —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 ἀγχοῦ δ' ἵσταμένη ἔπεα πτερόεντα προσηύδα

Az ἔπος szó eredetileg ɸ-val kezdődött (*φέρπος < *wek^wos, vö. latin *vox*, német *erwählen*), a szóvégi η tehát már csupán ezért sem rövidül meg.

[B.] Mássalhangzók

[B1.] Fentebb, az A5. pontban már megfigyelt jelenség – azaz látszólagos metrikai szabálytalanság – fordul elő akkor is (az epikában és Stésichorosnál), ha a mássalhangzón végződő szóra történetesen olyan szó következik, mely a nyelvi fejlődés korábbi szakaszában – akkor még írva is jelölt – ɸ-val kezdődött.

Homéros *Ilias* 1, 515:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 ἢ ἀποίειπ', ἐπεὶ οὐ τοι ἔπι δέος, ὄφρ' εὖ εἰδέω

Az ἔπι ι-ja természetből rövid; itt azért hosszú, mert a δέος szó előzménye egy eredeti *dwejos volt. Az εῦ pedig ékezése ellenére két hang és nem diphthongus, mert egy feltételezett *esu-ból származott. A sor végi két magánhangzót synaloephe illeszti a hexameterbe.

Homéros, *Ilias* 2, 361:

— ◡ ◡, — —, — ◡ ◡ — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
οὐ τοι ἀπόβλητον ἔπος ἔσσεται ὅττι κεν εἴπω

Az ἔπος főnév, fentebb és más összefüggésben már esett róla szó, eredetileg szintén ɸ-val kezdődött.

Homéros, *Ilias* 6, 367:

— —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
οὐ γὰρ οἶδ' εἰ ἔτι σφιν ὑπότροπος ἵξομαι αὖτις

Itt a γάρ-t rövidnek kellene olvasnunk, ha nem tudnánk, hogy οἶδα eredetileg szintén ɸοῖδα volt (vö. latin *video*, német *wissen*), a ρ + ɸ pedig valóban hosszúvá teszi az előző szóttagot.

Egészen sajátos jelenség figyelhető meg az alábbi helyen:

Homéros, *Ilias* 16, 857:

— —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
ὄν πότμον γοώσας λιποῦσ' ἀνδροτῆτα καὶ ἥβην

Az ἀνδροτῆτα kezdőszóttagjának rövidségét az okozza, hogy a szó egy *anɸtata alakra megy vissza.

[B2.] Ha a K-, Π- és T-hangok (azaz a κ, γ, χ – π, β, φ – τ, δ, θ, más szóval a zárhangok vagy explosívák) mögé liquidák (folyékonyak, λ, ρ) és nazálisok (orrhangok, μ, ν) kerülnek – ez a nevezetes, főntebb már érintett *muta cum liquida* szabály,²¹ melyben tehát a *muta* szó („hangtalan”) a K-, Π- és T-hangokat

²¹A szabályt lényegében már Héphaistión ismeri (p. 5, 13–16 = SE 197, I. 7): rövid maradhat a szóttag, mondja, ha benne βραχεῖ ἢ βραχυνομένῳ (= rövid α, ι vagy υ) φωνήεντι ἐπιφέρηται ἐν τῇ ἐξῆς συλλαβῇ σύμφωνα δύο, ὥν τὸ μὲν πρῶτον ἄφωνον (= muta) ἐστι, τὸ δὲ δεύτερον ὕγρον (= liquida), οἷον ὀ-πλον, ἄ-χρον, s ezután költői példaként a homérosi Πάτροκλος μοι δειλῇ (*Ilias* 19, 287) sorkezdetet idézi, melyben a 2. szóttag valóban rövid.

összefoglalóan jelenti, a *liquida* szó pedig a folyékony magánhangzókon kívül a nazálisokat is magában foglalja. A szabály szerint ez a mássalhangzóegyüttes – kiváltképp szókezdő pozícióban, de olykor szó belsejében is – rövidnek hagyhatja meg az előző (rövidmagánhangzós) szótagot, s mert ez az attikai dialektusban volt szokásos, érintettük már föntebb, attikai *correptio* a neve. Megjegyzendő, hogy β, δ, γ + *liquida* vagy nazális előtt ritkán, γμ, γν, δμ, δν előtt egyáltalán nem marad rövid a megelőző rövid szótag.

Hésiodos, *Theogonia* 319:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 ἦ δὲ Χίμαιραν ἔτικτε πνέουσαν ἀμαιμάκετον πῦρ

Euripidés, *Helena* 777 (trimeter iambicus):

— — ◡ —, ◡ — ◡ —, ◡ — ◡ —
 φεῦ φεῦ· μακρόν γ' ἔλεξας, ὦ τάλας, χρόνον·

Sophoklés, *Antigoné* 1240 (trimeter iambicus):

— — ◡ —, — ◡ ◡ ◡ —, ◡ — ◡ ◡
 Κεῖται δὲ νεκρὸς περὶ νεκρῶ, τὰ νυμφικά

A sor érdekessége, hogy a *νεκρός* szó első szótagját előbb *csak* longumként, másodjára viszont *csak* breveként lehet értelmeznünk, s ez az eltérés újabb csattanós bizonyossága annak, hogy a muta cum *liquida* előtt a rövid szótag *maradhat* rövid, de korántsem *kötelező*, hogy az legyen.

[B3.] Néhány másfajta mássalhangzókombináció (illetve kettős mássalhangzó) esetén, kivált ametrikus tulajdonnevekben, az azokat megelőző rövidmagánhangzós szótagok ugyancsak *megmaradhatnak* rövidnek.

[B3a.] Az σκ és a ζ előtt,

Homéros, *Ilias* 2, 465:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 ἐς πεδῖον προχέοντο Σχαμάνδριον· αὐτὰρ ὑπὸ χθών

Homéros, *Ilias* 2, 634:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡
οἱ τε Ζάκυνθον ἔχον ἦδ' οἱ Σάμον ἀμφενέμοντο,

az ἔχον második szótagjának hosszúságáról ld. lentebb, B4.

[B3b.] Ugyancsak πτ és κτ előtt, ld. Hippónax, 8 (sánta iam-bus):

◡◡ — ◡ —, — — ◡ —, ◡ — — —
δοκέων ἐκείνον τῇ βακτηρίῃ κόφαι,

(ahol a δοκέων szót az έω esetleges synizesise miatt természetesen longummal is kódolhatjuk).

[B3c.] A μν viszont mindkét esetben rövidíthet, ahogyan ez már Héphaistiónnál is olvasható,²² aki a jelenséget három példán is szemlélteti, ezek egyike Kratinos, frg. 154 *CAF/Kock*:

— ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡
ἄλλοτριογνώμοις ἐπιλήσμοσι μνημονικοῖσι

[B3d.] Ugyancsak mindkét esetben rövidíthet az σλ, így az έσλός szóban; erre főként Pindaros és a lesbosi költők szolgálatnak példákat.

[B4.] Epikában a szókezdő λ, μ, ν, ρ, σ (és ϕ) kiejtés során (a zárhangokkal, vagyis a K-, Π- és T-hangokkal ellentétben) könnyen megnyúlhatnak, következésképpen szókezdő helyzetben a folyékony és nazális mássalhangzókat, a σ-t és a ϕ-t előző magánhangzó, ha a metrum megkívánja, longum lehet (ez az ún. „metrikai nyújtás” egyik esete); ρ esetében a iambos- és a melosköltészet is hosszabbítani szokott.

Homéros, *Ilias* 1, 437:

— ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — —
ἐκ δὲ καὶ αὐτοὶ βαῖνον ἐπὶ ῥηγμῖνι θαλάσσης

Homéros, *Ilias* 11, 239:

²²P. 6, 2–4 = ἡ διὰ τοῦ μν σύνταξις ἐποίησέ που καὶ βραχεῖαν, ὡς παρὰ Κρατίνῳ ἐν Πανόπτταις = SE 197, I. 7.

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — —, — —, — ◡ ◡, — —
 ἔλκ' ἐπὶ οἷ μεμαῶς ὥς τε λίς, ἐκ δ' ἄρα χειρός

A λίς szó magánhangzója hosszú.

Homéros, *Ilias* 4, 506:

— —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 Ἀργεῖοι δὲ μέγα ἵαχον, ἐρούσαντο δὲ νεκρούς

Az aláhúzással jelölt szókezdő hang ι lévén, a példa látszólag nem ide illik. De csak látszólag, mert nyelvtörténetileg ιάχω < φιφάχω, a μέγα α-jának hosszúságát tehát a kiesett φ hajdani megnyúlása magyarázza.

[B5.] Azonos okból, mint a szó elején, az előbbi pontban említett hangok közül ν, ρ, ζ és ρajtuk kívül a j-vé vált ι szókezdő magánhangzó előtt, vagyis szó végén – mind az epikában, mind a lírában, továbbá Pindaros és Bakchylidész kardalaiban is – szintén megnyúlhatnak, ilyen módon tehát mintegy longummá válva (ez a jelenség is egyik fajtája a már említett „metrikai nyújtás”-nak; a μ-re és a φ-ra mindez azért nem vonatkozik, mert azok görög szó végén nem állhatnak).

Homéros, *Ilias* 1, 70:

— —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡
 ὅς ἦδη τά τ' ἐόντα τά τ' ἐσσόμενα πρό τ' ἐόντα

Különösen sok példa van a j-vé vált ι-re:²³

Homéros, *Odyssieia* 9, 172:

— —, — —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 ἄλλοι μὲν νῦν μίμνεντ', ἐμοὶ ἐρίηρες ἑταῖροι,

Solón frg. 29^a. 7 *PeG* (tetrameter trochaicus catalecticus):

— ◡ — ◡, — ◡ — —, — ◡ — —, — ◡ —
 ἀσκὸς ὕστερον δεδάσθαι καὶ ἐπιτρίφθαι γένος

²³Hogy az ι-ra végződő diphthongusokban az ι „i”-nek, vagy eleve „j”-nek hangzott, nem tudni biztosan, jellemző, hogy Korzeniewski legfeljebb valószínűnek tartja a „j” ejtést (Griechische Metrik 24). De akárhogy is, az ι az idézett példákban magánhangzók közé kerülve biztosan „j”-nek hangzott.

METRIKAI EGYSÉGEK²⁴ ~ HÉPHAISTIÓN III., SE 202 KK.

Az első táblázat – növekvő sorrendben – a leggyakrabban használt verslábakat és metrumokat listázza, nevükkel és azok rövidítésével, továbbá metrikai kódjukat, esetenként variációs lehetőségeiket is feltüntetve), a második az utóbb még részletesen tárgyalandó dactyloepitritusok, a harmadik a legújabbnak nevezhető jelölési rendszer kódjait mutatja be:

iambus	ia	mint láb: ∪ –; mint metrum × – ∪ –
trochaeus	tr(o)	mint láb: – ∪; mint metrum – ∪ – ×
spondeus	sp	– –
anapaestus	an	mint láb: ∪ ∪ –; mint metron: ∪ ∪ – ∪ ∪ –, ténylegesen: <u>∪ ∪</u> <u>– ∪ ∪</u> <u>–</u>
baccheus	ba	∪ – –
dactylus	da	– ∪ ∪
creticus	cr	– ∪ –
molossus	mol	– – –
ionicus a minore	io	∪ ∪ – –
choriambus	cho	– ∪ ∪ –
penthemimeres	pe	× – ∪ – ×
dochmius	δ	× – – ∪ –
hemiepes	hem	– ∪ ∪ – ∪ ∪ –
pherecrateus	pher	∪ ∪ – ∪ ∪ – – (∪ ∪ az indifferens időmértékű ún. aiol bázis)
glyconeus	gl	∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪ – (∪ ∪ az indifferens időmértékű ún. aiol bázis)
hipponacteus	hipp	∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪ – – (∪ ∪ az indifferens időmértékű ún. aiol bázis)

²⁴E. L. Rossi alapján, ld. Verskunst. In: Der Kleine Pauly V. München, 1979, 1210–1218.

A dactyloepitritusok:²⁵

D = — ∪ ∪ — ∪ ∪ —	E = — ∪ — × — ∪ —
D ² = — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —	E ² = — ∪ — × — ∪ — × — ∪ —
d ¹ = — ∪ ∪ —	e = — ∪ —
d ² = ∪ ∪ —	× = indifferens időmértékű szótag

A Dale-kezdeményezte jelölési rendszer:²⁶

s = — ∪ —	^s = ∪ —
d = — ∪ ∪ —	^d = ∪ ∪ —
ss = — ∪ — ∪ —	∪ ∪ s ∪ ∪ = ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
dd = — ∪ ∪ — ∪ ∪ —	∪ ∪ d ∪ ∪ = ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
s''s = — ∪ — — ∪ —	s* = — — * —
d''d = — ∪ ∪ — — ∪ ∪ —	d* = — — * —

a. A (2–4 szótagból álló) *láb* (πούς). A szót az antik verse-léssel kapcsolatban ma is gyakran használják („a hexameter 6 lábból áll”), de mint fogalom, szigorúan véve csak a latin költészetre érvényes. A görög költészetre vonatkoztatva helyette manapság a μέτρον²⁷ (*metrum*) szót alkalmazzák. Igaz ugyan, hogy ami a legegyszerűbb metrumokat illeti (ld. fentebb, a fejezet első táblázatát), azoknak többségében 1 μέτρον = 1 πούς, viszont az *anapaestus*, az *iambus* és a *trochaeus* esetében 1 metrum = 2 láb, éspedig azért, mert, ha felsorolt három láb bármelyikéből több kerül egymás mellé, az adott láb nem ismétlődik meg változatlanul, tehát tanácsos az azonos lábak esetén fellépő sza-

²⁵A táblázat „D”-je és „d”-je, illetve az „E”-je és „e”-je a dactyloepitritusok elemeit jelölik, melyek részint a dactylus, részint az epitritus változataiból tevődnek össze; a dactyloepitritusról (és az epitritusról) részletesen ld. az utolsó fejezetet, 179 kk.

²⁶A „d” azokat az elemeket jelöli, melyekben két longum között két breve, az „e” viszont azokat, melyek között mindössze egy breve található.

²⁷Héphaistiónnál mind a πούς, mind a μέτρον terminus sokszor és nagyjából egyforma sűrűséggel fordul elő.

bályos változásokat a metrum szélesebb egységében rögzíteni. Elemi példa a 6 iambust tartalmazó trimeter iambicus, melyben az 1., 3. és 5. láb első szótagját (a 2., 4. és 6. szótagtól eltérően) a görög költők gyakorlata indifferens időmértékűnek mutatja:

× — ∪ —, × — ∪ —, × — ∪ —,

itt tehát valóban indokolt 6 láb helyett 3 metrumról (*trimeter*) beszélni. A láb, a metrum és a következő ritmikus egységek azonban nem ritkán nehezen választhatók el egymástól.

b. A (12 szótagig terjedő) *kólon*, a verssor része, s a verssorral ellentétben szó közepén is végződhet, bár a hagyományos tördelés esetenként önálló verssorként mutatja, pl. Sophoklés, *Oidipus Kolónosban* 1217–1218 (kardal-részlet):

— — — ∪ ∪ — ∪ —
λύπας ἐγγυτέρω, τὰ τέρ-

— ∪ — ∪ ∪ — ∪ —
ποντα δ' οὐκ ἂν ἴδοις ὄπου,

ahol a két sorként számozott és egymástól elválasztott két szövegrészlet metrikailag nézve egyetlen sor, de két azonos felépítésű kólonból (itt glyconeusokból) áll, azaz dikólon.

c. A *verssor* a legfontosabb ritmikai egység; meghatározó jellemzője az, hogy mindig szóvéggel esik egybe. Ehhez járulhat, hogy a versképletben megkövetelt utolsó hosszú szótagot esetenként rövid is helyettesítheti (ez a *brevis in longo*), mert a sorvégi szünet a rövid szótagot megnyújtja; s ugyanezért előfordulhat az is, hogy az utolsó szótag és a következő sor első szótagja között (a verssoron belül, már volt szó róla, általában került) hiatus van – az utóbbi, sűrűn tapasztalható jelenségre példa, Sophoklés, *Trachisi nők* 276–277 (trimeter iambicusok):

— — ∪ —, ∪ — ∪ —, — — ∪ ∪
πρατόν νιν ἐξέπεμψεν, οὐδ' ἠνέσχετο

$\cup - \cup -, - - \cup -, - - \cup -$
 ὁθούνεκ' αὐτὸν μοῦνον ἀνθρώπων δόλῳ

d. A verssornál nagyobb egység a *szisztéma*, mely több azonos metrumot, illetve több azonos kólont tartalmaz, vagyis tulajdonképpen több – és azonos ritmikájú – verssor együttese.

α. Több azonos metrumot tartalmazó szisztémára példa Aristophanés, *Acharnaibeliék* 672–674 (kardal-részlet):

$- \cup -, - \cup -, - \cup \cup \cup$
 οἱ δὲ μάττωσιν, οὔτω σοβαρὸν
 $- \cup \cup \cup, - \cup \cup \cup, - \cup \cup \cup$
 ἐλθὲ μέλος εὖτονον, ἀγροϊκότονον,
 $- \cup \cup \cup, - \cup -, - \cup -$
 ὥς ἐμὲ λαβοῦσα τὸν δημότην,

ahol a szisztémát három olyan sor alkotja, melyek 3–3, a longumokat több ponton is 2–2 brevére feloldó creticusból állnak; a részlet egyébként metrikailag egészen hasonló kontextusba illeszkedik, mert a megelőző négy sor 4–4, az azt megelőző két sor 3–3 creticust tartalmaz. Egy másik példa, ugyancsak Aristophanéstól (*Béka*k 384–388, dimeter iambicusok):

$- - \cup -, - - \cup -$
 Δήμητερ, ἀγνῶν ὀργίων
 $\cup - \cup -, \cup - \cup -$
 ἄνασσα, συμπαρασάτει,
 $- - \cup -, - - \cup -$
 καὶ σῶζε τὸν σαυτῆς χορόν·
 $- - \cup -, \cup - \cup -$
 καὶ μ' ἀσφαλῶς πανήμερον
 $- - \cup -, \cup - -$
 παῖσαί τε καὶ χορεῦσαι

Az imént idézett szisztéma két–két iambikus metrumot (azaz dimeter iambicust) tartalmazó sorokból áll; az utolsó sor, mint a szisztémák zárata gyakorta, catalecticus, s éppen a sor szótagnyi rövidülése jelzi a szisztéma végét. Megint másfajta, soronként négy–négy, spondeusokkal sehol sem helyettesített, azaz tiszta dactylusokból álló szisztémát komponál egyik kardalában Sophoklés, *Oidipus király* 229–233 (melynek szövegében – már csak a spondeusokkal következetesen nem helyettesített dactylusok miatt is – indokolt a sorvégeket kivételesen nem indifferensként kezelnünk, kiváltképpen ha azt is figyelembe vesszük, hogy az első három sor szó közepén ér véget, továbbá hogy a szövégen záruló negyedik és ötödik sor utolsó szótagja szintén rövid):

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡
ὦν προπάθῃ τὸ τίνειν· ἀπάτα δ' ἀπά-

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡
ταις ἑτέραις ἑτέρα παραβαλλομέ-

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡
να πόνον, οὐ χάριν, ἀντιδίδωσιν ἔ-

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡
χειν. Σὺ δὲ τῶνδ' ἐδράνων πάλιν ἔκτοπος

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡
αὔθις ἄφορμος ἐμᾶς χθονὸς ἔκθορε

β. A több azonos kólont egybefoglaló szisztémák közé tartoznak egyebek közt a tragédiák parodosai, illetve a komédiák parabasisai, melyek a kar mozgását fejezik ki (az előbbi a színpadra „belépő”, az utóbbi a közönség „elé vonuló” kar éneke): ezeknek alapritmusa ugyanis az ógörög menetdalokban is hagyományosan használt anapaestus; ezek a részletek tehát általában 2–2 anapaestust tartalmazó 2–2 kólontól állnak. Másféle, két

vagy három dochmiusból álló kólonokat fűz össze Aristophanés, *Acharnaibeliak* 385–390 (kardal-részlet):

○ — — ○ —, ○ — — ○ —, ○ — — ○ —
Τί ταῦτα στρέφει τεχνάζεις τε καὶ πορίζει τριβάς;

○ ○ — ○ ○, ○ ○ — ○ —
Λαβὲ δ' ἐμοῦ γ' ἔνεκα παρ' Ἰερωνύμου

○ ○ ○ ○ ○ ○, ○ — — ○ —
σκοτοδαστυπυκνότριχά τιν' Ἄιδος κυνῆν,

ahol a szisztéma három sora hét (3+2+2), hosszú szótagjait többhelyt rövidekre cserélő dochmiust sorakoztat fel. Megint más, aiol metrumokból formál szisztémát Aristophanés, *Lovagok* 973–976:

— — — ○ ○ — ○ —
Ἦδιστον φάος ἡμέρας

— — — ○ ○ — ○ —
ἔσται τοῖς <τε> παροῦσι καὶ

— ○ — ○ ○ — ○ —
τοῖσιν <εἰς>αφικνουμένοις,

— ○ — ○ ○ — —
ἦν Κλέων ἀπόληται

Ez a szisztéma (3 glyconeus + 1 pherecrateus) a folytatásban még ötször ismétlődik, s a szisztéma végét minden egyes alkalommal ismét a glyconeusnál egy szótaggal rövidebb pherecrateus jelzi.

e. A *periódus* a strófánál kevésbé terjedelmes, ritmikus meghatározott, egymástól eltérő verssorok vagy szisztémák együttese – éppen ezek eltérő jellege különbözteti meg a szisztémától –, mely azonban, ha a vers több strófát és antistrófát tartalmaz, akár minden strófában és antistrófában azonos helyen ismétlődhet, pl. Euripidés, *Hekabé* 905–913 (kardal-részlet):

∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪ –
 σὺ μὲν, ὦ πατρις Ἰλιάς,
 – ∪ –, –, – ∪ ∪ – ∪ ∪ –, –
 τῶν ἀποροθήτων πόλις οὐκέτι λέξῃ·
 – ∪ –, –, – ∪ ∪ – ∪ ∪ –, –
 τοῖον Ἑλλάνων νέφος ἀμφί σε κρύπτει
 ∪ ∪ – ∪ ∪ – –
 δορὶ δὴ δορὶ πέρσαν.
 ∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪ –
 ἀπὸ δὲ στεφάναν κέκαρ-
 – – – ∪ ∪ – ∪ –
 σαι πύργων, κατὰ δ' αἰθάλου
 – – – ∪ ∪ – ∪ – –
 κηλῖδ' οἰκτροτάταν κέχρωσαι.
 ∪ – – ∪ ∪ – ∪ – –
 τάλαιν', οὐκέτι σ' ἐμβατεύσω.

Az idézett szövegrészlet egy kardal teljes első strófája; a strófa közelebből két, 1–1 teljes mondatot tartalmazó periodusra oszlik; az első periodust (1–4) glyconeus indítja (1), melyet aztán két azonos dactyloepitritikus sor (e + × + D + ×) követ (2–3) és egy pherecrateus zár (4); a második periodus (5–8) elején két glyconeus áll (5–6), melyeket két hipponacteus követ (7–8).

f. A strófa verssorokból, szisztémákból és/vagy periódusokból álló egység, mely a versben vagy

α. végig (és ugyanabban a metrikai formában, AAA...) ismétlődik, ahogyan az aiol költészetben, így Sapphónál és Alkaiosnál, vagy

β. más strófaszerkezetekkel együtt, azokkal többféleképpen kombinálva, mint metrikailag azonos strófák + antistrófák sorozata (AABBCC...), illetve

γ. mint metrikailag azonos strófák + antistrófák + tőlük metrikailag eltérő epodusok sorozata (AABCCDEEF...) alkothatja a vers egészét, ahogyan a kardalköltészet és a dráma számos kardala mutatja.

Második rész

A görög vers változatai

A. A recitált vers

Recitált versen értjük elsősorban a dactylicus hexametert (vagyis a hexameterből és pentameterből álló distichont („kétsoros”), az iambicus trimetert, illetve az ún. sánta iambust és a trochaikus tetrametert, melyeket zenekísérettel, de nem énekelve adtak elő.

A dactylicus hexameter (~ Héphaistión VII., SE 211 kk.)

A ἑξαμέτρον szó először Hérodotosnál fordul elő.²⁸ A mérték használata annyira általános volt az egész ókor folyamán, hogy átalakulása jól nyomon követhető; sok más mértékkel ellentétben a hexameter metamorfózisának legfőbb szakaszai is megállapíthatók. A hexameter antik görög történetének három fejlődési szakaszát szokás elkülöníteni:

1. Kr. e. 8–4. század, Homéros, Hésiodos és követőik gyakorlata;
2. Kr. e. 3 – Kr. u. 4. század, a hellénisztikus költők (főként Kallimachos) és követőik gyakorlata;
3. Kr. u. 5–6. század, Nonnos és követői gyakorlata.

Az első hexametereket – Homéroséit és Hésiodoséit nem számítva – Kr. e. 8. századi feliratok őrizték meg, közelebbről az

²⁸1, 47: ἡ Πυθίη ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ λέγει τάδε – s ezután következik a Pythia hexameterekben adott jóslata. Ugyanez a kifejezés vezet be utóbb egy jóslatot (1, 62), illetve két, fogadalmi ajándékra írt hexameteres feliratot (5, 60 és 61). A Pythia egy másik, spártaiaknak adott, és szintén hexameteres jóslatát viszont a következő szavakkal indítja Hérodotos (7, 220): Ταῦτα δὲ σφι ἐν ἔπεισι ἑξαμέτροισι χρᾶ λέγοντα ᾤδε. A melléknévi forma azért érdemel figyelmet, mert „hexameter” főnév helyett gyakran csupán az ἔπος szó többesszámát használják a görög szerzők.

ún. Nestór-kupa 1955-ben publikált felirata vagy inkább karcolata (P. A. Hansen: *Carmina Epigraphica Graeca* [I.], Berlin 1983, n. 454.) melyen – az eredeti helyesírását modernizálva – a következő két hexameter olvasható:

— —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 “Ὅς δ’ ἂν τοῦδε πίησι ποτηρίου αὐτίκα κεῖνον
 — ∪ ∪, — —, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 ἔμμερος αἰρήσει καλλιστεφάνου Ἀφροδίτης.

A Nestór-kupára egyébként rávésték a tulajdonos nevét is, azt jellemző módon a leginkább használatos másik görög metrumba, a iambicus trimeterbe foglalva (ld. lentebb, az iambicus trimeternél).

Hozzátehetjük, hogy már a jóval korábbi, lineáris B írással feljegyzett mykénéi szövegekben is találhatunk olyan helyeket, melyeket akár egy-egy hexameter részeinek is felfoghatnánk, noha nyilvánvaló: a hexameterre emlékeztető részek, mint (átírásban): τοιχοδόμοι δεμέοντες vagy ἐρέτας Πλευρωνάδε ἰόντας (utóbbi esetben a Πλευρωνάδε szó végső ε-jánál természetesen elisióval) véletlenszerűen kerültek ki az írnok íróvesszője alól, csupán azt jelezve, hogy a hexameter jól illeszkedik a görög nyelv természeti adottságaihoz.

A hexameter dactylicus ma használatos kódja 6da[^] illetve Sicking jelölésében dddd—.

A hexameter dactylicus elméleti képlete (mely feltünteti azt, hogy a dactylusok brevái mindig longummal helyettesíthetők, s amely függőleges vonalakkal jelzi a legfontosabb metszeteket, a képlet alatt elhelyezkedő számokkal és nagybetűkkel pedig a sor elején, közepén illetve végén előforduló metszetek szokásos rövidítéseire utal):

—|∪|∪,|—|∪∪, —|∪|∪, —|∪∪,|—∪∪,—x,
 1 2 3 4 1 2 1 2
 A B C

A. A verslábak

A1. A dactylicus hexametert egyes metrikák utolsó lábujában egy szótaggal csonkult, tehát catalecticus sornak tekintik, más metrikák értelmezése szerint viszont az utolsó láb dactylust helyettesítő spondeus, következésképpen a dactylicus hexameter acatalecticus sor. Annyi azonban bizonyos, hogy az első öt láb (itt láb = metrum) rövid szótagjai elvben mindig longummal helyettesíthetők, a longumok viszont a recitált versben sohasem oldhatók fel rövidekre; az énekelt hexameterre ez a szabály nem vonatkozik. (A dactylusnak ezt a részét, mely tehát egy hosszú vagy két rövid szótagot egyaránt tartalmazhat, Maas „biceps”-nek nevezi,²⁹ Snell ellenben inkább „kétszótagos” illetve „háromszótagos” dactylusról beszél.³⁰) Az utolsó láb mindig két szótag, s a második hosszú és rövid egyaránt lehet, ezért jelölhető az anceps kódjével.

A2. Az utolsó előtti láb többnyire dactylus, de csupán azért, mert az ógörög vers általában a sor végén igyekszik a ritmust *tisztán* érzékeltetni. Ha ebbe a lábba történetesen spondeus kerül, akkor – a hellénisztikus kortól kezdve – az előtte lévő 4. láb lesz úgyszólván kötelezően dactylus. Spondeusból álló 5. láb Homérosnál 50 soronként egy van, de általában három vagy négy szótagos szavak esetében, melyek tehát egyszermind az egész sort befejezik,³¹ ld. Homéros, *Ilias* 1, 11:

— ◡ ◡, — —, — —, — ◡ ◡, — —, — ◡
οὐνεκα τὸν Χρῦσιν ἡτίμασεν ἄρητῆρα

ahol egyébként a 4. láb is a később kötelezővé váló dactylus. Ha az 5. láb spondeus, akkor a hexameter szokásos neve *versus spondaicus*. Ez a fajta dactylicus hexameter a hellénisztikus korban divatossá vált, vagyis a hexametert alkalmazó költeményekben megnőtt a versus spondaicusok aránya (a Homérosnál

²⁹Maas ³1929, 33. §, p. 9.

³⁰Snell ²1957, p. 6.

³¹Kivételek K. Meisternél, ld. *Homerische Kunstsprache*, 1921, 7 (idézi Maas ³1929, 83. §, p. 22).

található 5–6%-hoz képest Antimachosnál 22%, Kallimachosnál 7%, Euphoriónnál 17%, Eratosthenésnél 24%). Nonnos Dionysiakájában viszont versus spondaicus egyáltalán nincs. Jó példa a versus spondaicusra Homéros, *Ilias* 1, 600:

— ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, — ∪
 ὥς ἴδον Ἥφαιστον διὰ δώματα ποιπνύοντα

ez a példa ugyanis világosan mutatja, hogy a versus spondaicus nem feltétlenül „jobb híján” vagy kényszerből születik meg, hanem nem egyszer tudatosan, vagyis szoros kapcsolatban *lehet* a szöveg értelmével; jelen esetben pl. nyilvánvalóan Héphaistos bicegő járását van hivatva a versritmussal érzékeltetni.

[A3.] Az 1–4. dactylus esetében a háromszótagos és a kétszótagos lábak aránya megközelítőleg $1\frac{1}{2}$:2:1; a 4. lábban viszont jóval nagyobb – 8:1 – a háromszótagos megoldás aránya, ha a 4. lábat az ún. bukolikus diaeresis követi; ha pedig a 4. láb után interpunkció van, az arány kb. 20:1, s az utóbbi esetben a latin hexameter is hasonlóképpen viselkedik.³² A jelenség magyarázatát a caesurák-diaeresisek és a költői mondanivaló közti összefüggések magyarázzák, ld. lentebb.

[A4.] A dactylicus hexameterben, fentebb már szóba került, a longum mindig oszthatatlan, két breve viszont mindig longummá vonható össze. Az egy-egy hexameterre eső longumok száma az ógörög hexameter majdnem másfélezeréves történetében fokozatosan csökken: Nonnos (Kr. u. 4/5. század) óta egymás után nem következhet két spondeus, maga Nonnos mind a hexameter első, mind a második felében csak egyet-egyét tűr meg, de a 4. lábba és utóbb a 3. lábba egyre inkább *csak* dactylus kerülhet. A bizánci kor határán élt Paulos Silentiarios például a 3. lábban sehol sem használ spondeust.

[A5.] A dactylusok és spondeusok – 1–5. lábra érvényes – cserélhetőségéből adódik, hogy a hexameternek elvileg 32 lehetséges változata van (további differenciálást segítenek elő a cae-

³²Maas 31929, 83. §, p. 22.

surák illetve diaeresisek); az elvi lehetőségek száma azonban a verssor szabályainak fokozatos szigorítása miatt Nonnosnál már 9-re (!) csökken. A dactylusok és spondeusok megoszlásának szélsőséges esetei:

[A5a.] Ha a hexameter tisztán dactylusokból áll, neve *versus holodactylus*, példa rá Homéros, *Odysseia* 11, 598, ahol az Alvilágban Sisyphos hiába igyekszik a büntetésül rá nehezedő kőtömböt elmozdítani magától, az mindig visszagurul rá:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
αἴτις ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο λᾶας ἀναιδής,

vagyis a sort felgyorsító dactylusok éppen a kő mozgásának iramát hangsúlyozzák.

[A5b.] Ha ellenkezőleg, a hexameter végig spondeusokból tevődik össze, neve *versus holospondaicus*, példa lehet rá Homéros, *Odysseia* 21, 15, ahol a verssort lassító spondeusok két előkelőség találkozásának ünnepélyességét festik:

— —, — —, — —, — —, — —, — —
τὼ δ' ἐν Μεσσήνῃ ξυμβλήτην ἀλλήλοισιν

De kifejezheti a *versus holospondaicus* két, a rájuk rontó Agamemnóntól kegyelmet kérni akaró trójai harcos félelmét is, a dühödten támadóval szemben (az 1. láb dactylus!) a megadás passzivitását, ld. Homéros, *Ilias* 11, 130:

— ∪ ∪, — —, — —, — —, — —, — —
Ἀτρεΐδης· τὼ δ' αὖτ' ἐκ δίφρου γουναζέσθην

És alkalmas ez a megoldás arra is, hogy egy étellel-itallal dúsan megrakott asztal bőséges választékát érzékeltetesse, ld. Homéros, *Odysseia* 15, 334:

— —, — —, — —, — —, — —, — —
σίτου καὶ κρειῶν ἡδ' οἴνου βεβρίθασιν

Az utóbbi példa egyébként világosan mutatja, hogy a *correptio* (ld. *κρειῶν*, ahol *ει* nem rövidül meg) ugyanúgy nem kö-

telező, mint ahogyan a rövid magánhangzó muta cum liquida előtt megengedett rövidsége (ld. a sort záró ige első szótagját). Érdekes megoldással szolgál Homéros, *Ilias* 18, 255:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — —, — —, — —, — —
 ἄστυδε νῦν ἰέναι, μὴ μίμνειν ἧ ὧ δῖαν

ahol a sor első fele ritmikai eszközökkel a mozgást, másik fele viszont a helyben maradást fejezi ki.

A6. A hexameter szerkesztésének néhány finomsága:

A6a. Az antik szerzők igyekeznek elkerülni, hogy a hexameterben szóvég és metrumvég egymás után többször is egybeessék (az ilyen hexameter neve *hexameter hyporrhythmicus*), ez ugyanis, mennél több a sorban a spondeus, annál inkább veszélyezteti a sor versszerűségét. Alig idéz elő ilyen hatást a versus holo-dactylus, ld. Homéros, *Ilias* 1, 214 (Athéna Achilleushoz intézett szavai):

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 ὕβριος εἵνεκα τῆσδε· σὺ δ' ἴσχεο, πεῖθεο δ' ἡμῖν.

Teljességgel a prózát idézi viszont egy holospondaicus Ennius-sor, melyben legfeljebb a sor végén veheti észre az olvasó, hogy hexameterrel találkozott, ld. *Varia* 14:

— —, — —, — —, — —, — ◡ ◡, — —
 sparsis hastis longis campus splendet et horret

A6b. Hexameter végén az egyszótagú szó már Homérosnál ritka, Kallimachostól kezdve pedig csak akkor fordul elő, ha a sorban bukolikus caesura van.

A6c. Hosszabb terjedelmű szavakat a szerzők szemlátomást úgy igyekeznek elhelyezni, hogy a 4., és ne a 2. dactylusban végződjenek, az arány legalábbis 20 : 1.³³

A6d. A három longumból álló szavakat általában úgy illeszti a hexameterbe, hogy csak a középső, vagy szóvégén az első

³³Maas ³1929, 89. §, p. 22.

szótag essék bicepsre; a négy longumnyi szavak helye általában a két utolsó láb.

[A6e.] A verssor „kopog”, ha ugyanabban a sorban mind a 4., mind az 5. longum után szónég van; ezt általában kerülük, a ritka ellenpéldák közül ld. Kallimachos 1. *hymnus* 36:

— —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪
 πρωτίστη γενεῇ μετὰ γε Στύγα τε Φιλύρην τε

vagy ugyancsak Kallimachosnál, 4. *hymnus* 311:

— ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 Πασιφάης καὶ γναμπτὸν ἔδος σκολιοῦ λαβυρίνθου,

ahol a ἔδος szót követő hephthemimeres caesura némileg csökkenti a befejezés kopogását.

[A6f.] A 4. trochaeusnál (vagyis a Hermann-féle hídnál) nincs, az 5. longum mögött csak ritkán, az utána következő szótagok után pedig szinte soha nincs interpunkció, azaz többé-kevésbé érzékelhető értelmi határvonal.³⁴

[A7.] A homérosi hexameter néhány nevezetes rendellenesége:

[A7a.] A *procephalus hexameter*, mely az első longum előtt még egy ráadás-szótagot tartalmaz, pl. Homéros, *Ilias* 5, 349:

× — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 ἦ οὐχ ἄλις ὅττι γυναικας ἀνάλκιδας ἡπεροπεύεις;

Itt ἦ valóban feleslegesnek látszik, de a mögötte álló οὐχ miatt arra gondolhatunk, hogy a két magánhangzó synaloephe révén eggyé olvadt.

[A7b.] Az ún. *acephalus* (= fejetlen) *hexameter*, melyben a sorkezdő longum helyett rövid szótagot találunk, pl. Homérosnál, *Odysseia* 7, 119 (vö. 36. jegyz.):

∪ ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 ξεφυρίη πνεΐουσα τὰ μὲν φύει, ἄλλα δὲ πέσσει

³⁴Maas 31929, 89, p. 22.

vagy Homéros, *Odysseia* 4, 13:

υ —, — —, — υ υ, — υ υ, — υ υ, — —
ἐπει δὴ τὸ πρῶτον ἐγείνατο παῖδ' ἐρατεινήν

[A7c.] A *meiuros* (azaz „rövidvégű”) *hexameter*, melyben viszont az utolsó longum helyét foglalja el rövid szótag, mint Homérosnál, *Ilias* 12, 208 (a példát már a Héphaistiókhhoz írt scholionok citálják és azzal magyarázzák, hogy a „ph”-nak ejtett φ-t a hehezet nyújtotta meg, s így az előtte álló o hosszúvá vált³⁵):

— —, — —, — υ υ, — υ υ, — υ υ, υ —
Τρῶες δ' ἐρρίγησαν ὅπως ἴδον αἰόλον ὄφιν

[A7d.] A *lagaros* (= vékony) *hexameter*, melyben a soron belül – általában a középcaesura környékén – találunk longum helyett brevét, mint Homérosnál, *Odysseia* 10, 60:

— —, — υ, — υ υ, — υ υ, — υ υ, — —
βῆν εἰς Αἰόλου κλυτὰ δῶματα· τὸν δ' ἐκίχανον,

bár a Héphaistióh-scholionokban szereplő névformát a mai kiadások Αἰόλοο formára javítják, ami a metrikai hibát kiküszöbölné, de módszertanilag fogós kérdés, vajon szabad-e ezen a helyen pusztán metrikai megfontolásokból kiindulva változtatást eszközölni a szövegen.

[A7e.] A homérosi *hexameter* igen sokszor metrikai kényszerből hosszabbítja meg a rövid szótagokat, főként ha a szövegben szereplő egyik szó egymás után három-négy rövid szótagot, vagy két rövid közé ékelt két hosszú szótagot tartalmaz, mint amilyen az ἀθάνατος (υ υ υ υ) vagy az ἀνεμόεις (υ υ υ —) melléknév, melyek közül az előbbi kezdő α-ja hosszú α lesz, az utóbbié η-ra változik. A metrikus hosszabbítás más, írásban is látható

³⁵Héphaistióh p. 291, 1: φασὶ δέ τινες καὶ περὶ τούτων, ὅτι ὁ ποιητής, εὐφωνίας μᾶλλον ἢ μέτρου φροντίζων, ἔστιν ὅπου τῆς τοῦ μέτρου ἀκριβείας ὑπερορᾷ, καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ Τρῶες δ' ἐρρίγησαν ὅπως ἴδον αἰόλον ὄφιν (ἡδύνετο γὰρ εἰπεῖν Τρῶες δ' ἐρρίγησαν ὅπως ὄφιν αἰόλον εἶδον), ἥ ὅτι ἐνταῦθα ὁ ποιητής ἤσθετο τῆς τοῦ δασέος φ ἐκφωνήσεως πλέον τι ἐχούσης διὰ τὴν σφοδρότητα τοῦ πνεύματος, ὡς καὶ Ἡλιοδώρῳ δοκεῖ τῇ δασείᾳ πλέον τι νέμειν.

módját mutatják az ὄνομα helyett használt οὄνομα vagy a ὑπερὸν helyett álló ὑπείρ formák. Homéros attól sem riad vissza, hogy egy sorban kétszer használja ugyanazt a szót, egyszer metrikus nyújtással, egyszer anélkül, ld. *Ilias* 5, 31:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡
 Ἄρες Ἄρες βροτολοιγὲ μαιφόνε τειχεσιπλῆτα

B. A caesurák és diaeresisek

B1. Tulajdonképpen a dactylicus hexametert alkotó minden egyes szó végén caesura illetve görögül diaresis, azaz „metszet”, vagyis a szavakat elválasztó pillanatnyi szünet van (a vesszor vége értelemszerűen nem tartozik a metszetek kategóriájába.) Caesuráról akkor beszélünk, ha a szóvég *nem esik egybe*, diaeresisről akkor, ha a szóvég *egybeesik* a láb vagy metrum végével,³⁶ de érdemes megjegyezni, hogy a hexameter és általában a görög vers csak ritkán, legfeljebb sajátos hatások elérése érdekében engedi meg a szó és a láb végének *folyamatos* egybeesését (vagyis a fentebb már említett hyporrhythmicus hexameter létrejöttét). A diaeresisekre és a caesurákra (az előbbieket két-két, az utóbbiakat egy-egy függőleges vonallal jelölve), mintául szolgáljon szemléltető példaként Apollónios Rhodios, *Argonautika* 1, 1–2:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 Ἀρχόμενος | σέο, || Φοῖβε, | παλαιγενέων | κλέα || φωτῶν
 — ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 μνήσομαι, || οἷ | Πόντοιο | κατὰ | στόμα || καὶ | διὰ || πέτρας

Az első sorban három caesura és két diaeresis, a másodikban viszont négy caesura és három diaeresis található, számításba kell azonban vennünk, hogy az ilymódon mondhatni mechanikusan kijelölt metszetek korántsem azonos értékűek, mert bizonyos szókapcsolatok, a köztük lévő caesura vagy diaeresis

³⁶Nota bene, egyes metrikák nem tesznek különbséget caesura és diaeresis között.

ellenére egy szólamná olvadnak össze: a kötőszó hol az előtte, hol az utána álló szóval, a névelő, a praepositio vagy postpositio a hozzá tartozó főnévvel; másfelől a szöveg – olykor interpunkcióval jelzett – relatív értelmi egységei megnövelik a határaikon elhelyezkedő metszetek súlyát és jelentőségét. Az idézett példához visszatérve: a 2. sor *κατά* praepositíója grammatikailag szorosan az utána álló *στόμα*-hoz, a *διὰ* a *πέτρας*-hoz tartozik, ami a köztük lévő caesurát illetve diaeresist mintegy megszünteti, ahogyan az 1. sor *κλέα* és *φωτῶν* szava közti diaeresist is gyengíti a két főnevet összekötő birtokviszony; másfelől viszont az 1. sor *Φοῖβε*-je és a 2. sor *μνήσομαι*-a értelmi egységet zárnak, s ezzel mintegy kiemelik az utánuk következő metszetet, ahogyan a 2. sor végén a kéttagú felsorolás első tagját alkotó *στόμα* szó is az utána következőt (annál is inkább, mert *καὶ* és az *ἄλλὰ* mindig az utána álló szóhoz simul, a *δέ*, *μέν*, *γάρ*, *κεν* és *ἔν* pedig az előtte állóhoz).

Mindez azt jelenti, hogy a sormetszetek fontosságát jelentős mértékben a költői szöveg grammatikai és értelmi tényezői határozzák meg.

Annyi bizonyos, hogy a görög költők, noha elméletben a hexameter bármelyik pontjára eshet szóvég és ezzel együtt metszet is, a szóvégek (illetve metszetek) elhelyezését illetően a hexameter bizonyos pontjait szemlátomást előnyben részesítették. Ezeket a kivételezett pontokat, a (sokszor interpunkcióval, azaz vesszővel, ponttal vagy kérdőjellel is jelzett) értelmi egységeket illetve az azokat záró szóvégek és metszetek helyét mutatja a következő ábra, a hexameter fentebb megismert általános képlete alatt számokkal.

Ez az ábra az idevágó statisztikai adatok alapján nyert eredményeket rögzíti, s bár az értelmi egység zárlatának nem tekinthető, kevésbé markáns metszeteket nem veszi figyelembe, világosan kiolvasható belőle, hogy Homérosnál általában, Kalimachostól kezdve viszont egyedül A_{1-4} , B_{1-2} és C_{1-2} pontokon

Az értelmi határok helye és 100 sorra mért aránya a hexameterben West (inkább csak nagyságrendeket jelölő) táblázata szerint³⁷ a következő:

A metszetek helyét illetően megfigyelhető, hogy összevont biceps (vagyis longum) után leggyakoribb a szóváltás – más szóval a diaeresis – az 1. láb végén. Ha az összevont biceps történetesen a 4. lábban van, akkor a lábat záró szótag rendszerint *natura longum*, ezen a helyen tehát gyakorlatilag nem fordul elő rövid magánhangzó (kivétel persze van, ld. *Hésiodos, Theogonia* 135: *Θείαν τε Πείαν τε Θέμιν τε Μνημοσύνην τε*, ahol a rövid magánhangzót csak a következő szó *μν*-je hosszabbítja meg); de Homérosznál 1000 sorra, több mint 30 szabályos esettel szemben, mindössze 3 (az iménti Hésiodos-idézetben észlelt) kivétel esik – felfedezőjéről ezt a szabályosságot *Wernicke törvényének* szokás nevezni. Hasonló tendencia mutatkozik, noha nem annyira határozottan, a 2. láb esetében is.

B2. Ha most, túl az értelmi egységeket határoló metszeteken – ezek előfordulási arányait foglalta össze West fentebb bemutatott táblázata –, a lehetséges metszetek összességét vesszük tekintetbe, a görög költői gyakorlat alapján azt a kétségbevonhatatlan következtetést vonhatjuk le, hogy az antik görög hexameterben a legfontosabb, már-már kötelező, szinte sosem hiányzó metszet az ún. *középcaesura*, vagyis a 3. láb *longuma* mögé eső penthemimeres³⁸ (rövidítve P, a hexameter általános képletében B₁.)

³⁷West 1982, p. 36.

³⁸A görög *πεντημερίς* szó jelentése „öt féllábnyi” (magyarul „harmadfeles”), azaz a 3. láb közepére eső.

illetve a 3. láb első brevét követő, görögül kata triton trochaion caesura (rövidítve T, a hexameter általános képletében B₂); az előbbi másként *hímcaesurának*, az utóbbit pedig *nőcaesurának* is szokás nevezni. Sohasem eshet azonban a középcaesura a 3. láb végére, a második breve illetve a második longum mögé, vagyis a sor geometriai középpontjába; ilyen hexameter legfeljebb minden irodalmi igény nélküli hexameterben fordul elő, az irodalmi igénytel készült művek közül először az *Oracula Sibyllina*-ban³⁹ találkozunk vele.) A két középcaesura előfordulási aránya nagyjából azonos, bár – West fentebbi táblázatával ellentétben – a nőcaesura aránya valamivel magasabb a hímcaesuránál, kerekítve 4:3. Homérosnál T aránya 56,8%, a hellénisztikus kortól kezdve azonban folyamatosan nő, Kallimachosnál 74%, Theokritos mimikus és bukolikus verseiben 50–52%, viszont többi idilljében 72%, Tryphiodórosnál 78%, Nonnosnál 81%, Agathias Scholastikosnál pedig már a 99%-ot is eléri. A rómaiaknál, ellenkezőleg, a hímcaesura válik általánossá.

Ritka az a hexameter, melynek 3. lábából vagy az egyik, vagy a másik középcaesura hiányoznék, de ezesetben az onnan hiányzó középcaesurát rendszerint a – később még említendő – trithemimeres vagy hephthemimeres⁴⁰ metszet helyettesíti, olykor a kettő egyszerre, olykor egyik vagy másik más caesurával vagy diaeresisszel együtt. Homérosnál a hiányzó középcaesurák aránya 1000 soronként átlag 14 (*Ilias*) illetve 9 (*Odysszeia*); Hésiodosnál, ugyancsak 1000 sorra vetítve, 22.

Elisio non officit caesurae, vagyis a középcaesura „nem akadályozza meg” az elisiót, ld. Homéros, *Ilias* 1, 2:

οὐλομένην, | ἣ μυρί' | Ἀχαιοῖς | ἄλγε' ἔθηκε;

állhat névelő vagy két *szótagos* praepositio és a tőlük függő főnév között, az utóbbira példa Homéros, *Ilias* 1, 53:

³⁹West 1982 p. 36.

⁴⁰A görög *τριθημιμερής* és *ἐφθημιμερής* szavak jelentése „három féllábnyi” (magyarul „másfeles”), illetve „hét féllábnyi” (magyarul „negyedfeles”), azaz a 2., illetve a 4. láb közepére eső.

Ἐννῆμαρ | μὲν ἀνὰ | στρατὸν ὥχετο | κῆλα θεοῖο;
 kerülhet valamilyen „előke”, pl. οὐ mögé, ld. Homéros, *Ilias*
 1, 132:

κλέπτε νόω, | ἐπεὶ οὐ | παρελεύσεαι | οὐδέ με πείσεις;
 és kerülhet valamilyen enklitikus szó elé is, ld. Homéros, *Ilias*
 3, 205:

ἦδη γὰρ | καὶ δεῦρό | ποτ' ἤλυθε | δῖος Ὀδυσσεύς.
 (A középmetesz mellett mind a négy példában trithemimeres
 + bukolikus is metesz van!)

Általános szabálynak tekinthetjük viszont, hogy a középcaesura sohasem esik δέ, μέν, γάρ, κεν, ἄν elé és καί vagy ἄλλά után, s ha mégis, akkor a sor más caesura vagy caesurák megletét igényli.

Nota bene: [B2a.] Közvetlenül a középcaesura után a hexameter, ritkásan bár, de a metrikai hibát is megtűri (ld. fentebb a *lagaros* hexameterről mondottakat is), hosszú szótág helyett a rövidet vagy fordítva, ld. Homéros, *Ilias* 11, 697:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 εἶλετο κρινάμενος τριηκόσι' ἡδὲ νομῆας,

vagy Homéros, *Ilias* 4, 202:

— —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — ◡
 λαῶν, οἳ οἱ ἔποντο Τρίχης ἐξ ἱπποβότοιο.

Az első esetben az önmagában rövid *ι*-t hosszúnak kell olvasnunk, a második esetben viszont, ahol a hexameter képlete rövidet követel, a szerző Triikka nevét megkurtította, hogy a szó a kívánt ritmusnak megfeleljen. A jelenség egyik lehetséges magyarázata West szerint⁴¹ az, hogy a hexameter voltaképpen két kólónból tevődött össze: első volna a hemiepes (— ◡ ◡ — ◡ ◡ —, rövidítve D), második a paroemiacus (◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — — vagy × — ◡ ◡ — ◡ ◡ — —). A két, egyébként önállóan is előforduló kólón aztán, véli West, hexameterré egyesült, amit a hexameter közép-

⁴¹West 1982, p. 35.

caesurájának helye is bizonyítani látszik, de a két alkotóelem eredeti függetlenségét érző alkotók a két kólon találkozásánál, vagyis a feltételezhető illesztési pontokon, olykor öntudatlanul is, a hexameter szabályos $D \cup \cup D$ – képlete helyett a két alkotóelemhez közelebb álló $D \cup D$ – (l. első példa) vagy $D \cup - D$ – (ld. második példa) formát részesítették előnyben.

[B2b.] Egyszótagú szavak leginkább a középcæsura után illetve a sor elején helyezkednek el, csak igen ritkán a sor végén; Kallimachos óta ide csak akkor kerülhet egytagú szó, ha előtte bukolikus caesura van.)

[B3.] A középcæsura mellett a hexameter másik két legfontosabb caesurája a 2. láb longumát követő „másfeles” trithemimeres (a hexameter elméleti képletében A^4) és a 4. láb longumára következő ”negyedfeles” hephthemimeres (a hexameter elméleti képletében C^4). Fontosságukat az bizonyítja – főntebb (B2.) egymás után négy példát is láttunk rá – hogy gyakran a középcæsurával együtt tagolják a sort, olykor viszont, kiváltképpen ha a középcæsurával ellentétben értelmi egységek határán állnak, hangsúlyosabbak lesznek a középcæsuránál, mi több, ha netán nincs középcæsura, mintegy helyettesítik is azt. Utóbbi két esetben a verssor – a hexameter variációs lehetőségeit bővítve – a szokásos két kólon helyett három kólonra oszlik, s a kólonok a rétorika szabályai szerint növekvő hosszúságúak. Példa Homéros, *Ilias* 1, 145:

— —, —	—, — $\cup \cup$, —	—, — $\cup \cup$, — —
ἦ Αἶας	ἦ Ἴδομενεὺς	ἦ δῖος Ὀδυσσεύς
1,5 láb	2 láb	2,5 láb

A sorban van trithemimeres és hephthemimeres caesura, de hiányzik a középcæsura; ezt azonban a zsúfolt tulajdonnevekből adódó metrikai kényszer hatásának is tulajdoníthatnánk.

A most következő Theokritos-sorban viszont semmiféle metrikai kényszer nincsen, de a sort ennek ellenére mégis a trithe-

mimeres és a hephthemimeres metszetek tagolják, ld. *Idyllia* 1, 14:

— — , — — — — — — — — — —
 συρίσδεν; | τὰς δ' αἶγας ἐγὼν | ἐν τῷδε νομευσῶ,

mert itt αἶγας után van ugyan középcaesura, a másfeles és negyedfeles metszet azonban hangsúlyosabbak annál: a másfeles azért, mert – kérdés lévén – értelmi egységet zár be, s ugyanazért a negyedfeles is, lévén hogy a társát fuvolázásra felkérő pásztor közlendőjében nem az αἶγας-ra, hanem az ἐγὼν-ra kerül a nyomaték: „nem fuvoláznál? | a kecskéidet majd én | fogom közben őrizni”. Hasonló képet mutat a középcaesurát szintén nélkülöző Homéros, *Odysseia* 16, 110:

— — — — — — — — — — — — — — — —
 καὶ οἶνον | διαφυσσόμενον, | καὶ σῖτον ἔδοντας

Maas szerint⁴² az ilyen, középcaesurát mintegy pótló hephthemimeres (bár ezzel a funkcióval kapcsolatban tanácsosabb volna a hephthemimerest és a trithemimerest együtt említeni) Homérosnál 100 soronként átlag egyszer fordul elő, többnyire kétségkívül személynevek esetén.

A két caesura sokszor szinte kiemeli a mondandó szempontjából perdöntően fontos szót vagy kifejezést, ld. *Ilias* 1, 218:

— — — — — — — — — — — — — — — —
 ὅς κε θεοῖς | ἐπιπείθεται | μάλα τ' ἔκλυον αὐτοῦ

[B4.] A 4. és 5. láb között létesülő ún. *bukolikus diaeresis*, mely egyes metrikákban a caesurák között szerepel (a hexameter elméleti képletében C₂), noha már Homéros (hexametereinek 47%-ában!) használja, onnan kapta a nevét, hogy a bukolikus költők gyakorlatában arányuk megnőtt (Kallimachosnál ez az arány 63%). Ez a diaeresis nem ritkán szintén tudatos költői formálás eredménye, sajátos funkciója pedig megint csak az, hogy

⁴²Maas ³1929, 85. §, p. 22.

a szöveg egy-egy fontos szavának vagy kifejezésének fokozott hangsúlyt adjon, ld. Homéros, *Ilias* 1, 4:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 “Ὡς ἔφατ’ εὐχόμενος, τοῦ δ’ ἔκλυε | Φοῖβος Ἀπόλλων,

illetve Homéros, *Odysseia* 1, 11:

— —, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 ἔνθ’ ἄλλοι μὲν πάντες, ὅσοι φύγον | αἰπὸν ὄλεθρον

[C.] Az ún „hidak”

A metrikus „híd” éppen ellentéte a caesurának és a diaeresisnek: a hexameter és általában a verssor olyan pontjait jelenti, ahol az antik szerzők nem csak igénylik, hanem lehetőleg kerülik a szóvéget. Hexameter esetén a hidak a 2. és a 4. lábban találhatók, ha dactylus van az illető lábban, akkor az első breve (— ∪), ha viszont spondeus, akkor a második longum (— —) után (vagyis mindig a 2. szótag után), s mindegyik azt a célt szolgálja, hogy egy esetleg itt végződő szó ne sejtessen a sor befejezését, ami, hamar belátható, könnyen megeshet, mert az előző lábhoz képest rövidebb — ∪ illetve az ahhoz képest lelassult — — kétségkívül egy (két vagy négy lábból álló) sor zárlataként hangozhat (ahogyan a hexametert befejező — × vagy a trochaicus tetrametert befejező — ∪ — valóban az egész sor zárlata).

[C1.] Már Homérosnál megfigyelhető, hogy a 4. láb trochaeusával ritkán, úgyszólván kivételképpen esik egybe szóvég, példa rá *Ilias* 9, 394:

— —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪ — ∪ ∪, — —
 Πηλεὺς θήν μοι ἔπειτα γυναικᾶ γε μᾶσσεται αὐτός,

a jelenség azonban 1000 soronként is mindössze egyszer fordul elő, s a 4. trochaeus után általában szóvéget kerülő homerosi gyakorlat utóbb szabállyá vált, vagyis a hexameternek ezen a pontján híd van, melyet felfedezőjéről, G. Hermannról⁴³

⁴³Ld. *Orphica*. Leipzig, 1805, p. 692.

Hermann-féle hídnak neveznek. A rómaiak, noha ezen a ponton nem érzik a híd szükségességét, a 4. láb trochaeusa után mindamelletts következetenem alkalmaznak (ugyancsak befejezést sejtető) írásjelet, interpunkciót.⁴⁴

[C2.] Homéros még nem tekinti szükségesnek, de később szabállyá válik, hogy a spondaicus 4. láb második longuma után szintén híd van, a (felfedezőjéről, A. F. Naekéről⁴⁵ elnevezett) *Naeké-féle híd*. Ez azt jelenti, hogy spondaicus 4. láb esetén a hexameternek nem lehet bukolikus diaeresise, következtetésképpen a Naeké-féle hídat bukolikus hídnak is szokták nevezni. Egyébként a szabály kialakulása előtt is megfigyelhető: ha a spondaicus 4. láb második longuma szóvéggel esik össze, a szó zárószótagjába többnyire természetből hosszú magánhangzó kerül.

[C3.] A hellénisztikus korszak óta követelmény, hogy a 2. láb trochaeusa után lehetőleg híd legyen (ennek felfedezése végső soron szintén Naekére megy vissza). Ellenpéldát a korábbi korszak költői szolgáltatnak, így Hésiodos, ld. *Theogonia* 319 (mely egyszersmind a 4. lábra érvényes Hermann-féle hídat sem tartja be):

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 ἡ δὲ Χίμαιραν ἔτικτε πνέουσιν ἀμαιμάκετον πῦρ

[C4.] Spondaicus 2. láb második longumán a hellénisztikus korban többnyire, Nonnostól kezdve kötelezően nem végződhet szó (ennek a hídnak neve felfedezőjéről a Hilberg-féle híd⁴⁶), s ha a második longum és a szóvég mégis egybeesnék, akkor a szó zárószótagjában többnyire természetből hosszú magánhangzó van.

[C5.] Ha a hexameter 5. lábját spondeus alkotja, a második longum után – kivált a hellénisztikus kortól kezdve – a költők

⁴⁴Maaß 31929, 87–88. §, p. 22.

⁴⁵Callimachi *Hecale*. RhM 3 (1835) 509–568 = *Opuscula II*. 104.

⁴⁶*Das Prinzip der Silbenwägung und die daraus entspringenden Gesetze der Endsilben in der griechischen Poesie*. Wien, 1879, 129 és 263.

általában szintén hídat alkalmaznak, vagyis kerülik azt, hogy a láb vége szóvéggel essék egybe.

[D.] A hexameter története a hellénisztikus és római korban

Nemcsak a hexameterre, hanem a görög versre általában is döntő hatással volt a görög nyelv 4–6. század folyamán végbement jelentős nyelvi átalakulása, melynek során a korábbi zenei hangsúly fokozatosan dinamikus hangsúllyá alakult át. Ennek eredményeként a szótagok időmértéke indifferens lett, a vers ritmusát tehát már nem a rövid és hosszú szótagok szabályos váltakozása, hanem a dinamikus hangsúly határozta meg. A nagy hagyományú hexametert azonban a görög költők továbbra is használták (Nonnos korától kezdve további szigorításokkal), megőrizve a szótagok eredeti időmértékét, csupán arra törekedve, hogy a sorok vers-voltát lehetőleg részint a P-caesura, részint a sorvég előtti szótagra eső dinamikus hangsúllyal legalább valamelyest érzékeltessék, mint ahogyan Musaios teszi a *Héró és Leandros* 1. sorában:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
Εἰπέ, θεά, κρυφῶν | ἐπιμάρτυρα λύχρον Ἑρώτων

[D1.] Kallimachosnál és Nonnosnál a hexameter szerkezete jóval feszebb, szigorúbban szerkesztett lesz, mint volt Homérosnál. Ők a főtebbiekben már említetteken kívül hexametereikben még a következő megszorításokat alkalmazzák:

[D1a.] Minden hexameter közepén van nő-, ritkábban hím-caesura (vagyis P- illetve T-metszet), mely elé lehetőleg hosszú (3 vagy többszótagos) szavakat igyekeznek helyezni, de az általános szabállyal (hogy ti. *elisio non officit caesurae*) ellentétben a T-caesura esetén nem engedik meg az elisiót.⁴⁷

[D1b.] Kevés kivételtől eltekintve a P-caesura mellé általában más metszet(ek) is járul(nak), éspedig vagy a (4. láb első longumát követő) hephthemimeres, vagy a (dactylicus 4. lábat követő)

⁴⁷Ld. Maas ³1929, 139. §, p. 31.

bukolikus diaeresis; és sokszor előfordul az is, hogy mindkettő egyszerre jelentkezik.⁴⁸

D1c. Spondaicus 2. és 4. láb mögött, továbbá a 4. láb trochaeus után⁴⁹ szigorúan kerülik a szóvégződést (vagyis alkalmazzák a Hilbergről és Naekeről, illetve Hermannról elnevezett hídat).

D1d. Általában spondaicus a 3. láb, ha Kallimachosnál hephthemimeres, Nonnosnál hephthemimeres vagy hephthemimeres + (dactylicus 4. lábat követő) bukolikus metszet van, Paulos Silentiariosnál mindhárom esetben, akár külön-külön, akár együtt jelentkeznek a megnevezett metszetek.

D1e. Néhány kivételtől eltekintve (Nonnosnál 1000 soronként átlag egyszer) a 2. longum előtt kezdődő szó nem fejeződhet be a dactylicus 2. láb egyik brevije után sem,⁵⁰ de kerülik azt is, hogy a dactylicus 2. láb első brevije mögé két szótagos (◡ —), tehát P-caesurát teremtő szó kerüljön (utóbbi szabály a pentameter első felére is érvényes).⁵¹

D1f. Monosyllaba sor végére csak akkor kerül, ha előtte bukolikus diaeresis van.⁵²

D1g. Általában kerülik azt, hogy ugyanabban a sorban mind a 4., mind az 5. longum után szóvég legyen (ez Nonnosnál kb. 500 soronként egyszer fordul elő).⁵³

D1h. A verssoron belül interpunkciót csupán az 1. trochaeus és az 1. láb vége, a 2. és a 3. longum, a 3. trochaeus, a 4. longum és a 4. láb vége után szoktak megengedni, vagyis az első két eset kivételével azokon a pontokon, ahol egyszersmind a hexameter legfontosabb metszetei is vannak, a trithemimeres, a P- és T-caesura, a hephthemimeres és a bukolikus diaeresis. Mindamellet a 4. longum után (vagyis hephthemimeres caesura esetén) az interpunkció ritka, illetve mindig 2. longum után

⁴⁸Ld. Maas ³1929, 93. §, p. 23.

⁴⁹Ld. Maas ³1929, 90–91. §, p. 23.

⁵⁰Ld. Maas ³1929, 94. §, p. 23.

⁵¹Ld. Maas ³1929, 95. §, p. 23.

⁵²Ld. Maas ³1929, 96. §, p. 23.

⁵³Ld. Maas ³1929, 97. §, p. 23.

álló interpunkcióval (azaz trithemimeres caesurával) jár együtt, ahogyan egyébként az ezüstkori latin hexameterben is gyakorta. Nonnos ezen a téren még több megkötéssel él: ő ugyanis az 1. trochaeus és a spondaicus 1. láb vége után is kerüli az interpunkciót.⁵⁴

[D2.] Nonnos az előbbieken felsoroltakon kívül további megkötéseket alkalmaz:

[D2a.] A zenei hangsúly dinamikussá változása miatt P-caesura esetén a metszet előtt másodéles szavakat használ, sorvégen pedig kerüli a harmadéles szavakat⁵⁵ (vele egyidőben más görög költők a sort már rendszeresen ugyancsak másodéles szavakon végzik, ahogyan egyébként ő is sokszor), ld. *Dionysiaka* 1, 20:

— ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —

Βάαχον ἀνευᾶξω βλοσυρῆς ἐπὶ πῆχεϊ Πείρης

[D2b.] Az 5. láb nála mindig dactylus, spondeusszal sehol sem helyettesíti; a 2. spondaicus láb ritkán párosul ugyancsak spondaicus 1. lábbal; a két hosszú szótagból álló szavak ritkán fejeződnek be akár a 2., akár a 3. longumon.⁵⁶

[D2c.] Homérosznál gyakrabban alkalmaz összevonatlan igei és névszói formákat, de a bennük szereplő két szomszédos magánhangzó esetében sincs synecphonesis: a Κρονίδας alak (ld. *Dionysiaka* 1, 1) metrikai kódja itt és azon a 31 helyen, ahol az eposzban előfordul, mindig ◡ ◡ — ◡, sehol sem rövidül synecphonesisszel ◡ ◡ — -vá.⁵⁷

[D2d.] Ritkán, csak néhány particula esetében alkalmaz elisiót.⁵⁸

[D2e.] A muta cum liquida mássalhangzócsoporthoz előtt a rövid magánhangzó nála csak ritkán és metrikai kényszerből marad

⁵⁴Ld. Maas ³1929, 98. §, p. 23.

⁵⁵Ld. Maas ³1929, 21. §, p. 6.

⁵⁶Ld. Maas ³1929, 99. §, p. 23.

⁵⁷Ld. Maas ³1929, 120. §, p. 26.

⁵⁸Ld. Maas ³1929, 121. §, p. 26–27.

meg rövidnek⁵⁹ (a jelenségről általánosságban ld. Elemi tudnivalók D 1 B2), tehát a *Dionysiaká*ban – egyetlen példát idézve – a βροτός szót és származékait közvetlenül megelőző rövid magánhangzó *mindig* meghosszabbodik, ellentétben az *Iliasszal*, mert ott viszont esetenként megmaradhat (de többnyire nem marad meg) rövidnek, ld. 13, 1–2, ahol a hajnal

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪
 ὄρνυθ', ἴν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἡδὲ βροτοῖσι

[D3.] Ha a hexameter egyre szigorodó szabályait nézzük, Kalimachostól és kivált Nonnostól visszatekintve Homéros vagy Hésiodos hexameterai több szempontból hibásnak vagy legalábbis pongyolának látszanak. Elemzendő példának álljon itt – Maastól kölcsönözve – az *Ilias* közismert első hét sora,⁶⁰ (melynek szövegében függőleges vonalak jelzik a hexameter legfontosabb öt metszetét, a trithemimeres, a két középső és a hephthemimeres caesurát illetve a bukolikus diaeresist):

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 Μῆνιν αἰδεᾷ^a θεᾷ^b | Πηληϊάδεω^c Ἀχιλῆος
 — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪
 οὐλομένην, | ἣ μυρί^d | Ἀχαιοῖς^e | ἄλγε^f ἔθηκε^g,
 — —, — —, — —, — —, ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 πολλὰς δ' ἰφθίμους^h | ψυχὰςⁱ | Ἄϊδιν^j προΐαφεν^k
 — —, — —, — ∪ ∪, ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 ἥρῳων, | αὐτοῦς^l δὲ^m | ἐλώρια | τεῦχε κύνεσσινⁿ
 — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 οἰωνοῖσι^o τε πᾶσι, | Διὸς | δ' ἔτελείετο βουλή.

⁵⁹Ld. Maas ³1929, 124. §, p. 27; további részletekről ld. ugyanott, 125. §, p. 27–28, 127. §, p. 31, 138–139. §, p. 31, 141. §, p. 32.

⁶⁰Ld. Maas ³1929, 100. §, p. 24.

— — , — — , — ∪ ∪, — , — ∪ ∪, — ∪
 ἐξ οὗ δὴ τὰ^p πρῶτα | διαστήτην ἐρίσαντε^r
 — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, — —, — ∪ ∪, — —
 Ἀτρεΐδης τε^s ἄναξ^t | ἀνδρῶν^u | καὶ | δῖος Ἀχιλλεύς.

A hét rövidke sort már Kallimachos nem egy ponton kifogásolná, az ő kifogásaihoz (azokkal is egyetértve) Nonnos még hozzátenne néhányat.

D3a. A 2. trochaeus mögül hiányzik a híd.

D3b. A 2. trochaeus után kerülendő volna a hímcaesurát teremtő két szótagú szó; másfelől Nonnos ezenkívül a P-caesura előtt másodéles szót használna.

D3c. A P-caesura esetén vagy hephthemimeres, vagy bukolikus metszetet várnánk, melyeket a Πηληϊάδεω szó nem tesz lehetővé, s ráadásul a genitivusi ragjával a szóvégen még hiatust is okoz; másfelől Nonnos az itt összevonatlan εω-t mindenütt kétszótagúként kezelné.

D3d. T-caesura esetében sem Kallimachos, sem Nonnos nem engedi meg az elisiót, ráadásul Nonnos az elidálható szavakat néhány particulára szűkíti.

D3e. Ἀχαιοῖς mögül hiányzik a Naeke-féle híd.

D3f. Nonnos az elidálható szavakat néhány particulára szűkíti.

D3g. Sorvégén Nonnos mindenképpen kerülné a harmadéles (és előnyben részesítené a másodéles) szót.

D3h. Nonnos mindenképpen kerülné, hogy ugyanabban a sorban mind az 1., mind a 2. láb spondaicus legyen.

D3i. Ha a P-caesurához (mint itt ψυχᾶς után) hephthemimeres metszet járul, Nonnos a 3. lábban kötelezően dactylust használ.

D3j. Egyszerre esik szóvég mind az 5., mind a 4. longumra (Ἄϊδι illetve ψυχᾶς).

D3k. A sor végén Nonnos mindenképpen kerülné a harmadéles (és előnyben részesítené a másodéles) szót.

[D3l.] Nonnos mindenképpen kerülné, hogy ugyanabban a sorban mind az 1., mind a 2. láb spondaicus legyen.

[D3m.] A δὲ és ἐλώρια közötti hiatust mind Kallimachos, mind Nonnos kerülné.

[D3n.] Sorvégén Nonnos mindenképpen kerülné a harmadéles (és előnyben részesítené a másodéles) szót.

[D3o.] A 2. trochaeus mögül hiányzik a híd.

[D3p.] Nonnos mindenképpen kerülné, hogy ugyanabban a sorban mind az 1., mind a 2. láb spondaicus legyen.

[D3r.] Sorvégén Nonnos mindenképpen kerülné a harmadéles (és előnyben részesítené a másodéles) szót.

[D3s.] A τε és az ἄναξ között hiatus van, amit Homéros idején a szó eredeti (és a recitálásban talán még hangzó) ϝ kezdőhangja alighanem eltüntetett, Kallimachos és Nonnos korában viszont már aligha.

[D3t.] A 2. trochaeus után kerülendő volna a hímcaesurát teremtő két szótagú ἀνδρῶν szó.

[D3u.] Ha a P-caesurához (mint itt ἀνδρῶν után) hephthemimeres metszet járul, Nonnos a 3. lábban kötelezően dactylust használ.

[D4.] Az ellenpéldát, a hexameter fejlődésének antik végpontját szemléltesse Nonnos *Dionysiaká*jának bevezető hét sora:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
Εἰπέ, θεά, | Κρονίδαο | διάκτορον | αἶθοπος εὐνῆς,

— ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪ — ∪ ∪, — —
νυμφιδίῳ | σπινθῆρι | μογοστόκον | ἄσθμα κεραυνοῦ,

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪ —, ∪ ∪ — ∪ ∪, — —
καὶ στεροπὴν | Σεμέλης | θαλαμηπόλον· | εἰπέ δὲ φύτλην

— —, — ∪ ∪, — ∪ ∪ — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
Βάκχου δισσοτόκοιο, | τὸν ἐκ πυρὸς | ὕγρον αἰείρας

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — —
 Ζεὺς βρέφος ἡμιτέλεστον | ἀμαιεύτοιο τεκούσης,
 — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — —
 φειδομέναις | παλάμῃσι | τομῆν | μηροῖο χαράξας,
 — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪ — —
 ἄρσενι γαστρὶ λόχευσε, | πατὴρ | καὶ πότνια μήτηρ.

Itt ellenőrizhető, mennyire szigorodtak a hexameter szerkesztési szabályai, s hangos olvasás arról is meggyőzhet, hogy a non-nosi hexameter a homérosihoz képest erősen felgyorsult, de egy-szersmind egyhangúbbá is vált (a hét sor 35 lábja közül, ahol spondeus és dactylus váltakozhat, kereken 30 a dactylusok, és 5 a spondeusok száma).

[E.] Megjegyzés a magyar hexameterről⁶¹

Az első, még igencsak kezdetleges magyar nyelvű hexameter a 16. század elejéről maradt ránk, s az 1521-ben napvilágot látott, *Könyvecs az apostolok méltóságáról* című kis írás tartalmazza:

— —, — —, ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪
 mely nagy volt Róma, | az ő romlása jelenti,

s még ha ez az első – részint nehézkes és döcögő spondeusai, részint metrikai hibája⁶² miatt – szinte prózának hat is (bár a kö-zépcaesura nem hiányzik belőle), alig egy nemzedékkel később, Sylvester János tollán már kifogástalan distichonok születnek,⁶³ utóbb pedig a hexameter valóságos nemzeti versidommá fejlődött; elsősorban a felvilágosodás és a reformkor magyar költői

⁶¹Legújabban ld. Szuromi Lajos: *A magyar hexameter és distichon*. Budapest, 1997.

⁶²A „Róma” szó „a”-ja rövid, az utána következő „az” „a”-ja úgyszintén, pedig mindkettőnek hosszúnak kellene lennie, vagyis a sor – a metrikai hibát nem tekintve – holospondaicus hexametert ad ki.

⁶³In: *Új Testamentum magyar nyelven, melyet az görög és diák nyelvből újonnan fordítánk, az magyar népnek keresztyén hitben való íppülésire*. Újsziget, 1541.

használták szívesen, de a hazai poétikai gyakorlatban azóta is újra meg újra megjelenik.⁶⁴

A magyar nyelv, noha a szavaknak van dinamikus hangsúlya, képes arra, hogy a szótagok időmértékén alapuló görög (és latin) verselést annak ritmikai természetéhez illeszkedve szólaltassa meg, nem úgy, mint – egyebek közt – a német, mely a hosszú szótagot a hangsúlyos, a rövidet a hangsúlytalan szótaggal tudja úgy-ahogy visszaadni. Hölderlin verse, a *Menons Klage um Diotima* 4 ezzel a hexameterrel indul:

— —, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪
Aber wir, | zufrieden gesellt, | wie die | liebenden Schwäne

s ha csak a sorban négyszer előforduló *ie* magánhangzópárt vesszük is, melyek fölé kétszer a hosszúságot, kétszer a rövidséget indikáló jel kerül, nyomban kitetszik, hogy a *frie*, *wie*, *die* és *lie* szótagok hosszúságát illetve rövidségét nem az illető szótagok időmértéke, hanem hangsúlyos vagy hangsúlytalan voltak adja meg. A magyar hexameter viszont valóban a szótagok időmértékére épül. Vörösmarty eposza, a *Zalán futása*, így kezdődik:

— ∪ ∪, — —, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
Régi dicsőségünk, | hol késel az éji homályban,

s megint elég összevetni a hosszúságot illetve rövidséget indikáló jeleket a hozzájuk tartozó szótagokkal, hogy belássuk: a magyar nyelv valóban alkalmas a szó igazi értelmében vett időmértékes verselésre.⁶⁵ Mi több, olykor a leghétköznapibb magyar kifejezések szinte véletlenszerűen is hexametert adnak ki, elég idézni Babits nevezetes példáját, egy tájékoztató utcai feliratot, melyben

⁶⁴A magyar időmértékes verselésről ld. Négyesy László: *A mértékes magyar vers története*. Budapest, 1892. A legújabb kori magyar költészetben használt antik metrumokról ld. Vekerdí József: *Antik versformák a modern magyar lírában*. ItK 73/4 (1969) 435–453; Horváth István Károly: *József Attila és a klasszikus metrum*. ItK 59 (1955) 178–191.

⁶⁵Érdemes megjegyezni, hogy Vörösmarty és kortársai a hexameter római költőkön tanult változatát használták, amit elsősorban a hímcaesura túltengő használata, de az is bizonyít, hogy szókezdő „h” hangot nem tekintették pozíciót alkotó elemnek.

– jegyzi meg Babits – még a középcaesura is ott van, ahol lennie kell:

– —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪
gépjárművezető igazolványok kiadása,

Vagy említhetjük azt a pentametert, mely viszont Weöres *Rongyszőnyegében* szerepel:

furcsán pattan a pentameter-sor elő:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, —
Tóth Gyula bádigos és vízvezetékyszerelő.

A pentameter

A pentameter közvetlenül a hexameter mögé kívánczik, részint azért, mert metrikai kódjuk hasonlít, részint mert a pentameter – igen ritka kivételektől eltekintve – csak a hexameterrel párosulva fordul elő. Ma használatos kódja: hem + hem illetve Sicking jelölésében dd + dd

A pentameter elméleti képlete:

— $\overline{\cup}$, — $\overline{\cup}$, — ^, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ^,

melyben az — egyébként catalexist jelentő — ékek azt mutatják, hogy az adott helyen a metrum (dactylus vagy spondeus) csonka. S az elvont képlet egyúttal a pentameter legfőbb, az antik költők gyakorlatában szigorúan betartott szabályát is szemléletesen mutatja: csak a sor első felében állhat a dactylusok helyett spondeus, a sor második felében viszont a dactylusok spondeusszal sohasem helyettesíthetők.

A pentameter szó először a Kr. e. 4. századi Hermésianaxnál fordul elő,⁶⁶ de verssorként már Archilochos használja.

A pentameter (= „ötmértékű”) szó használatát egyes metrikák indokolatlannak tartják, a benne kifejeződő elméleti álláspont helyességét pedig kétségbe vonják, mondván, hogy az első és második sorfelet záró egy-egy longum nem fél-fél, ha-

⁶⁶Frg. 7, 36 Powell.

nem – az utána feltételezhető szünettel együtt – egy-egy teljes lábat, illetve metrumot alkot, tehát az állítólagos *pentameter* valójában nem $2\frac{1}{2} + 2\frac{1}{2} = \text{öt}$, hanem $3 + 3 = \text{hat}$ lábból áll; más metrikák ezzel szemben arra hivatkoznak, hogy az antik gyakorlat a sor közepén megengedte az elisiót (ld. lentebb 3c.), következésképp a sorközépen (és a sor végén) aligha lehetett fél lábnyi szünet, ennélfogva az – egyébként is már ókori szerzőktől hagyományozott – *pentameter* név használata jogosult.

Mint verssor, említettük az imént, a *pentameter* nem egyedül, hanem szinte mindig egy *hexameter*rel párban fordul elő, mint az így létesülő *distichon* („kétsoros”) második alkotóeleme.⁶⁷ Ezt a sorkombinációt a Kr. e. 7. századtól kezdve mintegy kötelezően használják az elégiaköltészet művelői, akiknek verseit antik testimoniumok szerint eredetileg fuvolakísérettel adták elő,⁶⁸ s 560-tól Athénben előbb divatossá, nagyjából 500-tól pedig szinte általánossá válik a sír- illetve a votív-felíratokon, aztán az utóbbiakból műfajjá emelkedő epigrammaköltészetben is.

A *pentameter* sajátosságai

1. Főként a korai, Kr. e. 7–6. századi elégikusoknál a *pentameter* előző *hexameter*ben középütt többnyire nőcaesura van, nyilván azért, hogy a *pentameter* első felében kötelező hímcaesura-szerű zárlattal kontrasztot alkosson, más szóval, hogy a *distichon* két sorának ritmusa ne váljék egyhangúvá.

2. A *pentameter* második felében, volt róla szó, a *brevék* sohasem vonhatók össze; eddig még feliratos szövegekben is csupán egyetlen olyan *distichon*t találtak, mely vét a szabály ellen (pedig a felíratok jobbára nem művészi igénnyel készültek). Vét ellene ugyan a Kr. u. 1. századi Philippos is, de az ő – egyébként csupa *pentameter*ből álló – verse artisztikus költői játék: olyan sorral kezd, mely csupa *dactylust* tartalmaz, a többiben fokoza-

⁶⁷De a Kr. e. 5. században élt költő, a Χαλχοῦς-nak nevezett Dionysios *pentameter* + *hexameter* összetételű *distichon*okban írta verseit.

⁶⁸Vö. Pausanias 10, 7, 5 és Plutarchos, *De musica* 8.

tosan fogy a dactylusok és nő a spondeusok száma, a befejező pentametert pedig már egyedül spondeusok alkotják:⁶⁹

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ^, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ^

Χαῖρε, θεὰ Παφίη· σὴν γὰρ ἄει δύναμιν

— —, — ∪ ∪, — ^, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ^

κάλλος τ' ἄθάνατον καὶ σέβας ἱμερόεν

— —, — —, — ^, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ^

πάντες τιμῶσιν θνατοὶ ἐφραμέριοι

— —, — —, — ^, — —, — ∪ ∪ — ^

ἐν πᾶσιν μύθοις ἔργοισιν τε καλοῖς·

— — . — —, — ^, — —, — —, — ^

πάντη γὰρ πᾶσιν σὴν δηλοῖς τιμῇν.

3. Az első félsor vége több tekintetben kényes, gondosan és megkötésekkel formált része a pentameternek.

3a. Ezen a ponton kötelezően szónak kell végződnie, vagy – kivételesen – olyan összetett szónak, melyben legalább a szó egyik (a következő példában aláhúzással jelölt) alkotóelemének vége egybeesik az első sorvéggel, ld. Kallimachos, frg. 384a:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ^, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ^

ἱερά, νῦν δὲ Διοσ | κουρίδεω γενεήν

3b. Az első félsor végén szemlátomást igyekeznek elkerülni a hiatust.

3c. Megengedett viszont ugyanott az elisio, ld. Archilochos, frg. 14, 2 *JeE*:

οὐδεῖς ἂν μάλα πόλλ' ἱμερόεντα πάθοι

3d. Ritkásan előfordulhat ugyan breve a második félsor kezdete előtt, ld. Theognis 2:

λήσομαι ἀρχόμενος οὐδ' ἀποπαυόμενος,

⁶⁹AG 13, 1.

de a költők láthatóan arra törekszenek, hogy az első félsor utolsó szótagja hosszú legyen, tehát diphthongust vagy még inkább természetből hosszú magánhangzót tartalmazzon, ld. Theognis 478:

οὔτε τι γὰρ νήφω, οὔτε λίην μεθύω,

illetve, ha az első félsor utolsó szótagja történetesen természetből rövid, a második félsor lehetőleg ne kezdődjék magánhangzón, ld. Theognis 10:

γῆθησεν δὲ βαθὺς πόντος ἄλδος πολιῆς.

Az utolsó előtti két példa másfelől az ókori görög költőknek azt a hajlandóságát is szemlélteti, hogy a pentameter első és második felét ragrímekkel összecsendítsék, amit majd a római elégikusok fognak tudatosan és sokszor alkalmazni.

3e. A közép előtt ritkán engedik meg a „jambikus” végződést, vagyis a kétszótagú szavakat, leginkább akkor, ha azokat monosyllaba előzi meg, ld. Theognis 52:

μούναρχοι δὲ πόλει μήποτε τῆδε ἄδοι

vagy Theognis 822:

τούτων τοι χώρη, Κύρον', ὀλίγη τελέθει

4. A két félsor végén még aggályosabban kerülnek a monosyllabákat, mint a hexameter végén (Ovidius itt kétszótagosnál rövidebb szót nem tűr meg); viszont a sor második felében annál elegánsabb megoldásnak számított, ha azt mennél hosszabb, né tán egyetlen szó tölti ki, ld. Kallinos 1, 2 *PeG*:

ὦ νέοι; οὐκ αἰδεῖσθ' ἀμφιπερικτίονας;

5. A pentameter végén, főként a római kori görög költők, a zenei hangsúlyt felváltó dinamikus hangsúly hatására egyre inkább kerülnek azoknak a szavaknak a használatát, melyek utolsó szótagja ékezett.

6. A distichonnak azt a sajátosságát, hogy benne a hexameter „nyitott”, a pentameter pedig „zárt”, hogy amott valami *elkezdődik*, emitt valami *befejeződik*, másfelől hogy a hexameter *elbeszél*, a pentameter viszont *reflektál*, s hogy a hexameter az eposz, a

pentameterrel kiegészülő hexameter viszont a líra eszköze, már az antik irodalomtudósok, például Didymos is észrevették.⁷⁰

7. A distichon akár egy hosszabb és két azonos metrikai képletű és hosszúságú strófának is felfogható, melyben a két utóbbi párhuzamát rendszerint azonos kötőszavak (mint *καί-καί, μήτε-μήτε, τε-τε*, stb.), vagy egymásnak felelő főnevek, jelzők és szerkezetek, esetenként pedig ragrímek is hangsúlyozzák. Néhány fontosabb megoldástípus:

7a. ABA'B', ld. Theognis 134:

ἀλλὰ θεοὶ τούτων δώτορες ἀμφοτέρων

Ezt a képletet mutatja Kallimachos 5. *himnusza*, melyben a 71 pentameter közül 34 (!) mutatja a fenti szerkesztésmódot.

7b. ABB'A', ld. Theognis, 50:

κέρδεα δημοσίῳ σὺν κακῷ ἐρχόμενα

7c. AA'BB', ld. Theognis 74:

παιροί τοι πολλῶν πιστὸν ἔχουσι νόον

Az utóbbi szerkezetet leginkább az alexandriai költők kedvelték, s a rómaiaknál szinte szabállyá válik.

8. A pentametert *κατὰ στίχον* is alkalmazták, de ritkán, inkább költői játékként, mint a fentebb idézett Philippos-vers tanúsítja; az ellenpéldák közé tartozik az Aristoteléstől idézett votív-felirat⁷¹ és a Kr. u. 3. századi Héliodóros regényében szereplő Thetis-himnusz.⁷²

9. A pentameterrel űzött (Philippos idézett pentametereihhez hasonló) költői játék az is, hogy Alkibiadést ünneplő epigrammájában (?) Kritias az egyik pentametert, ahová metrikailag nem fért volna bele az ünneplő neve (mert két hosszú között

⁷⁰Mint a Kr. e. 1. században élt Didymos: ... πεντάμετρον τῷ ἡρωϊκῷ συνήπτον· οὐχ ὁμοδραμοῦντα τῇ τοῦ προτέρου δυνάμει· ἀλλ' οἷον συνεκπνέοντα, καὶ συσβεννύμενον ταῖς τοῦ τελευτήσαντος τύχαις. οἱ δὲ ὕστερον πρὸς ἅπαντας διαφόρως. οὕτω Δίδυμος ἐν τῷ περὶ Ποιητῶν (in: *Orionis Thebani Etymologicum*. Ed. F. G. Sturz. Leipzig, 1920 = Hildesheim, 1973, s. v. ἔλεγχος, p. 58).

⁷¹Ld. *Athēnaion politeia* 7, 4: ἀνάκειται γὰρ ἐν ἀκροπόλει εἰκὼν Διφίλου, ἐφ' ἣ ἐπιγέγραπται τάδε· Διφίλου Ἀνθεμίων τήνδ' ἀνέθηκε θεοῖς, / θητικῷ ἀντὶ τέλους ἱππάδ' ἀμειψάμενος.

⁷²3, 2, 4.

három rövid szótagot tartalmaz), „újszerű módon”, ahogyan a 2. sorban maga mondja, iambicus trimeterrel helyettesíti:⁷³

— —, — —, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — —
καὶ νῦν Κλεινίου υἱὸν Ἀθηναῖον στεφανώσω hexameter

— — ∪ —, ∪ — ∪ —, — — ∪ —
Ἀλκιβιάδην νέοισιν ὑμνήσας τρόποις· 3ia

— —, — —, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — —
οὐ γὰρ πως ἦν τοῦνομ’ ἐφαρμόζειν ἐλεγείῳ, hexameter

— —, — —, — ^, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ^
νῦν δ’ ἐν ἱαμβείῳ κείσεται οὐκ ἀμέτρως. pentameter

(A Κλεινίου név ou-ja kétségtelenül rövidült a következő szó u-ja miatt, következésképpen legalább ez a név belefért a hexameterbe, lehetővé téve, hogy a sornak szabályos középcaesurája legyen.)

A trimeter iambicus (~ Héphaistión V., SE 207kk.)

A legkorábbi iambicus trimetert egy 1955-ben publikált, Kr. e. 8. századi bekarcolt felirat őrizte meg, melyet (a hexameterrel kapcsolatban fentebb már idézett két hexameterrel együtt) az ún. Nestór-kupán találtak, s amely éppen a tulajdonos nevét foglalja versbe. Az első metrumát a tulajdonnév miatt anaklasissszal (vagyis az első két szótag időmértékének megcserélésével) indító trimeter szövege az eredeti helyesírását kiigazítva a következő:

— ∪ ∪ —, ∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —
Νέστορος εἰ[μ]ι εὐποτ[ον] ποτήριον.

Aristotelés véleménye szerint ez metrum áll legközelebb a beszélt nyelvhez,⁷⁴ ami kétségtelenül egyik oka annak, hogy a görög költészet sortípusai közül a hexameter mellett éppen iambicus trimeterből őrződött meg számszerűen a legtöbb. A iambi-

⁷³Frg. 4 JeE.

⁷⁴Vö. *Poetica* 4, 1449a24–28.

cus trimetert először az iambosköltészetben használták, utóbb ez lett a párbeszédés részek verses közege a tragédia és a komédia színpadán, de – némi változtatásokkal – az énekelt lírába, és a dráma kardalaiba is belekerült.

A hexameterhez képest a iambicus trimeter szerkezete eleve több módosulást enged meg (már azért is, mert benne, a hexametertől eltérően, a longumok feloldhatók), s különbség van az egyes műfajok iambus-formálása között is: a iambosköltészet és a tragédia trimeterei szigorúbban szerkesztettek, a szatírdráma és a komédia viszont mind a longumok-brevék kezelése, mind a caesurák és a hidak tekintetében jóval szabadabban, a szabályokat lazán kezelve használja a metrumot.

A trimeter iambicus ma használatos kódja 3ia illetve Sicking jelölésében xsxsxs.

A trimeter iambicus elméleti képlete, mely a képleten belül függőleges vonallal, alatta számokkal és/vagy nagybetűkkel jelzi a legtöbbször előforduló és zárójelben a kevésbé gyakori sormetszeteket, s fölötte a legfontosabb hídát (előrebocsájtandó, hogy a metszetek közül, mint a hexameterben, legnagyobb jelentősége a két középső caesurának, jelen esetben B-nek és C-nek van, részletesen ld. lentebb, A2. pont):

$$\begin{array}{ccccccc}
 & & & & & & \cap \\
 & & & & & & \times - \mid \cup \mid - , \times \mid - \cup \mid - , \mid \times - \mid \cup - , \\
 & & 1 & 2 & & 1 & (2) \\
 & & A & & B & & C \quad (D)
 \end{array}$$

a Porson-féle híd

[A.] A szótagok feloldásának szabályai

[A1.] Az alapszabály a iambográfusoknál és a tragédiaköltőknél az, hogy – a két utolsó longum kivételével – elvben az első négy longum és az első anceps *mindig* két brevével helyettesíthető (bár a tragikusoknál ugyanígy helyettesíthető az 5. longum is, föltéve ha előtte az anceps rövid), amihez kiegészítő szabályként hozzájárul, hogy *tulajdonnevek esetében* ez a lehetőség a harmadik

breve kivételével az első két brevére és az első mellett a másik két ancepsre is kiterjed; és, ritkásan fordul ugyan elő, de az első lábban, ahogyan a Nestór-kupa imént idézett vésete mutatja, olykor anaclasis („felcserélés”) is megengedett, vagyis az elméletileg lehetséges x – helyébe (ami a gyakorlatban mint – – vagy ∪ – valósul meg), a fordítottja, – ∪ kerülhet, ld. Aischylos, *Heten Thébai ellen* 488:⁷⁵

– ∪ ∪ –, – – ∪ –, ∪ – ∪ –
Ἰππομέδοντος σχῆμα καὶ μέγας τύπος.

[A2.] A recitált (tehát az iambosköltészetben és a tragédia vagy komédia párbeszédes részeiben alkalmazott) iambus soronként általában mindössze *egy-egy* feloldást enged meg (sokszor csak metrikai kényszerből, olyan szavak esetében, melyek több és szomszédosan elhelyezkedő rövid szótagot tartalmaznak⁷⁶), *kettőt* csak ritkán, de akkor sem egymás mellett. Egy sorban három feloldás Aischylosnál egyáltalán nincs, Sophoklés egész ránk maradt életművében számuk mindössze három, Euripidés viszont – T. Zieliński mutatta ki⁷⁷ – fokozatosan egyre több feloldást enged meg (a kései *Orestés*ben ezek aránya 35%), azokra a darabjaira vonatkozóan tehát, melyek bemutatási éve nem ismert, a feloldások aránya viszonylag csekély (mindössze néhány éves) hibahatárral akár kronológiai érvül is szolgálhat.

Az utolsó lábban feloldás nincs, mert a görög költők, volt már róla szó, a sor végén szeretik a ritmust tisztán érzékeltetni.

[A3.] Bár a lírai iambusra részletesebben lentebb, az énekelt versekkel kapcsolatban kerül majd sor, ellenpéldaként itt érdemes megemlíteni, hogy tragikus költők énekelt lírai iambusai szabadabban kezeltek, mint a recitált iambusok; így a párbeszédes részekben három feloldást kerülő Aischylos a *Prométheus* 163. és 181., vagyis a parabasis 2. strófájának és antistrófájá-

⁷⁵Ld. Maas ³1929, 107. §, p. 24.

⁷⁶Ld. Maas ³1929, 109. §, p. 25.

⁷⁷A korszakos felfedezést ld. in: *Tragodumenon libri tres*. Krakau, 1925, 133–240 (*De trimetri Euripidei evolutione*).

nak egymással metrikailag azonos sorában egymás után három-három longumot old fel,⁷⁸ a másodikat, a harmadikat és a negyediket:

$\cup - \cup \underline{\cup} \cup , \cup \underline{\cup} \cup \underline{\cup} , \cup - \cup -$
 τεοῖσι, δῖχα γε Διός; ὁ δ' ἐπικότως αἰεὶ (163) ~

$\cup - \cup \underline{\cup} , \cup \underline{\cup} \cup \underline{\cup} , \cup - \cup -$
 ἐμὰς δὲ φρένας ἐρέθισε διάτορος φόβος (181)⁷⁹

[A4.] Az első négy longumot meglehetősen gyakran oldják fel, az ötödiket viszont ritkán és főként Euripidész. A szigorúan szerkesztett iambicus trimeterben a feloldott longum nem foglalhatja magába két szókép szótagjait, tehát az egyiknek utolsó, a másiknak első szótagját, más szóval a feloldott longum rendszerint *egy szóképen belül* helyezkedik el, mint ahogyan az előző pontban idézett példák is mutatják⁸⁰ (ha ilyenkor a következő szótag hosszú, „széttépett” anapaestusról szokás beszélni, ld. lentebb is, [E6.]). Euripidész esetenként akkor is hajlandó ugyan két brevével helyettesíteni a longumot, ha *nem* egy szóképből sorakozó szomszédos rövid szótagok kényszerítik rá, de ilyenkor a feloldástól érintett két szó értelmileg vagy grammatikailag szorosan összetartozik és az elöl álló szó monosyllaba vagy legfeljebb két szótagnyi hosszúságú, ld. *Orestész* 2:

$- \underline{\cup} \cup -, \cup - \cup -, \cup - \cup -$
 οὐδὲ πάθος, οὐδὲ ξυμφορὰ θεήλατος,

[A5.] Az első anceps három- vagy többszótagú szavak vagy kifejezések esetében mindig helyettesíthető két-két brevével, főként ha az odakerülő szó vagy kifejezés ἐπί illetve ὑπό praeverbiumot tartalmaz (ld. lentebb, [A7.] pont), a 2–3. anceps és az 1–2. breve viszont csak akkor, ha az adott helyen tulajdonnév

⁷⁸Ld. Maas ³1929, 109. §, p. 25.

⁷⁹A 181. sorban szereplő ἐρέθισε alak helyett Murray OCT-kiadásában (²1955 = 1960) az ἠρέθισε formát találjuk.

⁸⁰Ld. Maas ³1929, 104. §, p. 24.

van, tehát mondhatni kényszerhelyzetben.⁸¹ A 3. anceps feloldására már Aischylosnál van – bár csak egy – példa, ld. *Heten Thébai ellen* 569:

— — ∪ —, — — ∪ —, ∪ — ∪ —
 ἀλλήν τ' ἄριστον, μάντιν, Ἀμφιάρεω βίαν

Sophoklés viszont akár az 1. és 2. ancepsset egyszerre is feloldja (a sorban szereplő tulajdonnevek miatt, tehát szintén kényszerhelyzetben), úgy, hogy a 2. anceps feloldása a sornak középpüzt choriambikus lejtést ad, ld. *Philoktés* 794:

∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —
 Ἀγάμεμνον, ᾧ Μενέλαε, πῶς ἂν ἄντ' ἐμοῦ

Euripidész ezen a téren is még több szabadságot enged meg magának.⁸²

[A6.] A sorközi interpunkciót Aischylos általában kerüli az 1. anceps, Euripidész pedig az 5. longum után,⁸³ s ide vág az is, hogy *a verssoron belül* nem csupán Aischylos, hanem korai darabjaikban Sophoklés és Euripidész is kerülik a szereplőcserét, vagyis az antilabét⁸⁴ (melyre egyébként későbbi darabjaikban a legfontosabb metszeteknél kerítenek sort).

[A7.] A iambográfusok és a tragédiaköltők már egy feloldást is csak olyan sorban engednek meg, amelyekben középcaesura (tehát B vagy C₁ metszet) van, másfelől a feloldott rövidke *között* és *után* kerülik, *előttük* viszont szorgalmazták a metszetet, ld. Sophoklés, *Oidipus király* 1254:

— — ∪ —, — ∪ —, ∪ — ∪ —
 ἀλλ' εἰς ἐκεῖνον | περιπολοῦντ' ἐλεύσομεν,

vagy ugyancsak Sophoklés, *Oidipus király* 1269:

∪ — ∪ —, — — ∪ —, — — ∪ ∪
 περόνας ἀπ' αὐτῆς, | αἷσιν | ἐξεστέλλετο

⁸¹Ld. Maas ³1929, 105. §, p. 24.

⁸²Ld. Maas ³1929, 106. §, p. 24.

⁸³Ld. Maas ³1929, 108. §, p. 25.

⁸⁴Ld. Maas ³1929, 109. §, p. 25.

[A8.] Ha számszerűen nézzük, a tragikusoktól alkalmazott feloldások ($\times -$ illetve $\cup -$ helyett $\cup \cup -$ vagy $\cup \cup \cup$ és a ritkábban előforduló $- \cup \cup$) aránya a trimeterek egyes lábjai között (a feloldást nem tűrő 6. lábat nem számítva) a következő képet mutatja:⁸⁵

	1. láb ($\times -$)	2. láb ($\cup -$)	3. láb ($\times -$)	4. láb ($\cup -$)	5. láb ($\times -$)
Aischylos	18,87%	3,56%	61,21%	13,52%	2,85%
Sophoklés	27,27%	9,98%	51,66%	9,31%	1,77%
Euripidés	24,74%	15,25%	47,18%	11,19%	1,06%

A táblázat világosan mutatja részint azt, hogy a feloldásokat Euripidés osztja el a leginkább arányosan az első négy láb között, részint azt, hogy mindhárom tragikus az 1. és a 3. lábban, tehát a sor legelején és közvetlenül a középcæsura után engedi meg legtöbbször a longum feloldását; a jelenség oka bizonyára az, hogy a kólon illetve a sor végének, amennyire lehet, metrikailag tiszta képletet kell mutatnia.

[A9.] A feloldásokat nem csupán a költői szabadság érvényesítése vagy a metrikai kényszer magyarázza. Egy-egy feloldás vagy feloldás-sor szorosan kapcsolódhat a szöveg értelméhez, s nem egyszer szóismétléssel, alliterációval és más nyelvi-rétorikai eszközökkel is párosulva, kiemelhet vagy nyomatékot adhat, illetve – minthogy a feloldással gyorsul a ritmus – felindultságot, türelmetlenséget vagy ingerültséget fejezhet ki, ahogyan a következő néhány példa tanúsítja.

Aischylos, *Perzsák* 284:

— — $\cup -$, $\cup \cup \cup$ $\cup \cup \cup$, — — $\cup -$
 $\tilde{\omega}$ πλεῖστον ἔχθος ὄνομα Σαλαμῖνος κλύειν

Sophoklés, *Philoktétés* 1018:

$\cup \cup \cup$ $\cup -$, $\cup \cup \cup$ $\cup -$, — — $\cup -$
 $\tilde{\alpha}\phi\iota\lambda\omicron\nu$ ἐρῆμον $\tilde{\alpha}\pi\omicron\lambda\iota\nu$ ἐν ζῶσιν νεκρόν

⁸⁵Ld. Korzeniewski 1968, p. 55.

Sophoklés, *Philoktétés* 932:

◡ ◡ ◡ —, — ◡ ◡ ◡, — — ◡ —
ἀποδός, ἰκνοῦμαι σ', ἀποδός, ἰκετεύω, τέκνον

Sophoklés, *Philoktétés* 1029:

— — ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ —, ◡ — ◡ —
 καὶ νῦν τί μ' ἄγετε; τί μ' ἀπάγεσθε; τοῦ χάριν;

Euripidés, *Alkéstis* 10:

◡ — ◡ —, ◡ ◡ ◡ —, ◡ — ◡ —
 ὁσίῳ γὰρ ἀνδρὸς ὅσιος ὦν ἐτύγχανον

[B.] A legfontosabb metszetek és hidak

[B1.] A korai iambográfusoknál minden egyes sorban van vagy B, vagy C₁ metszet (tehát vagy a 2. ancepszet, vagy a 2. brevét követő) caesura, s ezek többnyire a tragikusok iambusaiból sem hiányoznak, ld. fentebb, az A9. pontban idézett példákat; a dactylicus hexameterhez hasonlítva az előbbi (B) a hexameter két középcaesurájának, az utóbbi pedig (C₁) ugyanott a hepthemimeresnek felel meg. A tragikus költőknél kivételképpen metszet lehet a sor geometriai középpontján, vagyis a 3. longum után is, de ez a jelenség Aischylosnál és Sophoklésnél együttvéve is összesen csak 25-ször, Euripidésnél valamivel nagyobb arányban, kerekén 100-szor fordul elő, az utóbbinál mindig elisio után, ld. Euripidés, *Őrjöngő Héraklés* 456:

— — ◡ —, ◡ — ◡ —, ◡ — ◡ —
 ὦ μοῖρα δυστάλιν' | ἐμή τε καὶ τέκνων

[B2.] Ugyancsak lehet metszet az 1. breve után (A₂), mint az imént idézett példában (ahol alighanem a 3. láb végére eső caesurát ellensúlyozza); ez a dactylicus hexameter trithemimeresének felel meg.

[B3.] Gyakran létesül metszet az első longum után is (A₁), viszont a negyedik és ötödik longum után (C₂ és D) meg lehetős

ritkán, arányuk Aischylosnál 6,7%, nél 17%, Euripidésnél 2%. (A legutoljára idézett Euripidés-sorban látszólag C₂ és D metszet egyszerre fordul elő, de mindkettőt erősen gyengíti az a körülmény, hogy τε az előtt álló ἐμή-hez simul, καὶ pedig az utána álló τέχνων-hoz kapcsolódik.)

[B4.] Ha a legfontosabb metszetek arányait nézzük a három nagy tragikusnál (a kevésbé fontos C₂-t és D-t figyelmen kívül hagyva), a következő képet kapjuk:⁸⁶

	A ₁	A ₂	B	C ₁
Aischylos	14,5%	13%	35,5%	25,5%
Sophoklés	11%	6%	35%	22%
Euripidés	18%	2%	46%	12%

[B5.] Az interpunkciók és az értelmi egységek az esetek 90%-ában az A₁, A₂, B és C₁ metszet elé illetve a sorvégre esnek, utóbbira az esetek 56%-ában.

[B6.] Ugyanezek a pontok az antilabék, vagyis a soron belüli szereplőváltozások határai is, bár antilabé – fentebb esett róla szó – Aischylos fennmaradt darabjaiban nincs, csak a kései Sophoklésnél és Euripidésnél található.

[B7.] A legfontosabb híd a 3. anceps után van, ha az anceps az adott helyen longumként valósul meg. Másként fogalmazva: ha a trimeter iambicusban az 5. láb spondeus, a láb közepén nem végződhet szó (kivéve, ha a szó monosyllaba). Ennek a hídnak a neve felfedezőjéről, R. Porsonról, a *Porson-féle híd*,⁸⁷ melyet a korai iambográfusok és a tragikusok szigorúan betartanak, bár akadnak kivételek, ld. Sophoklés, *Oidipus király* 1543:

— — ∪ —, — — ∪ —, — — ∪ ∪
 σφῶν αὖ πέφασμαι καινός, ὥσπερ σφὼ πατρί,

vagy Sophoklés, *Oidipus király* 664:

⁸⁶Ld. Korzeniewski (1968), p. 45.

⁸⁷In: *Euripidis Hecuba*. London, 1797 (21847) és *Euripidis Phoenissae*. London, 1799.

— — ∪ —, ∪ — ∪ —, — — ∪ —
 θαρσεῖν μὲν οὖν ἔγωγε κᾶνευ τῆς ἐμῆς,

bár az egyik esetben a kötőszó, másik esetben a praepositio szorosan a következő szóhoz illetve névelővel ellátott névmáshoz kapcsolódik, s így a híd hiánya kevésbé észrevehető.

A szabályt egyébként *általánosítani lehet*, úgy, hogy bármely más metrumra érvényes: ha a sor belsejében egymás után három longum helyezkedik el, melyek közül a középső anceps vagy két brevét helyettesítő longum, akkor a longumként megvalósuló anceps illetve két breve után kerülik a szóvéget – a szabály alól *kivétel* egyfelől iambicus trimeterben a 2. anceps, mely után a sor egyik középmetszete (B) van, másfelől trochaicus tetrameternél a 2. metrumot követő középmetszet.

[C.] A metszetek funkciói

[C1.] A középcaesura után, esetleg éppen B és C₁ között helyezkedhet el a mutatónévmás, olykor sorozatban is, ld. Aischylos, *Síri áldozók* 85–87:

∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —
 ἐπεὶ πάρεστε | τῇσδε | προστροπῆς ἐμοὶ
 — — ∪ —, ∪ — ∪ —, — — ∪ ∪
 πομποί, γένεσθε | τῶνδε | σύμβουλοι πέρι·
 ∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —, — — ∪ —
 τί φῶ χέουσα | τάσδε | κηδεῖους χοάς;

[C2.] Ugyancsak a középcaesura után, B és C₂ között kaphatnak helyet a szöveg összefüggése szempontjából fontos kifejezések, ld. Aischylos, *Agamemnón* 925:

∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —, ∪ — ∪ ∪
 λέγω κατ' ἄνδρα, | μὴ θεόν, | σέβειν ἐμέ

vagy Aischylos, *Perzsák* 373:

— — ◡ — , ◡ — ◡ — , — — ◡ ◡
οὐ γὰρ τὸ μέλλον | ἐκ θεῶν | ἥπιστατο

és ugyancsak Aischylos, *Agamemnón* 1279:

— — ◡ — , — — ◡ — , ◡ — ◡ —
οὐ μὴν ἄτιμοι γ' | ἐκ θεῶν | τεθνήξομεν

[C3.] A középcaesura és a sorvég gyakran összecsendül, mert rájuk szívesen futtatnak ki a sorban egymástól ugyan elválasztott, de egymással szoros értelmi vagy grammatikai kapcsolatban álló szavakat.

[C3a.] Ilyenek a jelzős szerkezetek egymástól elválasztott (hyperbaton) főnévi és melléknévi elemei, ld. Sophoklés, *Oidipus király* 109:

— — ◡ — , — — ◡ — , ◡ — ◡ —
ἕχθος παλαιᾶς | δυστέκμαρτον αἰτίας

vagy Euripidés, *Iphigeneia a taurosok között* 75:

— — ◡ — , — — ◡ — , ◡ — ◡ —
τῶν κατθανόντων | γ' ἀκροθίνια ξένων

illetve ugyancsak Euripidés, *Iphigeneia a taurosok között* 81:

◡ — ◡ — , — — ◡ — , ◡ — ◡ —
δρόμους τε πολλοὺς | ἐξέπλησα καμπίμους

[C3b.] Hasonlóképpen ilyenek az egymástól elkülönített szinonimák vagy ellentétek is, ld. Euripidés, *Médeia* 16:

— — ◡ — , ◡ — ◡ — , ◡ — ◡ ◡
νῦν δ' ἐχθρὰ πάντα, | καὶ νοσεῖ τὰ φίλτατα

[D.] A trimeter iambicus szerkesztésének egyéb szabályai és finomságai

[D1.] Ugyanabban a sorban és egyszerre, mind a 2., mind a 4. láb (vagyis az első és második metrum) mögött, sem a iambográfusok, sem a tragédiaköltők nem tűrik a metszetet (a komédia

megengedi), mert így a két diaeresis a sort három egyenlő ritmikai részre bontaná; külön-külön azonban náluk is mindkét metszet megtalálható, ld. Aischylos, *Perzsák* 352:

— — ∪ —, — — ∪ —, — — ∪ —
 ἡ παῖς ἐμός, | πλήθει καταυχήσας νεῶν

illetve Sophoklés, *Aias* 1:

∪ — ∪ —, — — ∪ —, ∪ — ∪ ∪
 Ἀεὶ μέν, ὦ παῖ Λαρτίου, | δέδορκά σε

[D2.] A iambográfusok szemlátomást tudatosan kerülik, hogy ugyanabban a sorban a 4. és az 5. longum után egyszerre szóvég legyen, más szóval, hogy a sorban egyszerre legyen C₂ és D metszet, vagy megint más szóval, hogy a sort két kétszótagos szó zárja, s ezt a megkötést a költők még a sánta iambusban, illetve a trochaeusban is szigorúan érvényesítik; minthogy azonban a két említett longum után a sor végén és ráadásul *egyszerre* jelentkező metszetek az egész sornak staccato-szerű ritmust adnak, a tragikus költők igyekeznek az ebből fakadó ritmikai lehetőségeket nyelvi és poétikai eszközökkel – így figura etymologicával vagy a kétszótagú szavak számának esetleges növelésével, illetve alliterációval – párosítva sajátos, a szöveg értelmét hangsúlyozó hatások elérésére felhasználni (a soron következő példákban vastag betűk jelölik a 4. és 5. longumot, aláhúzás az alliterálást), ld. például Aischylos, *Perzsák* 682:

— — ∪ —, — ∪∪ ∪ — ∪ — ∪ —
 Πέρσαι γεραιοί, τίνα πόλιν πονεῖ πόνον;

Sophoklés, *Aias* 1112:

∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —, — — ∪ —
 γυναικός, ὥσπερ οἱ πόνου πολλοῦ πλέω

Sophoklés, *Trachisi nők* 28:

— — ∪ —, ∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —
 ἕυστᾶσ' ἀεὶ τιν' ἐκ φόβου φόβον τρέφω

Euripidés, *Orestés* 34:

— — ∪ ∪ , — — ∪ —, ∪ — ∪ —
 ἐντεῦθεν ἀγρία συντακεῖς νόσω νοσεῖ

Euripidés, *Stheneboia* frg. 6:⁸⁸

∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —
 τοῖαδε Προῖτος γῆς ἄναξ νόσω νοσεῖ

Aischylos, *Síri áldozók* 88–90 (a kerülendő metszet-egybeesést tartalmazó sor azért áll tágabb kontextusban, hogy a metrikai lapsus és a szöveg összefüggése világosan látható legyen):

πῶς εὖφρον' εἶπω, πῶς κατεύξωμαι πατρί;

∪ ∪ ∪ —, ∪ ∪ ∪ —, ∪ — ∪ —
 πότερα λέγουσα παρὰ φίλης φίλῳ φέρειν

γυναικὸς ἀνδρί, τῆς ἐμῆς μητρὸς πάρα;

Élektra természetesen tudja, hogy a síri áldozatot éppen *nem* a szerető hitves (φίλης) küldi *szeretett* férjének (φίλῳ), hanem gyilkos az áldozatának, s ha ezt figyelembe vesszük, levonhatjuk a végső következtetést: a különféle módon *hangsúlyozott* metrikai hiba a példák mindegyikében a szövegnek olyan passzusaihoz kapcsolódik, melyek valami erkölcsi vagy fizikai rosszról tesznek említést.

[D3.] A [D2.] pontban ismertetett szabály érvényesül az 1. és 2. longum esetében is: mind a iambográfusok, mind a tragédia-költők ritkán engedik meg a szóvéget *mindkét helyen egyszerre*, az utóbbiak azonban (akiknél a iambicus sorok 3%-ában jelentkezik a két metszet együtt) a ritka ritmikai lehetőséget, amit az A₁ metszet és az 1. metrum végén jelentkező, egyébként került diaeresis párosítása és – az előző pontban felsoroltakon kívül – a ragrímek alkalmazása jelent, ismét sajátos hatások érdekében használják ki (ezek felfedéséhez megint tágabb kontextus szükséges), ld. Euripidés, *Őrjöngő Héraklés* 51–53:

⁸⁸Ld. *Supplementum Euripideum*. Ed. H. von Arnim. Bonn, 1913, p. 43.

πάντων δὲ χρεῖοι τάσδ' ἔδρας φυλάσσομεν,

◡ – ◡ –, – – ◡ –, – – ◡ –

σίτων ποτῶν ἐσθῆτος, ἀστρώτω πέδῳ

πλευρὰς τιθέντες,

ahol Amphitryón beszél Héraklés családjának nélkülözéséről és kiszolgáltatottságáról, vagy ugyanott 1305–1308:

ἔπραξε γὰρ βούλησιν ἦν ἐβούλετο

ἄνδρ' Ἑλλάδος τὸν πρῶτον αὐτοῖσιν βάθροισ

◡ – ◡ –, – – ◡ –, – – ◡ –

ἄνω κάτω στρέψασα. Τοιαύτη θεῶ

τίς ἂν προσεύχοιθ';

Itt viszont Héraklés panaszkolja el, hogy Héra őt, Hellas legfőbb hőstét „föl-le hentergette a porban” – vagyis a hangsúlyozott metrikai hiba megint valamiféle erkölcsi-fizikai rosszat kifejező szövegrészekben jelentkezik.

[D4.] A iambosköltők következetesen kerülték azt is, hogy a 2. breve és a 3. anceps után egyszerre valósuljon meg metszet, részint mert így a C₁ caesura a 3. anceps után egy különben került, ritka metsszettel kerül párba, részint mert a sor végének a középcaesura (B) ezzel a két, utána egyszerre jelentkező metsszettel együtt trochaikus lejtést ad. A tragikusok, ritkán ugyan, de megengedik a két metszetet egymás mellett, rendszerint azért, hogy a – rendszerint valami erkölcsi rosszra utaló – szöveg értelmét (sokszor az alliterációt és a ragrímet is segítségül véve) hangsúlyozzák, ld. Euripidés, *Andromaché* 174:

◡ – ◡ ◡◡, ◡ – ◡ –, ◡ – ◡ –

πατήρ τε θυγατρὶ παῖς τε μητρὶ μίγνυται

vagy ugyanott 239–242:

(Αν.) οὐκ αὖ σιωπῇ Κύπριδος ἀλγήσεις πέρι;

◡ – ◡ –, ◡ – ◡ –, ◡ – ◡ –

(Ερ.) τί δ'; οὐ γυναιξὶ ταῦτα πρῶτα πανταχοῦ;

(Αν.) ναί,

καλῶς γε χρωμέναισιν· εἰ δὲ μή, οὐ καλά.

(Trója eleste után Andromaché a Neoptolemos-Hermioné házaspárhoz került, s a féltékeny Hermioné megölését tervezte; Hektór felesége itt női mivoltának teljes eltorzultságát rója fel neki.)

Sophoklésnál a 2. breve és a 3. anceps után egyszerre alkalmazott metszetet mindig enjambement követi, ld. *Élektra* 174:

$\cup - \cup - , \cup - \cup - , \cup - \cup -$
 σὺ τ', ὦ πατρῷον δῶμα· | σοῦ γὰρ | ἔρχομαι

δίῃ κη καθαρθῆς πρὸς θεῶν ὥρμημένος,

de a metrikai lapsus alighanem ezúttal sem véletlen, hanem tudatos költői eszköz annak ritmikai jelzésére, hogy Orestés egykori otthonát Agamemnón megölése óta bűn szennyezi, s éppen Orestés tiszte lesz azt – Klytaimnéstrán és Aigisthoson jogos bosszút állva – megtisztítani.

[E.] További megjegyzések a iambushoz

[E1.] A iambicus trimeter egyik szélsőséges, artisztikus változata az ún. „tisztá iambus”, melyben egyfelől nincsen feloldás, másfelől minden anceps rövid. A hellénisztikus korban Kallimachos éppen artisztikus volta miatt többször alkalmazza, de már előtte is használták, így Sophoklés, ld. *Aias* 785 (ahol a hat brevétől felgyorsult sor a szöveg értelmének lesz ritmikai megfelelője):

$\cup - \cup - , \cup - \cup - , \cup - \cup -$
 ὄρα μολοῦσα τόνδ' ὅποι' ἔπη θροεῖ

A hellénisztikus divatot követi aztán *Catullus*, ld. 4, 1:

$\cup - \cup - , \cup - \cup - , \cup - \cup -$
 phasellus ille, quem videtis, hospites,

vagy (ahol a Iulius Caesar és emberei korrupszágát ostromozó vers tartalma és a iambikus forma „tisztasága” alkot csattanós kontrasztot) 29, 1:

$\cup - \cup - , \cup - \cup - , \cup - \cup -$
 Quis hoc potest videre quis potest pati

[E2.] Az ún. σχῆμα (vagy εἶδος) Σοφοκλεῖον Sophoklés iam-boskezelésének az a feltűnő (és már a Héphaistión-scholionokban szóvá tett⁸⁹) sajátága, hogy Sophoklés sokszor nem csupán egyetlen, kiemelendőnek érzett szót visz át a következő sor elejére – ez ugyanis a görög költészet minden műfajában szokásos volt –, hanem hajlandó (mint nagyritkán Aischylos, de Euripidész sosem) egy-egy sort praepositióval vagy kötőszóval befejezni, illetve éppenséggel postpositióval kezdeni, s minthogy a praepositio és a postpositio szorosan kapcsolódik a hozzá tartozó szóhoz, így *egy-egy* sor helyett tulajdonképpen *két* sor válik értelmi egységgé; ilyenkor azonban az első sor 5. lábja után általában metszetet alkalmaz (ez a ritka D-caesura), melyet nem egyszer interpunctio tesz még hangsúlyosabbá, ld. *Oidipus király* 455–456:

— — ◡ —, ◡ — ◡ —, ◡ — ◡ ◡
καὶ πτωχὸς ἀντὶ πλουσίου ξένῃν ἐπι

— — ◡ —, — — ◡ —, ◡ — ◡ —
σκήπτρῳ προδεικνὺς γαῖαν ἐμπορεύσεται,

vagy az imént említett Héphaistión-scholion példája, *Oidipus király* 332–333:

◡ — ◡ —, ◡ — ◡ —, ◡ — ◡ —
ἐγὼ οὔτ' ἐμαυτὸν οὔτε σ' ἀλγυνῶ. τί ταῦτ'

— — ◡ —, — — ◡ —, ◡ — ◡ —
ἄλλως ἐλέγχεις; οὐ γὰρ ἂν πύθοιό μου,

ahol a 332. sor 5. lábja végén az interpunctió is megtalálható.

[E3.] A komédia iambusáról általánosságban elmondható az, hogy jellegének megfelelően szabadabban kezeli a metrumot, s jóllehet vitatott, vajon ez a szabadság a versmérték eredendő sajátága-e, vagy sem, Aristotelésznek a iambusra vonatkozó is-

⁸⁹Ld. Héphaistión p. 226, 20. Az ott felhozott példa az *Oidipus király* (lentebb idézendő) 332–333. sora.

mert állítása inkább az első lehetőség mellett szól.⁹⁰ A komédiában megengedett szabadságok a következők:

E3a. A komédia költőinél olykor hiányzanak a caesurák.

E3b. A Porson-féle szabályt sokszor (statisztikák szerint a sorok mintegy 20%-ában nem tartják be.

E3c. A iambográfusokhoz és a tragédiaköltőkhöz viszonyítva sokkal több feloldást alkalmaznak: feloldhatónak tekintik – akár egyszerre – az összes longumot (bár az 1. kivételével csak egy szóképen belül⁹¹), továbbá feloldható náluk, és nem csak tulajdonnevek esetén, a 2. és a 3. anceps, illetve az 1. és 2. breve is, azzal a feltétellel, hogy a mellettük elhelyezkedő longum viszont nincs feloldva, más szóval elkerülendő azt, hogy egymás után négy breve (= proceleusmaticus) következzen, ld. Aristophanés, *Darások* 978:

1	2	3
× – ∪ – ,	× – ∪ – ,	× – ∪ –
∪ – ∪ – ,	∪ – ∪ – ,	∪ – ∪ –
κατάβα, κατάβα, κατάβα, κατάβα, καταβήσομαι,		

ahol feloldott mind a három anceps, azonkívül az 1. és a 2. breve, a középcaesurát pedig csak a ritka C₂ metszet helyettesíti, viszont a feloldások itt is egy-egy szóképen belül maradnak, s a szabály alól, legalábbis az ókomédiában, 700 soronként egyszer akad kivétel,⁹² ld. Aristophanés, *Béka* 652:

– – ∪ ∪ , – – ∪ – , ∪ – ∪ –
 ἄνθρωπος ἱερός, δεῦρο πάλιν βαδιστέον,

vagy *Madarak* 1026:

– – ∪ – , – ∪ ∪ – , – – ∪ –
 μὴ πράγματ' ἔχειν ἄλλ' ἀπιέναι; Νῆ τοὺς θεοῦς.

illetve ugyanott 1226:

⁹⁰Ld. 74. jegyz.

⁹¹Ld. Maas ³1929, 110. §, p. 25.

⁹²Ld. Maas ³1929, 111. §, p. 25.

— — ∪ —, — — ∪ ∪, — — ∪ —
 εἰ τῶν μὲν ἄλλων ἄρχομεν, ὑμεῖς δ' οἱ θεοί,

ahol az első példában 2. breve, másodikban az 1. breve, harmadikban 4. longum van feloldva, mindkettő úgy, hogy a feloldott szótagok nem egy, hanem két szóhoz tartoznak (a harmadik példában még interpunkció is van közöttük) – ez a jelenség az, amit a metrikai szakirodalom „széttépett” anapaestusnak nevez. Az újkomédia virágzása idején megnő a széttépett” anapaestusok száma és aránya, ld. Menandros, *Dyskolos* 215:

— — ∪ ∪, — ∪ —, ∪ — ∪ —
 (A) ἔσται κατὰ τρόπον. (B) κατὰ τρόπον τί; (A) μὴ φοβοῦ,

ahol azonban a széttépettség a praepositio és a tőle függő főnév szoros kapcsolata miatt inkább csak formálisnak tekinthető.

[E3d.] A komédiák tragikusra stilizált vagy éppen tragédiát parodizáló részei metrikájukban is követik a tragédia iambusának szabályait illetve kerülnek a komédiában megengedett licen-tiákat, ld. Aristophanés, *Békák* 470–478 és *Madarak* 1706–1797 illetve Menandros, *Lenyírt hajú lány* 742–827 (az anagnórismos-jelenet).⁹³

[E4.] A tetrameter iambicus catalecticicus kezelése a trimete-réhez hasonlít, de a 2. és 4. brevét csak kivételképpen, főként tulajdonnevek esetén oldják fel (ld. Aristophanés, *Békák* 912 és 937, illetve *Nők ünnepe* 547 és 550); az acatalecticicus iambicus trimeter szerkesztése viszont igen szigorú (ld. Sophoklés, *Nyom-követők* 291 kk.).⁹⁴

[E5.] A szatírájáték iambus-használata is eltér a tragédia gya-korlatától:

[E5a.] Szatírájátékában Euripidész a 3. longum után elisio nél-kül is alkalmaz caesurát, ld. *Kyklóps* 7.

[E5b.] Ugyancsak szatírájátékában Euripidész helyenként figyel-men kívül hagyja a Porson-féle szabályt.

⁹³Ld. Maas ³1929, 112. §, p. 25.

⁹⁴Ld. Maas ³1929, 117. §, p. 26.

[E5c.] Szatírljátékban a feloldott longumok száma és a soron belül eszközölt szereplőváltás módja a komédiára emlékeztet, ld. *Kyklóps* 210 és 681, illetve Sophoklés, *Nyomkövetők* 333 és 344.

[E5d.] A *Kyklóps*ban Euripidés gyakran oldja fel az ancepsket és brevéket, ilyenre a *Nyomkövetők*ben csak egyszer kerül sor.⁹⁵

[E6.] A hellénisztikus kori didaktikus költemények és a császárkori rétorikus prooimionok trimeter iambicusa a komédiáéhoz hasonlít, de több bennük a feloldott anceps és breve, s többször fordul elő bennük „széttépett anapaestus”.⁹⁶

A sánta iambus

A sánta iambus felfedezőjének és legjelesebb művelőjének az antikvitás a Kr. e. 6. századi Hippónaxot tekintette, de a metrumot később szívesen alkalmazta Kallimachos és a mimosköltő Hérodas vagy a császárkor elején Babrios is. Sorképlete alapján a sánta iambus – más néven choliambus illetve *σάτιζων* (am. „sántító”) – voltaképp nem más, mint a trimeter iambicus egy speciális változata, melyben az utolsó láb nem a iambicus trimeterben kötelező $\cup -$, hanem $- -$, ami a verssort a végén érzékelhetően megdöccenti, mondhatni „sántává” teszi, vagyis nagyjából úgy aránylik a trimeter iambicushoz, mint a spondaicus hexameter az 5. lábban dactylust tartalmazó hexameterhez. S ahogyan a spondaicus hexameter esetében szabállyá válik, hogy ilyenkor a 4. láb dactylus, a sánta iambusban is – már Hippónaxnál – rendszerint rövid az utolsó metrum ancepse, bár Ananios, aki feltehetőleg Hippónax kortársa volt, még ezen a ponton is gyakran longumot használt, ld. frg. 2 *JeE*:⁹⁷

- - \cup -, \cup - \cup -, - - - \cup
 χρουσὸν λέγει Πύθερμος ὥς οὐδὲν τᾶλλα

⁹⁵Ld. Maas ³1929, 113. §, p. 25.

⁹⁶Ld. Maas ³1929, 114. §, p. 25.

⁹⁷*Anthologia lyrica Graeca*. Fasciculus 3. Edd. E. Diehl – R. Beutler. Lipsiae, ³1952.

Története során a sánta iambus kezelése szigorodott: Hippónax az ancepsket és a brevéket is feloldja, s néha egy sorban két feloldást is megenged (ld. frg. 35), a későbbieknél az egy feloldást tartalmazó sorok is ritkák, habár breve feloldása náluk is előfordul (ld. Héródas 6, 55⁹⁸); másfelől az utolsó, azaz a 3. ancepszet hellénisztikus kortól kezdve következetesen rövidnek hagyják meg.⁹⁹

A metrum zökkenő befejezése egyébként szintén alkalmas arra, hogy egy-egy, a kontextusban fontos szót kiemeljen, ld. Hippónax, frg. 33, 1:

$\cup - \cup -, \cup - \cup -, \cup - - \cup$
 τῖς ὁμφαλητόμος σε τὸν διοπλῆγχα

Babrios pedig éppen a metrum choliambus-nevével (χωλός am. „bicegő”) játszik, mikor igei változatát az értelemnek megfelelő ritmikájú sorvégre helyezi, ld. 1, 13, 3:

$- - \cup -, \cup - \cup -, \cup - - -$
 τοῦτον πελαργὸς ικέτευε χωλεύων

A tetrameter trochaicus

Aristotelész a *Poétika* klasszikus helyén azt mondja, hogy a trochaicus tetrameter a tragédia fejlődése során szorult fokozatosan háttérbe és adta át helyét a beszélt nyelvhez közelebb álló iambicus trimeternek,¹⁰⁰ egy másik helyen pedig a metrumot szorosan kapcsolja a tánchoz,¹⁰¹ s nevét is ritmusa gyorsaságából, vagyis végső soron a τρέχω = „futni” igéből eredzetteti. Következésképpen a tetrameter trochaicus eredetileg valamilyen népköltészeti

⁹⁸Herodas: *Mimiambi*. Ed. I. C. Cunningham. Leipzig, 1987.

⁹⁹Ld. Maas ³1929, 115. §, p. 26.

¹⁰⁰Ld. 4. c., 1449a21 illetve *Rhetorica* 3, 1. c., 1404a30–33: οἱ τὰς τραγωδίας ποιοῦντες ... ἐκ τῶν τετραμέτρων εἰς τὸ ἱαμβεῖον μετέβησαν διὰ τὸ τῷ λόγῳ τοῦτο τῶν μέτρων ὁμοιότατον εἶναι τῶν ἄλλων.

¹⁰¹Ld. *Rhetorica* 3, 8. c., 1408b36–37: ὁ δὲ τροχαῖος κορδακικώτερος· δηλοῖ δὲ τὰ τετράμετρα· ἔστι γὰρ τροχερὸς (am. „rohanó”, „szökellő”) ῥυθμὸς τὰ τετράμετρα.

műfaj vagy műfajok versmértéke lehetett, olyan primitív strófa, melyben két rövidke kólon, egy trochaicus dimeter acatalecticus és egy trochaicus dimeter catalecticus követte egymást – legálábbis ennek bizonyítékául szokás tekinteni a sor asynartétos-voltát, más szóval azt a jellegzetességét, hogy a közepén rendszerint diaeresis van, mely a metrumot egy-egy acatalecticus illetve catalecticus trochaicus dimeterre osztja (ἄσυνάρτητος = „egybe nem illesztett”, „össze nem kapcsolt”). Innen, a folklórból kerülhetett be aztán a metrum a magasköltészetbe, de szemlélatomást még akkor is két, eredetileg különálló résznek érezték; valószínűleg erre mutat Archilochos egyik kétsoros töredéke (frg. 70 Diehl),¹⁰² ahol a négyszer ismételt személynév következetesen a sorok elején illetve az első két metrumot követő diaeresis után helyezkedik el:

— ∪ — ∪, — ∪ — —, — ∪ — ∪, — ∪ —
 νῦν δὲ Λεωφίλος μὲν ἄρχει, Λεωφίλος δ' ἐπικρατεῖ,
 — ∪ — ∪, — ∪ — —, — ∪ — ∪, — ∪ —
 Λεωφίλῳ δὲ πάντα κεῖται, Λεωφίλος δ' ἀκούεται.

A tetrametert először Archilochos és a korai iambosköltők használták (és, mint a trimeter iambicusban, a tetrameter trochaicusban írt költeményeket is rendszerint fuvolakísérettel adták elő), de aztán a dráma metrumtárába is belekerült, sőt, eleinte bizonyára fontosabb szerepet kapott, mint amennyit a nagy tragikus triász tagjai juttattak neki; Aischylos és Sophoklés ugyanis már viszonylag ritkán, a tragédia hagyományaihoz tudatosan visszanyúló Euripidész azonban náluk sűrűbben alkalmazza.

A tetrameter trochaicus catalecticus ma használatos kódja 4tr[^] illetve Sicking jelölésében sxsxsxs.

A tetrameter trochaicus catalecticus elméleti képlete (melyben a kettőzött függőleges vonal a középdiaeresist, a magukban

¹⁰²Itt Westnek a *JeE*-ben közölt – némileg indokolatlanul tetsző – szövegvariánsával szemben – Diehl korábban mértékadó kiadását részesítettem előnyben: *Anthologia Lyrica Graeca III. Iamborum scriptores*. Ed. E. Diehl. Lipsiae, 1952.

álló függőleges vonalak a legfontosabb caesurákat jelzik, a sor-
képlet alatti számok illetve nagybetűk pedig az egyes metszetek
szokásos rövidítéseire utalnak):

$$\begin{array}{ccccccc} - \cup & | & - & | & \times, & - & | & \cup & | & - & \times, & || & - & \cup & | & - & | & \times, & - & \cup & - & \wedge \\ 1 & 2 & & 1 & 2 & & & 1 & 2 & & & 1 & 2 & & & & & & & & & \\ A & & B & & C & & D & & & & & & & & & & & & & & \end{array}$$

1. A feloldások

Mint a trimeter iambicus, a tetrameter trochaicus is megengedi a longumok és ancepszek feloldását, a szigorúan szerkesztett tetrameter azonban viszonylag ritkán él ezzel a lehetőséggel; másfelől a feloldások (ha vannak) a iambushoz képest a verssor legelejére, illetve a középső diaeresist közvetlenül követő első lábra sűrűsödnek, ahogyan J. Kranz régi, 788 sor összevetése alapján készült táblázata a feloldások megoszlási arányát mutatja:¹⁰³

1. láb	2. láb	3. láb	4. láb	5. láb	6. láb	7. láb
86	15	12	20	115	18	2

A tetrametert alkalmazó költők úgyszólván általános gyakorlata, hogy soronként csak egy feloldást engednek meg, kettőt Aischylos és Sophoklés kevésszer, Euripidés darabjaiban viszont soronként három feloldás is található. A feloldások javarésze – az említett 788 soros minta tanúsága szerint 237 sorban – tribrachyst ($\cup \cup \cup$) eredményez, a feloldással keletkező anapaestusok aránya viszont meglehetősen alacsony, számra mindössze 30, s az utóbbiak legfeljebb kivételképpen helyezkednek el akár a sorkezdő, akár a középső diaeresis után következő lábban.

2. A metszetek

A metrum elméleti képlete hét caesurát (illetve diaeresist) jelöl, s hogy valóban ezek a görög költőktől leginkább igényelt metszetek, azt egy rövid Sophoklés-részlet is bizonyíthatja, ld. *Oidipus*

¹⁰³De tetrametro trochaico. Diss. Gießen, Darmstadt, 1913, p. 35.

király 1524–1530 (ahol a caesurákat egy, a középső diaeresist két függőleges vonal jelzi):

- 1 — ◡ — — , — ◡ — — , — ◡ — ◡ , — ◡ ◡ ^
 1 ὦ πάτρας | Θήβης | ἔνοικοι, || λεύσσει, | Οἰδίπους | ὄδε,
 — ◡ — — , — ◡ — — , — ◡ — ◡ , — ◡ — ^
 2 ὃς | τὰ κλείν' | αἰνίγματ' | ἥδει || καὶ κράτιστος ἦν ἀνὴρ,
 — ◡ — — , — ◡ — — , — ◡ — ◡ , — ◡ — ^
 3 οὗ τίς | οὐ ζήλω | πολιτῶν || ἦν τύχαις | ἐπιβλέπων,
 — ◡ — ◡ , — ◡ — — , — ◡ — ◡ , — ◡ — ^
 4 εἰς ὅσον | κλύδωνα | δεινῆς || συμφορᾶς | ἐλγλυθεν,
 — ◡ — ◡ , — ◡ — — , — ◡ — — , — ◡ — ^
 5 ὥστε | θνητὸν ὄντ' | ἐκείνην || τὴν τελευταίαν | ἰδεῖν
 — ◡ — ◡ , — ◡ — ◡ , — ◡ — — , — ◡ — ^
 6 ἡμέραν | ἐπισκοποῦντα || μηδέν' | ὀλβίζειν, | πρὶν ἄν
 — ◡ — ◡ , — ◡ — — , — ◡ — — , — ◡ — ^
 7 τέρμα | τοῦ βίου | περάσῃ || μηδέν | ἀλγινὸν | παθών.

A metszetek és a sorok összefüggését a következő táblázat mutatja:

A ₁	A ₂	B ₁	B ₂	C	D ₁	D ₂
3., 5., 7. sorban	1., 2., 4., 6. sorban	1., 3., 5., 7. sorban	2., 4. sorban	minden sorban	1., 6., 7. sorban	3., 4. sorban

Ha a grammatikailag szorosan kapcsolódó szavakat egyetlen, metszet nélküli szólamnak vesszük, s ha leszámítjuk a viszonylag kevés számú ritkább metszetet is, a hét soros példából kitűnik (és ez nagyjából a metrum alkalmazására általánosságban érvényes), hogy középső diaeresis kivétel nélkül mindegyik sorban van, s bár a többi metszet többé-kevésbé arányosan oszlik meg a sorok között, legkevesebb közülük a középdiaeresis illetve a sorvég előtt található (B₂ és D₂).

A középdiaeresis elvéte már a tragédiában egy szótaggal előbbre- vagy hátratulódhat, s így olykor a negyedik, illetve az ötödik longum mögé kerül; gyakoribb ez az eset a komédiában, ld. Aristophanés, *Felhők* 620:

— ∪ — —, — ∪ — —, — ∪ — ∪, — ∪ ∪ ^
καῖθ' ὅταν θύειν δέη, || στρεβλοῦτε καὶ δικάζετε,

vagy ugyanott 607–608:

— ∪ — —, — ∪ — —, — ∪ — —, — ∪ ∪ ^
ήνιχ' ἡμεῖς δεῦρ' ἀφορμαῖσθαι || παρσκευάσμεθα,

— ∪ — —, — ∪ — —, — ∪ — —, — ∪ — ^
ἡ Σελήνη ξυντυχοῦσ' ἡμῖν || ἐπέστειλεν φράσαι,

ahol a 607. sorban a középdiaeresis egy szótaggal hátrébb tolódik, a 608. sorban viszont a középdiaeresis szokásos helye előtt és után egyaránt található ugyan metszet, de a ἡμῖν névmás, bár grammatikailag mindkét szomszédos szóhoz kapcsolódhat, valamivel szorosabban kapcsolódik az előtte álló participiumhoz, mint az utána következő igéhez, tehát ezúttal is a hátrébb található metszet tekintendő a sor valóságos középmetszetének.

A szöveg interpunkciói, mint a korábbi metrumok esetében, sokszor egybeesnek valamelyik metszettel. Egy-egy Archilochos-, Solón-, Aischylos-, Sophoklés- és Euripidés-részlet (vagyis összesen 120 sor) elemzéséből Korzeniewski arra a következtetésre jutott, hogy vizsgált részletekben lévő 112 interpunkció közül 110 (!) az elméleti képlet hét metszetének valamelyikére, azokon belül legtöbb az A₂ és főként a C metszetre esik,¹⁰⁴ mindössze kettő jut valamelyik ritkább metszetre (a sorvégi interpunkciókat, a sorvég nem lévén metszet, természetesen nem számítva):

A ₁	A ₂	B ₁	B ₂	C	D ₁	D ₂
6	22	13	7	49	5	8

¹⁰⁴Korzeniewski 1968, p. 65.

[3.] A hidak és a tetrameter trochaicus szerkesztésében mutatkozó egyéb szabályosságok

A korai iambosköltők és a tragikusok gyakorlata a tetrameter trochaicusban két híd meglétét bizonyítja (ezt a szabályt a komédiászírók sokszor nem tartják be):

[3a.] Mint a iambusban, itt is érvényesül a Porsontól felfedezett szabály, mely szerint a 3. anceps után, ha az ancepszet hosszú szótag alkotja (vagyis ha a sornak ezen a helyén egymás után három longum következik), monosyllabát kivéve nem végződhet szó, másként fogalmazva nem létesülhet metszet. A fentebb idézett Sophoklés-részletnek csak a 2. sorában van metszet a 3. anceps után, de ott az anceps rövid szótag, tehát a szabály nem sérül.

[3b.] Hasonló szabály érvényesülését fedezte fel L. Havet¹⁰⁵ az 1. ancepsszel kapcsolatban is; hosszú 1. anceps után tehát általában híd van, a *Havet-féle* híd.

[3c.] A korai iambográfusok és a tragédiaköltők, akárcsak a trimeter iambicus, ugyanúgy a tetrameter trochaicus szerkesztése terén is további megkötéseket alkalmaznak, főként a sor második felében:

[3ca.] Kerülik, hogy a 3. breve és a 3. anceps után ugyanabban a sorban egyszerre végződjék szó; ilyen esetben ugyanis a sor utolsó *teljes* (azaz 3.) metrumja két olyan két szótagos szót tartalmazna, melyek kopogósan, mert egymás után és egyaránt trochaicus zárlattal végződnének.

[3cb.] Kerülik, hogy a 6. és 7. longum után ugyanabban a sorban egyszerre végződjék szó; ilyen esetben ugyanis a sor végére két iambicus zárlat kerülné.

[3cy.] Kerülik továbbá, hogy bárhol a verssorban egymás után két szó egyszerre akár iambusi, akár trochaicus zárlaton fejeződjék be.

¹⁰⁵Ld. L. Havet – L. Duvau: *Cours élémentaire de métrique grecque et latine*. Paris, 1886 (1896), p. 112, 122.

[3cδ.] A költők nem egyszer tudatosan hagyják figyelmen kívül az imént felsorolt három megkötetést, nyilvánvalóan azért, hogy a különben került ritmika kiemelje (netán jobban kiemelje) a szöveg értelmét vagy annak sajátos érzelmi-indulati háttérét érzékeltesse, s ilyenkor a „hibás” helyeket még homoioteleutonokkal és alliterációkkal is hangsúlyozzák. Szinte sorról sorra vét az említett szabályok ellen Aischylos *Perzsákj*ának egyik részlete (a homoioteleutonokat és az alliterációkat aláhúzás, a metrikai vétéseket vastag betű jelzi), melyben a sírjából megidézett Dareios mond véleményyt fia Xerxés Hellas ellen vezetett hadjáratáról, ld. 744–752:

- ∪ — ∪, — ∪ — —, — ∪ — ∪, — ∪ — ^
 744 παῖς δ' ἐμὸς τάδ' οὐ κατειδὼς ἤνυσεν νέῳ θράσει·
 — ∪ — —, — ∪ — —, — ∪ — —, — ∪ — ^
 745 ὅστις Ἑλλήσποντον ἱρὸν δοῦλον ὥς δεσμώμασιν
 — ∪ — —, — ∪ — ∪, — ∪ — ∪, — ∪ — ^
 746 ἤλπισε σχήσειν ῥέοντα, Βόσπορον ῥόον θεοῦ·
 — ∪ — ∪, — ∪ — ∪, — ∪ — ∪ . — ∪ — ^
 747 καὶ πόρον μετερρύθμιζε, καὶ πέδαις σφυρηλάτοις
 ∪∪ ∪ — —, — ∪ — ∪, — ∪ — —, — ∪ — ^
 748 περιβαλὼν πολλὴν κέλευθον ἤνυσεν πολλῷ στρατῷ.
 — ∪ — ∪, — ∪ — —, — ∪ — —, — ∪ — ^
 749 θνητὸς ὢν θεῶν τε πάντων ὤξετ', οὐκ εὐβουλία,
 — ∪ — —, — ∪ — —, — ∪ — ∪, — ∪ — ^
 750 καὶ Ποσειδῶνος κρατήσιν· πῶς τάδ' οὐ νόσος φρενῶν
 — ∪ — ∪, — ∪ — ∪, — ∪ — —, — ∪ — ^,
 751 εἶχε παῖδ' ἐμόν· δέδοικα μὴ πολὺς πλούτου πόνος
 — ∪ — —, — ∪ — —, — ∪ — ∪, — ∪ — ^
 752 οὐμὸς ἀνθρώποις γένηται τοῦ φθάσαντος ἀρπαγῇ.
- A kilenc sor közül ötben, mint látszik, a fenti metrikai megkötések közül kettő nem érvényesül: részint mindegyik sorban egy-

szerre végződik szó a 6. és 7. longum után (kivétel a 750. sor, ahol οὐ és νόσος egy szólamnak tekinthető), részint mindegyik sornak egyaránt két vagy akár három szót számláló iambikus zárlata van, s ezeket a kétségtelen, és halmozottságuk miatt annál feltűnőbb ritmikai szabálytalanságokat ráadásul homoioteleutonok (746., 748. sor) és alliteráció (751) is nyomatékosítja. A hibás ritmusú sorok nyilvánvalóan Dareios felháborodásának metrikai szimptomái: a nagykirály a hibás ritmussal is nyomatékosítva juttatja kifejezésre, milyen mélyen helyteleníti fiában azt az ifjonti vakmerőséget (744) és esztelenséget (750), hogy az „isten vize”, a Bosporus felett, az istenekre és Poseidónra fittyet hányva, mintegy a természetet „átritmizálva” (747) hídát veretett, hogy „nagy seregét” nagyonis messi földre vezette (748), s félő, hogy ezzel a perzsa birodalom általa fáradságosan összegyűjtött gazdagságát (751) tékozolta el – mintha Aischylos a μετερροῦμιζε ige megválasztásával úgyszólván egyenlőségi jelet tenne a természet erőszakos átalakításának tekintett hídépítés és a vers szemlélatomást tudatosan szabálysértő *ritmikája* közé.

4. A tetrameter trochaicus szerkesztésének egyéb sajátosságai

4a. Aischylos a sor első és második felét inkább összekapcsolni, Euripidész inkább szétválasztani szereti. Euripidész ugyanis a középdiaeresisnél a sorok 35%-ában a metszetnek további hangsúlyt adó interpunkciót alkalmaz, Aischylos viszont azzal, hogy a metszetet összetett szavak belső határai illetve valamely jelzős, birtokos vagy más szerkezet két alkotóeleme közé fogja, egybe kapcsolja a sor két felét, ld. *Perzsák* 722:

— ◡ — —, — ◡ — —, — ◡ — ◡, — ◡ —
 μηχαναῖς ἔξευξεν Ἑλλης || πορθμὸν, ὥστ' ἔχειν πόρον,

ahol a vers két felének az „áthidalása” mintegy metrikai ekvivalense a két földrészt, Európát és Ázsiát összekötő híd megépítésének, más szóval a szokatlan metrikai megoldás nála egyszerűs mind a hídverés szokatlanságára is utal.

[4b.] A középső diaeresis a komédiában hiányozhat illetve egy szótaggal előbbre vagy hátrébb csúszhat, egyébként a komédia mind a metszeteket, mind a hidakat illetően nagyjából a trimeter iambicushoz hasonlóan szerkeszti a tetrameter trochaicust.

[4c.] A feloldások tekintetében viszont a komédia a trimeter iambicustól eltérő módon kezeli a tetrameter trochaicust: az an-cepseket és a brevéket ugyanis – Epicharmostól eltekintve – csak kivételesen oldják fel, ld. Aristophanés, *Acharnai* 318:

$\underline{\cup} \cup - -, - \cup - -, - \underline{\cup} - \cup, - \cup - ^$
 ὑπὲρ ἐπιξήνου ἠελήσω τὴν κεφαλὴν ἔχων λέγειν

vagy Menandros, *Lenyírt hajú lány* 340:¹⁰⁶

$- \cup - -, - \cup - -, - \underline{\cup} - \cup, - \cup - ^$
 οὐ γὰρ ὥς αὐ[λητρ]ίς οὐδ' ὥς πορνίδιον τρισάθλιον,

ahol mindkét helyen a 3. metrum brevéje helyett kettő-kettő áll.

¹⁰⁶Ld. Maas ³1929, 118.§, p. 26.

B. Az énekelt vers

METRUMISMÉTLŐ (κατὰ μέτρον) FORMÁK

A lírai dactylus (~ Héphaistión VII., SE 211 kk.)

A lírai dactylus már korán, a Kr. e. 7. században élt Alkman kardalaiban megjelenik, s a jelek szerint eleinte az egyes dactylicus sorokat alkotó lábak illetve metrumok valószínűleg páros számúak voltak. A recitált és az énekelt dactylusok közti fontosabb különbségek részint a sor elején (1), részint a sor közepén (2), illetve a végén (3) jelentkeznek.

[1.] Az 1. dactylust anceps vagy két breve előzheti meg (ilyenkor szokásos procephalus dactylusokról beszélni), következésképpen ezt a sor meghatározásában rendszerint jelezzik a metrikák; a mindjárt idézendő Ibykos-részlet első sora például az általánosan használt kódolás szerint $\cup \cup 4da^\wedge$.

[2.] A brevét az énekelt dactylusban vagy egyáltalán nem helyettesítik spondeusokkal, vagy a helyettesítő spondeusok száma korlátozott és esetenként következetesen az utolsó lábban található.

[3.] Az utolsó láb sokszor catalecticus.

Az első három szabály után közbevetőleg egy megjegyzés: a lírai dactylust a sorkezdő esetleges „előke” miatt, kivált ha az \cup , s a sorok páros számú lábakból állnak, sokszor csak az egész metrikai kontextus figyelembevételével lehet megkülönböztetni az anapaestusoktól, ld. Ibykos, [287] frg. 6 PMG, ahol az előkéket aláhúzás jelzi):

- $\cup \cup, - \cup \cup, - \cup \cup, - \cup \cup, \cup$
- 1 Ἔρος αὐτέ με κυανέοισιν ὑπὸ
- $\cup \cup, - \cup \cup, - \cup \cup, - \cup \cup, -$
- 2 βλεφάροις ταχέρ' ὄμμασι δερκόμενος
- $- , - \cup \cup, - \cup \cup, - \cup \cup, -$
- 3 κηλήμασι παντοδαποῖς ἐς ἄπει-

- 4 $\cup, - \cup \cup, - \cup \cup, - -, -$
 ρα δίκτυα Κύπριδος ἐσβάλλει·
 5 $-, - \cup \cup, - \cup \cup, - \cup \cup, -$
 ἤ μὰν τρομέω νιν ἐπερχόμενον,
 $- \cup \cup, - \cup \cup, - \cup \cup, - \cup \cup, - \cup \cup, - -$
 6 ὥστε φερέζυγος ἵππος ἀεθλοφόρος ποτὶ γήρα·
 $\cup \cup, - \cup \cup, - \cup \cup, - \cup \cup, - \cup \cup, -$
 7 ἄέκων σὺν ὄχεσφι θοοῖς ἐς ἄμιλλαν ἔβα

Itt első látásra az 1–3., sőt még az 5. sort is anapaesticusnak értelmezhetnénk, s bár a 4. sor nem illenék egy anapaesticus szisztémába, véglegesen csak a 6. sor teszi egyértelművé a részlet metrikai minőségét. Innen kiindulva megállapítható, hogy az első öt sor elméleti képlete (ha a 4. sor egyetlen spondeusát figyelmen kívül hagyjuk) $\cup \cup - \cup \cup - \cup \cup - \cup \cup -$ illetve $\times - \cup \cup - \cup \cup - \cup \cup -$, rövidítve $\cup 4da^\wedge$ vagy $\times 4da^\wedge$, a 6. sor dactylicus hexameter, az utolsó sor képlete pedig, már csak rövidítve, $\cup 5da^\wedge$ (elvileg lehetséges volna, hogy a γήρα szó utolsó szótagját a 6. sortól elválasztva az utolsó sorhoz kapcsoljuk, s úgy mindkét utolsó sor $6da^\wedge$ -t adna ki). Végül: joggal gondolhatunk arra, hogy a versmértéknek ez a „lebegtetése” szándékos, azaz kapcsolatban áll a költői mondanivalóval.

[4.] Folytatva a szabályokat: a verssor zárlatában az *utolsó dactylus* két brevéje helyén olykor csak egy áll, például $3da^\wedge$ esetében $- \cup \cup - \cup \cup -$ helyett csak $- \cup \cup - \cup -$, melynek a modern metrikákban szokásos rövidített kódja (fent a csonkult 2. dactylust és a befejező fél lábat jelezve) $3da^{\neg\wedge}$; ugyanúgy $3da$ esetében $- \cup \cup - \cup \cup - -$ helyett állhat $- \cup \cup - \cup - -$, rövidítve tehát $3da^{\neg\cup}$, 4da esetén ld. a lentebb idézendő Archilochos-sort (frg. 190 *JeE*). Elvileg elképzelhető az is, hogy a lírai dactylicus sor nem spondeuson, hanem dactyluson végződik. Ilyen esetben a metrikák rendszerint jelezni szokták a rövidítésben, hogy az utolsó láb dactylus; a két dactylusból álló sor rövidítése ilyenformán $2da^{\cup}$.

Ez a pontosított kódolás azért is indokolt, mert egyes lírai költők teljes verseket írnak, minden bizonnyal tudatosan, elejétől a végéig acatalecticus,¹⁰⁷ vagyis dactyluson és nem spondeuson végződő dactylusokban, ráadásul szemlátomást arra is ügyelve, hogy még az egyébként indifferens utolsó szótag is ténylegesen rövid maradjon, ld. Alkman, [27] frg. 27 *PMG*:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
 Μῶσ' ἄγε Καλλιόπα θύγατερ Διὸς

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
 ἄρχ' ἐρατῶν ἐπέων, ἐπὶ δ' ἔμερον

— —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
 ὕμνῳ καὶ χαρίεντα τίθη χορόν,

ahol mindhárom sor 4da^{∪∪}, s a sorok önmagukban rövid vég-szótagját még a következő sor első szótagja sem hosszabbíthatná.

Másfelől viszont előfordul, hogy a költő szemlátomást négy dactylusból álló kólont alkalmaz, de a sorzáró elem egyszer — ∪ ∪, másszor viszont — ∪ —, vagyis az utóbbi végszótagja breve helyett longum. Az eltérés magyarázata nyilvánvalóan az, hogy a sorzáró szótag indifferens időmértékű, tehát a sort vagy kólont záró dactylus — ∪ ∪ helyett — ∪ — is lehet. A feltételezhető egyenértékűség jól látszik (a metrikai eltéréseket aláhúzás jelzi) két azonosan megszerkesztett (4 dactylus + ithyphallicus) Archilochos-sorban. Az első példa frg. 188, 1 *JeE*:

— ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪ — ∪ — ∪ — —
 οὐκέθ' ὁμῶς θάλλεις ἀπαλὸν χροά· ἀρφεται γὰρ ἥδη,

a másik frg. 190 *JeE*:

— —, — ∪ ∪, — —, — ∪ —, — ∪ — ∪ — —
 καὶ βήσας ὀρέων δυσπαιπάλους, οἷος ἦν ἐφ' ἥβης,

¹⁰⁷Héphaistíon p. 22, 12: Ἀλκμὰν δὲ καὶ ὅλας στροφὰς τοῦτω τῷ μέτρῳ κατεμέτρησε (= SE 213, VII. 4) – és következik példaként az itt is idézett frg. 27.

szigorúan véve tehát a két (bár más-más versből származó) sorban a 4da[∪]+ith metrikai megfelelője 4da[∪]+ith.¹⁰⁸

5. A gyakorlatban használt dactylicus sorok:

5a. 3da[^] (= hem illetve dd).

5b. 3da (= dd–), ld. Aischylos, *Perzsák* 584–590:

– ∪ ∪, – ∪ ∪, – –
584 τοὶ δ' ἀνὰ γὰν Ἀσίαν δὴν

– ∪ ∪, – ∪ ∪, – –
585 οὐκέτι περσονομοῦνται,

– ∪ ∪, – ∪ ∪, – –
586 οὐδ' ἔτι δασμοφοροῦσιν

– ∪ ∪, – ∪ ∪, – –
587 δεσποσύνοισιν ἀνάγκαις,

– –, – ∪ ∪, – –
588 οὐδ' ἐς γὰν προπίτνοντες

– –, – ∪ ∪, – –
589 ἄζονται· βασιλεία

– ∪ ∪, – ∪, – –
590 γὰρ διόλωλεν ἰσχύς.

A strófa hat első sorában mindenütt csonkítatlanok a sorok, a zárlatukat alkotó spondeusok – akár az éppen imént bemutatott két Archilochos-töredék kólonzáró dactylusai – tényleges időmértéküket tekintve hol longumok, hol brevék; az utolsó sor viszont a 3da-ból középén rövidített formát mutatja, a rövidüléssel egyszersmind a strófa végét jelezve, ahogyan az idézett teljes strófának megfelelő antistrófa utolsó sora (597) is (a sor- és strófazáró utolsó szótag, mint az előző példákon láttuk, rövid és hosszú egyaránt lehet):

¹⁰⁸Tò δακτυλικὸν δέχεται δακτύλους καὶ σπονδαίους κατὰ πᾶσαν χώραν πλὴν τῆς τελευταίας· ἐπὶ ταύτης δέ, εἰ μὲν ἀκατάληκτον εἴη, δάκτυλον ἔξει ἢ διὰ τὴν ἀδιάφορον κρητικὸν – magyarázza Héphaistión, ld. p. 20, 18 – 21, 1 = SE 211, VII. 1.

— ∪ ∪, — ∪, — —
 νᾱσος ἔχει τὰ Περσῶν.

Itt újólag indokolt közbevetőleg egy rövid terminológiai és metrikatörténeti kitérőt tennünk. A lírában használt 3da[^] és a 3da az „előké”-k és a brevék esetleges összevonása vagy éppen a dactylusok brevéinek következetes megtartása miatt számos formát ölthet, s ezek közül néhánynak az antik metrikusok külön nevet adtak. A 3da[^] (= — ∪ ∪ — ∪ ∪ —) és önálló neve, a *hemiepes* (rövidítve *hem*) már a legegyszerűbb metrumok táblázatán szerepelt és szóba került kevéssel fentebb is, mint a költői gyakorlatban előforduló sortípus. Ugyancsak külön nevet szerzett azonban a 3da[^] „előké”-vel toldott és spondeust egyik lábban sem tartalmazó változata (= × — ∪ ∪ — ∪ ∪ —), vagyis a *prosodiacus* (rövidítve *prosod*), melyre Héphaistión példaként egy Sapphó-sort (frg. 124 *PL*) idéz:¹⁰⁹

—, — ∪ ∪, — ∪ ∪, —
 αὐτὰ δὲ σὺ, Καλλιόπα.

A három dactylusból álló sornak három lehetséges lírai változata kapott önálló nevet, s mindegyik változatra jellemző, hogy van valamilyen „előké”-jük és bennük a harmadik láb illetve metrum következetesen spondeusként realizálódik. Közülük az első az egy brevével előzőtt és az első meg a második lábban spondeust nem tűrő forma, az *erasmonideus* (rövidítve *erasm*), azaz ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —, mely nevét egy — Héphaistióntól erre a formára példaként idézett — Archilochos-sorról illetve az abban szereplő személynévről kapta:¹¹⁰

∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪
 Ἐρασμονίδη Χαρίλαε.

A második csak annyiban különbözik az *erasmonideustól*, hogy „előké”-je többnyire longum, vagyis — — ∪ ∪ — ∪ ∪ —, s

¹⁰⁹P. 48, 7 = SE 242, XV. 3.

¹¹⁰P. 48, 19 = SE 242, XV. 3.

neve *enoplius* (rövidítve *enopl*), melyre a lentebb idézendő kardal (Sophoklés, *Oidipus király* 151–157 + 158–164) két példával is szolgál. Végül a harmadik, melyben az „előke” longum és két breve egyaránt lehet, s csak a második lábban kötelező a dactylus, a harmadikban viszont a spondeus, azaz —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, illetve ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — — a *paroemiacus* (rövidítve *paroem*). A metrum külön érdekessége, hogy akár anapaestusi sorként is értelmezhetnénk (2an[^]), mint ahogyan Héphaistión is teszi,¹¹¹ de a lírai dactylicusokkal szintén összefüggésbe hozható. Nevét egyébként arról kapta, hogy sűrűn fordul elő közmondásokban,¹¹² jöllehet Kratinos κατὰ στίχον (vagyis „sorozatban”) is használja (frg. 151 PCG):¹¹³

—, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
σιγάν νυν ἄπας ἔχε σιγάν,

—, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
καὶ πάντα λόγον τάχα πεύσει·

—, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
ἡμῖν δ' Ἰθάκη πατρίς ἐστίν,

∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
πλέομεν δ' ἄμ' Ὀδυσσεὶ θείῳ,

[5c.] 4da^{∪∪} (= ddd^{∪∪}). mint a fentebb idézett Archilochos-sorokban, a sorzáró dactylus második brevét másutt is helyettesítheti longum, azaz dactylus helyett, úgy is mondhanánk, creticus áll), ld. Sophoklés, *Elektra* 167–170 (a creticusokat aláhúzás jelzi):

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ —
δάκρυσι μυδαλέα, τὸν ἀνήνυτον

¹¹¹P. 47, 7 kk. = SE 242, XV. 2.

¹¹²... παροιμιᾶν διὰ τὸ παροιμίας τινὰς ἐν τούτῳ τῷ μέτρῳ εἶναι, mondja Héphaistión (p. 26, 17–19 = SE 218, VIII. 6.)

¹¹³Héphaistión p. 27, 3–4 = SE 218, VIII. 6.

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ —
οἷτον ἔχουσα κακῶν· ὁ δὲ λάθεται

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ —
ὦν τ' ἔπαθ' ὦν τ' ἐδάη· τί γὰρ οὐκ ἐμοὶ

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
ἔρχεται ἀγγελίας ἀπατώμενον;

Itt érdemes megfigyelni, hogy a diphthongusokkal (tehát longummal) végződő két középső sor végszavai után a következő sor magánhangzón indul; ha tehát úgy képzeljük, hogy a négy sort folyamatosan adták elő, a λάθεται és οὐκ ἐμοὶ szükségképpen megrövidül, s így a két sorban a — ∪ — zárlat — ∪ ∪ -re változik.

Alkmannál gyakran előfordul, hogy a 4da^{∪∪} képletű sorokat (főként strófazárásul) 4da^{—∪—} képletű sor követi – ezért kapta a két sor együttese az *alcmanium* nevet –, ld. [1], frg. 1, 48–49 PMG:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
παγὸν ἀεθλοφόρον καναχάποδα

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪, — —
τῶν ὑποπετριδίων ὀνειρώων,

s ugyanezt a párosítást mutatja a töredék 62–63., 76–77. és 90–91. sora (az idézett két sor egyébként strófa végén áll, következésképpen mind a második sor utolsó előtti dactylusának megrövidítése, mind utolsó lábjának spondeusra váltása és ezzel lelassítása ritmikailag a strófa végét jelzi).

[5d.] 5da igen ritkán fordul elő, gyakoribb az utolsó dactylusban egy brevével rövidített formája, — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ —, azaz 5da^{∪—}, mely a Kr. e. 5. századi költőnőről, Praxilláról a *praxilleum* nevet nyerte, ld. *Praxilla*, [754] frg. 8, 1–2 PMG (csonkított dactylusok aláhúзва):

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪, — ∪
 ὦ διὰ τῶν θυρίδων καλὸν ἐμβλέποισα

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪, — —
 παρθένε τὰν κεφαλὰν τὰ δ' ἐνερθε νύμφα,

vagy ugyanez ∪ ∪ illetve × „előké”-vel, mely viszont hasonló okból a Kr. e. 3. századi költőre, Archebulosra emlékeztetve, az *archebuleus* nevet viseli (bár korábban is használták már), ld. *Kallimachos* frg. 228, 6:

—, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪, — —
 νύμφα, σὺ μὲν ἀστερίαν ὑπ' ἄμαξαν ἤδη.

[5e.] A recitált versként már megismert 6da[^] a lírában és a dráma kardalaiban is előfordul, s használatában, ahogyan várható is, erősen hasonlít amarra, ld. Sophoklés, *Philoktétész* 839–842:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 Ἀλλ' ὅδε μὲν κλύει οὐδέν, | ἐγὼ δ' ὀρώ | οὔνεκα θήραν

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪
 τήνδ' ἀλίως ἔχομεν τόξων, | δίχα | τοῦδε πλέοντες·

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 τοῦδε γὰρ ὁ στέφανος, | τοῦτον θεὸς | εἶπε κομίζειν.

— —, — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪
 Κομπεῖν δ' ἔστ' ἀτελῇ | σὺν ψεύδεσιν | αἰσχροὺς ὄνειδος.

Ahogyan a részletből világosan látható, a négy sor a lírikus dactylusokra jellemző módon a nem-lírikus dactylusokban megszokotthoz képest kissé több dactylust és kevesebb spondeust tartalmaz (16 dactylusszal szemben csak 4 spondeust, az utolsó lábakat természetesen nem számolva), de szigorúan betartja, sőt interpunkcióval is erősíti a középcaesurát (és mellette – szinte

már feltűnően – még a bukolikus diaeresist is mindegyik sorban alkalmazza).

És most következze, mintegy összefoglaló példaként, két olyan kardalrészlet, mely főként dactylusokból építkezik, amelyek közé azonban helyel-közzel más metrumok is keverednek (ami egyébként a kardalköltészetben korántsem ritkaság). Mindkét idézendő részlet a teljes strófát illetve az arra respondeáló teljes antistrófát tartalmazza, éspedig azért, hogy a strófa és az antistrófa egymás után következő sorainak kötelező metrikai egyezése világosan látható legyen; másfelől az egymásra respondeáló sorok egybevetése – ahogyan a 2. példaként idézendő Aischylos-részlet majd tanúsítani fogja – egy-egy metrikai bizonytalanság elhárítását is lehetővé teheti. És egy érdekesség a következő két kardalrészlettel kapcsolatban: mint a fentebbi példa (Sophoklés, *Elektra* 167–170) esetében, itt is jól megfigyelhető az a jelenség, hogy – amennyiben egy dactylicus sor dactylusra végződik –, az utána következő dactylicus sor, ha a két sort feltételelesen egységnek fogjuk fel, első szótagjával mintegy rövidnek engedné vagy éppen megrövidítené az előző sor utolsó szótagját.

1. Sophoklés, *Oidipus király* 151–157 + 158–167:¹¹⁴

str.	– ∪ ∪, – ∪ ∪, – ∪ ∪, – ∪ ∪	
(1) 151	ᾠ Διὸς ἄδυεπὲς φάτι, τίς ποτε	4da [∪]
	– ∪ ∪, – –	
(2) 152a	τᾷς πολυχρύσου	2da ^{– –}
	– – ∪ –, ∪ – ∪ –	
(3) 152b	Πυθῶνος ἀγλαᾶς ἔβας	2ia
	– –, – ∪ ∪, – ∪ ∪, – ∪ ∪	
(4) 153a	Θήβας· Ἐκτέταμαι φοβεράν φρένα,	4da [∪]

¹¹⁴A részlet sorszámozása első pillantásra rejtélyes vagy akár értelmetlennek is tetszhet; a furcsaság oka az, hogy az alapul vett modern kiadás változatlanul ragaszkodik az ed. princeps sorszámozásához, mely azonban látnivalóan sem helyesnek, sem logikusnak nem tekinthető, hiszen a strófát hét, az antistrófát viszont tíz (!) sorra tördelte.

- (5) 153b — ◡ ◡, — —
δείματι πάλλων, 2da⁻⁻⁻
- (6) 154 —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
λήιε Δάλιε Παιάν, ⁻⁻⁻3da⁻⁻⁻ = enoplios
- (7) 155 — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡
ἀμφι σοὶ ἄζόμενος τί μοι ἦ νέον 4da[~]
- (8) 156a — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —, — ◡ ◡
ἦ περιτελλομέναις ὥραις πάλιν 4da[~]
- (9) 156b — ◡ ◡, — ◡ ◡
ἐξανύσεις χρέος· 2da[~]
- (10) 157a — ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — ◡ ◡
εἰπέ μοι, ὦ χρυσέας τέκνον Ἑλπίδος, 4da[~]
- (11) 157b — ◡ ◡, — —
ἄμβροτε Φάμα. 2da⁻⁻⁻
- antistr. — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡
- (1) 158 Πρῶτά σε κεκλόμενος, θύγατερ Διός, 4da[~]
- (2) 159 — ◡ ◡, — —
ἄμβροτ' Ἀθάνα, 2da⁻⁻⁻
- (3) 160a — — ◡ —, ◡ — ◡ —
γαῖαόχόν τ' ἀδελφεὰν 2ia
- (4) 160b — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡
Ἄρτεμιν, ἃ κυκλόεντ' ἀγορᾶς θρόνον 4da[~]
- (5) 161 — ◡ ◡, — —
εὐκλέα θάσσει, 2da⁻⁻⁻
- (6) 162 —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
καὶ Φοῖβον ἐκαβόλον, ἰώ, ⁻⁻⁻3da⁻⁻⁻ = enoplios
- (7) 163 — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡
τρισσοὶ ἀλεξίμοροι προφάνητέ μοι, 4da[~]
- (8) 164 — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —, — ◡ ◡
εἷ ποτε καὶ προτέρας ἄτας ὕπερ 4da[~]

- (9) 165 — ∪ ∪, — ∪ — 2da[∪]—
 ὀρνυμέννας πόλει
- (10) 166 — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪ 4da[∪]∪
 ἡνύσατ' ἐκτοπίαν φλόγα πῆματος,
- (11) 167 — ∪ ∪, — — 2da[—]—
 ἔλθετε καὶ νῦν.

A strófa és az antistrófa futólagos összehasonlításából is kiteszik, hogy mindössze a strófa és a responsio 3. sorában találunk dactylicustól elütő sort, nevezetesen egy-egy iambicus dimetert, a többi viszont mind dactylicus sorokként értelmezhető. A dactylusok lírai jellegére elsősorban az utal, hogy bennük a spondeusok száma meglehetősen korlátozott illetve – mint a 2da[—]— képletű 2., 5. és 11. sorokban – a sorok végére szorul, vagy az, hogy a sorok metrikai képlete többször 4da[∪]∪, azaz az utolsó láb spondeusszal nem helyettesített dactylus (1., 4., 8., 10. sorok). A 6. sorok már a lírai dactylus jellegzetes „előkéjét” mutatják (s a sort alkotó dactylusok száma is páratlan, —3da[—]—), a 7. és 9. sorok pedig a lírai dactylusokban korábban már tapasztalt lehetőséget, hogy a sorok végén elhelyezkedő dactylusok második brevét, mely sorvégi helyzeténél fogva rövid és hosszú egyaránt lehet, longum is helyettesítheti, vagy másként szólva a 4da[∪]∪-ra (str. 7. sor) 4da[—]∪— (antistr. 7. sor), 2da[∪]∪-ra (str. 9. sor) 2da[—]∪— (antistr. 9. sor) felelhet (de ezekben a záró longumot a következő sor első szótagja a két sor egybeolvasása esetén rövidítheti).

2. Aischylos, *Perzsák* 852–857 + 858–863:

- str. — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
- (1) 852 ὦ πόποι ἦ μεγάλας ἀγαθᾶς τε πο- 4da[∪]∪
 — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
- (2) 853 λισσονόμου βιοτᾶς ἐπεκύρσαμεν, 4da[∪]∪
 — ∪ —, — —
- (3) 854 εὔθ' ὁ γηραιὸς cr+sp (?)

- (4) 855 — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪ 4da[∪]
 πανταρχῆς ἀκάκας ἄμαχος βασι-
- (5) 856 — — ∪ ∪, — — —2da——
 λεὺς ἰσόθεος Δα-
- (6) 857 — ∪ — ∪ — — ith
 ρεῖος ἄρχε χώρας.
- antistr. — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
 (1) 858 πρῶτα μὲν εὐδοκίμους στρατιάς ἀπε- 4da[∪]
 — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
 (2) 859 φαινόμεθ', οἱ δὲ νομίσματα πύργινα 4da[∪]
 — ∪ —, — —
 (3) 860 πάντ' ἐπηύθυνον. cr+sp
- (4) 861 — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪ 4da[∪]
 νόστοι δ' ἐκ πολέμων ἀπόνους ἀπα-
- (5) 862 —, — ∪ ∪, — — —2da——
 θεῖς <αὐθις ἐς> εὖ πρᾶσ-
- (6) 863 — ∪ — ∪ — — ith¹¹⁵
 σοντας ἄγον [ἐς] οἴκους.

A strófa 3. sorában az utolsó előtti szótagot elvileg brevének is felfoghatnánk, de az antistrófa megfelelő helyén kétségtelenül longum áll. Így a kardal-részlet strófájában és antistrófájában minden sor pontos metrikai megfelelője a másíknak; a három-három 4da[∪]-val (1., 2. és 4. sorok) és egy-egy —, „előkét” is tartalmazó —2da——-sal (5. sorok) megalapozott dactylicus kon-

¹¹⁵ A kardal dactylicus jellege nem lehetett kétséges, de tanulságos a szöveg manapság konstituált szövegét és tördelését összevetni egy korábbival, mely még a 19. század végéről származik, ld. *Aischylos, Perser*. Erklärt von L. Schiller. Zweite Ausgabe bearbeitet von C. Conradt. Berlin, 1888:

str. ὦ πόποι ἦ μεγάλας ἀγα- θᾶς τε πολισσονόμου βιοτᾶς ἐπε- κύρσαμεν, εὖθ' ὁ γηραιὸς πανταρχῆς ἀκάκας ἄμα- χος βασιλεὺς ἰσόθεος Δαρεῖος ἄρχε χώρας.	antistr. πρῶτα μὲν εὐδοκίμους στρατι- ᾶς ἀπεφαινόμεθ', ἡδὲ νομίσματα πύργινα πάντ' ἐπηύθυνον. νόστοι δ' ἐκ πολέμων ἀπό- νους ἀπαθεις [— ∪ ∪] εὖ πρᾶσσοντας ἄγον οἴκους.
--	---

A részlet ritmikailag egy Dionysos-ünnep féktelen, bacchikus táncát idézi; metrikai elemzését célszerűbb nem az első két sorban, hanem csak a 3. és 4. sor végén kezdeni, ott ugyanis

világosan felfedezhető három illetve két anapaestus. Első lépésként és kísérletképpen megpróbálhatjuk tehát a két sor elejét szintén anapaestusokként értelmezni. A 4. sor eleje, hat breve + longum, csakugyan felfogható két olyan anapaesticus lábként, melyek közül az első láb longumát két breve helyettesíti, vagyis a teljes 4. sor képlete 2an lehet. Ezt alapul véve a 3. sor eleje, tíz breve + longum, három anapaestus lehet, melyek közül az első kettőt helyettesíti két-két breve, a teljes 3. sor kódja tehát 3an. Az elemzést most már bátrabban folytatva hamarosan kiderül, hogy az 1. sor 2an (utolsó lábban dactylussal), a 2. sor 3an, az 5. sor egy anapaestusát (οἷά és χύκνον első szótagja rövidül illetve rövid marad!) pedig 2ia követi.

A képlet másfelől azt is világosan jelzi, hogy a lírai anapaestus esetében a longum – a dactylusok longumjaitól eltérően – valóban azonos időtartamú a két breve együttes időtartamával. Így válik érthetővé, hogy a lírai anapaestust szívesen alkalmazzák a menetdalok szerzői, illetve a drámaírók a cselekménynek azokban a részeiben, melyeket a kar valamiféle helyváltoztatás – tehát parodos, exodos, parabasis – közben énekel (a parabasisz Aristophanés jellemző módon „anapaestusok”-nak nevezi, ld. lentebb *Béke* 734). A tragédiaírók emellett egyebek közt sokszor a siratás és általában a gyász kifejezésére is alkalmazzák az anapaestust.

[A]. A menet-anapaestus

A szó igazi értelmében vett menetdal csak kevés maradt fenn, a leginkább ismertet korábban Tyrtaios szerzeményének tekintették (ma viszont már egyhangúlag elvitatják tőle). Ebben az anapaestusok mellett csak spondeusok találhatók, dactylus nincsen, ld. *Carmina popularia* [856] frg. 10 PMG:

$\cup \cup - , - - , - - , -$
 ἄγετ' ὦ Σπάρτας εὐάνδρου

— —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —, —
 κοῦροι πατέρων πολιητᾶν,
 — —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —, ∪
 λαῖᾱ μὲν ἔτυν προβάλεσθε,
 ∪ ∪ —, — —, — —, —
 δόρυ δ' εὐτόλμως πάλλοντες,
 — —, ∪ ∪ —, — —,—
 μὴ φειδόμενοι τᾶς ζωᾶς
 — —, ∪ ∪ —, — —, —
 οὐ γὰρ πάτριον τᾶ Σπάρτα.

A menetdalok általában acatalecticus vagy – ld. az idézett példát – catalecticus anapaesticus dimeterekből állnak, melyeket középuitt többnyire diaeresis választ el; ha valóságos menetritmust képzelünk el, egy-egy versláb éneklése egy-egy lépésre, egy metrum két lépésre adott időt. A középmetszetet csak ritkán hanyagolják el a költők, de az eredetileg valóban középuitt elhelyezkedő caesura, kivált ha a kar az anapaestusokat nem menetelve adta elő, idővel hátrébb tolódott és a 2. anapaesticus metrum első brevéje mögé került, mint *Aischylos Agamemnónjának* 3. *stasimonjában*, mikor a kar a Trójából győztesen hazaérkező Agamemnónt, ahogyan a kardal neve jelzi, *állva* fogadja, ld. 788–794 (a hátrébb tolt metszeteket aláhúzás jelzi):

— —, ∪ ∪ — ∪ ∪ —, — —
 πολλοὶ δὲ βροτῶν τὸ δοκεῖν εἶναι
 ∪ ∪ —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —, —
 προτίουσι δίκην παραβάντες.
 — —, — —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —
 Τῷ δυσπραγοῦντί τ' ἐπιστενάχειν

— ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — —
 πᾶς τις ἑτοιμός· δῆγμα δὲ λύπησ

— ∪ ∪, — — ∪ ∪ —, —
 οὐδὲν ἔρ' ἥπαρ προσικνεῖται·

— —, — — ∪ ∪ —, ∪ ∪ —
 καὶ ξυγχαίρουσιν ὁμοιοπρεπεῖς,

∪ ∪ —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —
 ἀγέλαστα πρόσωπα βιαζόμενοι

Fenti részlet nem csupán azért érdekes, mert az idézett hét sorban az anapaestusok és a spondeusok mellett a dactylusok is megjelennek, vagy mert a hét közül háromban van hátratolt középmetszet; érdekes azért is, mert a 2an képletű sorok közt feltűnő 2an[^] képletű sorok szemlátomást nem véletlenszerűek, hanem vagy a mondat, vagy a gondolat végét jelzik.

Végül egy részlet, melyet a színpadra bevonuló kar valóban ment közben énekelt, ld. Aischylos, *Perzsák* 1–7:

∪ ∪ —, — —, — —, ∪ ∪ —
 Τάδε μὲν Περσῶν | τῶν οἰχομένων

— ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — —
 Ἑλλάδ' ἔς αἶαν | πιστὰ καλεῖται,

— —, ∪ ∪ —, — ∪ ∪, — —
 καὶ τῶν ἀφνεῶν | καὶ πολυχρύσων

∪ ∪ —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —, — —
 ἐδράνων φύλακες, | κατὰ πρεσβείαν

— —, ∪ ∪ —, — —, ∪ ∪ —
 οὓς αὐτὸς ἄναξ | Ξέρξης βασιλεὺς

— —, ∪ ∪ —
 Δαρειογενῆς

— ∪ ∪, — —, | ∪ ∪ —, —
 εἴλετο χώρας ἐφορεύειν.

Látnivaló: a metszetek mindenütt következetesen az 1. metrum mögé esnek, a 2an képletű többi sorra az utolsó előttiben és az utolsóban következő 1an és 2an^ a gondolat és egyben a mondat végét jelzi.

A lírai anapaestusban szerzett sorok többnyire két metrumból állnak, a komédia parabasisai azonban 4an^ képletet mutatnak, ld. Aristophanés, *Béke* 734–738:

— —, — —, — —, — —, — —, — —, ∪ ∪ —, —
 Χρῆν μὲν τύπτειν τοὺς ῥαβδούχους, εἴ τις κωμῳδοποιητῆς
 — ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — —, ∪ ∪ —, — —, ∪ ∪ —, —
 αὐτὸν ἐπῆνει πρὸς τὸ θέατρον παραβάς ἐν τοῖς ἀναπαίστοις.

— —, — —, ∪ ∪ —, — —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —, —
 Εἰ δ' οὖν εἰκός τινα τιμῆσαι, θύγατερ Διός, ὅστις ἄριστος

— —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —, — —, — —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —, —
 κωμῳδοδιδάσκαλος ἀνθρώπων καὶ κλεινότατος γεγένηται,

— ∪ ∪, — —, — —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —, —
 ἄξιος εἶναί φησ' εὐλογίας μεγάλης ὁ διδάσκαλος ἡμῶν.

A menet-anapaestusok szerkesztési szabályai mind azt célozzák, hogy a sorok anapaesticus ritmusa a longumok és a brevék feloldhatósága illetve összevonhatósága ellenére ne homályosuljon el, s erre nyilvánvalóan aggályosabban kellett ügyelni a rövidebb, mint a hosszabb anapaesticus sorokban. Ilyen szabálynak tekinthető az, hogy

A1. sorvégen és diaeresis előtt soha nincsen ∪ ∪ (vagyis a longum itt nem helyettesíthető két brevével), mert akkor a külön dactylicus zárlatot kapna;

A2. szemlátomást óvakodnak attól, hogy a verssort kivétel nélkül dactylicus lábak alkossák (az imént idézett Aristophanés-

részlet 735 sorának egész első felét elfoglaló dactylusok alighanem a kartól kifogásolt magatartás metrikai megfelelői);

[A3.] ugyanígy kerülük, érthető módon kivált a rövidebb anapaesticus sorokban, hogy a dactylus longumának feloldása sorban egymás után négy brevét, vagyis proceleusmaticust eredményezzen;

[A4.] a (lírai dactylusszal kapcsolatban már tárgyalt, de anapaesticus sorként is értelmezhető) paroemiacus (= $2an^{\wedge}, \cup \cup - \cup \cup - \cup \cup -$) esetén a második dactylus után csak akkor végződhet szó, ha a sorban sem közép-diaeresis, sem a második dactylus első brevéje után caesura nincsen.

[B.] A tragédia sirató- és egyéb anapaestusai

A menet-anapaestusoktól a tragédiák sirató- és egyéb anapaestusai abban ütnek el, hogy

[B1.] még a rövidebb sorokban is több a spondeust engednek meg, de nem ritkaság a bennük a proceleusmaticus ($\cup \cup \cup \cup$) sem;

[B2.] a sorok sokszor catalexisszel végződnek, gyakran hiányzik belőlük a középmetszet, s nyelvük is többnyire a dór;

[B3.] az anapaesticus sorok többször jelentkeznek más metrikájú sorokkal együtt.

A sirató-anapaestusokban ennél fogva kiváltképpen nehéz egy-egy sor dactylicus illetve anapaesticus jellegét megállapítani; általános szabály mégis az, hogy az a sor, melyben a lábak száma páratlan és amelyben a longumok szemlátomást nincsenek feloldva, az dactylicusnak tekintendő (az esetleges sorkezdő egy vagy két breve illetve másként nem értelmezhető longum „előké”-nek minősül). Tanulságos példa Aischylos, *Perzsák*, 931–949:

str. $\cup \cup -, - -, - -, -$
(Xerxés) 1 ὄδ' ἐγών, οἰοῖ, αἰακτός,

$2an^{\wedge}$

	— — — — — — — — — —	
2	μέλεος γέννα γᾶ τε πατρώα	2an
	— — — — — — — —	
3	κακὸν ἄρ' ἐγενόμαν.	an? δ?
	— — — — — — — —	
(Kar) 4	νόστου σοι τὰν πρόσφθογον	2an^
	— — — — — — — — — — — — — —	
5	κακοφάτιδα βοάν, κακομέλετον ἰάν	2an? 2δ?
	— — — — — — — — — —	
6	Μαριανδυνοῦ θρηνητῆρος	2an
	— — — — — — — — — —	
7	πέμφω πέμφω, πολύδακρυν ἰαχάν.	an+δ?
antistr.	— — — — — — — —	
(Xerxes) 1	ἴετ' αἰανῇ [καί] πάνδурτον	2an^
	— — — — — — — — — —	
2	δύσθροον αὐδάν. δαίμων γὰρ ὄδ' αὖ	2an
	— — — — — — — — — —	
3	μετάτροπος ἐπ' ἐμοί	an? δ?
	— — — — — — — —	
(Kar) 4	ἦσω τοι τὰν πάνδурτον,	2an^
	— — — — — — — — — — — — — —	
5	ζαπαθέα τε σέβων ἀλίτυπά τε βάρη,	2an? 2δ?
	— — — — — — — — — —	
6	πόλεως γέννας πενθητῆρος	2an
	— — — — — — — — — —	
7	<κλάγξω> κλάγξω δὲ γόον ἀρίδακρυν	an+δ?

Az 1. és 4. sorok minden nehézség nélkül catalecticus, a két metrumot középmetszettel elválasztó anapaestusoknak (2an[^]), a 2. és 6. sorok ugyancsak nehézség nélkül acatalecticus, a két metrumot szintén középmetszettel elválasztó anapaestusoknak (2an) minősíthetők, s a kontextus miatt még a 7. sorok középmetszetig terjedő része is anapaesticus metrumként fogható fel.

Nehézséget a 3., 5. sorok és a 7. sorok második fele okoz: hogyan értelmezzük a sorokban sorakozó breveket? Elméletileg, a kontextust ezúttal is figyelembe véve, két lehetőség kínálkozik:

Gondolhatunk arra, hogy a hat-hat breve és az azokat követő longum olyan anapaesticus metrum, melyben az első anapaestusok longumjait mindenütt két-két breve helyettesíti. A másik lehetőséget a legmélyebb felindulásra utaló szöveg és az ahhoz illő dochmius teremtené meg, melynek képlete $\times - - \cup -$, ahol a longumok mindig feloldhatók két brevére, jelen esetben tehát, ha a metrumkezdő anceps rövid és az utolsó longum nem változik, a példa többször ismétlődő $\cup \cup \cup \cup \cup -$ jelsora hiánytalanul dochmiust adna ki. A Murray kiadása alapján közölt szöveghez képest azonban az antistrófa utolsó során az újabb kiadások a következő (aláhúzással jelölt) változtatást eszközölték:

— —, — —, — — — \cup —
7 <κλάγξω> κλάγξω δ' αὖ γόον ἀρίδακρυν,

s akkor a félsort többé anapaestusi metrumnak nem, egyedül (az anceps helyén longumot tartalmazó) dochmiusnak értelmezhetjük, s ez az értelmezés természetesen a strófa 7. sorára is kiterjed, a többi inkriminált sor viszont elméletileg továbbra is mindkét értelmezési lehetőséget nyitva hagyja.

A lírai iambus (~ Héphaistión V., SE 207kk.)

Az énekelt iambusok abban különböznek a recitált iambusoktól, hogy bennük a teljes metrum az anceps vagy a breve, illetve mindkettő viszaszorulásával megrövidülhet, vagyis a iam-bust creticus ($- \cup -$), baccheus ($\cup - -$), molossus ($- - -$) vagy spondeus (rövidítve cr, ba, mol, sp) válthatja fel. Többek feltételezése szerint sem az anceps, sem a breve viszaszorulása nem jelenthette a metrum megrövidülését; eltűnésük esetén, úgy vélik, a hiányzó szótaggal szomszédos longum pótlónyújtást kapott,¹¹⁶

¹¹⁶Héphaistión legalábbis Alkman egyik sorát (ἄγ' αὖτ' ἐς οἶκον τὸν Κλεησίππω, PMG 174, $\cup - \cup -$, $- - \cup -$, $- -$) idézve kijelenti, hogy a sort záró spondeus teljes

két időegységnyiből három időegységnyi, antik terminológiával élve δίσσημος-ból τρίσσημος¹¹⁷ (jele \neg^{118}), más szóval ”szinkópált” longum lett:

a. Az anceps visszaszorulása esetén

$\times - \cup - > - \cup -$ ($= \neg \cup -$?) creticus.

b. A breve visszaszorulása esetén,

α. ha az anceps rövid,

$\times - \cup - > \cup - -$ ($= \cup - \neg$?) baccheus.

β. ha az anceps hosszú,

$\times - \cup - > - - -$ ($= - - - \neg$?) molossus.

c. Az anceps és a breve együttes visszaszorulása esetén,

$\times - \cup - > - -$ ($= \neg \neg$?) spondeus.

Ha a „lírai” iambicus sor végén rövidült, de a sort alkotó többi metrum teljes iambus, catalecticus iambusról (ia^\wedge), ha elején rövidült, de a sort alkotó többi metrum teljes iambus, acephalus iambusról ($^\wedge ia$) lehet beszélni, s ha a sor mindkét helyen egyszerre rövidült, ugyancsak használható a recitált iambus esetében megszokott jelölés ($^\wedge ia^\wedge$). A trimeter *középső* metrumjának rövidülését azonban a metrikai szakirodalom nem jelzi; ilyenkor nem a sor egészét minősítik (ia), hanem külön-külön a soralkotó három metrumot ($ia + cr + ia$).

A lírai iambus leggyakrabban előforduló sortípusai (acatalecticus és catalecticus változatban egyaránt) a korai görög lírikusoktól (a catalexisen kívül) rövidítés nélkül használt dimeter és a trimeter, melyekben a recitált iambushoz hasonlóan¹¹⁹ megen-

iambicus metrummal egyenértékű: ἐνταῦθα γὰρ ὁ σιππω πούς ἀντὶ ὅλης ἱαμβικῆς κεῖται διποδίας (p. 14, 2–3 = SE 205, IV. 3).

¹¹⁷A két időegységet jelentő δίσσημος terminus feltételezi, hogy $\cup \cup = -$, s így egyegy iambicus láb három időegységnyi, tehát τρίσσημος, ld. a korabizánci Choroiboskos meghatározását: ἔστιν ... ὁ ἱαμβος γένους μὲν δυαδικοῦ τρισήμου οἶονεῖ τριχρόνου· ἐκ βραχείας <γὰρ> καὶ μακρᾶς συγκαίμενος τρεῖς ποιεῖ χρόνους (Héphaistion p. 222, 21–23).

¹¹⁸A trisémosnak ez a jelölése nem általános, olykor \neg csak a breve + longum helyett álló trisémost jelöli, a longum + breve helyett álló trisémos jelölésére West eltérő formájú szimbolumot szolgál, ld. West 1989 p. IX.

¹¹⁹Ld. fentebb, p. 41 kk.

gedi részint a longumok feloldását és olykor a brevék ancepsként kezelését, részint – egy-egy metrumban – az anaclasis, vagyis azt, hogy a iambust choriambus (rövidítve cho) helyettesítse. A dimeterre Héphaistión Anakreón két sorát idézi¹²⁰ ([428] frg. 83 *PMG*):

$\cup - \cup -, \cup - \cup -$
 ἐρέω τε δηῶτε κοῦκ ἐρέω 2ia

$- - \cup -, - - \cup -$
 καὶ μαίνομαι κοῦ μαίνομαι, 2ia

hozzáfűzve, hogy a költő sok verse egyedül ebből a sortípusból építkezett. Anakreónnal illusztrálja Héphaistión a dimeter catalecticus változatát is¹²¹ ([429] frg. 84 *PMG*):

$\cup - \cup -, \cup - -$
 ὁ μὲν θέλων μάχεσθαι, 2ia^

$\cup - \cup -, \cup - -$
 πάρεστι γάρ, μαχέσθω. 2ia^

A trimeter iambicus (az első acatalecticus sorban anaclasis-szal, a második catalecticus sorban feloldásokkal) megtalálható Simónidésnél, ld. [545] frg. 40, 1–2 *PMG*:

$- \cup \cup -, \cup - \cup -, \cup - \cup -$
 οὐδὲ κάτ' εἰς Κόρινθον οὐ Μαγνησίαν 3ia

$\cup \underline{\cup} \cup -, \cup - \cup \underline{\cup} - \cup -$
 ναῖεν ἀλόχου δὲ Κολχίδι συνάστεος 3ia^

(az acatalecticus trimeter egyik érdekes példája egyébként a 116. jegyzetben idézett Alkman-sor, melyben az utolsó metrum helyén egyetlen – de Héphaistión szerint metrum-értékű – spondeus áll.)

A trimeter iambicus acatalecticus változata, tulajdonképpen tehát a teljes iambicus sor 3. metrumban a breve kiesésével rövidült formája (ia + ia + ba) megtalálható Alkmannál is, ld. [19] frg. 19 *PMG*:

¹²⁰Ld. p. 16, 10–11 = SE 207, V. 2.

¹²¹Ld. p. 16, 18–19 = SE 207, V. 2.

— — ∪ —, ∪ — ∪ —, ∪ — —	
κλίνειν μὲν ἑπτὰ καὶ τόσαι τραπέσδαι	3ia [^]
— — ∪ —, — — ∪ —, ∪ — —	
μακωνιᾶν ἄρτων ἐπιστεφοίσαι	3ia [^]
— — ∪ —, ∪ — ∪ —, ∪ — —	
λίνω τε σασάμω τε κῆν πελίχναις	3ia [^]
∪ — ∪ —, ∪ — —	
† πεδεστε † χρυσοκόλλα	2ia [^] ,

ahol a romlott szövegű, de kétségtelenül a többinél rövidebb utolsó sor alighanem a strófa végét jelzi.

A későbbi lírai költészet és a dráma egyre többször alkalmazza a iambikus sorok rövidített változatait, utóbbi főként azért kerüli énekelt részeiben a *nem rövidült* iambicus metrum használatát, hogy a kardalok és a recitált részek iambusai lehetőleg különbözzenek egymástól; s bizonyára ugyanez a törekvés magyarázza azt is, hogy az ancepsket, melyeket a recitált vers kb. fele-fele arányban tölt ki longummal illetve brevével, a tragédiaköltők 75%-ban, szemlélatomást tudatosan, rövidnek hagyják meg.

A megrövidült iambicus metrum fentebb felsorolt négy lehetséges formája a lírai iambicus szisztémákban elvileg tetszés szerint kapcsolódhat egymáshoz, mindamellet a trimeter esetén bizonyos kombinációk inkább csak kivételképpen, mások viszont sűrűbben fordulnak elő:

1. a iambicus trimetert, úgyszólván magától értetődik, alkothatja három teljes iambicus metrum, alkothatja egy vagy két teljes iambicus metrum, mely két vagy egy rövidült formával egészül trimeterré, továbbá alkothatja három rövidült metrum is, de csak úgy, hogy a négy rövidült forma közül nem csupán *az egyik* adja a sor *mindhárom* metrumát; egy három creticusként vagy három baccheusként minősíthető sor például legfeljebb tisztán iambicus contextusban értelmezhető iambicus trimeternek – amit azért érdemes hangsúlyozni, mert elméletileg elkép-

zelhető olyan trimeter creticus illetve baccheus, mely valamely vegyes metrikájú szisztéma mintegy független alkotóeleme);

2. szintúgy ritkán előforduló kapcsolódás a

ba + ba + ia,
ba + ba + cho,
ba + ba + cr;

3. annál gyakoribb a

ia + cr + ia,
ia + cr + ba,
cr + ia + cr,
ba + cr + ba.

A tisztán iambicus szisztémák ritkák, s még az okkal-joggal iambicusnak minősíthető metrikai kontextusokban is gyakran fel-feltűnnek nem-iambicus sorok és metrumok. Viszonylag egyszerű példa Sophoklés *Oidipus király*ában a 189–202 ~ 203–215 sor, a bevezető kardal 3. strófája és 3. antistrófája:

3. str.	○ <u>○○</u> ○ —, <u>○○</u> ○ —	
1	Ἄρεά τε τὸν μαλερόν, ὅς	ia+cr
	— ○ —, ○ — ○ —	
2	νῦν ἄχαλκος ἀσπίδων	cr+ia
	○ — ○ <u>○○</u> , ○ — ○ —, ○ — —	
3	φλέγει με περιβόατος ἀντιάζων,	2ia+ba
	○ — ○ —, ○ — ○ —, ○ — ○ —	
4	παλίσσουτον δράμημα νωτίσαι πάτρας	3ia
	○ — ○ —, — ○ —	
5	ἄπουρον, εἴτ' ἐς μέγαν	ia+cr
	<u>○○</u> ○ —, ○ — —	
6	θάλαμον Ἀμφιτρίτας,	cr+ba
	— — ○ ○ — ○ ○ — —	
7	εἴτ' ἐς τὸν ἀπόξενον ὄρμων	enopl

	— ∪ —, ∪ — ∪	
8	Θορήκιον κλύδωνα·	cr+ba
	∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —	
9	τελεῖν γάρ, εἴ τι νύξ ἀφῆ,	2ia
	— ∪ —, ∪ — ∪ —	
10	τοῦτ' ἐπ' ἤμαρ ἔρχεται	cr+ia
	∪ — —, — ∪ —	
11	τόν, ὦ <τᾶν> πυρφόρων	ba+cr
	— ∪ —, ∪ — ∪ —	
12	ἀστραπαῖν κράτη νέμων,	cr+ia
	— — ∪ ∪ ∪ — ∪ —, ∪ — —	
13	ὦ Ζεῦ πάτερ, ὑπὸ σῶ φθίσον κεραυνῶ	2ia+ba
3. antistr.	∪ — ∪ —, <u>∪ ∪</u> ∪ —	
1	Λύκει' ἄναξ, τά τε σὰ χρου-	ia+cr
	— ∪ —, ∪ — ∪ —	
2	σοστρόφων ἀπ' ἀγκυλῶν	cr+ia
	∪ <u>∪ ∪</u> ∪ —, ∪ <u>∪ ∪</u> ∪ —, ∪ — —	
3	βέλεα θέλοιμ' ἄν ἀδάματ' ἐνδατεῖσθαι	2ia+ba
	∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —	
4	ἄρωγὰ προσταθέντα, τάς τε πυρφόρους	3ia
	— <u>∪ ∪</u> ∪ —, — ∪ —	
5	Ἀρτέμιδος αἵγλας, ξὺν αἴς	ia+cr
	<u>∪ ∪</u> ∪ <u>∪ ∪</u> , ∪ — —	
6	Λύκι' ὄρεα διᾶσσει·	cr+ba
	— — ∪ ∪ — ∪ ∪ — —	
7	τὸν χρυσομίτραν τε κικλήσκω,	enopl
	— ∪ —, ∪ — —	
8	τᾶσδ' ἐπώνυμον γᾶς,	cr+ba
	— — ∪ —, ∪ — ∪ —	
9	οἰνώπα Βάκχον εὖιον,	2ia

- 10 — ◡ —, ◡ — ◡ — cr+ia
 ◡ — —, — ◡ —
 11 πελασθῆναι φλέγοντ' ba+cr
 —◡—, ◡ <—◡—>
 12 ἀγλαῶπι < ? > cr+ia

13 — — ◡ —, ◡ — ◡ —, ◡ — —
 13 πεύκα 'πὶ τὸν ἀπότιμον ἐν θεοῖς θεόν. 2ia+ba
 Mint látható, a részlet a 7. sorok „metrumidegen”-nek tekinthető enopliusait leszámítva kilenc-kilenc dimeterként (1., 2., 5., 6., 8–12. sorok) és három-három trimeterként (3–4. és 13. sorok) értelmezhető iambicus sorból áll, s ezekben feloldott és fel nem oldott longumú metrumok respondeálhatnak egymással. (Valamelyes nehézséget csupán az antistrófa 13. sora jelenthet, ahol a responsio egyedül úgy lehetséges, ha a sorzáró θεόν szóban synizesist tételezünk fel.) Hasonló módon, de két-négy, helyenként rövidült iambicus metrumot kapcsolnak össze Sophoklés *Aiasának* 348–352 – 356–361. sorai, a kar által előadott egyik stasimon 1. strófája és antistrófája:

1. str.

- ◡ — ◡ —, — ◡ —, ◡ — — ◡ —
 1 Ἴὼ φίλοι ναυβάται, μόνον ἐμῶν φίλων, ia+cr+δ
 — ◡ —, ◡ — ◡ —, — ◡ —
 2 μόνον <ἔ>τ' ἐμμένοντες ὀρθῶ νόμῳ, cr+ia+cr
 ◡ — ◡ —, ◡ — ◡ —, ◡ — ◡ —, ◡ — ◡ —
 3 Ἴδεσθέ μ' οἷον ἄρτι κῦμα φοινίας ὑπὸ ζάλης 4ia
 — ◡ ◡ —, ◡ — —
 4 ἀμφίδρομον κυκλεῖται. cho+ba

1. antistr.

- ◡ — ◡ —, — ◡ —, ◡ — — ◡ —
 1 Ἴὼ γένος ναΐας ἀρωγὸν τέχνας, ia+cr+δ
 — ◡ ◡ ◡ ◡ — ◡ —, — ◡ —
 2 ἄλιον ὃς ἐπέβας ἐλίσσων πλάταν, cr+ia+cr

$\cup - \cup - , \cup - \cup - , \cup - \cup - , \cup - \cup -$
 3 σέ τοι, σέ τοι μόνον δέδορκα πημονὰν ἐπαρκέσοντ'. 4ia
 $- \cup \cup - , \cup - -$

4 ἀλλά με συνδάϊξον. cho+ba

Az idézett szöveg érdekessége az, hogy az 1. sorok második felében kétségtelenül felismerhető dochmiuson kívül a 2. sorok cr+ia+cr helyett szintén 2δ-ként is értelmezhetők, mi több, ha az ἰώ interiectiótól eltekintünk, az 1. sorok első fele megintcsak szabályos δ-t ad ki, s minthogy a részlet a felocsudó, tetteire ráébredő Aias lelkitusáját jeleníti meg, a szöveg érzelmi telítettsége miatt is indokoltnak látszik, hogy kóloetriánk ezt a részt is dochmiusként értelmezze.

A lírai iambus rövidülései miatt – kivált ha a teljes iambicus metrum helyett csak creticust találunk, vagyis ha a metrum első szótagja, az anceps tűnik el – sokszor igencsak nehézségbe ütközik egy-egy sor iambicus vagy trochaicus voltának megállapítása. Ennélfogva mindenképpen szót kell ejteni néhány olyan sortípusról, melyek többsoros együttest alkotva általában nem fordulnak ugyan elő, de amelyeket egyfelől – legalábbis első látásra – iambusként és trochausként egyaránt értelmezhetünk, másfelől amelyeket mind az iambicus, mind a trochaicus strófák vagy szisztémák kapcsolására illetve zárására gyakran használtak az antik költők.

A legfontosabb ilyen típusok az érintőlegesen már említett¹²² *ithyphallicus* és a *lecythion*.

1. Az *ithyphallicus* (rövidítve *ith*).

Nevéből ítélve eredetileg valamilyen termékenységkultuszhoz kapcsolódhatott; Héphaistión a trochaicus dimeter brachycatalecticus formájának tekinti,¹²³ melyben a 2. metrum nem egy szótaggal, hanem teljes lábbal rövidült meg, képlete tehát szorinte trochaeus + spondeus, vagyis

¹²²Ld. föntebb, p. 66, 72.

¹²³Ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ (sc. τροχαίῳ) ἐπίσημον καὶ τὸ δίμετρον βραχυκατάληκτον, τὸ καλούμενον Ἰθυφαλλικόν, p. 19, 5–6 = SE 210, VI. 3.

— ◡ — ◡ — — .

Ezt a képletet azonban (melynek egy-egy longumát olykor két breve helyettesítheti) akár egy creticus és egy baccheus együtteseként is tekinthetjük, s akkor – a lírai iambusról elmondottak értelmében – az ithyphallicus rövidült iambicus dimeterként is felfogható, s éppen ambivalenciája miatt alkalmas arra, hogy mind iambicus, mind trochaicus metrikai környezetben szerepeljen. Úgy is mondhatnánk, hogy a metrikai kontextusnak megfelelően minősül hol iambicus, hol trochaicus jellegűnek.

Héphaistión szerint az ithyphallicust először Archilochos használta, s példaképpen az iambosköltő következő sorát idézi (frg. 191, 1 *JeE*):

— —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ — ◡ — —
τοῖος γὰρ φιλότῆτος ἔρως ὑπὸ καρδίῃν ἔλυσθείς,

ahol az ithyphallicus a négy dactylusból álló első kólon epódikus¹²⁴ zárlatát illetve a – hagyományos nevén asynartetus (vagyis „egymáshoz nem kapcsolódó”, két eltérő metrikájú kólontól álló) sor – második részét alkotja, s dactylusokhoz kapcsolódva inkább trochaicus lejtésű.

Ugyancsak epoduszerű „ráénekzés”-ként találjuk az ithyphallicust Kallimachosnál (ld. frg. 196, 37–38), olyan versben, ahol minden páratlan sor iambicus trimeter és minden páros sor ithyphallicust tartalmaz, melyeket az előző sor iambicus trimetere ezúttal iambicusra hangszerel:

— — ◡ —, — — ◡ —, ◡ — ◡ —
αὐτὸς δ' ὁ δαίμων πέντ[ε] τ[ᾱ]ς ἐφεδρ[ί]δος
— ◡ — ◡ — —
παχέεσσι μάσσων.

¹²⁴ Az epodusokról és az ún. asynartetus sorokról ld. bővebben lentebb, p. 150 kk.

Mint strófazáró sor, az ithyphallicus már korábban előfordult, a lírai dactylusszal kapcsolatban idézett példák között (*Aischylos*, *Perzsák* 857 ~ 863).¹²⁵

2. A lecythion (más néven euripideum,¹²⁶ rövidítve lec).

Keresztapjává Aristophanést tették meg az (ő utána élt) antik metrikai szakírók: a *Békák* nevezetes jelenetében Aischylos, Euripidész szószátyárságát bizonyítandó, a

— ∪ ∪ ∪ — ∪ —
ληκύθιον ἀπώλεσεν

kifejezést szúrja be ellenfele mindegyik felidézett prológusába, s a kifejezésből vonták el (feloldott 2. longummal) a sortípus általános képletét,¹²⁷ melynek egy-egy longumát olykor – mint az ithyphallicus esetében – két breve helyettesítheti:

— ∪ — × — ∪ —,

ami egyfelől minden nehézség nélkül mint catalecticus trochaicus dimeter értelmezhető (vagyis mint a catalecticus tetrameter trochaicus középmetszetet követő kólonja), másfelől viszont úgy is, mint egy creticusszá rövidült és egy teljes iambicus metrum együttese, rövidebben szólva mint acephalus iambicus dimeter, tehát a sor az ithyphallicushoz hasonlóan ambivalens értékű.

Zárlatként használja Archilochos, ld. frg. 322 *JeE*:

— — ∪ —, — — ∪ —
Δήμητρος ἀγνῆς καὶ Κόρης
— ∪ — ∪ — ∪ —
τὴν πανηγυριν σέβων,

ahol a lecythion ritmikai minőségét az előtte álló iambicus sor befolyásolja.

¹²⁵Ld. föntebb, p. 71.

¹²⁶Ld. Héphaisiôn: τὸ καλούμενον Εὐριπίδειον ἢ Ληκύθιον, p. 18, 7–8 = SE 209, VI. 2.

¹²⁷Ληκύθιον δὲ φασιν αὐτὸ ἢ δι' Ἀριστοφάνην σκώπτοντα τὸ μέτρον τὸ ἐφθμιμερὲς Εὐριπίδου τὸ (Εὐριπίδης) θααῖς ἵπποισιν ... (Αἰσχυλὸς) Ληκύθιον ἀπώλεσεν (Békák 1233) ἢ διὰ τὸν βόμβον τὸν τραγικόν, ld. Hephaestion p. 122, 17–21.

Héphaistión a lecythionra példaként két Euripidés-sort idéz, ld. *Phoinikiai nṓk* 239–240:¹²⁸

— ∪ — ∪ — ∪ —
νῦν δέ μοι πρὸ τειχέων

— ∪ — ∪ — ∪ —
θούριος μολῶν Ἄρης,

de itt a sor nem zárlat, hanem strófakezdet, s – ami ritkaság-számba megy – mint κατὰ στίχον használt sortípus szerepel, mert az első kettőt még öt lecythion követi; kérdéses azonban, nem indokoltabb-e mind a hét sort catalecticus trochaicus dimeterként értelmezni.

Nota bene, az ithyphallicusszal és a lecythionnal rokon funkciójú sortípus a *hypodochmius* (rövidítve hδ), a dochmius egyik, az újkori metrikusoktól elkülönített fajtája, melynek egyszerűsített képlete

— ∪ — ∪ —

A lírai trochaeus (~ Héphaistión VI., SE 209 kk.)

Az énekelt trochaeusok az énekelt iambusokhoz hasonlóan alakulnak, tehát bennük is feloldhatóak a longumok, s – noha ez a gyakorlatban ritka – elvileg bennük is viasszaszorulhat a breve és az anceps illetve mindkettő egyszerre, vagyis

a. A breve viasszaszorulása esetén,

α. ha az anceps rövid,

— ∪ — × > — — ∪ (= ∩ — ∪ ?) palimbaccheus,¹²⁹

β. ha az anceps hosszú,

¹²⁸P. 18, 9–10 = SE 209, VI. 2; Héphaistión egyébként a trochaeust tárgyalva idézi két sort.

¹²⁹A modern metrikai szakirodalom nem, az antik metrikusok viszont ismerik a „fordított baccheus”-nak nevezett lábat, így Héphaistión is (p. 11, 14 = SE 202, III. 2); a Héphaistión-kommentárok szerint a palimbaccheus πρὸς τὰ Διονυσιακά μέλη πεποιήται. τινὲς δὲ αὐτὸν προσοδιακὸν καλοῦσιν καὶ πομπευτικὸν διὰ τὸ ἐν τοῖς προσοδίοις ὕμνοις οὕτω καλουμένοις καὶ ἐν ταῖς πομπαῖς εἶναι ταῖς Διονυσιακαῖς (Héphaistión p. 216, 19 – 217, 2).

— ∪ — × > — — — (= ∩ — — ?) molossus.

b. Az anceps visszaszorulása esetén

— ∪ — × > — ∪ — (= — ∪ ∩ ?) creticus.

c. Az anceps és a breve együttes visszaszorulása esetén,

— ∪ — × > — — (= ∩ ∩ ?) spondeus.

A lírai trochaeus többnyire (catalecticus vagy acatalecticus) dimeterekké és tetrameterekké rendezve jelentkezik, az utóbbiak esetén a sor recitált változatához hasonlóan középmetszettel. Az első lírai trochaeusokra már Alkman kardalai bőségesen szolgáltatnak példákat, így nagy partheneionjának (frg. [1] 1 *PMG*) tizennégy soros strófáiban az 1., 3., 5. és 7. sorok catalecticus, a 11. és 12. sorok acatalecticus dimeterekből, a 9. és 10. sorok pedig acatalecticus trimeterekből állnak. Kissé összetettebb trochaicus szisztéma, ugyancsak Alkmannál, a [60] frg. 60 *PMG*:

— ∪ — ∪, — ∪ — ∪	
καὶ τὴν εὐχομαι φέροισα	2tro
— ∪ — —, — ∪ — ∪	
τόνδ' ἐλιχρῶσω πυλεῶνα	2tro
— ∪ — ∪ — —	
κῆρατῶ κυπαίρω.	ith

Az utolsó sort alkotó ithyphallicus ezúttal két teljes trochaicus dimeter mögé, tehát trochaicus metrikai kontextusba került, s így olyan trochaicus dimeternek tekinthető, melyben a meg nem rövidült első metrumot egy spondeusszá csonkult trochaicus metrum követi.

A catalecticus trimeterre Héphaistión Archilochos egy sorát hozza fel például¹³⁰ (frg. 197 *JeE*):

— ∪ — ∪, — ∪ — ∪, — ∪ —
 Ζεῦ πάτερ, γάμον μὲν οὐκ ἐδαισάμην,

s nem mulasztja el mindjárt azt is hozzáfűzni, hogy ὁ τινες ἀκέφαλον ἰαμβικὸν καλοῦσι („ezt egyesek fejetlen iambusnak

¹³⁰P. 18, 12–13 = SE 209, VI. 2.

nevezik”), – vagyis a trochaicus és iambicus sorok elhatárolása az antik metrikusoknak sem ment fejtörés nélkül.

Ami a tetrametert illeti, énekelt változata catalecticus formában fordul elő legtöbbször, de az acatalecticus változatra is van példa, Héphaistión Anakreón egy sorát ([418] frg. 73 *PMG*) idézi:

– ◡ – ◡, – ◡ – ◡, – ◡ – ◡, – ◡ – –
κλῦθί μεο γέροντος εὐέθειρα χρυσόπεπλε κοῦρα,

és az Anakreón-részleten kívül – ismeretlen komédiaköltőtől – idézi egy másik – szerinte ἐπίσημον, azaz nevezetes – tetrameter-típus egyik sorát is (adespota frg. 39 *CGF/Kock*):

– ◡ – ◡, – ◡ – ◡, – ◡ – ◡, – –
οὐδ’ Ἀμυνίαν ὀρᾷτε | πτωχὸν ὄντ’ ἐφ’ ἡμῖν

Héphaistiónnak ezt az ἐπίσημον-tetrameteresét első nekifutásra trochaicus tetrameterként is értelmezhetjük, természetesen csak abban az esetben, ha a sorvégen elhelyezkedő spondeust teljesértékű trochaicus metrumnak, vagyis a metrum kétszeresen csonkult – antik terminussal élve brachycatalecticus¹³¹ – változatának tekintjük, melyben mind a breve, mind az anceps hiányzik (ami tehát esetleg a két longum nyújtását eredményezte); másfelől viszont – és Héphaistión ἐπίσημον minősítése ezen alapulhatott – a sor két trochaeusból és egy ithyphallicusból álló asynartétos-sornak, s ha az ithyphallicust külön sorként vesszük, akár epodusnak is felfogható.

Az aiol melos és a tragédia lírai trochaicus szisztémákat ritkán használ, annál többet a komédia, s ezekben a szisztémákban

¹³¹Ld. Héphaistión, p. 13, 18 = SE 205, IV. 3: Βραχυκατάληκτα δὲ καλεῖται, ὅσα ἀπὸ διποδίας ἐπὶ τέλους ὅλῳ ποδὶ μεμείωται, s az elméleti megállapítás után Héphaistión a 116. jegyzetben már idézett Anakreón sort hozza fel példának. A trochaeus azonban két lából álló metrum, antik elnevezéssel διποδία; ha csupán egyetlen láb, például egy dactylus egyik rövid szótagja hiányzik, akkor a dactylus Héphaistión és az antik metrikusok szerint καταληκτικὸν εἰς δισύλλαβον, ha pedig mindkettő, akkor καταληκτικὸν εἰς συλλαβήν (uo. p. 13, 15–17 = SE 204, IV. 2).

már akad feloldott longum is, legyen kiragadott példa Aristophanés, *Béka*k 534–540:

— ∪ — ∪, — ∪ — ∪	
Ταῦτα μὲν πρὸς ἀνδρός ἐστι	2tro
— ∪ — —, — ∪ — —	
νοῦν ἔχοντος καὶ φρένας καὶ	2tro
— ∪ <u>—</u> —, — ∪ —	
πολλὰ περιπεπλευκός,	2tro^
<u>—</u> ∪ — —, — ∪ — —	
μετακυλίνδειν αὐτὸν ἀεὶ	2tro
— ∪ — —, — ∪ — —	
πρὸς τὸν εὖ πράττοντα τοῖχον	2tro
— ∪ — ∪, — ∪ —	
μᾶλλον ἢ γεγραμμένην	2tro^
— ∪ — ∪, — ∪ — —	
εἰκόν' ἐσάναι, λαβόνθ' ἐν	2tro
— ∪ <u>—</u> ∪, — ∪ — —	
σχῆμα· τὸ δὲ μεταστρέφεσθαι	2tro
— ∪ — ∪, — ∪ —	
πρὸς τὸ μαλθακώτερον	2tro^
— ∪ — ∪, — ∪ — ∪	
δεξιῷ πρὸς ἀνδρός ἐστι	2tro
— ∪ — —, — ∪ —	
καὶ φύσει Θηραμένους.	2tro^

A tragédia trochaicus dimetereire (melyek közé, ahogyan a lírai iambicus szisztémák esetében, itt-ott úgyszintén másféle metrumok is keverednek) jó példa Euripidés, *Helena* 196–202:

— ∪ — ∪, — ∪ —	
Ἰλίου κατασκαφαί	2tro^
<u>—</u> ∪ — ∪, — ∪ —	
πυρὶ μέλουσα δαΐω	2tro^

$\underline{\cup} \quad \cup \quad - \quad \cup, \quad - \quad \cup \quad -$
 δι' ἐμὲ τὰν πολυκτόνον 2tro^

$\underline{\cup} \quad \cup \quad \underline{\cup} \quad \cup, \quad \underline{\cup} \quad \cup \quad -$
 δι' ἐμὸν ὄνομα πολύπονον. 2tro^

$- \quad - \quad \cup \quad - \quad \cup \quad -$
 Λήδα δ' ἐν ἀγχόναις δk

$\underline{\cup} \quad \cup \quad \underline{\cup} \quad \cup \quad - \quad -$
 θάνατον ἔλαβεν αἰσχύ- ith

$- \quad \cup \quad - \quad \cup, \quad - \quad \cup \quad -$
 νας ἐμᾶς ὕπ' ἀλγέων. 2tro^

ahol az 5. sor Helena öngyötrő panaszkodásának legfájdalmasabb pontját, ti. Léda öngyilkosságát jelzendő, Euripidés a dochmiusnak egy fajtáját, a Kaibeltől elkülönített *dochmius Kaibelianust* (kódja δk) használja, melynek egyszerűsített képlete:

× — ∪ — ∪ — .

A creticus

Héphaistiόν a creticust (— ∪ —), a baccheust (∪ — —) és a palimbaccheust (— — ∪) – utóbbit a dalköltészetre alkalmatlannak nyilvánítva – a mai metrikák gyakorlatában már nem vagy alig szereplő paión változataiként tartja számon;¹³² hozzátehetjük, hogy a mai metrikák a három változat közül csak a creticusnak és a baccheusnak adnak szerepet. A három breve + egy longum összetételű paiónnak elvileg négy lehetséges formája van,¹³³ aszerint, hogy a longum az 1., 2., 3. vagy a 4. szótagban helyezkedik el:

¹³²Ld. p. 40, 3 kk. = SE 233, XIII. 1: Τὸ δὲ παιωνικὸν εἶδη μὲν ἔχει τρία, τό τε κρητικὸν καὶ τὸ βακχειακὸν καὶ τὸ παλιμβακχειακόν· ὃ καὶ ἀνεπιτήδειον ἐστὶ πρὸς μελοποιεῖν, τὸ δὲ κρητικὸν ἐπιτήδειον.

¹³³Ld. p. 11, 20–25 = SE 203, III. 3.

1. paión	— ∪ ∪ ∪
2. paión	∪ — ∪ ∪
3. paión	∪ ∪ — ∪
4. paión	∪ ∪ ∪ —

Ha mármost figyelembe vesszük Héphaistión-kommentárokban azt a megjegyzését, hogy a paión négy változatában a két-két metrumkezdő illetve metrumvégi breve longummá vonható össze, az 1. és 4. paión a creticus, a 2. a baccheus, a 3. a palimabaccheus alapformáját adja ki:¹³⁴

1. paión	— ∪ ∪ ∪	>	— ∪ <u>∪</u>	>	— ∪ —
2. paión	∪ — ∪ ∪	>	∪ — <u>∪</u>	>	∪ — —
3. paión	∪ ∪ — ∪	>	<u>∪</u> — ∪	>	— — ∪
4. paión	∪ ∪ ∪ —	>	<u>∪</u> ∪ —	>	— ∪ —

A creticus neve krétai eredetre utal, s az antikok véleménye szerint a krétai táncok ritmusának felelt meg;¹³⁵ a magasköltészetbe alighanem Thalétas (Kr. e. 7. század) kezdeményezése nyomán került.

A tisztán creticusokból szerveződő sorok a dimetertől a hexameterig terjednek, olykor spondeust eredményező catalexisszel. A gyakorlat azt mutatja, hogy az egyes metrumok után a költők lehetőleg metszetet alkalmaznak, s hogy az egyes creticusoknak többnyire csak egyik longumát helyettesítik két brevével.

Héphaistión példaként Kratinos három sorát idézi,¹³⁶ a nevet mindjárt a ritmussal, a ritmust a névvel példázva (frg. 222 *CAF/Kock*):

¹³⁴Ld. Héphaistión p. 149, 11–16: ὁ πρῶτος παίων τὰς ἐν τέλει δύο βραχείας συνελὼν εἰς μίαν μακρὰν ποιεῖ τὸν κρητικόν ... ὁ δεῦτερος παίων πάλιν τὰς τελευταίας συνελὼν ποιεῖ τὸν βακχεῖον · ὁ δὲ τρίτος παίων τὰς πρώτας δύο βραχείας συνελὼν ποιεῖ τὸν παλιμβρακχεῖον.

¹³⁵Ld. Héphaistión p. 216, 2–5: Κρητικὸς δέ, ὅτι ὑπὸ Κρητῶν εὐρῆσθαι δοκεῖ · ἐκεῖνοι γὰρ πρῶτοι τοῦτο τὸ γένος τῆς ῥυθμοποιίας ὀρχήσῃ τὴν βάσιν ἀπαρτίζοντες ἐποίουν.

¹³⁶Ld. p. 40, 8–13 = SE 233, XIII. 1.

$\cup - \cup -, - - \cup -, \cup - \cup -$
 ἔγειρε δὴ νῦν, Μοῦσα, Κρητικὸν μέλος. 3ia

$- \cup -, - \cup \underline{\cup}, - \cup -, - \cup -$
 χαῖρε δὴ, Μοῦσα· χρονία μὲν ἤκεις, ὅμως δ' 4cr

$- \cup -, - \cup -, - \cup \underline{\cup}, - \cup -$
 ἦλθες· οὐ πρίν γε δεῖν, ἴσθι σαφές, ἀλλ' ὅπως 4cr

A creticus sajátos ritmusa akkor érződik leginkább, ha minden creticus után metszet van, még inkább, ha a metszet értelmi egységeket választ el, s ha – mint az idézendő sorban – csak a creticusok első longuma van feloldva, a ritmust tisztán visszaadó utolsó kivételével (adespota [1031] frg. 113 PMG):

$\underline{\cup} \cup -, \underline{\cup} \cup -, \underline{\cup} \cup -, - \cup -$
 θυμελικὰν ἴθι μάκαρ φιλοφρόνως εἰς ἔριν.

A dimeter és trimeter kapcsolatára (vagy a pentameterre?) példa Bakchylidés, frg. 16:

$- \cup -, - \cup -, - \cup -$
 ὦ Περικλειτέ, δὴλ' ἀγνοή- 3cr

$- \cup -, - \cup -$
 σειν μὲν οὐ σ' ἔλπομαι. 2cr

A catalectic hexameterre (vagy az acatalectic tetrameter és a catalectic dimeter kapcsolatára?) példa Alkman, frg. 58 [58] PMG:

$- \cup -, - \cup -, - \cup -, - \cup -,$
 Ἀφροδίτα μὲν οὐκ ἔστι, μάργος δ' Ἑρώς
 $- \cup -, - \cup -, - \cup -$
 οἷα <παῖς> παίδει, 6cr^

$- \cup -, - \cup -, - \cup -, - \cup -, - \cup -, -$
 ἄκρ' ἐπ' ἄνθη καβαίνων, ἃ μὴ μοι θίγῃς, τῷ κυπαιρίσκῳ. 6cr^

A tragédia ritkán alkalmaz creticus sorokból álló szisztémákat, Aristophanésnál viszont viszonylag sűrűn fordulnak elő, ld. *Acharnaibek* 209–212:

— ∪ —, — ∪ —, — ∪ —	
Ἐκπέφρευγ', οἴχεται φροῦδος. Οἴ-	3cr
— ∪ —, — ∪ —, — ∪ —	
μοι τάλλας τῶν ἐτῶν τῶν ἐμῶν·	3cr
— ∪ —, — ∪ —, — ∪ —	
οὐκ ἂν ἐπ' ἐμῆς γε νεότητος, ὅτ' ἐ-	3cr
— ∪ —, — ∪ —, — ∪ —	
γὼ φέρων ἀνθράκων φορτίον	3cr

A négy sorba tördelt verset azonban akár két – hat-hat creticust tartalmazó – sorként is értelmezhetjük, annál is inkább, mert az 1. és a 3. sor vége szóközépre esik.

A choriambus (~ Héphaistión IX., SE 221 kk.)

[A.] A choriambusról általában

A choriambus (— ∪ ∪ —) nevét a Héphaistiónhoz írt scholionok a χορός szóhoz kapcsolják, azzal a kissé nyakatekert magyarázattal, hogy a choriambus voltaképpen egy trochaeus és egy iambus egyesítése, márpedig az így keletkezett versláb első elemét, a trochaeust, minthogy a kardalokban sűrűn fordult elő, χορεῖος-nak is nevezték.¹³⁷ A metrumot sajátos ritmikája miatt a ionicus a minore (∪ ∪ — —) ellentétpárjának szokás tekinteni: az előbbi mintegy lezár, az utóbbi megkezd valamit, az előbbi lekerekítettséget és megállapodottságot sugall, az utóbbi nyugtalanságot és várakozást fejez ki.

A vegyes metrumú szisztémák egyesével álló, két vagy több choriambust tartalmazó sorai általában catalexisszel fejeződnek be, acatalecticus choriambicus sorokat csak a többsoros choriambicus szisztémákban találunk. Catalecticus sorokban az utolsó láb többnyire baccheusszá vagy creticusszá rövidül; a longumokat egyes költők olykor két-két brevére oldják fel.

¹³⁷Ld. Héphaistión p. 230, 12–15: Ἰστέον δ' ὅτι τινὲς τὸν τροχαῖον καλοῦσι καὶ χορεῖον, ὥς ἐν τοῖς χοροῖς εὐρισκόμενον, ὅθεν καὶ τὸ χοριαμβικὸν μέτρον ... λέγεται, τὸ ἐκ τροχαίου καὶ ιάμβου συγκείμενον.

Nota bene: minthogy a choriambus a iambus anaclasticus formájának is felfogható, s a iambicus sorok első metrumában gyakran előfordul, a dráma kardalaiban a strófa iambusára az antistrófa megfelelő sorában choriambus is felelhet, illetve – ahogyan Héphaistión megállapítja, a choriambusszal kezdődő sor iambicus metrummal fejeződhet be,¹³⁸ s a jelenségre Anakreón egy versét hozza példának, ld. [385] frg. 40 *PMG*:

— ◡ ◡ —, ◡ — ◡ —
 ἐκ ποταμοῦ ’πανέρχομαι cho+ia
 — ◡ ◡ —, ◡ — ◡
 πάντα φέρουσα λαμπρά cho+ia^

A choriambicus sorok terjedelme dimetertől a hexameterig növekedhet; a tetrametert rendszerint középmetszettel szerkesztik. A catalecticus choriambicus dimeter (— ◡ ◡ — ◡ — — vagy — ◡ ◡ — — ◡ —) önálló nevet kapott: ez az *aristophaneus*.

Van továbbá a choriambicus dimeternek egy, az antik metrikusoktól nem ismert, csak a modern metrikákban leírt és elkülönített változata; erről bővebben lásd lentebb, a B. pontban.

Az acatalecticus dimeterekből álló szisztémára példa Sophoklés, *Oidipus király* 483–486:

— ◡ ◡ —, — ◡ ◡ —
Δεινὰ μὲν οὔν, δεινὰ ταρασσ-
 — ◡ ◡ —, — ◡ ◡ —
 σει σοφὸς οἰωνοθέτας,
 — ◡ ◡ —, — ◡ ◡ —
οὔτε δοκοῦντ’ οὔτ’ ἀποφάσ-

¹³⁸Ld. p. 29, 3–4 = SE 221, IX. 1: Τὸ χοριαμβικὸν συντίθεται μὲν καὶ καθαρὸν, συντίθεται δὲ καὶ ἐπίμικτον πρὸς τὰς ἱαμβικάς, illetve uo. p. 30, 11–12 (= SE 222, IX. 3): πολὺ δ’ ἐστὶ καὶ τὸ πρὸς τῇ κατὰ κλειδί τὴν δευτέραν συζυγίαν ἱαμβικὴν ἔχον. Más kérdés, hogy az ilyen dimetert a choriambicus vagy a iambicus sorok közé soroljuk-e, de logikusabbnak látszik a bevezető choriambust egy iambicus metrum anaclasticus változatának tekinteni, ld. p. 78.

— ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —
 κονθ'· ὅ τι λέξω δ' ἀπορῶ,

ahol az 1. sorban a δεινά, 3. sorában az οὔτε szó ismétlődése annál is hangsúlyosabb, mert mindkettő a sort alkotó két-két choriambus elején helyezkedik el, melyeket középmetszet választ el egymástól.

A catalecticus trimeterre ugyancsak Héphaistión hozza fel példának Anakreón egyik sorát ([382] frg. 37 *PMG*):

— ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, ∪ — —
 δακρυόεσσαν τ' ἐφίλησεν αἰχμὴν

A tetrameter choriambicus meglehetősen formai változatosságot mutat. Mindhárom következő példát (4cho[^]) ismét Anakreón szolgáltatja, első a [380] frg. 35 *PMG*, melyben a középmetszet egy szótaggal hátrébb csúszik:

— ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, ∪ — ∪ —, ∪ — —
 χαῖρε φίλον φῶς χαρίεντι μειδιῶν προσώπῳ 2cho+ia+ba
 Második a [386] frg. 41 *PMG*, ezúttal szabályos középmetszettel, s ezúttal a 2. lábban iambicus metrummal:

— ∪ ∪ —, ∪ — ∪ —, — ∪ ∪ —, ∪ — —
 Σίμαλον εἶδον ἐν χορῷ πηκτίδ' ἔχοντα καλήν cho+ia+cho+ba
 Harmadik a [378] frg. 33 *PMG*, ahol a középmetszet egy szótaggal hátrébb tolódott, s az 1. choriambus első longumában feloldás van:

⏟ ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, ∪ — —
 ἀναπέτομαι δὴ πρὸς Ὀλυμπον περυύγεσσι κούφης ∪ 3cho+ba

A choriambicus pentameterrel és hexameterrel Héphaistión idézeteiből ítélve főként a hellénisztikus kor folyamán kíséreltek, s Philikos, a kor egyik ünnepeelt tragédiaköltője, több versében κατὰ στίχον használta.¹³⁹

¹³⁹Ld. Héphaistión p. 236, 15–17.

B. Az ún. „choriambicus dimeter” (rövidítve *chodim*)

A *chodim*, vagyis a choriambicus dimeter egy sajátos, fentebb az antik metrikusoktól nem ismertként jellemzett fajtája, nevével ellentétben nem a két choriambusból álló sorok elnevezése: ezt a terminust a choriambicus dimeternek arra a változatára alkalmazzák a modern metrikák, melyet Wilamowitz fedezett fel, s amelynek legfontosabb ismérve az, hogy a második láb choriambus ugyan, az első azonban éppen choriambusként nem valósulhat meg. Legáltalánosabb képlete (a négy „o” a sor első felében feltételezett eredetileg teljes metrikai kötetlenséget van hivatva jelezni, mint az ún. aiol bázis esetében is, lásd lentebb¹⁴⁰):

oo oo, – ∪ ∪ –,

ami leggyakrabban mint

– × – ×, – ∪ ∪ –

illetve mint

× – × –, – ∪ ∪ –

realizálódik, de az első metrum az egyik vagy akár egyszerre mindkét indifferens időmértékűnek jelzett szótagot elhagyhatja, vagyis a sornak van acephalus változata is, ahol az első metrumot vagy három longum, vagy két longum + egy breve (= [^]chodim), vagy mindössze két longum (esetleg longum + breve) alkotja (= ^{^^}chodim), s a longumok feloldhatók. Így a következő kombinációk adódhatnak:

– – – + – ∪ ∪ –
 – – ∪ + – ∪ ∪ –
 – ∪ – + – ∪ ∪ –
 ∪ – – + – ∪ ∪ –
 – – + – ∪ ∪ –

A második, tisztán choriambicus metrumban csak annyi változás adódhat, hogy a longumok feloldhatók, s a két brevét pedig – inkább csak kivételesen – longum is helyettesítheti.

¹⁴⁰Ld. p. 154.

Az ekként definiált choriambicus dimetert elsősorban Euripidés kedvelte, s fontos megjegyezni, hogy az antistrófa erre a sortípusra respondeáló sorát a később tárgyalandó glyconeus illetve telesilleus¹⁴¹ is alkothatja. Példaként álljon itt az euripidei *Helena* Démétért megidézõ kardalának 1. strófájából az első hét és az antistrófa ezekre respondeáló hét sora (1301–1307 ~ 1319–1325):

str.	υ – – υ, υ υ υ –	
1	ὀρεΐα ποτὲ δρομάδι κώ-	chodim
	– – – υ, – υ υ –	
2	λῶ Μάτηρ θεῶν ἐσύθη	chodim
	υ – –, – υ υ –	
3	ἂν' ὑλάεντα νάπη	^chodim
	υ υ υ – υ, – υ υ –	
4	ποτάμιόν τε χεῦμ' ὑδάτων	chodim
	υ υ υ – υ, – υ υ –	
5	βαρύβρομόν τε κῦμ' ἄλιον	chodim
	υ – – υ, – υ υ –	
6	πόθῳ τᾶς ἀποιχομένας	chodim
	– –, – – –	
7	ἄρρητου κούρας ...	chodim
antistr.	υ – – υ, υ υ υ –	
1	δρομαῖον δ' ὅτε πολυπλάνη-	chodim
	– – – υ, – υ υ –	
2	τον μάτηρ ἔπαυσε πόνον	chodim
	– –, – υ υ –	
3	μαστεύουσ' ἀπόνους	^chodim
	υ υ υ – υ, – υ υ –	
4	θυγατρὸς ἀρπαγὰς δολίους,	chodim

¹⁴¹Ld. p. 155, 157.

- 5 $\underline{\cup} \cup - \cup, - \cup \cup -$ chodim
 χιονοθρέμοντας τ' ἐπέρασ'
 $- - - -, - \cup \cup -$
 6 Ἰδαῖαν Νυμφᾶν σκοπιᾶς chodim
 $- -, - - -$
 7 ῥίπτει τ' ἐν πένθει ... chodim

Nota bene, a strófa 3. sorában a ὀλάντα alak Dindorf javítása a kéziratokban álló ὀλάντα helyett; a beavatkozást látnivalóan az antistrófa respondeáló sora motiválta. Másfelől viszont az antistrófa 3. sorának kezdete ($\cup -$) miatt szokás az antistrófa 3. sorában hagyományozott μαστεύουσ' alakot ματεύουσ'-ra javítani.

Az ionicus a minore (~ Héphaistión XII., SE 230 kk.)

Ritmikáját tekintve a ionicus a minore ($\cup \cup -$, rövidítése: ion) a choriambustól eltérően (ld. ott¹⁴²) valamiféle nyugtalanságot vagy várakozást fejez ki. Nevét – „a kisebb (időtartamú) felől induló ionicus” – a Héphaistión-scholionok szerint azért kapta, mert főként az iónok lakta vidékeken volt használatos,¹⁴³ ennél fogva sokszor az iónok jellemző tulajdonságaként számon tartott effemináltság vagy (mint Aischylos a *Perzsákban* és Euripidés a *Bakchánsnőkben*) az idegenszerűség és a barbár jelleg érzékeltetésére alkalmazták.

Megjegyzendő, hogy a ionicus a minore párja és egyben fordítottja, a ionicus a maiore ($- - \cup \cup$), melyet az antik metrikusok a maguk kólonmetriai elemzéseikhez még használtak, a modern metrikai gyakorlatban semmiféle szerepet nem kap, többnyire az aiol metrumokba olvadt bele (következésképpen a „ionicus” név magában ma a „ionicus a minore” fogalmat fedi): a Hé-

¹⁴²Ld. p. 140.

¹⁴³P. 302, 26–27: ἰωνικὸς μὲν ὅτι οἱ Ἴωνες αὐτῷ ἐκέχρηντο.

phaistióntól¹⁴⁴ két catalecticus ionicus a maiore-ként értelmezett Telesilla-töredék ([717] frg. 1 *PMG*)

— — ∪ ∪, — ∪ —
 ἄδ' Ἀρτεμις, ὦ κόραι,

— — ∪ ∪, — ∪ —
 φεύγουσα τὸν Ἀλφεόν

mai meghatározása például acephalus glyconeus.¹⁴⁵

A ionicus a minoreből álló sorok a dimetertől a pentameterig terjednek. A sorokat a lírikus költők gyakran úgy szerkesztik, hogy a metrumok közé – a ritmus fokozott érzékeltetésére – metszet essék. A teljes metrumból olykor egy longum illetve egy breve elmaradhat, következésképp a sortípusnak van acephalus és catalecticus változata; másfelől a ionicusból álló sorokban lehetséges anacsisis illetve – ahogyan Héphaistión mondja¹⁴⁶ – a ionicus metrum nem egyszer trochaicus metrummal áll együtt.

A teljes és szabályos dimeterre példát szolgáltat Aischylos, *Perzsák* 81–86 ~ 87–92 (ahol a kardal éppen perzsák száján szólal meg):

str.	∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
1	κυάνεον δ' ὄμμασι λεύσσω
	∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
2	φονίου δέργμα δράκοντος,
	∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
3	πολύχειρ καὶ πολυνάυτης,
	∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
4	Σύριόν θ' ἄρμα διώκων,

¹⁴⁴P. 35, 8–11 = SE 228, XI. 2: Ἔστι τοίνυν ἐπίσημα ἐν τῷ ἰωνικῷ ἐφθημιμερῇ μὲν τὰ τοιαῦτα, οἷς ἡ Τελέσειλλα ἐχρήσατο – és következik a kétsoros idézet.

¹⁴⁵Bővebben ld. az aiol metrumoknál, p. 156.

¹⁴⁶P. 37, 10–12 = SE 230, XII. 1: Τὸ δὲ ἀπ' ἐλάσσονος ἰωνικὸν συντίθεται μὲν καὶ καθαρόν, συντίθεται δὲ καὶ ἐπίμικτον πρὸς τὰς τροχαϊκάς ...

- 5 ∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
 ἐπάγει δουρικλύτοις ἄν-
 ∪ ∪ — ∪, — ∪ — —
 6 δράσι τοξόδαμνον Ἴαρον.
 antistr. ∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
 1 δόκιμος δ' οὔτις ὑποστάς
 ∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
 2 μεγάλῳ ῥεύματι φωτῶν
 ∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
 3 ἔχυροῖς ἔρκεσιν εἴργειν
 ∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
 4 ἄμαχον κῦμα θαλάσσης·
 ∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
 5 ἀπρόσοιστος γὰρ ὁ Περσῶν
 ∪ ∪ — ∪, — ∪ — —
 6 στρατὸς ἀλκίφρων τε λαός.

A strófát illetve antistrófát befejező 6. sorok csupán annyiban változtatnak a szabályos metrum- és sorképleten, hogy anacclasis van bennük, vagyis az első ionicus utolsó longuma és a második ionicus első brevije mintegy helyet cseréltek (a második ionicus így trochaeusszá alakult át).

A 6. soroknak ez a sajátos változatát azonban olyan sokszor használták, hogy már az antik metrikusoktól külön elnevezést kapott: ez az *anacreonteus*, éppen mert Anakreón gyakorta élt vele, ld. [395] frg. 50 *PMG*, ahol az anacclasticus sorok olykor szabályos dimeter ionicusokkal váltakoznak:

- ∪ ∪ — ∪, — ∪ — —
 1 πολιοὶ μὲν ἡμῖν ἤδη
 ∪ ∪ — ∪, — ∪ — —
 2 κρόταφοι κάρη τε λευκόν,
 ∪ ∪ — ∪, — ∪ — —
 3 χαρίεσσα δ' οὐκέτ' ἤβη

- 4 ∪ ∪ — ∪, — ∪ — —
 πάρα, γηραλέοι δ' ὀδόντες,
 5 ∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
 γλυκεροῦ δ' οὐκέτι πολλὸς 2ion
 6 ∪ ∪ — ∪, — ∪ — —
 βίότου χρόνος λέλειπται·
 7 ∪ ∪ — ∪, — ∪ — —
 διὰ ταῦτ' ἀνασταλύζω
 8 ∪ ∪ — ∪, — ∪ — —
 θαμὰ Τάρταρον δεδοικώς·
 9 ∪ ∪ — ∪, — ∪ — —
 Αἶδεω γάρ ἐστι δεινὸς
 10 ∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
 μυχός, ἀργαλῇ δ' ἐς αὐτὸν
 11 ∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
 κάτοδος· καὶ γὰρ ἐτοῖμον 2ion
 12 ∪ ∪ — ∪, — ∪ — —
 καταβάντι μὴ ἀναβῆναι.

A vers gondolatilag két, hat-hat sorból álló részre oszlik; talán nem véletlen, hogy a két szabályos ionicus a két rész utolsó előtti sorában kapott helyet, úgy lehet a gondolatmenet végkövetkeztetésének metrikai előkészítéséül.

A kissé bonyolultabb ionicus szisztémákra megint egy Aischylos-kardal mutat példát, ld. *Perzsák* 660–662 ~ 667–670 (strófa és antistrófa 4–6. sorai, ahol a strófa és antistrófa első sorai három, többi sorai viszont két-két ionicust tartalmaznak, s az utóbbiakban egy metrum illetve mindkét metrum csonkult, az elsőből egy breve, a másodikból egy breve és egy longum hiányzik):

- str. ∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —
 κροκόβαπτον ποδὸς εὖμαριν αἰείρων, 3ion

	$\cup \cup - -, \cup - -$ βασιλείου τιήρας	2ion^
	$\cup \cup -, \cup - -$ φάλαρον πιφάύσκων.	^2ion^
antistr.	$\cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -$ Στυγία γάρ τις ἐπ' ἀχλὺς πεπόταται·	3ion
	$\cup \cup - -, \cup - -$ νεολαία γὰρ ἤδη	2ion^
	$\cup \cup -, \cup - -$ κατὰ πᾶσ' ὄλωλεν.	^2ion^

Hosszabb ionicusokat sokaknál megtalálhatni, így Alkaiosnál is, ld. frg. 387 *PL*:

	$\cup \cup -, \cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -$ Κρονίδα βασίλῃος γένος Αἴαν τὸν ἄριστον πεδ' Ἀχιλλεῖα	^4ion
--	--	-------

METRUMOT NEM ISMÉTLŐ (οὐ κατὰ μέτρον) FORMÁK

Ide tartoznak azok az énekelve előadott lírai versek vagy drámai kardalok illetve a kommosok, vagyis a kar és a szereplők énekelt párbeszédei, melyekben sokszor már az egyes verssorok sem ugyanabból a metrumból építkeznek, s ha mégis, a strófát illetve hosszabb részletet alkotó sorok állnak vegyes metrikájú sorokból. Itt ennélfogva, az egységes vagy nagyjából egységes metrikai kontextus híján, olykor fokozott nehézségekbe ütközik a szövegek metrikai elemzése. És ez az ógörög metrikának az a területe, ahol a modern kutatás többnyire "felülírta" az antik görög metrikusok kólometriai elképzeléseit.

Az asynartétos (~ Héphaistión XV., SE 242 kk.) és az epodus

Az asynartétos, ahogyan már Héphaistión definiálja,¹⁴⁷ olyan *verssor*, mely két különböző, elnevezésének megfelelően „egymáshoz nem illeszkedő”, s ennek hangsúlyozására diaeresisszel elválasztott metrikai kólomból tevődik össze (a diaeresist a példákban függőleges vonal jelzi). Az epodus viszont *két vagy később több verssort* számláló strófa, melynek sorszama és metrikai képlete a vers elejétől végéig azonos marad (a + b, a + b, a + b..., vagy a + b + c, a + b + c, a + b + c...) Az „epodus” szó (= „ráéneklés”) eleinte egyedül a strófa első, hosszabb sorára vagy soraira következő, arra vagy azokra „ráénekelte” rövidebb sort jelentette,¹⁴⁸ később már az egész strófát. Mind az asynartétos sorokat, mind a különféle epódikus formákat elsősorban az iambosköltőknél találjuk.

Tulajdonképpen már az asynartétos második fele az epodus valamiféle előzményének tekinthető, még inkább az a distichon;

¹⁴⁷P. 47, 3–5 = SE 242, XV. 1: Γίνεται δὲ καὶ ἀσυνάρτητα, ὅποτεν δύο κῶλα μὴ δυνάμενα ἀλλήλοις συναρτηθῆναι μηδὲ ἑνωσιν ἔχειν ἀντὶ ἐνὸς μόνου παραλαμβάνηται στίχου.

¹⁴⁸Ld. Héphaistión, p. 71, 1–3: Εἰσι δὲ ἐν τοῖς ποιήμασι καὶ οἱ ἀρρενικῶς οὕτω καλοῦμενοι ἐπιῶδοί, ὅταν μεγάλῳ στίχῳ περιττὸν τι ἐπιφέρεται.

s ha a dactylicus pentametert a kólonvégeknél feltételezhető szünet miatt hexameternek értelmezzük, akár a három soros (a + b + b képletű) epodus előfutárát is láthatjuk benne.

Héphaistión szerint epodust Archilochos használt először, s példaként is mindjárt őt idézi, igaz, a ránk maradt töredék (frg. 168 *JeE*) két kólonját jókora távolságban egymástól:¹⁴⁹

◡ — ◡ ◡ — ◡◡ — — , — ◡ — ◡ — —
Ἐρασμονίδη Χαρίλαε, | χοῦμά τοι γελοῖον erasm+ith

◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — — , — ◡ — ◡ — —
ἐρέω, πολὺ φίλταθ' ἐταίρων, | τέρψεαι δ' ἀκούων. erasm+ith
Héphaistión az első kólonat catalecticus anapaesticus dimeterként értelmezi, a mai metrikák viszont, esett már szó róla, önálló metrumot látnak benne, nevezetesen az erasmonideust;¹⁵⁰ a befejező kólon minősítésében (= ithyphallicus) azonban nincs különbség az ókori és az újkori metrikusok között.

Egészen eltérő kólonokat, hemiepest (= 3da[^]) és iambicus dimetert párosít Archilochosnak egy másik töredéke (frg. 196 *JeE*):

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — , — — ◡ — ◡ — ◡ —
ἀλλὰ μ' ὁ λυσιμελῆς | ὤταῖρε δάμναται πόθος hem+2ia

Természetesen más kombinációk is lehetségesek, mint például Anakreón egyik töredékében ([413] frg. 68 *PMG*) a catalecticus dimeter ionicus és a catalecticus iambicus trimeter párosítása:

◡ ◡ — — ◡ ◡ — , ◡ — ◡ — ◡ — —
μεγάλῳ δηῦτέ μ' Ἔρω | ἔκοψεν ὥστε χαλκεὺς 2ion[^]+2ia[^]

◡ ◡ — — ◡◡ — , ◡ — ◡ — ◡ — —
πελέκει, χειμερίη | δ' ἔλουσεν ἐν χαράδρῃ. 2ion[^]+2ia[^]
ahol a következetesen alkalmazott diaeresis világosan elválasztja egymástól a sorok két-két „asynartetus” részét.

¹⁴⁹P. 47, 6–10 és 49, 52 = SE 242, XV. 2 és 244, XV. 6.

¹⁵⁰Ld. fentebb, p. 108.

Asynartétosként értelmezhető egy – asynartetushoz járuló – olyan epodus is, melynek versmértéke eltér az asynartetusban alkalmazottaktól. Ilyen egyebek közt Archilochosnak az a töredéke, melynek első sora más összefüggésben fentebb már szóba került¹⁵¹ (frg. 191 *JeE*):

— — — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪, — ∪ — ∪ — —
τοῖος γὰρ φιλότιτος ἔρωσ ὑπὸ | καρδίην ἐλυσθεις 4da[∪]+ith

πολλὴν κατ' ἀχλὺν | ὁμμάτων ἔχευεν, 3ia[^]
S ugyanezt a formát találjuk meg Horatiusnál is, ld. *Carm.* 1, 4:

— ∪ ∪ — ∪ ∪ — — — ∪ ∪, — ∪ — ∪ — —
Solvitur acris hiems grata vice | veris et Favoni 4da[∪]+ith

∪ — ∪ — — — ∪ — ∪ — —
trahuntque siccas | machinae carinas 3ia[^]
Mindkét példa esetében figyelmet érdemel, hogy az asynartétos-sorokban az első kólont záró dactylust nem helyettesíti spondeus, s hogy a második sor iambicus „ráéneklése” szigorúan érvényesíti a középmetstet.

Az epodus természetesen asynartétos-sorok nélkül is előfordulhat, s ahogyan az asynartétos kolónjai, az epodusok sorai is változatos kombinációkat alkothatnak. Az egyikre megint Archilochos szolgáltathat példát (frg. 172 *JeE*):

∪ — ∪ — — — ∪ — ∪ — ∪ ∪
πάτερ Λυκάμβρα, ποῖον ἐφράσω τόδε· 3ia

∪ — ∪ — — — ∪ ∪
τίς σὰς παρήειρε φρένας 2ia

— — ∪ — — — ∪ — ∪ — ∪ ∪
ἦς τὸ πρὶν ἡρήρησθα· νῦν δὲ δὴ πολὺς 3ia

— — ∪ — ∪ — ∪ — —
ἄστοισι φαίνεαι γέλως, 2ia

¹⁵¹Ld. p. 131.

Másfajta, dactylusokat és iambusokat párosító sorkombináció van a Simónidés neve alatt fennmaradt epigrammában (AG 13, 20):

— ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — —
Πατρίδα κυδαίνων ιερὴν πόλιν ἸΩπις Ἀθήνης, 6da

◡ — ◡ — — — ◡ — ◡ — —
τέκνον μελαίνης γῆς, χαρίεντας αὐλοῦς 3ia^

— ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — —
τοῦσδε σὺν Ἡφαίστῳ τελέσας ἀνέθηκ' Ἀφροδίτῃ 6da

◡ — ◡ — — — ◡ — ◡ — —
καλοῦ δαμασθεῖς ἱμέρῳ Βρύσωνος, 3ia^

A sort még hosszan lehetne folytatni, lévén hogy az epódikus forma újjáéledt a hellénisztikus korban, melynek költői az epodus korábban ismeretlen metrikai lehetőségeit fedezték fel; ilyen Kallimachos egyik – teljes terjedelmében idézendő – epigrammája (AP 13, 25), mely két háromsoros strófaból áll:

— — ◡ — ◡ — —
Δήμητρι τῇ Πυλαίῃ, 2ia^

— — ◡ — ◡ — —
τῇ τοῦτον οὐκ Πελασγῶν 2ia^

— ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ | — ◡ — ◡ — —
Ἀκρίσιος τὸν νηὸν ἐδειμάτο, | ταῦθ' ὁ Ναυκρατίτης 4da+ith

— — ◡ — ◡ — ◡
καὶ τῇ κάτω θυγατρὶ 2ia^

◡ — ◡ — ◡ — ◡
τὰ δῶρα Τιμόδημος 2ia^

— ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ |
εἷσατο, τῶν κερδέων δεκατεύματα· |

— ◡ — ◡ — —

καὶ γὰρ εὕξαθ' οὕτως, 4da+ith
melyben nem csupán az epigramma ölt a hagyományostól eltérő formát (kétszeresen is, hiszen nem distichonok alkotják), hanem

az epódus is megújul és mintegy visszájára fordul, amennyiben éppen a két „ráénekklő” (egyébként asynartétos!) utolsó sor lesz benne rövid helyett a leghosszabb.

Az aiol melos (~ Héphaistión X., SE 224 kk.)

[A1.] Az aiol melost sem Héphaistión, sem a többi ókori metrikus nem választja el a görög költészet más formáitól és műfajaitól. Velük ellentétben a modern metrikai közvélemény az aiol lírát, melyet ma már főként csak Alkaios és Sapphó ránk maradt versei képviselnek, az ógörög költészet egyik sajátos, archaikus vonásokat őrző ágának tekinti. Ennek megkülönböztető ismérve mai felfogás szerint az, hogy az itt használatos metrikai képletekben (melyek aztán a lírai költészet egyéb műfajaiba és a dráma kardalaiba is utat találtak) sem a longum nem oldható fel két rövidre, sem két breve nem helyettesíthető longummal, a sorok tehát eredetileg, a görög költészet más válfajaiban tapasztalható gyakorlattól eltérőleg, *meghatározott szótagszámúak*, s ez a szabály többnyire akkor csorbul csupán, ha az aiol forma más műfajba kerül át.

A modern metrikai felfogás, ugyancsak ellentétben Héphaistiónnal, úgy tartja, hogy az aiol líra, látszólagos metrikai változatossága ellenére, tulajdonképpen mindössze *három alapképletre* vezethető vissza. Az aiol sorképletek szerkezete szintén elüt a görög költészet más ágaiban használt metrumok és kólonok szerkezetétől: középuitt ezeknek a metrumoknak „magja” vagy *nucleusa* van (— ∪ ∪), elejüket pedig a két indifferens időmértékű ún. *aiol bázis* (○○) alkotja, melyet azért indokolt az indifferens időmértékű szótagok eddig megszokott jelölésétől (× ×) megkülönböztetni, mert az aiol bázis általában mint trochaeus, iambus vagy spondeus realizálódik, legfeljebb ritka kivételként lehet két breve, vagyis az aiol vers bevezető két indifferens szótagja a tényleges négy realizálódási lehetőség közül általában csak hármat használ ki – más szóval mert szigorúan nézve ○○ ≠ × ×.

A három alapképletet (sok más metrummal együtt) már Héphaistión előtt elnevezte a görög irodalomtudomány, elvileg vagy vélt „felfedezőjé”-ről, vagy olyan költőről, aki a sort illetve metrumot különösképpen kultiválta, mindamellett az elnevezés miéртje gyakorta homályban marad: Pherekratésről (a *pherecrateus* névadójáról) legalább annyit lehet tudni, hogy az ókomédia képviselője volt valamikor a Kr. e. 5. század végéfé, a iambosköltő Hippónax antik állítás szerint „bőségesen” alkalmazta a *hipponacteus*,¹⁵² viszont a *glyconeus* névadója, Glykón, számunkra teljességgel ismeretlen komédiaszerző. A három alapképlet mindenesetre a következő:

○○ (— ∪ ∪) — —	~ xxdx	pherecrateus	= pher
○○ (— ∪ ∪) — ∪ —	~ xxds	glyconeus	= gl
○○ (— ∪ ∪) — ∪ — —	~ xxdsx	hipponacteus	= hipp

Héphaistión mindhárom alapmetrum nevét ismeri, de mindhármat – egyéb metrumok mellett – jellemző módon abban a fejezetben tárgyalja, melyet a mai metrikai gyakorlatban már nem használt láb, az *antispastus* (∪ — — ∪) alkalmazásának szentel. Szerinte a *glyconeus* nem más, mint dimeter antispasticus, a *pherecrateus* pedig az antispasticus dimeter egy szótaggal rövidült (tehát negyedfeles, azaz hephthemimeres), a *hipponacteus* viszont egy szótaggal megtoldott (azaz hypercatalecticus) változata, s mindhármat mindjárt egy-egy példával is illusztrálja. Ezúttal érdemes Héphaistión megfogalmazását teljes terjedelmében

¹⁵²P. 389, 21–23: Δίμετρον ὑπερκατάληκτον ... Σαπφούς καὶ Ἱππώνακτος κατὰ πόρως αὐτῶ χρησαμένων. Egyébként Pherekratés és Hippónax igencsak töredékes hagyatéka egyáltalán nem bizonyítja, hogy a két versképletet róluk volt indokolt elnevezni, tehát hogy ők lettek volna a felfedezői, vagy legalábbis gyakori alkalmazói.

idézni:¹⁵³ „negyedfeles az úgynevezett pherecrateus (Pherekra-
tés, frg. 79 *CGF/Kock*):

— — — ∪ ∪ — —
ἄνδρες πρόσχετε τὸν νοῦν

— — — ∪ ∪ — —
ἐξευρήματι καινῷ

— — — ∪ ∪ — —
συμπτύκτοις ἀναπαίστοις.

az acatalecticus dimeter az úgynevezett glyconeus, ezt maga Gly-
kón fedezte föl (adespota [1029] frg. 111 *PMG*):

— ∪ — ∪ ∪ — ∪ —
κάπρος ἡνίχ' ὁ μαινόλης

∪ — — ∪ ∪ — ∪ —
ὀδόντι σκυλακοκτόνῳ

— ∪ — ∪ ∪ — ∪ —
Κύπριδος θάλος ὤλεσεν,

a hypercatalecticus dimeter pedig az úgynevezett sapphói tizen-
egyszótagos vagy hipponacteus, például (frg. 206 *PL*):

— — — ∪ ∪ — ∪ — —
καὶ κνίσῃ τινὰ θυμίσας.

Az antik költők az alapsorok acephalus formáját úgy szintén
sűrűn használták, de azok közül ezúttal csupán az egyik kapott
antik költészetre utaló elnevezést, a glyconeus acephalus válto-
zata ugyanis a Kr. e. 5. század első felében élt költőnő, Telesilla

¹⁵³P. 32, 5–14 = SE 224, X. 2: ἐφθιμιμερὲς δὲ τὸ καλούμενον Φερεκράτειον· ἄνδρες
πρόσχετε τὸν νοῦν / ἐξευρήματι καινῷ / συμπτύκτοις ἀναπαίστοις. δίμετρον δὲ
ἀκατάληκτον τὸ καλούμενον Γλυκόνειον, αὐτοῦ Γλύκωνος εὐρόντος αὐτό· κάπρος
ἡνίχ' ὁ μαινόλης / ὀδόντι σκυλακοκτόνῳ / Κύπριδος θάλος ὤλεσεν. δίμετρον δὲ
ὑπερκατάληκτον τὸ καλούμενον Σαπφικὸν ἐννεασύλλαβον ἢ Ἴππωνάκτειον, οἶον·
καὶ κνίσῃ τινὰ θυμίσας.

nevét őrzi, nem is alaptalanul, mert a ránk maradt töredékek tanúsága szerint valóban szívesen élt ezzel a sortípussal:

o — ∪ ∪ — —	~ xdx	reizianus ¹⁵⁴	= ^pher
o — ∪ ∪ — ∪ —	~ xds	telesilleus	= ^gl
o — ∪ ∪ — ∪ — —	~ xdsx	„nyolcszótagos”	= ^hipp

Ugyanez vonatkozik az alapsoroknak azokra a változataira is, melyekben az aiol bázis egyáltalán nem játszik szerepet, s amelyek ezért nem alaptalanul akár teljes vagy csonkult lírai dactylusokként vagy – mint az Aristophanés nevét viselő *aristophaneus* esetében – akár catalecticus dimeter choriambusként is értelmezhetnénk:

— ∪ ∪ — —	~ dx	adoneus ¹⁵⁵	= ^^pher
— ∪ ∪ — ∪ —	~ ds	dodrans ¹⁵⁶	= ^^gl
— ∪ ∪ — ∪ — —	~ dsx	aristophaneus ¹⁵⁷	= ^^hipp

Egyes metrikák tudnak néhány teljes és acephalus alapsor anaclasticus változatáról is, melyek a strófa-antistrófa párosokban a megfelelő nem-anaclasticus formákra válaszolhatnak; a sor anaclasticus voltát két fölső pont (¨) jelzi, vagy a rövidített definíció előtt, vagy utána, aszerint, hogy az anacclasis a metrum elején vagy végén következik be,¹⁵⁸ más szóval, hogy a nucleust megelőző szótagpár kerül-e a nucleus mögé, vagy éppen fordítva, a nucleust követő szótagpár a nucleus elé (az itt következő felsorolásban a helyet változtató szótagpár zárójelbe foglalva):

¹⁵⁴Az elnevezést ezúttal a 19. század elején élt nagy német klasszikus-filológus, Gottfried Hermann adta az általa definiált képletnek, mégpedig tanára, Reiz tiszteletére.

¹⁵⁵A név a kultikus énekek ὦ τὸν Ἄδωνιν (— ∪ ∪ — —) fordulatát őrzi.

¹⁵⁶Azaz „háromnegyed”, ti. a teljes glyconeusból: ha ugyanis a glyconeus aiol bázisát egy rövidnek és egy hosszúnak, azaz három időegységűnek számoljuk, az ilyenformán négy longumból és négy brevévől álló teljes glyconeus tizenkét időegységet tesz ki, aminek az aiol bázist nélkülöző, három longumot és három brevét tartalmazó, tehát kilenc időegységnyi *dodrans* éppen a háromnegyede.

¹⁵⁷Ld. fentebb, p. 141.

¹⁵⁸Ld. például West 1989, p. X és 33–34.

οο (– ×) – υ υ –	~ xx–xdx	glyconeus	= gl ^{..}
– υ υ (– υ) – υ –	~ dss	glyconeus	= ^{..} gl
οο (– ×) – υ υ – –	~ xx–xd– –	hipponacteus	= hipp ^{..}
– υ υ (– υ) – υ – –	~ dss–	hipponacteus	= ^{..} hipp
ο – × – υ υ – –	~ x–xd– –	„nyolcszótagos”	
οο – υ υ –	~ xdx	fordított dodrans	

A teljes alapsorok közül a pherecrateus általában zárósorként szerepel, de Pherekrateés, a sor névadója, sorozatban is használta; egy ilyen töredékét hozza fel példaként a fentebb idézett Héphaistión-részlet. A teljes (azaz mindkét bázisát megtartó) glyconeus alighanem a három közül leggyakrabban, nem egyszer sorozatban alkalmazott alapsor, sokszor pherecrateus záróval, mint a két strófából álló Anakreon-versben ([358] frg. 13 *PMG*):

- – – υ υ – υ –
σφαίρη δηῦτέ με πορφυρή
– – – υ υ – υ –
βάλλων χρυσοκόμης Ἔρωσ
– υ – υ υ – υ –
νήνι ποικιλοσαμβάλῳ
– – – υ υ – –
συμπαίζειν προκαλεῖται. pher
- – – υ υ – υ –
ἡ δ', ἐστὶν γὰρ ἀπ' εὐκτίτου
– – – υ υ – υ –
Λέσβου, τὴν μὲν ἐμὴν κόμην,
– – – υ υ – υ υ
λευκὴ γάρ, καταμέμφεται,
– – – υ υ – –
πρὸς δ' ἄλλην τινὰ χάσκει. pher

A teljes hipponacteus szintén ritkásan, s inkább csak nagyobb szisztéma illetve strófa részeként fordul elő, mint a fentebb görö-

gül idézett Héphaistón-részletben is, acephalus változatát azonban κατὰ στίχον is alkalmazza egy ismeretlen költő, akit sokáig Sapphóval azonosítottak, ld. adespota [976] frg. 58 *PMG*:

∪ — ∪ ∪ — ∪ — —
 δέδυκε μὲν ἅ σελάνα

 — — ∪ ∪ — ∪ — ∪
 καὶ Πληϊάδες, μέσαι δὲ

 — — ∪ ∪ — ∪ — —
 νύκτες, παρὰ δ' ἔρχεθ' ὦρα·

 ∪ — ∪ ∪ — ∪ — —
 ἐγὼ δὲ μόνα καθεύδω.

[A2.] Az aiol melos metrikai sokszínűségét az teszi lehetővé, hogy az alapsorokhoz és azok acephalus változataihoz részint külső, részint belső bővítések járulhatnak, külön-külön, de akár együtt is; az így kialakuló bővített sorok az idők folyamán többnyire szintén önálló elnevezést kaptak.

[A2a.] Külső bővülések, részint a sor elején, részint a sor végén, esetenként egyszerre: a iambus (× — ∪ —), a creticus (— ∪ —) vagy a baccheus (∪ — —), egyszerűbben szólva a iambus és rövidült változatai.

[A2b.] Valamennyi alapsornak és azok acephalus változatának belső bővítése lehet egyfelől a dactylus (— ∪ ∪), másfelől a choriambus (— ∪ ∪ —); a bővület mindkét esetben a nucleus és az aiol bázis között kap helyet, s ilyenkor a rövidítésben a bővítő elemek nemét és számát felső indexként szokás feltüntetni, tehát például

οο — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ —	= g ^{l2da}
οο — ∪ ∪ — — ∪ ∪ — — ∪ ∪ — ∪ —	= g ^{l2cho}
ο — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ —	= ^g ^{lda}
ο — ∪ ∪ — — ∪ ∪ — ∪ —	= ^g ^{lcho}

[B.] A teljes és rövidült alapsorok belső és külső bővülettel toldott változatai természetesen κατὰ στίχον is előfordulhatnak – a soron következő idézetek azonban a költők gyakorlatában kiaknázott lehetőségeknek csak tört részét szemléltetik (a bővület mindkét fajtáját a lentebb következő példákban zárójel emeli ki).

[B1a.] Pherecrateus két dactylus-bővülettel (Sapphó, frg. 136 PL):

– ∪ (– ∪ ∪) (– ∪ ∪) – ∪ ∪ – –

ἦρος ἄγγελος ἱμερόφωνος ἀήδων pher^{2da}

[B1b.] Glyconeus két dactylus-bővülettel (Sapphó, frg. 50 PL):

∪ – (– ∪ ∪) (– ∪ ∪) – ∪ ∪ – ∪ ∪

ὁ μὲν γὰρ κάλος ὄσσον ἴδην πέλεται <κάλος>, gl^{2da}

∪ ∪ (– ∪ ∪) (– ∪ ∪) – ∪ ∪ – ∪ –

ὁ δὲ ἄγαθος αὐτίκα καὶ κάλος ἔσσεται. gl^{2da}

[B1c.] Az egy choriambusszal bővített glyconeusra Héphaistión történetesen Alkaiostól idéz két sort¹⁵⁹ (frg. 350 PL), bár az ő metrikai szisztémájában, már esett róla szó, ez a példa nem a glyconeus, hanem az antispastus egyik változatát van hivatva szemléltetni:

– ∪ (– ∪ ∪ –) – ∪ ∪ – ∪ –

ἦλθεσ ἐκ περάτων | γὰς ἐλεφαντίναν gl^{cho}

– – (– ∪ ∪ –) – ∪ ∪ – ∪ –

λάβαν τὼ ξίφος | χρυσοδέταν ἔχων gl^{cho}

Azt azonban már Héphaistión tudja,¹⁶⁰ hogy ez a – görög és latin költészetben sűrűn előforduló – sor az ún. *asclepiadeus minor*.¹⁶¹

[B1d.] A két choriambusszal bővült glyconeust szintén gyakran használják az aiol (és nyomukban más) költők, s éppen ezért

¹⁵⁹P. 33, 7–8 = SE 225, X. 3.

¹⁶⁰P. 33, 5–6 = SE 225, X. 3: τὸ δὲ ἀκατάληκτον τὸ μόνην τὴν τελευταίαν ἔχον ἱαμβικὴν καλεῖται Ἀσκληπιάδειον.

¹⁶¹A sor feltehetően a Kr. e. 3. században élt és számunkra elsősorban epigramma-költőként ismert (s az ión-alexandriai iskolához tartozó) Asklépiadésről kapta a nevét; a tőle fennmaradt versek és töredékek között azonban mindössze egyetlen *asclepiadeus minor* hagyományozódott: ἀφεγγέσσι φαείνοισα κέλευθον αὖ (frg. 215, p. 83 SH).

utóbb szintén megkülönböztetett nevet kapott, ez az *asclepiadeus maior*, ld. Alkaios, frg. 345 *PL*):

— ∪ (— ∪ ∪ —) (— ∪ ∪ —) — ∪ ∪ — ∪ —
 ὄρνιθες τίνες οἷδ' | Ὀκεάνω | γᾶς ἀπὸ πειράτων gl^{2cho}

— — (— ∪ ∪ —) (— ∪ ∪ —) — ∪ ∪ — ∪ —
 ἦλθον πανέλοπες | ποικιλόδειροι τανυσίπτεροι gl^{2cho}

Már az idézett három példából is jól látszik, hogy a belső bővítmények után, ha nem kötelező is, többször metszet van, ami hangsúlyosabbá teszi a sor rimusát, , másfelől pedig nyomatékot adhat a költői mondanivalónak, ld. fentebb, a B1b. pontban idézett Sapphó-töredék második sorát.

B1e. A külső bővülések jelentkezhetnek egyszerre is, mind a sor elején, mind a sorvégen, ld. *Sapphó*, frg. 102 *PL*:

(∪ — ∪ —) ∪ — — ∪ ∪ — ∪ — (∪ — —)
 γλύκηα μάτερ, οὔτοι δύναμαι κρέκην τὸν ἴστον ia+gl+ba

(∪ — ∪ —) ∪ — — ∪ ∪ — ∪ — (∪ — —)
 πόθῳ δάμεισα παῖδος βραδίναν δι' Ἀφροδίταν ia+gl+ba

B1f. Külső és belső bővület egyszerre általában nem jelentkezik.

B2a. A teljes vagy rövidült alapsorok olykor önmaguk bővített változatával váltakoznak, példa rá *Alkaios*, frg. 357, 2–9 *PL*:

— — — ∪ ∪ — ∪ —
 μαρμαίρει δὲ μέγας δόμος gl

— — — ∪ ∪ — ∪ — (— — ∪ —)
 χάλκῳ, παῖσα δ' ἄρῃ κεκόσμηται στέγα gl+ia

— — — ∪ ∪ — ∪ —
 λάμπραισιν κυνίαισι, κατ gl

— — — ∪ ∪ — ∪ — (∪ — ∪ —)
 τᾶν λεῦκοι κατέπερθεν ἵππιοι λόφοι gl+ia

— — — ∪ ∪ — ∪ —
 νεύουσιν, κεφάλαισιν ἄν- gl

— ∪ — ∪ ∪ — ∪ — (∪ — ∪ —)
 δρων ἀγάλματα· χάλκισι δὲ πασσάλοισι gl+ia

— — — ∪ ∪ — ∪ —
 κρύπτοισιν περικείμεναι gl

— — — ∪ ∪ — ∪ — (∪ — ∪ —)
 λάμπραι κνάμιδες, ἄρκος ἰσχύρω βέλεος gl+ia

[B2b.] S egy kissé komplikáltabb példa a következı, ugyan-
 csak Alkaiostól (frg. 70, 10–13 *PL*):

(∪ — ∪ —) ∪ — — ∪ ∪ — ∪ —
 χαλάσσομεν δὲ τὰς θυμοβόρω λύας ia+gl

— — (— ∪ ∪ —) — ∪ ∪ — ∪ —
 ἐμφύλω τε μάχας, τάν τις Ὀλυμπίων gl^{cho}

(∪ — ∪ —) — ∪ — ∪ ∪ — ∪ —
 ἔνωρσε, δᾶμον μὲν εἰς ἀυάταν ἄγων ia+gl

— ∪ (— ∪ ∪ —) — ∪ ∪ — ∪ —
 Φιττάκῳ δὲ δίδοις κῦδος ἐπήρ[ατ]ον. gl^{cho}

Itt helyénvaló megjegyezni, hogy a költık gyakran az aiol sorok nucleusába rejtik egy-egy sor tartalmilag leginkább hangsúlyos szavát, mint amilyen az utóbbi Alkaios-részlet θυμοβόρω szava vagy az εἰς ἀυάταν kifejezés.

[B3a.] Adott esetben az aiol strófák metrikai szempontból komplexebbek is lehetnek. Sapphó háromsoros strófákban írott költeményeit, ahogyan az egyikbıl kiragadott 2. és 3. strófa mutatja (frg. 96, 6–11 *PL*), még az egyszerűbbek közé sorolhatjuk:

(— ∪ —) — ∪ — ∪ ∪ — ∪ —
 2. νῦν δὲ Λύδαισιν ἐμπρέπεται γυναί- cr+gl

— ∪ — ∪ — ∪ ∪ —
 κέσσιν ὥς ποτ' ἀελίω gl^{..}

— ∪ — ∪ ∪ — ∪ — (∪ — —)
 δύντος ἃ βροδοδάκτυλος σελάννα gl+ba

(— ∪ —) ∪ — — ∪ ∪ — ∪ —
 3. πάντα περ<ρ>έχοισ' ἄστρα· φάος δ' ἐπί- cr+gl

— ∪ — ∪ ∪ — ∪ —
 σχει θάλασσαν ἐπ' ἀλμύραν gl
 ∪ — — ∪ ∪ — ∪ — (∪ — —)

ἴσως καὶ πολυανθέμοις ἀρούραις gl+ba

Itt a 2. strófa második sorát anaclasticus glyconeus alkotja, annak bizonyságául, hogy a sor szabályos és anaclasticus változata azonos metrikai kontextusban minden további nélkül felcserélhető egymással.

[B3b.] És most vegyük a két nagy lesbosi költőnek egy-egy strófáját, éspedig azokat, melyeket Héphaistión óta a mai napig „sapphói” illetve „alkaiosí” strófának neveznek nem csupán a metrikák, hanem az iskolázott laikusok is, ámbár mindkettőt mindketten használták, következésképpen teljességgel bizonytalan, melyiket melyikük „fedezte fel” – ha egyáltalán szükség volt a „felfedezés”-re, és nem valamiféle helyi népköltészeti hagyományhoz kapcsolódtak.

A sapphói strófára szinte önként kínálkozó példa Sapphó mondhatni leginkább ismertebb (és egyetlen sértetlenül fennmaradt) versének, az Aphrodité-himnusznak első strófája, 1, 1–4 PL:

(— ∪ —) ∪ — ∪ ∪ — ∪ — —
 ποικιλόθρον' ἀθανάτ' Ἀφροδίτα, cr+^hipp
 (— ∪ —) ∪ — ∪ ∪ — ∪ — —
 παῖ Δίος δολόπλοκε, λίσσομαί σε, cr+^hipp
 (— ∪ —) ∪ — ∪ ∪ — ∪ — —
 μή μ' ἄσαισι μηδ' ὀνίαισι δάμνα, 3–4. sor külön cr+^hipp
 — ∪ ∪ — — és adoneus,

[πότν]ια, θῦ[μον] 3–4. sor együtt cr+^gl+^pher

A strófa sorait a mai metrikák önálló metrumokként értelmezik, Héphaistión szerint viszont az első sort három metrum alkotja, mégpedig egy hét vagy nyolc időegységű (— ∪ — ∪ illetve — ∪

– —) trochaeus, egy choriambus és egy catalecticus iambus,¹⁶² amihez utóbb hozzáfűzi, hogy minden strófa három ilyen sorból és egy – általa catalecticus choriambicus dimeterként illetve egy dactylus és egy trochaeus együtteseként értelmezhető – zárósróból tevődik össze.¹⁶³

[B3c.] Ami pedig az alkaiosi strófát illeti, annak mintapéldájaként Alkaios egyik leginkább ismert költeményének valamelyik (alighanem a kezdő) strófája szolgálhat, ld. Alkaios, frg. 326 *PL*:

(∪ – ∪ –) ∪ – ∪ ∪ – ∪ –
 ἄσυννέτημι τῶν ἀνέμων στάσιν, ia+^gl
 (∪ – ∪ –) ∪ – ∪ ∪ – ∪ –
 τὸ μὲν γὰρ ἔνθεν κῶμα κυλίνδεται, ia+^gl
 ∪ – ∪ – – – ∪ – –
 τὸ δ' ἔνθεν, ἄμμες δ' ὃν τὸ μέσσον 3–4. sor *külön* pe¹⁶⁴+tro
 – ∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪ – és hem+ba
 νᾶϊ φορήμεθα σὺν μελαίνᾳ 3–4. sor együtt 2ia+^hipp^{da}
 A mai metrikák az alkaiosi strófa sorait szintén önálló metrumokként értelmezik. Héphaistión ezúttal is három alkotóelemre bontja az első sort: első szerint egy (hét vagy nyolc időegységű, tehát mint ∪ – ∪ – vagy – – ∪ – leírható) iambicus metrum, azt követné egy ionicus a maiore (– – ∪ ∪) vagy 2. paión (∪ – ∪ ∪) végül egy catalecticus trochaeus.¹⁶⁵

¹⁶² τοῦτο δὲ τὴν μὲν πρώτην συζυγίαν ἔχει τροχαϊκὴν ἐξάσημον ἢ ἐπτάσημον, τὴν δὲ δευτέραν χοριαμβικὴν, τὴν δὲ κατὰκλειδα ἐξ ἰάμβου καὶ τῆς ἀδιαφόρου· ὥστε εἶναι τὰ πάντα δύο σχήματα περὶ τὴν τετάρτην συλλαβὴν, πῇ μὲν βραχέϊαν γινομένην, πῇ δὲ μακράν p. 43, 14–18 SE 237, XIV. 1.

¹⁶³ τοιοῦτοις χρῶνται (sc. Σαπφὼ καὶ Ἀλκαῖος) τρισὶν εἰς ἐκάστην στροφὴν· εἴτα ἐπιφέρουσι τὸ τέταρτον πεντασύλλαβον, χοριαμβικὸν πενητημιμερές, συνεπιπίπτον δακτυλικῷ τῷ εἰς δεῦτερον τροχαῖον, p. 44, 7–11 = SE 237, XIV. 1.

¹⁶⁴ A – nem minden metrikában használatos – „pe” rövidítés az iambicus trimeter középcaesurájáig terjedő rész × – ∪ – – kódja, a dactylicus hexameterben ennek megfelelője a (szintén a középcaesuráig terjedő) hemiepes.

¹⁶⁵ P. 44, 21–24 = SE 239, XIV. 3: τὴν μὲν πρώτην συζυγίαν ἔχει ἰαμβικὴν, ἥτοι ἐξάσημον ἢ ἐπτάσημον, τὴν δὲ δευτέραν ἰωνικὴν ἀπὸ μείζονος ἢ δευτέραν παιωνικὴν, τὴν δὲ κατὰκλειδα ἐκ τροχαίου καὶ τῆς ἀδιαφόρου.

Külön érdemes szót ejteni arról, hogy Héphaistión (és az általa ismert hagyomány) mind a sapphói, mind az alkaiosi strófát olyan négysorosokként értelmezte, melyeknek sorképlete tehát AAAB, illetve AABC. Ezt az elképzelést fogadták el (Héphaistióntól függetlenül) a rómaiak is, innen adódik, hogy a kétféle strófát a szövegkiadások és az eredetiből készült műfordítások manapság is négysorosoként tördelik. A modern metrika azonban mindkét strófátípust AAB képletűnek fogja fel, s ezt kétségkívül alátámasztja az a körülmény, hogy – ha a négysoros beosztást vesszük alapul – mindkét strófátípus 3. sorai egyrészt gyakran szó közepén fejeződnek be, ha pedig szóvégnél, a sort záró szó és a 4. sor első szava között a költők szigorúan kerülik a hiatust, ami a hagyományban különállónak tekintett két sor szoros metrikai kapcsolatát látszik feltételezni.

[B4.] Az aiol sorokat a dráma és a kardalköltészet is átvette és általában más lírai metrumokkal keverve használta, ami olykor jócskán megnehezíti az ilyen részletek kólonimetriáját.

[B4a.] Viszonylag egyszerű példával szolgál Bakchylidész egyik epinikionjának első strófája (6, 1–8¹⁶⁶), melyhez ezúttal, hogy az első sorban elkezdett gondolat végig követhető legyen, az antistrófa első sorát is hozzávesszük.

1. str.	◡ – ◡ –, ◡ – –	
1	Λάχων Διδὸς μεγίστου	2ia [^]
	◡ – ◡ –, ◡ – ◡	
2	λάχε φέρτατον πόδεσσι	2ia [^]
	– ◡ ◡ – – ◡ ◡ – ◡ – –	
3	κύδος ἐπ' Ἀλφειοῦ προχοαῖσι νικῶν	2cho+ba

¹⁶⁶Megjegyzendő, hogy a vers néhány sorát J. Irigoin Budé-kiadása (*Bacchylide. Dithyrambes, epinicies, fragments*. Paris, 1993), mely csak néhány évvel előzte meg Maehlerét, másként tördeli, következésképpen metrikailag is másként értelmezi: Λάχων Διδὸς / μεγίστου λάχε φέρτατον πόδεσσι / κύδος ἐπ' Ἀλφειοῦ προχοαῖσι[ι κα-] / [λῶν] δι' ὅσσα πάροι- / θεν ἀμπελοτρόφον Κέον / ἄεισάν ποτ' Ὀλυμπία / πύξ τε καὶ στάδιον κρατεῦ- / [σαν] στεφάνοις ἐθειράς.

	◡ — ◡ ◡ — —	
4	δι' ὅσσα πάροιθεν	^pher
	— ◡ — ◡, — ◡ —	
5	ἀμπελοτρόφον Κέον	2tr^
	— — — ◡ ◡ — ◡ —	
6	ἄεισάν ποτ' Ὀλυμπία	gl
	— ◡ — ◡ ◡ — ◡ — —	
7	πύξ τε καὶ στάδιον κρατεῦσαν	hipp
	◡ ◡ — ◡ — —	
8	στεφάνοις ἐθείρας	?

antistr.

	◡ — ◡ — ◡ — —	
1	νεανίαι βρούοντες.	2ia^

A vers változatos metrumokat sorakoztat fel, mindhárom lesbosi alapsor is megtalálható és könnyen felismerhető benne, problémát legfeljebb a 8. sor, s ennek pontos metrikai megfelelője, az antistrófa 8. sora jelent:

	◡ ◡ — ◡ — —	
8	Κέον εὐκλέϊξας.	

Egyesek csonkult és anaclasticus phrecreateusként értelmezték, ez azonban többeket nem győzött meg, így a 166. jegyzetben említett J. Irigoint sem, aki Bakchylidész-kiadásában azt a megoldást választotta, hogy másként tördelte a strófa 7. és 8. sorát: a 7. sort megrövidítve, a 8-at meghosszabbítva, a 7. sor σαν vég-szótagját átvitte a következő sorba. Ily módon 7. sor glyconeus, a 8. pedig ^hipponacteus lett, s ha nem mérlegeljük az áttördelés jogosultságát, Irigoin megoldása kétségtávol helyesebbnek látszik.

B4b. Nem bonyolultabb, de (mert többnyire glyconeusokból építkezik) egészen más összetételű a következő Sophoklész-részlet (*Oidipus Kolónosban* 668–680):

	— — — ◡ ◡ — ◡ —	
Εὐίππου, ξένε, τᾶσδε χώ-		gl

— ◡ — ◡ ◡ — ◡ — ◡ — ◡	
ρας ἴκου τὰ κράτιστα γᾶς ἔπαυλα,	gl+ba
◡ — — ◡ ◡ — ◡ —	
τὸν ἀργῆτα Κολωνόν, ἔνθ’	gl
— ◡ — ◡ ◡ — ◡ —	
ἅ λίγεια μινύρεται	gl
◡ — — ◡ ◡ — ◡ —	
θαμίζουσα μάλιστ’ ἄη-	gl
— — — ◡ ◡ — —	
δὼν χλωραῖς ὑπὸ βάσσαις,	pher
◡ — — ◡ ◡ — ◡ —	
τὸν οἶνωπα νέμουσα κισ-	gl
— — — ◡ ◡ — ◡ —	
σὸν καὶ τὰν ἄβατον θεοῦ	gl
— ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡	
φυλλάδα μυριόκαρπον ἀνήλιον	4da
◡ — ◡ — ◡ — —	
ἀνήνεμόν τε πάντων	2ia^
— — — ◡ ◡ — ◡ —	
χειμώνων· ἔν’ ὁ Βακχίω-	gl
— ◡ — ◡ ◡ — ◡ — ◡ — —	
τας ἄει Διόνυσος ἐμβατεύει	gl+ba
— — — ◡ ◡ — ◡ — —	
θεΐαις ἀμφιπολῶν τιθήναις.	hipp

[B4c.] Ami a tragédia, a komédia vagy a kardal igazán bonyolult strófáit illeti, azok az ógörög metrika jelenlegi fogalmi rendszerével és ma rendelkezésre álló eszközeivel olykor nem írhatók le pontosan vagy éppen többféle értelmezést is megengednek.

Iskolapélda lehet Pindaros 1. olympiai ódájának első, az újabb kiadások lapjain tizenegy sort számláló strófája, melyet – nagyjából azonos korszakban – másként értelmezett B. Snell

és ismét másként (a végső soron Wilamowitz kólometriájára támaszkodó) W. J. Verdenius, úgyannyira másként, hogy véleményük csupán három sor esetében (!) volt megegyező, ráadásul a 6a és 6b sorokat még másként is tördelték. S a képet csak tovább bonyolítja, hogy a Pindaros epinikionjaihoz fűzött antik metrikai scholionok ugyancsak eltérő módon értelmezik az 1. olympiai óda első strófáját,¹⁶⁷ mi több, a különbségek már azzal kezdetüket veszik, hogy a strófát tizenegy helyett nem kevesebb mint tizenhét sorra vagy pontosabban kólonra tördelik.¹⁶⁸

Álljon itt a két értelmezés egymás mellett, az egyes verssorok felett illetve jobbszélén előbb Verdenius (= V), alatta Snell (= S) eltérő vagy egyező (= V-S) megoldásai; s hogy teljes legyen a kép, mindehhez a lábjegyzetek csatoltan adják hozzá az egyes sorok antik kólometriáját:

	(◡ — ◡ ◡ — ◡ —) (— ◡ — ◡ ◡ — —) (V-S)	gl+pher
1 ¹⁶⁹	Ἄριστον μὲν ὕδωρ, ὃ δὲ χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ	
	(◡ ◡ — ◡ —) (— ◡ ◡) (— ◡ ◡) (— ◡ ◡) (— —) (V)	δ+4da
	(◡ ◡ ◡ —) (◡ — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — —) (S)	cr+pher ^{2da}
2 ¹⁷⁰	ἄτε διαπρέπει νυκτὶ μεγάνορος ἔξοχα πλούτου·	

¹⁶⁷Ld. *Scholia recentia in Pindari epinicia I*. Ed. E. Abel. Berlin, 1891, 1, 15–66 = *Scholia metrica vetera in Pindari carmina*. Ed. A. Tessier. Leipzig, 1989, 1–2. (Nem árt megjegyezni, E. Abel a magyar Ábel Jenővel azonos!)

¹⁶⁸15–17 Abel = 1 Tessier: Σύγκειται δὲ τὸ πρῶτον τοῦτ' ἄσμα καὶ τινὰ τῶν ἐξῆς ἐκ τριάδος ἐπωδικῆς. ἔστι δὲ στροφῶν τεσσάρων, ἐκάστης δὲ στροφῆς καὶ ἀντιστροφῆς τὰ κῶλα ιζ'.

¹⁶⁹1. sor: az antik metrikus két kólonba tördeli (gl+pher), ez a minősítése pedig voltaképpen mindkét kólon esetében egyezik Snellével és Verdeniusével, a második kólont azonban szemlátomást ithyphallicusként is értelmezték: Τὸ α ἀντισπαστικὸν διμετρον ἀκατάληκτον, ὃ καὶ ἀπὸ Γλύκωνος τοῦ εὐρόντος αὐτὸ Γλυκῶνειον καλεῖται. Τὸ β τροχαϊκὸν διμετρον βραχυκατάληκτον, ὃ καλεῖται Ἰθυφαλλικὸν ἀπὸ Ἰθυφάλλου τοῦ Διονύσου, ἔχον τὸν δεῦτερον πόδα δάκτυλον. ἐμοὶ δὲ καὶ ἀντισπαστικὸν δοκεῖ διμετρον καταληκτικόν, ὃ καλεῖται Φερεκράτειον ἀπὸ τοῦ εὐρόντος Φερεκράτους, ἐκ τροχαϊκῆς συζυγίας καὶ βακχείου. οἰκεία γὰρ τῷ μέτρῳ (17–24 Abel = 1 Tessier).

¹⁷⁰2. sor: megint két kólonra bontja a scholiasta, s az első kólont catalecticus ionicus dimeternek (vagy ithyphallicusnak) és catalecticus anapaesticus dimeternek (illetve paroemiacusnak) tekinti, más szóval mindkét modern kutatótól eltérően értelmezi: Τὸ γ χοριαμβικὸν διμετρον καταληκτικόν, ἥτοι ἐφθήμεμερὲς ἐκ παίωνος τετάρτου καὶ

	(— ∪ — ∪ — ∪ —)	(V)	lec
	(— ∪ —)(∪ — ∪ —)	(S)	cr+ia
3 ¹⁷¹	εἰ δ' ἄεθλα γαρούεν		
	(— ∪ — ∪ ∪ —)	(V-S)	pher
4 ¹⁷²	ἔλδεαι, φίλον ἥτορ,		
	(— ∪ — ∪ — ∪ —)	(V)	lec
	(— ∪ —)(∪ — ∪ —)	(S)	cr+ia
5 ¹⁷³	μηκέτ' ἀελίου σκόπει		
	(— ∪ — ∪)(∪∪ — ∪ — ∪)(— ∪ — —)	(V)	3tro
6a	ἄλλο θαλπνότερον ἐν ἀμέρᾳ φανεννὸν		
	(— ∪ ∪ —)(— ∪ — ∪ —)	(V)	cho+hδ
6b	ἄστρον ἐρήμας δι' αἰθέρος,		
	(— ∪ —) (∪ ∪∪ — ∪ —)(∪ — ∪ —)	(S)	cr+2ia
6a ¹⁷⁴	ἄλλο θαλπνότερον ἐν ἀμέρᾳ φανεν-		
	(∪ — ∪ ∪ — —) (∪ — ∪ —)	(S)	^pher+ia
6b ¹⁷⁵	νὸν ἄστρον ἐρήμας δι' αἰθέρος,		

βακχείου ἢ ἀμφιβράχεος διὰ τὴν ἀδιάφορον. ἐμοὶ δὲ καὶ τοῦτο Ἰθυφαλλικὸν δοκεῖ τροχαϊκόν. τοῦ πρώτου ποδὸς τριβράχεος ἦτοι χορείου. εἴη δ' ἂν καὶ παιωνικόν. Τὸ δ' ἀναπαιστικὸν δίμετρον καταληκτικὸν ἦτοι ἐφθημιμερές, ὃ καὶ παροιμιακὸν καλεῖται ὅτι πολλὰ παροιμίαι τούτῳ τῷ μέτρῳ εὐρύνονται (24–30 Abel = 1 Tessier).

¹⁷¹3. sor (= 5. kólon): a scholiasta szerint lényegében egyezik az 1. sor második kólonjával, azaz ithyphallicus: Τὸ ε ὅμοιον τῷ β, ἦγουν τροχαϊκὸν Ἰθυφαλλικόν, πλὴν τὸν δάκτυλον ἐν τῇ γ ἔχει οὐκ ἐν τῇ β χώρα (30–31 Abel = 1 Tessier).

¹⁷²4. sor (= 6. kólon): a scholionban „pontos mása” az 1. sor második kólonjának: Τὸ ε ὅμοιον κατὰ πάντα τῷ β (32 Abel = 1 Tessier).

¹⁷³5. sor (= 7. kólon): a scholionban lecythion (Snell értelmezésével nem, Verdeniusével megegyezik): Τὸ ζ τροχαϊκὸν δίμετρον καταληκτικὸν ἦτοι ἐφθημιμερές, ὃ καλεῖται Εὐριπίδειον καὶ ληκυθιον ὡς ἐκ τοῦ ληκυθίου. τὸ γὰρ ληκυθιον, ὅπερ καὶ σίφωνα λέγομεν, ἦγον ἀποτελεῖ ἐκ τοῦ ἀνθρωπέου πνεύματος οἷον ὁ τροχαῖος πούς (32–36 Abel = 1. Tessier).

¹⁷⁴6a sor (= 8–9. kólon): a scholionban két kólon, az első trochaicus, a második iambicus jellegű (az első Verdenius, a második Snell értelmezéséhez hasonló: Τὸ η τροχαϊκὸν μονόμετρον ὑπερκατάληκτον. ἐμοὶ δὲ καὶ ἀντισπαστικὸν δοκεῖ ἡμιόλιον ἐκ τροχαϊκῆς συζυγίας καὶ ἰάμβου διὰ τὴν ἀδιάφορον. Τὸ θ ιαμβικὸν δίμετρον ὑπερκατάληκτον (36–38 Abel = 1 Tessier).

- (— ∪ — ∪)(— ∪ — ∪) (— ∪ ∪ —)(— ∪ —) (V) 2tro+cho+cr
 (— ∪ —)(∪ — ∪ —)(∪ — ∪ ∪ — —) (∪ —) (S) cr+ia+[^]pher+(ia)
 7¹⁷⁶ μηδ' Ὀλυμπίας ἀγῶνα φέρτερον αὐδάσομεν·
 (∪ ∪∪ ∪ ∪∪)(∪ — ∪ —)(∪ — ∪ —) (V-S) 3ia
 8¹⁷⁷ ὅθεν ὁ πολύφατος ὕμνος ἀμφιβάλλεται
 (∪ — — ∪ —)(∪∪ ∪ —) (V) δ+cr
 (∪ —) (— ∪ —)(∪∪ ∪ —) (S) (ia)+2cr
 9¹⁷⁸ σοφῶν μητίεσσι, κελαδεῖν
 (∪ — — ∪ —)(∪ — ∪∪ ∪ —) (V) 2δ
 (∪ — —) (∪ — ∪ —) (∪∪ ∪ —) (S) ba+ia+cr
 10¹⁷⁹ Κρόνου παῖδ' ἐς ἀφνερὰν ἰκομένους

¹⁷⁵6b sor (= 10. kólon): a scholiastánál pherecrateus, némi eltéréssel Snellnél is (Verdenius értelmezése más): Τὸ ι ἀντισπαστικὸν δίμετρον καταληκτικὸν ἦτοι ἐφθιμιμερές, ὃ καλεῖται Φερεκράτειον, ὡς εἶρηται, ἐξ ἀντισπάστου καὶ δακτύλου ἢ κρητικῷ ἦτοι ἀμφιμάκρου (38–41 Abel = 2 Tessier).

¹⁷⁶7. sor (= 11–12.) kólon: antik elemzés szerint egy-egy trochaicus és choriambicus dimeter: Τὸ ια τροχαϊκὸν δίμετρον ἀκατάληκτον. Τὸ ιβ χοριαμβικὸν δίμετρον καταληκτικὸν ἐκ χοριάμβου καὶ δακτύλου ἢ κρητικῷ. ἐμοὶ δὲ καὶ δακτυλικὸν δοκεῖ πενθιμιμερές (41–44 Abel = 2 Tessier) — ami inkább Verdenius, mint Snell értelmezéséhez hasonlít valamelyest.

¹⁷⁷8. sor (= 13–14. kólon): az első a scholionban proceleusmaticus dimeter, a második lecythion (Verdenius és Snell értelmezése eltérő): Τὸ ιγ προκελευσματικὸν δίμετρον καταληκτικόν. ἐχρήσατο δὲ προκελευσματικῶ ἐνταῦθα, ὅς τετραβραχὺς ἐστι, διὰ τὸ ταχὺ τῆς φήμης. φησὶ γάρ· ὅθεν ὁ πολύφατος, καὶ ἐν ἐτέρῳ· νόον ὑπὸ γλυκυτάταις, διὰ τὸ ταχὺ τοῦ νοῦ, καὶ ἐν ἐτέρῳ· ὅπῃ· ἐκάλεσε πατήρ, διὰ τὸ ταχὺ τῆς κλήσεως. τοιοῦτος γάρ καὶ ὁ προκελευσματικός, ταχὺς ὡς ἐκ βραχέων συγκείμενος. εὐκίνητα γάρ τὰ βραχέα, τὰ δὲ μακρὰ τῶν σωμάτων δυσκίνητά. Τὸ ιδ τροχαϊκὸν ὅμοιον τῷ ζ. (44–51 Abel = 2 Tessier). Figyelemre méltó, miként keres kapcsolatot a scholiasta a halmozódó rövid szótagok és a szöveg tartalmi mozzanatai között.

¹⁷⁸9. sor (= 15. kólon): a scholiasta szerint antispastus és paíon (mind Verdenius, mind Snell másként értelmezi): Τὸ ιε ἀντισπαστικὸν δίμετρον ὑπερχατάληκτον ἐξ ἀντισπάστου καὶ παίωνος α καὶ συλλαβῆς. ἐν τισι δὲ τῶν κώλων καὶ πεντασύλλαβός ἐστιν ὁ ἀντίσπαστος. ἐμοὶ δὲ δίμετρον δοκεῖ ἀκατάληκτον ἔχον καὶ τὸν β πόδα ἐπίτριστον πεντασύλλαβον (51–55 Abel = 2 Tessier).

¹⁷⁹10. sor (= 16. kólon): a scholiastánál antispastus, egy trochaicus metrum és egy láb anapaestus, ami még csak nem is hasonlít sem Verdenius, sem Snell értelmezésére: Τὸ ις ἀντισπαστικὸν δίμετρον καταληκτικὸν ἐξ ἀντισπάστου, διτροχαίου καὶ

(υ — υ υ υ —)(υ — υ —)	(V)	δ+ia
(υ — υ υ υ)(— υ —) (υ —)	(S)	a+cr+(cr)
11 ¹⁸⁰ μάκαιραν Ἰέρωνος ἐστίαν ...		

A dochmius

Az aiol metrumok után helyénvaló összefoglalóan beszélni a dochmiusról, mégpedig azért összefoglalóan, mert már eddig is többször szóba került,¹⁸¹ és azért az aiol melos után, mert Héphaistión amazokhoz hasonlóan a dochmiust is az antispastusból (υ — — υ) származtatja,¹⁸² leggyakrabban használt metrikai formáját mindjárt a következő két – ismeretlen tragikusnak tulajdonítható – sorral szemléltetve (adespota frg. 184 TGF/Kannicht – Snell):¹⁸³

υ — — υ —
κλύειν μαίεται

υ — — υ υ
τὸν ἐγχώριον

A dochmius (= „ferde”, „egyenetlen”) elnevezést Héphaistión kézikönyvéhez fűzött kommentárjaiban¹⁸⁴ Geórgios Choירו-

ἀναπαίστου. καλεῖται δὲ τοῦτο Φαλαίκειον, ὅτε τὴν μὲν α ἔχει ἀντισπαστικήν, τὰς δὲ λοιπὰς ἰαμβιακὰς. ἐνταῦθα δὲ ἀντιπαθὴς ἐστὶν ἡ μῆξις αὐτοῦ.

¹⁸⁰11. sor (= 17. kólon) a scholiasta szerint antispastusokból áll, s mert az antispastus a modern metrikákban nem használatos, Verdenius és Snell más – egymásétól eltérő – magyarázattal szolgálnak: Τὸ ἰζ ἀντισπαστικὸν τρίμετρον βραχυκατάληκτον, ὃ καλεῖται Φαλαίκειον ἀπὸ Φαλαίκου, ὡς εἴρηται. ἐπὶ τῷ τέλει ἐκάστης στροφῆς καὶ ἀντιστροφῆς μόνῃ παραγράφῳ· αὕτη γάρ ἐστι σημεῖον τοῦ τέλους τῶν τε στροφῶν καὶ ἀντιστροφῶν.

¹⁸¹Ld. 39, 44, 123, 130, 133, 137.

¹⁸²P. 32, 5–6 = SE 224, X. 2: Καὶ ἔστιν ἐπίσημα ἐν αὐτῷ (sc. ἀντισπαστικῷ) τάδε· πενθήμερες μὲν τὸ καλούμενον δοχμιακόν.

¹⁸³P. 32, 7–8 = SE 224, X. 2.

¹⁸⁴Ld. Héphaistión p. 239, 13 – 240, 6: ἰστέον γάρ, ὅτι τὸ δοχμιακὸν σύγκειται ἐξ ἀντισπάστου καὶ συλλαβῆς, ὡς πρὸς τὸν μετρικὸν χαρακτῆρα. οἱ μέντοι ῥυθμικοὶ τὸ πᾶν μέτρον ὡς μίαν συζυγίαν λαμβάνοντες δοχμιακὸν ὀνομάζουσι διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν. οἱ προειρημένοι ῥυθμοί, ἰαμβος παίων ἐπίτριτος, ὀρθοὶ καλοῦνται· ἐν ἰσότητι

boskos azzal magyarázza, hogy a metrum első két szótagja három, a következő három szótag viszont öt időegységet tartalmaz, vagyis az első és második rész közti különbség *két időegység*, más versmértékek esetében viszont, mint az iambus, a paion vagy az epitritus, a metrum első és második fele között a különbség csupán *egy időegység*; az utóbbiak tehát az ὀρθοί (vagyis az „egyenes”, a „helyes”) metrumok, a dochmius velük szemben „ferde”, „egyenetlen”. A mai metrikák inkább abban látják a dochmius – antikoktól is érzett – különösségét, hogy olyan metrum, mely egyetlen metrikai kólonban emelkedő (◡ —) és ereszkedő (— ◡ —), vagyis ellentétes ritmust párosít. A ritmikai ellentéteknek ez az ütköztetése – vagyis a hirtelen ritmusváltás – kiváltképpen alkalmas túlaradó érzelmek és lelki megrázkódtatások érzékeltetésére, legyenek azok pozitív vagy negatív jellegűek.

A dochmius mondhatni egyedül a tragédia metrikai eszköztárában szerepel, éspedig már Aischylos óta, aki egyesek szerint a metrum alkotója is, noha a görög közmondásokban előforduló dochmiusok alighanem korábbi eredetet valószínűsíteneek. A komédia, ritkásan ugyan, de szintén alkalmazza, többnyire éppen a tragédia parodizálására, másutt viszont legfeljebb kivételesen fordul elő. A tragikus költők főként dimeterként használják, s ilyenkor a két metrum között általában metszet van (a metszetek aránya Aischylosnál 72%, Sophoklésnél 66%, Euripidésnél 60%¹⁸⁵). A dochmiusokat tartalmazó sorok rendszerint más, főként iambicus metrikájú sorokkal együtt alkotnak szisztémát vagy strófát.

γὰρ κεῖνται, καθὼς ἕκαστος τῶν ἀριθμῶν μονάδι πλεονεκτεῖται· ἡ γὰρ μονάς ἐστι πρὸς δυάδα ἢ δυὰς πρὸς τριάδα ἢ τριάς πρὸς τετράδα · [τουτέστι μακρὸς χρόνος πρὸς βραχείας, ὡς ἐν τῷ διακτύλῳ τυχόν, μονὰς πρὸς δυάδα.] ἐν δὲ τῷ δοχμίῳ [ἐπίτριτός ἐστι καὶ συλλαβή] εὐρίσκεται ἡ διαίρεσις τριάς πρὸς πεντάδα, οὐκ ἐτί ὀρθή. οὗτος οὖν ὁ ῥυθμὸς οὐκ ἡδύνατο ὀρθὸς καλεῖσθαι, ἐπεὶ δυάδι πλεονεκτεῖται. ἐκλήθη οὖν δόχμιος, ἐν ᾧ τὸ τῆς ἀνισότητος μεῖζον ἢ κατὰ τὴν εὐθείαν κρίνεται. Némileg másként a Kr. u. 3. századi Aristeidés Quintilianus: δόχμιοι δὲ ἐκαλοῦντο διὰ τὸ ποικίλον καὶ ἀνόμοιον καὶ μὴ κατ’ εὐθὺ θεωρεῖσθαι τῆς ῥυθμοποιίας (*De musica* 1, 17, 5–6 Winnington-Ingram).

¹⁸⁵Ld. Korzeniewski p. 170.

A metrum alapképlete, ahogyan Héphaistión imént idézett példája is mutatja,

× — — ∪ —,

de mert nem egy kutató úgy véli, hogy az antik szerzők gyakorlatában 1. az első szótag egy longum vagy egy breve helyett két breve is lehet, 2. hogy mindhárom longum feloldható, s hogy 3. a negyedik szótag brevét egy longum vagy két breve válthatja fel, egyes mai metrikák¹⁸⁶ az alapképletnek mintegy harminc lehetséges változatával számolnak, ráadásul annak egyfelől csonkított, azaz catalecticus, másfelől nyújtott, azaz hypercatalecticus változatait is listába veszik; az előbbi képlete volna × ∪ — —, ahol tehát az első longum két brevére oldható és a „kötelező” rövid szótag hiányzik, az utóbbié pedig ∪ ∪ ∪ ∪ — —, ahol az első két longum megintcsak két-két brevére oldható fel, s a metrum egy longummal hosszabbodik. A változatok ilyen sokasága mindenesetre óvatosságra int, mert szinte a felismerhetetlenségig lazítja a metrumot.

Az alapképlet ritkábban előforduló változatai közül a modern metrika kettőt (korábban már szóba kerültek¹⁸⁷) név szerint is elkülönített, egyfelől a Kaibel felfedezte *dochmius Kaibelianust* (× ∪ × ∪ × —, rövidítve δk), másfelől a *hypodochmiust* (— ∪ ∪ ∪ ∪, rövidítve hδ), s az utóbbit akár az alapképlet anacleticus variánsának is tekinthetjük.

A dochmius alkalmazására, metrum és tartalom összefüggésére jó példa Euripidés *Élektarájának* az a részlete, ahol a kar (ezúttal nem strofikus szerkezetben) Orestés visszatérésén érzett ujjongását fejezi ki *Élektarának* (585–595):

∪ ∪ ∪ ∪ —, ∪ ∪ — ∪ —	
ἔμολες ἔμολες, ὦ, χρόνιος ἀμέρα,	2δ
∪ ∪ — ∪ ∪ —, ∪ — ∪ —	
κατέλαμψας, ἔδειξας ἐμφανῇ	an+ia

¹⁸⁶Ilyen B. Gentilié is, ld. 161 kk.

¹⁸⁷Ld. p. 137, illetve p. 133.

<p> $\cup - - \cup - , \cup - - \cup -$ πόλει πυρσόν, ὅς παλαιᾷ φυγᾷ </p> <p> $\cup \cup - \cup \cup - , \cup - \cup -$ πατρίων ἀπὸ δωμάτων τάλας </p> <p> $\cup - - \cup -$ ἀλαίνων ἔβα. </p> <p> $\cup \cup - \cup \cup - , \cup \cup - \cup \cup -$ θεὸς αὖ θεὸς ἀμετέραν τις ἄγει </p> <p> $- - - \cup -$ νίκαν, ὦ φίλα. </p> <p> $\cup \underline{\cup\cup} \underline{\cup\cup} \cup \underline{\cup\cup} , \cup \underline{\cup\cup} - \cup -$ ἄνεχε χέρας, ἄνεχε λόγον, ἔει λιτὰς </p> <p> $- \cup - , \cup - - \cup -$ ἐς θεοῦς, τύχα σοι τύχα </p> <p> $\cup - - \cup - , \cup - - \cup -$ κασίγνητον ἐμβατεῦσαι πόλιν. </p>	<p>2δ</p> <p>an+ia</p> <p>δ</p> <p>2an</p> <p>δ</p> <p>2δ</p> <p>cr+δ</p> <p>2δ</p>
--	---

Az Euripidés-kardalban megnyilatkozó ujjongó örömhöz képest gyökeresen ellentétes motivációjú, mert félelemből és elkeseredésből fakadó érzelmi felindultságot fejeznek ki azok a dochmiusok (és az egyik dochmius-változat), melyeket a tehénne változtatott, bögölyök űzte Ió belépőjének első strófája tartalmaz (Aischylos, *Leláncolt Prometheus* 574–588):¹⁸⁸

<p>str. $\cup \underline{\cup\cup} - \cup - , \cup \underline{\cup\cup} - \cup -$</p> <p>574 ὑπὸ δὲ κηρόπλαστος ὀτοβεῖ δόναξ</p> <p>$- \cup - , \cup \underline{\cup\cup} - \cup -$</p> <p>575 ἀχέτας ὑπνοδόταν νόμον</p> <p>$\cup \underline{\cup\cup} - \cup - , - \cup - \cup - , \cup - - \cup -$</p> <p>576 ἰὼ ἰὼ πόποι, ποῖ μ' ἄγουσι τηλέπλαγκτοι πλάναι; δ+hδ+δ</p> <p>$\underline{\cup\cup} \cup - , \underline{\cup\cup} \cup - , \underline{\cup\cup} \cup -$</p> <p>577 τί ποτέ μ', ὦ Κρόνιε παῖ, τί ποτε ταῖσδ'</p>	<p>2δ</p> <p>cr+δ</p> <p>δ+hδ+δ</p> <p>3cr</p>
--	--

¹⁸⁸A közölt szöveg G. Murray OCT-kiadását követi (21955 =1960).

578	ἐνέζευξας εὐρών ἀμαρτοῦσαν ἐν πημοναῖσιν,	5ba
579	ἔ ἔ·	
580	οἰστρηλάτῳ δὲ δειματι δειλαίαν	ia+^gl
581	παράκοπον ὧδε τείρεις;	2ia^
582	πυρί <με> φλέξον, ἥ χθονὶ κάλυφον, ἥ	2δ
583	ποντίοις δάκεσι δὸς βοράν,	cr+δ
584	μηδέ μοι φθονήσης	ith
	εὐγμάτων, ἄναξ.	hδ
585	ἄδην με πολὺπλανοὶ πλάναι	2ia
586	γεγυμνάκασιν, οὐδ' ἔχω μαθεῖν ὅπη	3ia
587	πημονὰς ἀλύξω.	ith
588	κλύεις φθέγμα τᾶς βούκερω παρθένου;	δ+2cr ¹⁸⁹

¹⁸⁹ Az újabb Aischylos-kiadások néhány helyen változtattak a közölt szövegrészle-
ten és egyes sorok tördelésén, amiben feltehetőleg metrikai szempontok is szerepet
játszottak. M. L. West Teubner-változatában (1990) a strófa első hat sora (vagyis
574–579 a következőképpen alakul:

574	ὕπὸ δὲ κηρόπλαστος ὀτοβεί δόναξ	2δ-
575	ἀχέτας ὑπνολέταν νόμον	cr+δ
576	ἰὼ ἰὼ ποιοί,	δ

A dochmiusok szokás szerint más versmértékű sorok közé vegyülve szerepelnek, itt tizenöt sorban összesen kilenc dochmius és két hypodochmius helyezkedik el, az 576. sor középső hypodochmiusát az antistrófa erre respondeáló 596. sorában az alapképlet váltja fel, ami tehát illeszkedik ahhoz a szabályhoz, miszerint strófa és antistrófa metrikai tükörképei egymásnak; másfelől figyelmet érdemel, hogy a creticusszal, baccheusszal vagy ithyphallicusszal kódolt sorok ritmikája a longumok feloldásának következtében a dochmiusokéhoz közelít.

Ugyancsak komor lelkiállapot jelzésének metrikai eszközei a dochmiusok a következő két Sophoklés-részletben, melyek közül az első Aias halálvágyát fejezi ki (*Aias* 394–395):

$\cup \quad \underline{\cup \cup} \quad - \quad \cup \quad -$
 σκότος ἐμὸν φάος,

$\cup \quad \underline{\cup \cup} \quad - \quad \cup \quad -, \quad \cup \quad \underline{\cup \cup} \quad - \quad \cup \quad -$
 ἔρεβος ὧ φαιεννότατον ὥς ἐμοῖ,

a másik az *Antigoné* exodosának néhány sora, a fiától és feleségétől megfosztott Kreón reményvesztett, önkínzó följajdulása (1306–1311):

$\cup \quad - \quad \cup \quad -$
 Αἰαῖ αἰαῖ,

$\cup \quad - \quad - \quad \cup \quad -, \quad \cup \quad - \quad - \quad \cup \quad -$
 ἀνέπταν φόβῳ. Τί μ' οὐκ ἀνταΐαν

$\cup \quad - \quad - \quad \cup \quad -, \quad \cup \quad - \quad - \quad \cup \quad -$
 ἔπαισέν τις ἀμφιθήκτῳ ξίφει;

577	$- \quad \cup \quad -, \quad - \quad \cup \quad -, \quad \cup \quad - \quad - \quad \cup \quad -$ ποῖ μ' ἄγους' <αἶδε> τηλέπλαγκτοι πλάναι;	2cr+δ
578	$\underline{\cup \cup} \quad \cup \quad -, \quad \underline{\cup \cup} \quad \cup \quad -, \quad \underline{\cup \cup} \quad \cup \quad -$ τί ποτε μ', ὦ, Κρόνιε παῖ, τί ποτε ταῖσδ'	3cr
579	$\cup \quad - \quad - \quad \cup \quad -, \quad - \quad \cup \quad -, \quad - \quad \cup \quad -, \quad - \quad \cup \quad -, \quad - \quad \cup \quad -$ ἐνέζευξας εὐρών ἀμαρτοῦσαν ἐν πημοναΐσιν, ἔξ	δ+4cr

— — — ∪ —
 δείλαιος ἐγώ, αἰαῖ,

— — — ∪ —, ∪ — — ∪ —
 δειλαίᾱ δὲ συγκέκραμαι δῦα.

Az első sor félelmet és megdöbbenést kifejező interiectionjától eltekinthetünk, de felfoghatjuk akár iambikus metrumnak is. A harmadik sort félreérthetetlenül két dochmius alkotja, hasonlóképpen a másodikat is, ha az ἀνταίαν αἰ-át rövidnek vesszük (ezekben a képlet indifferens időmértékű első szótagja mint breve realizálódik); idáig eljutva már megpróbálhatjuk – és sikerrel – az utolsó két sort is dochmiusként értelmezni (csak éppen a negyedik sor dochmiusának két első longumát két-két breve helyettesíti, az indifferens első szótag pedig – itt és az ötödik sorban is – longumként realizálódik). Az ilyen és hasonló esetek általános érvényű tanulsága az, hogy a metrikai elemzés többnyire nem szorítkozhat egyetlen sorra, hanem szélesebb kontextust igényel.

A dochmiusok hellyel-közzel sorozatokban is előfordulhatnak, ld. Euripidész, *Ión* 681–684:

∪ — — ∪ —, ∪ — — ∪ —
 τίν', ὦ παῖ πρόμαντι Λατοῦς, ἔχρη-

∪ — — ∪ —,
 σας ὕμνωδίαν;
 ∪ — — ∪ —, ∪ — — ∪ —
 πόθεν ὁ παῖς ὄδ' ἀμφὶ ναοὺς σέθεν

∪ — — ∪ —, ∪ — — ∪ —
 τρόφιμος ἐξέβα; γυναικῶν τίνος;

Hasonló az ugyancsak Euripidéstől vett (*Hippolytos* 584–587) példa, 3. sorában az alapképlet utolsó, 4. sorában első longuma helyett áll két brevével:

∪ — — ∪ —
 ἴαν μὲν κλύω,

∪ — — ∪ —
 σαφὲς δ' οὐκ ἔχω·

∪ — — ∪ —, ∪ — — ∪ —
 γεγώνει δ' οἷα διὰ πύλας ἔμολεν
 ∪ — — ∪ —
 ἔμολέ σοι βοά.

A dochmiusok sokféleképpen feloldhatóak, bizonyosság rá Aischylos, *Agamemnón* 1125 (a kar és Cassandra jelenetéből):

∪ — — ∪ —, ∪ — — ∪ —
 ἄ ἄ, ἰδοὺ ἰδοὺ· ἄπεχε τῆς βοῆς

A sorkezdő két magánhangzó időmértéke az esetleges correptio miatt bizonytalan lévén, csak a szöveg második fele mutatja meg világosan, hogy itt két, első longumát brevékre oldó dochmiusszal van dolgunk, mely egyébként jól illik a jós-ihlettől megszálalt Cassandra vizionálásához; a két ἰδοὺ-t záró hosszú οὐ hangok nyilvánvalóan éppen azért nem rövidülnek meg – pedig elvben rövidülhetnének –, hogy az első dochmius tisztán hangozhassék. A correptio, mint látszik, alá van rendelve a metrumnak.

Euripidés, *Hippolytos* 830 (kardal részlete):

× — — ∪ — , ∪ — — ∪ —
 αἰαῖ αἰαῖ, μέλεα μέλεα τάδε πάθη

Minthogy a következő három sor is dochmius, a szélesebb kontextusban nézve ez a sor szintén páros dochmiusként értelmezhető (az elsőben az 1. és 3., a másodikban az 1. és 2. longumot két-két rövid helyettesíti), ahol αἰαῖ αἰαῖ középső két αῖ-a biztosan, de valószínűleg a sorkezdő αἰ is breveként realizálódik.

A dactyloepitritusok

Az antik eredetűnek tetsző terminus valójában R. Westphaltól származik és arra utal, hogy a görög kardalköltők Stésichorostól Pindarosig gyakran alkotnak olyan verssorokat, melyek dactylusokból és az antikoktól epitritusnak nevezett elemekből állnak, s így, ha az epitritus metrikai elemként ma már nem használatos is, a dactyloepitritus terminusban mégis megmaradt.

Az epitritus voltaképpen a paión fordítottja: ahogyan a paiónt három breve és egy longum, az epitritust viszont három longum és egy breve alkotja, következésképpen ahogyan a paiónnak, úgy az epitritusnak is négy lehetséges változata van, de közülük a ma dactyloepitritusnak nevezett metrumokban csupán a második és a harmadik fordul elő (melyekről egyébként már Héphaistión megjegyzi, hogy a kettőt akár trochaesként illetve iambusként is lehet értelmezni):¹⁹⁰

1. epitritus	υ — — —
2. epitritus	— υ — —
3. epitritus	— — υ —
4. epitritus	— — — υ

Névét – „négyharmad” – az epitritus onnan kapta, hogy a metrum első és második fele között a tartalmazott időegységeket nézve minden esetben 4:3 illetve 3:4 a viszony, ahogyan ezt a Héphaistión-scholionokban olvassuk.¹⁹¹

Westphal szisztémáján utóbb P. Maas finomított; az ő rendszerében a dactyloepitriticus verselési mód alapelemei a következők:

¹⁹⁰Ld. Héphaistión, p. 12, 15–21 = SE 203, III. 3.

¹⁹¹Héphaistión p. 112, 4–8: ἐπίτριτος δὲ λέγεται ὡς ἀριθμοῦ τινὰ ἔχων ἀναλογίαν· τετρασύλλαβος γὰρ ὢν ἀπὸ βραχείας καὶ τριῶν μακρῶν διαιρεῖται εἰς τέσσαρα καὶ τρία. ἔχουσι γοῦν χρόνους αἱ δύο μακραὶ τέσσαρας, ἡ μακρὰ δὲ καὶ ἡ βραχεῖα χρόνους τρεῖς, καὶ ἐντεῦθεν συνάγεται ὁ ἐπίτριτος.

— ∪ ∪ — ∪ ∪ —	D	~	dd
— ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —	D ²	~	ddd
— ∪ ∪ —	d ¹	~	d
∪ ∪ —	d ²	~	^d
— ∪ — × — ∪ —	E	~	sxs
— ∪ — × — ∪ — × — ∪ —	E ²	~	sxsxs
— ∪ —	e	~	s
(inkább) — (mint) ∪	×	~	x

A dactyloplitriticus szisztémákban az egyes elemek határán gyakran metszet található; az elemekben a longumok csak ritkán oldhatók fel két rövidre, s a rövidек szintén ritkán helyettesíthetők egy longummal; az „E” illetve „e” elem esetében nem ritkák, kivált strófazárásként, a catalecticus formák, tehát

— ∪ — × — ∪ — helyett — ∪ — × — — E[^]

(ahol, ha az indifferens kötőelem rövid, E[^] = ith) és

— ∪ — helyett — — e[^],

a „D” és „d¹” elemnek viszont előfordulnak acephalus változatai, vagyis

— ∪ ∪ — ∪ ∪ — helyett ∪ ∪ — ∪ ∪ — ^D

— ∪ ∪ — helyett ∪ ∪ — ^d¹ = d².

A jelenleg forgalomban lévő görög metrikák furcsaságának (ha nem elvi tisztázatlanságának) tekinthető, hogy a szisztéma alkotóelemeit másként is lehetne értelmezni, hiszen az első négyben (D, D², d¹, d²) akár dactylicus (3da[^], 4da[^] 2da[^], ^2da[^]), a következő háromban (E, E², e) pedig trochaicus (2tro[^], 3tro[^], ^tro) sorokat is láthatnánk, az indifferens időmértékű (és olykor két röviddel helyettesített) „x” elem pedig már ismert, bár itt sajátos funkciója van, ti. rendszerint az egyes elemeket választja el egymástól (bár a sor elején vagy végén is állhat), ezért „kötőelem”-nek is nevezik.

A dactyloepitiricus sorok előfordulnak már Stésichorosnál, Simónidés verseiben szintén sokszor jutnak szerephez, de végső kiteljesedésüket Bakchylidésnél és Pindarosnál érik el. Egy példa Stésichorostól ([187] frg. 10 PMG):

— ∪ —, ∪, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —, —, — ∪ ∪
πολλὰ μὲν Κυδώνια μάλα ποτερρίπτουν ποτὶ

— ∪ ∪ —, ∪
δίφρον ἄνακτι, e+x+D+x+D+x

— ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪
πολλὰ δὲ μύρσινα φύλλα

D+x

— ∪ ∪ — ∪ ∪ —, ∪, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —, —
καὶ ῥοδίνους στεφάνους ἴων τε κορωνίδας οὔλας.

D+x+D+x

Nem komplikáltabb a következő Bakchylidés-részlet sem,
egyik epinikionjának első strófája (frg. 9):

— ∪ —, —, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —, —
Δόξαν, ὦ χρυσαλάκατοι Χάρι[τ]ες, πει-

e+x+D+x

— ∪ —, —, — ∪ —
σίμβροτον δοίητ', ἐπεὶ

e+x+e = E

—, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —, —, — ∪ —, —
Μουσᾶν γε ἰοβλεφάρων θεῖος προφ[άτ]ας

x+D+x+e+x

— ∪ —, —, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —, —
εὐτυχος Φλειοῦντά τε καὶ Νεμεαίου

e+x+D+x

— ∪ — ∪ — ∪ —
Ζηνὸς εὐθαλὲς πέδον

E

—, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —, — .
ὕμνεῖν, ὅθι μελοδαΐκταν

x+D+x

— ∪ — — — ∪ —
θρέψεν ἅ λευκώλε[νο]ς

E

—, — ∪ — — — ∪ —, —
Ἥρα περὶ[κλει]τῶν ἀέθλων

x+E+x

— ∪ — — — ∪ —, —, — ∪ —, ∪
πρῶτον [Ἥ]ρ[α]κλεῖ βαρύφθογον λέοντα.

E+x+e+x

És könnyen elemezhető Pindaros enkomion-töredéke is (frg.
123):

—, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —
Χρῆν μὲν κατὰ καιρὸν ἐρώ-

x+D

¹⁹²Σζώβεγέτ Ιδ. AG 7, 153: Χαλκή παρθένος εἰμί, Μίδα δ' ἐπὶ σήματι χεῖμαι. / ἔστ' ἂν ὕδωρ τε νάη καὶ δένδρεα μακρὰ τεθλήῃ, / αὐτοῦ τῆδε μένουσα πολυκλαύτω ἐπὶ τύμβω / ἀγγελέω παριοῦσι, Μίδας ὅτι τῆδε τέθαιπται.

—, — — — — —, —, — —, —	
ἅπαντα γὰρ ἐστὶ θεῶν ἥσσω· λίθον δὲ	x+D+x+e+x
— — — — —, —, — —, —	
καὶ βρότεοι παλάμαι θραύοντι· μωροῦ	D+x+e+x
— —, —, — —	
φωτὸς ἄδε βούλα.	e+x+e [^]

A rövidke vers szövege nem egyedül azért figyelemreméltó csupán, mert néhány helyen (ld. 4. és 7. sor befejezése) a dactyloepitritus catalecticus formáit is tartalmazza, hanem sokkal inkább azért, mert egyfelől a catalecticus elemek mindkét esetben gondolati súlypontokat emelnek ki (mint a 4. sor *στάλας* vagy a 7. sor *βούλα* szava), másfelől a benne alkalmazott (és függőleges vonallal jelölt) metszetek vagy felsorolás tagelemeit, vagy pedig ellentétes értelmű tartalmi egységeket választanak el egymástól, egy sort két kőlonra bontva (ld. 1., 2., 3., 4. sor).

A drámai kardalok strófaiban és antistrófaiban respondeáló dactyloepitritusok, ahogyan más metrumok, szintén mutatnak kisebb (talán csak látszólagos) szabálytalanságokat, ld. Sophoklés, *Aias* 172–181 ~ 182–192, ahol egyébként a dactyloepitritusok, mint annyiszor, lírai metrumokkal keverednek:

str.	— — —, — — —, — — —, — — —	
172	Ἦ ῥά σε Ταυροπόλα Διὸς Ἄρτεμις —	4da [~]
	— — — — — —	
173	ὦ μεγάλα φάτις, ὦ	D
	— — — — — —	
174	μᾶτερ αἰσχύνας ἐμᾶς —	E
	— — —, — —, — — —, — — —, — —, ↓(d ¹ +x+D+x?)	
175	ῥμασε πανδάμους ἐπὶ βοῦς ἀγελαίας,	5da
	—, — — — — — — —, —, — — —, ↓(3ia?)	
176	ἦ πού τινος νίκας ἀκάρπτωτον χάριν,	x+E+x+e
	— — — — — —	
177	ἦ ῥα κλυτῶν ἐνάρων	D

	—, — ∪ —, —, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —	
178	φευσθεῖς, ἀδῶροις εἴτ' ἐλαφαβολίαις;	x+e+x+D
	—, — ∪ —, —, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —	
179	ἢ χαλκοθώραξ, εἴ τιν' Ἐνυάλιος	x+e+x+D
	—, — ∪ —, —, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —	
180	μομφὰν ἔχων ξυνοῦ δορὸς ἐννυχίοις	x+e+x+D
	— ∪ —, ∪, — ∪ ∪ —, —	
181	μαχαναῖς ἐτείσατο λῶβαν;	e+x+d ¹ +x
antistr.	— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪	
182	Οὐ ποτε γὰρ φρενόθεν γ' ἐπ' ἀριστερά,	4da [∞]
	— ∪ ∪ — ∪ ∪ —	
183	παῖ Τελαμῶνος, ἔβας	D
	— ∪ — — — ∪ —	
184	τόσσον ἐν ποιίμναις πίτνων·	E
	—, — ∪ —, —, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —, —	
185	ἦκοι γὰρ ἂν θεία νόσος· ἀλλ' ἀπερύκοι	x+e+x+D+x
	—, — ∪ — — — ∪ —, —, — ∪ —	
186	καὶ Ζεὺς κακὰν καὶ Φοῖβος Ἀργείων φάτιν	x+E+x+e
	— ∪ ∪ — ∪ ∪ —	
187	εἰ δ' ὑποβαλλόμενοι	D
	—, — ∪ —, —, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —	
188	κλέπτουσι μύθους οἱ μεγάλοι βασιλῆς,	x+e+x+D
	—, — ∪ —, —, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —	
189	ἢ τᾶς ἀσώτου Σισυφιδᾶν γενεᾶς,	x+e+x+D
	—, — ∪ —, ∪, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —	
190	μὴ μὴ μ', ἄναξ, ἔθ' ὧδ' ἐφάλοις κλισίαις	x+e+x+D
	— ∪ —, ∪, — ∪ ∪ —, —	
191	ἐμμένων κακὰν φάτιν ἄρη	e+x+d ¹ +x

A tíz-tíz sor pontos metrikai megfelelője egymásnak, közülük öt (175 ~ 185, 178–181 ~ 188–191) nehézség nélkül egyedül mint dactyloepitritus, egy (172 ~ 182) csupán mint lírai met-

rum értelmezhető, négy azonban (173–174 ~ 183–184, 176–177 ~ 186–187) elvileg kétféle metrikai értelmezést is megenged; kivétel a 175. és az antistrófában erre válaszoló 185. sor, mert az előbbi öt kétségbekonhatatlan dactylusa helyett az antistrófa megfelelő sora csak x+e+x+D+x képlettel írható le, lévén hogy a 175. sor elejét alkotó – ∪ ∪ – helyett a 185. sor elején – ∪ –, vagyis iambicus metrum áll – más szóval a meghatározás eltérését egyetlen szótag okozza.

A dactyloepitritusok azonban nem csupán egyedül alkothatják egy-egy lírai költemény vagy drámában elhangzó kardal verstani-ritmikai alapját, hanem más, szoros értelemben lírai mértékekkel és aiol metrumokkal együtt, ami, mondani sem kell, az ilyen költemények metrikai elemzését esetenként jelentősen megnehezítheti. Ezt példázhatja Simónidész egy másik, nem kevésbé híres költeménye ([531] frg. 26 *PMG*):

– – – ∪ ∪ – ∪ – –	
τῶν ἐν Θερμοπύλαις θανόντων	hipp
– ∪ – ∪, – ∪ – ∪, – ∪ – –	
εὐκλεῆς μὲν ἅ τύχα, καλὸς δ' ὁ πότμος,	3tro
–, – ∪ ∪ – ∪ ∪ –, ∪, – ∪	
βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γόων δὲ μνᾶσις,	
∪ – ∪ ∪ –, –	
ὁ δ' οἴκτος ἔπαινος·	x+D+x+D+x
– ∪ ∪ – ∪ ∪ –, ∪, – ∪ –	
ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον οὔτ' εὐρὺς	D+x+e
– ∪ – ∪ ∪ – ∪ – –, – ∪ –	
οὔθ' ὁ πανδαμάτωρ ἀμαυρῶσει χρόνος.	hipp+cr
–, – ∪ ∪ – ∪ ∪ –, ∪, – ∪ – – – ∪ –	
ἀνδρῶν ἀγαθῶν ὅδε σηκὸς οἰκέταν εὐδοξίαν	x+D+x+E
– ∪ ∪ – ∪ ∪ –, ∪, – ∪ – ∪ – ∪ –	
Ἑλλάδος εἴλετο· μαρτυρεῖ δὲ καὶ Λεωνίδας,	D+x+E

—, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —, ∪, — ∪ —, —
 Σπάρτας βασιλεύς, ἀρετᾶς μέγαν λελοιπῶς x+D+x+e+x
 — ∪ — ∪ ∪ — ∪ —

κόσμον ἀένανόν τε κλέος. gl
 Ebben a töredékben (?) a 2. sor meghatározása nehézség nélkül lehetne 3tr, a 3. soré – ha a δὲ μυνᾶστις részlet első szótagjában nem érvényesül a *muta cum liquida* szabály és δέ hosszú marad – ahogyan ezt a hely kódolása feltételezi – ugyancsak lehetne — 6da[—], de a félreérthetetlenül dactyloepitritusi három sor hatására alighanem az előbb említett kettőt is dactyloepitritusnak tanácsos értelmezni.

Hasonlóképpen polymetrikus a tragédiák nem egy kardala vagy kommosa, amilyen Sophoklés *Philoktétesében* az 1203–1217. sor:

- — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪
 1203 ΦΙ. Ἄλλ', ὦ ξένοι, ἔν γέ μοι εὖχος ὀρέξατε. —4da[∪]
 — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪
 1204 ΧΟ. Ποῖον ἐρεῖς τόδ' ἔπος;
 ΦΙ. Ξίφος, εἴ ποθεν, 4da[∪]
 — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪
 1205 ἦ γένυν ἦ βελέων τι προπέμψατε. 4da[∪]
 — ∪ ∪ — — — ∪ ∪ — ∪ ∪
 1206 ΧΟ. Ὡς τίνα <δὴ> ῥέξης παλάμαν ποτέ; 4da[∪]
 — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪
 1207 ΦΙ. Κρᾶτ' ἀπὸ πάντα καὶ ἄρθρα τέμω χερί· 4da[∪]
 ∪ — ∪ — ∪ ∪ — —
 1208 φονᾶ, φονᾶ νόος ἤδη. ^hipp[·](?)
 ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ — —
 1209k. ΧΟ. Τί ποτε;
 ΦΙ. Πατέρα ματεύων. 2ia[^]

- 1211 XO. Ποῖ γὰρ;
 ΦΙ. Ἐς Ἀιδου· (pe?)^ia^+^ia
- 1212 οὐ γὰρ [ἔστ'] ἐν φάει γ' ἔτι. lec (= E?)
- 1213 ὦ πόλις, ὦ [πόλις] πατρία, D
- 1214 πῶς ἂν εἰσίδοιμί σ' ἄθλιός γ' ἀνὴρ, 3tro^ = E²
- 1215 ὅς γε σὰν λιπῶν ἱερὰν λιβάδ' cr+^gl
- 1216 ἐχθοῖσ<ιν> ἔβαν Δαναοῖς x+D
- 1217 ἄρωγός; ἔτ' οὐδέν εἰμι. ^hipp

Ahogy látható, nem egy sort nehézség nélkül dactyloepitritusként *is* értelmezhetünk, de mert számos sor egyértelműen lírai metrumokból áll, az ambivalens metrikájú sorokat szintén tanácsos lírai kólonoknak tekintenünk az 1208. sor ^hipp^ meghatározását a félreérthetetlenül ^hipp-nak tekintendő 1207. sor támasztja alá.

HÉPHAISTIÓN

Kézikönyve a metrumokról

fordította

Sipos Emőke

Az *Enchiridion*

Héphaistión ránk maradt műve az *Enchiridion* (= kézikönyv) címet viseli. A ma olvasható szöveg háromnegyedét a Ἡφαιστίωνις ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων címmel kezdődő rész teszi ki, mely a következő szavakkal ér véget: Τοσαῦτα περὶ τῶν μέτρων, περὶ δὲ ποιήματος ἐξῆς ῥητέον. Ezt követi három töredék, a Περὶ δὲ ποιήματος, a Περὶ ποιημάτων, végül a Περὶ σημείων. A kézirati hagyomány szerint a kézikönyv a Περὶ σημείων után ér véget.

Enchiridionon a továbbiakban a metrumokról szóló nyitófejezetet értjük, a fordítás is csupán ezt igyekszik visszaadni.

Az *Enchiridion* tizenhat fejezetből áll. Ezen belül három nagy részre osztható: az első négy fejezetet mintegy elméleti bevezetésnek tekinthetjük, ezt követi a kilenc elemi metrum bemutatása (V–XIII), végül az utolsó három fejezet (XIV–XVI) az összetett metrumokat mutatja be.

Héphaistión elejtett megjegyzései elárulják, kinek szánta metrikáját. A szótagokról írott I. fejezetben például alapfogalmak magyarázata hiányzik, ez esetben a szótag, a metrumok végződését tárgyaló IV. fejezetben pedig a metrum definíciója, csupán két példát idézve, vagyis Héphaistión nem kezdőkre, hanem olyan olvasókra gondolt, akik már rendelkeznek bizonyos alapismeretekkel. Ezt erősíti meg a Kr. u. 3. században élt Longinos, aki szerint Héphaistión felrótta egy korábbi metrikusnak, Héliódorosznak, hogy „kezdőknek” (ὕπαρχοιμένοις) ír.¹⁹³

Az *Enchiridion* felépítése logikus, hangvétele tárgyilagos. Célja a bemutatás és nem az értékelés: ennek megfelelően Hé-

¹⁹³Ld. frg. 1, 7, 2–3: αὐτὸς γὰρ ὁ Ἡφαιστίων αἰτιᾶται τὸν Ἡλιόδωρον, ὅτι τοῖς ὑπαρχομένοις γράφει = Héphaistión p. 86, 2–3.

phaistión személyes véleménye csak két helyen olvasható, egyszer éppen a fentebb említett Héliodóros igazát kérdőjelezi meg (I. 9), a másik helyen pedig a paroemiacum elnevezés helyességét vitatja (VIII. 6). Egyébként vitás kérdésekben általában nem foglal állást, csupán közli az eltérő véleményeket. Vannak ugyan megjegyzései egyes metrumok szép vagy csiszolatlan hangzásáról, ezek azonban valószínűleg nem (csak) a saját felfogását, hanem az általánosságban elfogadott nézeteket tükrözik.

A logikus felépítést elsősorban az biztosítja, hogy a gondolatmenet a kisebb metrikai egységektől halad a nagyobbak, az egyszerűektől a bonyolultabbak felé, másrészt pedig előre vagy hátramutató utalásokkal is csak akkor él, ha nagyon szükséges. Így lesz áttekinthető és használható kézikönyv.

I. <A szótagról>

<A RÖVID SZÓTAGRÓL>

(1) Rövid a szótag (συλλαβή), ha rövid (βραχύς) vagy röviden ejtett (βραχυνομένη) magánhangzó (φωνῆεν) van benne¹⁹⁴ – de nem a szó (λέξις) végén¹⁹⁵ – úgy, hogy az illető magánhangzó és a következő szótagban lévő között nincsen több mint egy, éspedig egyszerű mássalhangzó (σύμφωνον),¹⁹⁶ illetve vagy csak egy van, vagy egy sem.

¹⁹⁴A görög grammatikusok terminológiájában csak az ε és az ο számít rövid (βραχύς) magánhangzónak (φωνῆεν), az α, ι és az υ mind rövid, mind hosszú, azaz kétféle időtartamú (δίχρονα) magánhangzók, melyeket lehet röviden (βραχυνομένην) és hosszan (μηνυνομένην) ejteni.

¹⁹⁵Ezt a megszorítást az ún. közös (κοινή) szótag indokolja, ld. lentebb, I. 4.

¹⁹⁶Héphaistiön sem a magánhangzó (φωνῆεν), sem a mássalhangzó (σύμφωνον) fogalmát nem definiálja, de az utóbbiakat illetően osztályozási rendszerére következtetni lehet: eszerint vannak kettős mássalhangzók (διπλᾶ), mint a ζ, a ξ, és a ψ, az összes többi pedig egyszerű mássalhangzó (ἁπλᾶ), vö. 199. jegyz.

A HOSSZÚ SZÓTAGRÓL

(2) Hosszú a szótag, ha hosszú (μακρόν)¹⁹⁷ vagy hosszan ejtett (μηκυνόμενον) magánhangzó van benne vagy az úgynevezett diphthongusok egyike, úgy, hogy utánuk mássalhangzó következik, akár ugyanannak a szótagnak a végén, akár a rákövetkező elején [mint *θης, θως, και ναυς*]; ha nem így van, a szótagok egyáltalán nem hosszúak, hanem közösek (κοινή), mint erről később szó lesz.

(3) Helyzetüknél fogva hosszú (θέσει μακράι) szótagok¹⁹⁸ jönnek létre, valahányszor – lett légyen a magánhangzó rövid vagy röviden ejtett – az illető és a rákövetkező szótag magánhangzója közé nem egy, hanem több egyszerű mássalhangzó kerül. Ez ötféleképpen történhet:

a. Ha a szótag két mássalhangzóra végződik. Például <adespota [1043] frg. 125 *PMG*>:

— — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡
 Τίρυνς οὐδέ τι τεῖχος ἐπήρκεσε,

< Alkman, [15] frg. 15 *PMG* >:

— — ◡ — ◡ — ◡ — — — ◡ — ◡ — ◡ —
 καὶ κείνος ἐν σάλεσσι <πολλοῖς> ἤμενος μάκαρς ἄνηρ.

Ugyanígy Timokreón epigrammájában < frg. 9 *JeE* >:

— — — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ ◡
 ᾧ συμβουλεύειν χερς ἄπο, νοῦς δὲ πάρα,

illetve Empedoklésnál (frg. 56 *VS*):

— ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡
 ἄλς ἐπάγη ρίπησιν ἐωσμένος ἡελίοιο.

¹⁹⁷Hosszú magánhangzók Héphaistiónnál az η és az ω, az α, ι és az υ időmértéke rövid és hosszú egyaránt lehet, ld. 194. jegyz.

¹⁹⁸A római metrikusoknál syllaba positione longa. A Héphaistión-scholionokban ennek változataként többször szerepel a φύσει μακρά kifejezés is.

b. Vagy a rákövetkező szótagban van két mássalhangzó, például: Ἐ-κτωρ [δ' ἐν κλισίῃσιν]. Ilyenkor az is figyelembe veendő, hogy az első mássalhangzó nem lehet néma (ἄφωνον),¹⁹⁹ a második pedig folyékony (ὕγρον), mert az ilyen szótagok közösek (κοιναί), mint mindjárt szó lesz róla.

c. Vagy egy mássalhangzóra végződik ugyan a szótag, de a következő szintén mássalhangzóval kezdődik, például: ἄλ-λος.

d. Vagy kettős mássalhangzóra (διπλοῦν) végződik a szótag, például: ἔξ.

e. Vagy a következő szótag kezdődik kettős mássalhangzóval, például: ἔ-ξω.

A KÖZÖS (κοινή) SZÓTAGRÓL

(4) Közös szótag háromféleképpen keletkezik.

a. Valahányszor hosszú vagy hosszan ejtett magánhangzóra illetve diphthongusra magánhangzó következik, például <*Odyssēia* 1, 1>:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα,

<*Odyssēia* 1, 2>:

— ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — —

πλάγχθη ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον,

<*Ilias* 4, 109>:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡

τοῦ κέρα ἐκ κεφαλῆς ἐκκαιδεκάδωρα.

¹⁹⁹Héphaistiónnál a tizenhét görög mássalhangzó részint tizennégy egyszerűre és három összetettre (ld. 196. jegyz.), másrészt viszont a néma (ἄφωνα), a folyékony (ὕγρα) és a félhangzók (ἡμίφωνα) általa pontosan nem definiált csoportjaira oszlik; Dionysios Thrax részletes osztályozása szerint (ld. *Ars grammatica* pp. 11, 5 – 14, 9 Uhlig, in: *Grammatici Graeci* I, 1) az összes (vagyis egyszerű + összetett) mássalhangzók között egyfelől Ἄφωνα ... ἐστὶν ἐννέα: β γ δ κ π τ ϑ φ χ, másfelől ἡμίφωνα ... ἐστὶν ὀκτώ: ζ ξ ψ λ μ ν ρ, és az utóbbiakon belül alkotnak külön csoportot az ἀμετάβολα τέσσαρα: λ μ ν ρ ... τὰ δὲ αὐτὰ καὶ ὕγρα καλεῖται.

Könnyebben jön létre az ilyenfajta közös szótag, ha a szótag a szó végén van, mint az iménti példákban, s ritkábban keletkezik szóközépen, mindamellett mégis előfordul, kivált más metrumok²⁰⁰ esetén, így Aischylos *Niobé*-jének iambicus részeiben <frg. 277a>:

— — ∪ — — — ∪ — ∪ — ∪ —

Ἴστρος τοιαύτας παρθένους [λοχεύεται];

az ionicus a maiore metrumban, lásd Sótadés Adónisából a következő sort <CA frg. 3, p. 238>:

∪ ∪ — ∪ ∪ — — ∪ ∪ — ∪ ∪ ∪ ∪ — —

τίνα τῶν παλαιῶν ἱστοριῶν θ' ἔλετ' ἑσακοῦσαι,

ugyancsak Anakreón antispasticusai²⁰¹ között <[348] frg. 3, 4 PMG>:

— — — ∪ ∪ — ∪ —

ἦ κου νῦν ἐπὶ Ληθαίου.

(5) Viszont a dactylicus hexameterekben ritkább, olyannyira, hogy Sophoklés az „Archelaos” nevet elégiáiban sem a dactylicus hexameterrel, sem az elégiával (ἐλεγεῖον)²⁰² nem tartotta összeférhetőnek, legalábbis ezt mondja <frg. 1 JeE>:

— ∪ ∪ — — — — ∪ ∪ — ∪ ∪ —

Ἀρχέλεως· ἦν γὰρ σύμμετρον ὧδε λέγειν.²⁰³

Úgyszintén Parthenios, az Archelaistra írott gyászdalban – egyedül az utolsó pentametert (ἐλεγεῖακὸν στίχον), ahol a nevet akarta kimondani – a pentameter helyett (ἀντὶ ἐλεγεῖου) iambusszá formálta <frg. 615 SH>:

∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ —

ἀμυσχρὸν οὔνομ' ἔσσειτ' Ἀρχελαΐδος.

²⁰⁰Ti. a dactylicus hexametertől eltérő.

²⁰¹Mai metrikákban az idézett verssor meghatározása glyconeus.

²⁰²Ezen Héphaisztión a distichon második sorát érti, ld. XV. 14: Τοῦ δὲ δακτυλικοῦ πενθήμερου δὲ λημβανομένου γίνεται τὸ ἐλεγεῖον.

²⁰³Metrikusan fordítva: „Archeleós: csakis így illik a verse a név”.

Emiatt <nem> rövidítjük meg a szótagot Homérosnál sem <*Ilias* 14, 489>:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — —

Πηνελέοιο ἄνακτος.

Rhinhón az ilyen megoldást még iambusban is helyesnek tartotta, mert *Orestés* című darabjában ezt mondja <frg. 10 CGF/Kock>:

◡ ◡ ◡ ◡ — ◡ — ◡ — — — —

ὃ σε Διόνυσος αὐτὸς ἐξώληθεῖη.

és hozzáteszi, hogy

— — ◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡ —

Ἴππωνακτος τὸ μέτρον· οὐδέν μοι μέλει.²⁰⁴

(6) Mindamellett még dactylicus hexameterekben (ἐν ἔπεισιν) is megtalálható, így Theokritosnál <*Idyllia* 11, 18>:

— — — — — ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡

ὕψηλ᾽ εἰς πόντον ὁρῶν ἄειδε τοιαῦτα,

továbbá Homérosnál <*Ilias* 13, 275>:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — —

οἷδ' ἄρετὴν οἷος ἔσσι· τί σε χρὴ ταῦτα λέγεσθαι;

Hasonlóképpen Anakreónnál is, az elégiák között <frg. 1 JeE>:

— ◡ ◡ — — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — —

οὐδέ τί τοι πρὸς θυμόν, ὅμως γε μὲν ὥς ἀδοιᾶστως.

Mert az olyasféle sorokban, mint <*Ilias* 16, 235>:

— — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — —

σοὶ ναίουσ' ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι,

vagy <*Odysseia* 10, 243>:

²⁰⁴Metrikusan fordítva: „Így írna Hippónax, de semmi baj, legyen”.

— ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — —

ἔδμεναι, οἷα σύες χαμαιεῦναδες αἰὲν ἔδουσιν,

alighanem az a képzetünk támad, hogy a χαμαι-jal a szó véget ér, tehát a χαμαι mintegy önmagában hallatszik. Ha viszont ugyanez az υι diphthongusszal történik, a sor felettébb érdes (τραχύς)²⁰⁵ lesz, például <*Ilias* 7, 47; 11, 200; 15, 244>:

— ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪

Ἑκτορ υἱὲ Πριάμοιο.

b. (7) A második mód, ha egy rövid vagy röviden ejtett magánhangzó után a következő szótagba két olyan mássalhangzó kerül, melyek közül az első néma (ἄφωνον), a második pedig folyékony (ὠγρόν), lásd ὄ-πλον, ἄ-κρον, például <*Ilias* 19, 287>,

— ∪ ∪ — — —

Πατροκλέ μοι δειλῇ.

ha azonban az első helyen álló mássalhangzó félhangzó (ἡμίφωνον), már nem közös az előttük lévő szótag, hanem egyértelműen hosszú. Folyékony (ὠγρόν) mássalhangzó, így ν előtt félhangzóként áll a μ (például ἄμυνός), a μ előtt a σ (például ἔσμός), a σ – a kiejtés megváltozása (κατὰ πάθος)²⁰⁶ miatt – a λ előtt (mint a μάσλης szóban), illetve ritkábban a ν előtt (mint a Πάσνης és Μάσνης névben, melyek Xanthos Λυδιακά-jában szerepelnek).

(8) Az μν hangzóösszetétel azonban olykor rövidde teszi a szótagot, például Kratinosnál a Πανοπταί-ban <frg. 162 *PCG*>:

— ∪ ∪ — — — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪

ἄλλοτριονγώμοις ἐπιλήσμοσι μνημονικαῖσι

és Epicharmosnál a Μεγαρίς-ban <frg. 91 *CGF/Kaibel*>:

— ∪ — — — ∪ — ∪ — ∪ — — ∪ ∪ — —

εὐμνος καὶ μουσικὰν ἔχουσα πᾶσαν φιλόλυρος,

²⁰⁵ Az „érdes”, „durva” „(fül számára) bántó” τραχύς ellentéte másutt (V. 4) εὐπρεπής, azaz „tetszetős”, „szépen hangzó”, „(a fül számára) kellemes”.

²⁰⁶ Héphaisztion a dialektusok között fennálló különbségekre céloz, az idézett μάσλης szó ugyanis az attikai μάσθλης aiol formája.

ahogyan Kallimachosnál is <frg. 61>:

— ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡ —
τὼς μὲν ὁ Μνησάρχειος ἔφη ξένος.

Ha viszont az előző szótag végén van a néma mássalhangzó, s a következő elején a folyékony, akkor sohasem keletkezik közös, csak nyilvánvalóan hosszú szótag, mint Alkaiosnál <frg. 377 *PL*>:

— ◡ ◡ — — ◡ —
ἐκ μ' ἐλάσας ἀλγέων [ἐκ ῥ' ἀσαμίνθου βάντες]

(9) Héliodóros azt állítja, hogy a néma hangot követő μ dactylicus hexameterekben a többi folyékony hangnál kevésbé hoz létre közös szótagokat: „emiatt írja Kratinos is a Χείρωνες-ben <frg. 253 *PCG*>, hogy

— — — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — —
σκηψιν μὲν Χείρωνες ἐλήλυμεν ὥς ὑποθήκας

ἐλήλυμεν helyett”, de állításának helytelenségét bebizonyítottuk. Mert túl azon, hogy ez más költők gyakorlatában is számtalanszor előfordul, magánál Kratinosnál – bizonyítottuk – szintén sokszor megtalálható, így a Κλεοβουλῖναι-ban <frg. 94 *PCG*>:

— ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — —
ἔστιν ἄκμων καὶ σφῦρα νεανία εὐτριχι πῶλῳ,

a Πανόπται-ban <frg. 161 *PCG*>

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — — — — — ◡ ◡ — —
κρανία δισσὰ φορεῖν, ὀφθαλμοὶ δ' οὐκ ἀριθματοί,

valamint a Ὠραι-ban <frg. 280 *PCG*> is:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — —
οὐδὲ πρὸς εἶδος ἄρ' ἦν οὐδὲν προσιδόντι τεχμαρτόν.

Másfelől azt is bizonyítottuk, hogy az ἐλήλυμεν forma a dactylicus hexameterekben szokásos módon egyéb metrumok

esetén is használatos, mint Achaiosnál a Κύκνοι-ban <frg. 24 TGF/Snell>:

◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡ —
 Κύκνου δὲ πρῶτα πρὸς δόμους ἐλήλυμεν,

ahol következésképpen a 2. személyű alak <frg. 43 TGF/Snell> is megtalálható:

◡ — ◡ — — — ◡ — ◡ — ◡ ◡
 τοιοῦδε φωτὸς πρὸς δόμους ἐλήλυτε.

c. (10) A harmadik mód, ha a szó végén rövid szótag áll, de nem követik hosszúságot előidéző mássalhangzók, hanem csak egyetlen mássalhangzó van mögötte vagy egy sem,²⁰⁷ például <*Ilias* 14, 421>:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡
 οἱ δὲ μέγα ιάχοντες ἐπέδραμον,

<*Ilias* 12, 143 = 15, 385 stb.>:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡
 αὐτὰρ ἐπεὶ Δαναῶν γένετο ιάχη τε,

<*Ilias* 14, 1>:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — —
 Νέστορα δ' οὐκ ἔλαθεν ιάχη πίνοντά περ ἔμπης,

<*Odysseia* 10, 109>:

— ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — —
 ἀλλὰ τά γ' ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται,

<*Ilias* 6, 194>:

— — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡
 καὶ μὲν οἱ Λύκιοι τέμενος τάμον.

²⁰⁷ A következő három példában a szóvégi rövid szótag meghosszabbodását a modern metrikák az *ιάχη* illetve *ιάχω* etimológiájával magyarázzák: a két szó ugyanis a *wiwak^h-gyökből származik, s ha figyelembe vesszük, hogy az epikában a szókezdő folyékony magánhangzók, de a szókezdő σ és digamma is megnyúlhatnak, a rövid szótagok hosszúvá válása érthető.

Az utóbbi példában a közös szótag értelmi egységet (μέρος λόγου) is zár, s egyben a lábnak is a végén van, a fent például felhozott többi közös szótag ugyanis a láb elejét, ez azonban a lábnak is a végét alkotja [και μεν].

II. A synecphonesisről

(1) Synecphonesis akkor van, ha két szótagot, melyek közt nincs mássalhangzó, egyetlen szótagként kezelnek.

(2) A synecphonesis fajtái pedig a következők.

a. Ha két hosszú szótagot egyetlen hosszú szótagnak vesznek, például <*Ilias* 5, 349>:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡
 ἢ οὐχ ἄλῖς ὅττι γυναικας ἀνάκλιδας

és <*Odysseia* 20, 227>:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ —
 Βουκόλ' ἐπεὶ οὔτε κακῶ.

b. Ha egy rövid és egy hosszú szótagot egyetlen hosszú szótagnak vesznek, például <*Odysseia* 1, 183>:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — —
 πλέων ἐπὶ οἴνοπα πόντον.

c. Ha két rövid szótagot egyetlen hosszú szótagnak vesznek, például <*Odysseia* 10, 283>:

— — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — — —
 νέα μὲν μοι κατέαξε Ποσειδάων [ἐνὶ πόντῳ].

d. Ha egy hosszú és egy rövid szótagot vesznek egyetlen hosszú szótagnak, például <*Ilias* 2, 544>:

— — — — — — — — — —
 θώρηκας ῥήξιν δῆϊων ἀμφὶ στήθεσσιν.

(3) e. Ha két rövid szótagot egyetlen rövidnek vesznek, ami más metrumokban megtalálható,²⁰⁸ mint Sótadésnál az *Ilias*ban <frg. 4a, p. 239 CA>:

— — ◡ ◡ — — ◡ ◡ — ◡ — ◡ — —
 σείων μελίην Πηλιᾶδα δεξιὸν κατ' ὦμον,

dactylicus hexameterben viszont ritkán, úgyhogy Kritias, mint Alkibiadészhoz írt elégiájában mondja, Alkibiadész nevét nem tartotta a metrumhoz illőnek <frg. 2 *PeG*>:

καὶ νῦν Κλεινίου υἱὸν Ἀθηναῖον στεφανώσω

— — ◡ — ◡ — ◡ — — — ◡ —

Ἀλκιβιάδην νέοισιν ὑμνήσας τρόποις·

οὐ γὰρ πως ἦν τοῦνομ' ἐφαρμόζειν ἐλεγεῖω·

νῦν δ' ἐν ἱαμβεῖω κείσεται οὐκ ἀμέτρως.

Mindamellett megvan a dactylicus hexameterben is, mint Korinnánál, az ötödik könyvben [657] frg. 4 *PMG*>:

— ◡ ◡ — — — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡

ἦ διανεκῶς εὐδης; οὐ μὰν πάρος ἦσθα Κόριννα,

továbbá Praxillánál, a dithyrambusok között, az Ἀχιλεὺς című versben < [748] frg. 2 *PMG* >:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — —

ἀλλὰ τεὸν οὐ ποτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἔπειθον.

(4) Olyasféle esetekben ugyanis, mint <*Ilias* 1, 402>:

— ◡ ◡ — — — ◡ ◡ —

ῥῆκα ἐκατόγχειρον καλέσασ'

és <*Ilias* 1, 350, 13, 682, 14, 31>:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ —

θῖνα ἐφ' ἄλδος πολιῆς

²⁰⁸Héphaistión itt következő három példájában a két rövid > egy rövid változás okát a modern metrikák abban látják, hogy az ι j-vé alakulásával az eredetileg két szótag egy szótagra rövidült.

nem annyira synecphonesis (συνεκφώνησις) van, mint inkább synaloephe (συναλοιφή).²⁰⁹

f. Van eset, mikor egy rövid és egy közös szótagot is rövidként használnak, ilyen <*Ilias* 3, 152>:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡
 δενδρέω̣ ἐφεζόμενοι ὄπα λειριόεσσαν̣ ιεῖσι

és <*Ilias* 1, 15; 374>:

— ◡ ◡ — — —
 χρουσέω̣ ἀνὰ σκήπτρω.

III. A verslábakról

(1) A szótagok alkotják a verslábakat (πόδες).

A. Kétszótagos verslábból van négy:

a. két időegységnyi (δίχρονος)²¹⁰ versláb egy van,

a 2 rövid szótagból álló *pyrrhichius*;

◡ ◡

b. három időegységnyi van kettő,

az 1 hosszúból és 1 rövidből álló *trochaeus*,

— ◡

és az 1 rövidből és 1 hosszúból álló *iambus*;

◡ —

c. négy időegységnyi pedig egy:

a 2 hosszúból álló *spondeus*.

— —

(2) B. Három szótagos versláb kétszer annyi van, azaz nyolc:

a. három időegységnyi van egy,

a 3 rövid szótagból álló *tribrachys* vagy *choraeus*;

◡ ◡ ◡

b. négy időegységnyi van három:

az 1 hosszú és 2 rövid szótagból álló *dactylus*,

— ◡ ◡

²⁰⁹ A modern metrikák *συνεκφώνησις*-on két magánhangzó „együtthangzását”-t (vagyis egy szótagként kezelését) általában értik, ezen belül *συναλοιφή* az az eset, amikor egy szóvégi és egy szókezdő magánhangzó, és *συνίζησις*, amikor szó belsejében lévő magánhangzópáros olvad össze; az utóbbi fogalom Héphaistiónnál nem fordul elő, de a művéhez írt scholionokban megtalálható.

²¹⁰ A görög vers időmennyiségének alapegysége a *χρόνος* (latinul *mora*), mely gyakorlatilag egy rövid szótagnak felel meg. A számnév + *χρόνος* kifejezés (*δίχρονος*) mellett és helyett Héphaistión a számnév + *σημος* kifejezést (*δίσημος*) is használja; a kettő egymás szinonimája.

- az 1 rövid, 1 hosszú, 1 rövid szótagból álló *amphibrachys*, ◡ — ◡
 a 2 rövid és 1 hosszú szótagból álló *anapaestus*, ◡ ◡ —
- c. öt időegységnyi ugyancsak három van:
 az 1 rövidből és 2 hosszúból álló *baccheus*, ◡ — —
 az 1 hosszú, 1 rövid, 1 hosszú szótagból álló
 amphimacer vagy *creticus*, — ◡ —
 a 2 hosszú és 1 rövid szótagból álló *palimbaccheus*; — — ◡
- d. hat időegységnyi pedig egy van:
 a 3 hosszú szótagból álló *molossus*. — — —
- (3) C. Négy szótagos láb az előzőknél kétszerannyi van, azaz tizenhat:
- a. négy időegységnyi van egy,
 a négy rövid szótagból álló *proceleusmaticus*, ◡ ◡ ◡ ◡
- b. öt időegységnyi van négy,
 az egy hosszú és három rövid szótagból álló *első paión*, — ◡ ◡ ◡
 az egy rövid, egy hosszú és két rövid szótagból álló
 második paión, ◡ — ◡ ◡
 a két rövid, egy hosszú, egy rövid szótagból álló
 harmadik paión, ◡ ◡ — ◡
 a három rövid és egy hosszú szótagból álló
 negyedik paión, ◡ ◡ ◡ —
- c. hat időegységnyi van hat,
 a két rövid és két hosszú szótagból álló
 ionicus a minore, ◡ ◡ — —
 az egy rövid, két hosszú, egy rövid szótagból álló
 antispastus, ◡ — — ◡
 a két hosszú és két rövid szótagból álló
 ionicus a maiore, — — ◡ ◡
 az egy hosszú, egy rövid, egy hosszú, egy rövid szótagból
 álló *ditrochaeus* vagy *tautopodia trochaica*, — ◡ — ◡
 az egy rövid, egy hosszú, egy rövid, egy hosszú szótagból
 álló *diiambus* vagy *tautopodia iambica*, ◡ — ◡ —
 és az egy hosszú, két rövid, egy hosszú szótagból álló
 choriambus, — ◡ ◡ —

szótagra is kiterjedhet, a dactylus esetén példa rá <Archilochos, frg. 104 *JeE*>:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, —
ἐν δὲ Βατουσιᾶδης,

itt ugyanis a *δης* szótag egy három szótagos láb helyén áll. Ennek alapján az egy szótag híján való metrum neve catalecticus in disyllabam, a két szótag híján való pedig catalecticus in syllabam.

(3) Brachycatalecticusak azok a metrumok, amelyekben a dipodia (διποδία)²¹² a végén egy lábbal megrövidül, az iambus esetén példa rá <Alkman, [174] frg. 174 *PMG*>:

— — ∪ —, — — ∪ —, — —
ἄγ' αὖτ' ἐς οἶκον τὸν Κλησίππω,

itt ugyanis a *σίππω* láb egy teljes iambicus dipodia helyett áll.

(4) Hypercatalecticusak azok a metrumok, amelyek a teljes metrumhoz hozzáfogják egy további láb egy részét, példa rá az iambus esetében <adespota [974] frg. 56 *PMG*>:

— — ∪ —, ∪ — ∪ —, ∪
εἴμ' ὥτε πυσσάκω λυθεἴσα.

Ez a metrum ugyanis egy szótaggal bővebb; de a bővülés két szótagnyi is lehet, ha a párban álló (ἐν τῇ συζυγία) lábak²¹³

²¹²A dipodia (= „két láb”, „kettős láb”) fogalmáról ld. 211. jegyz. Az idézett Alkman-vers iambicus trimeter, de ezesetben az utolsó két láb (vagyis a harmadik metrum) teljes egy lábbal rövidült.

²¹³A συζυγία vagy διποδία (ld. 209. jegyz.) olyan – azonos lábakból álló – és egymás után kétszer vagy többször ismétlődő láb-páros (ma inkább a „metrum” szó használatos helyette), ami tehát – az iambus, a trochaeus és az anapaestus esetében – két-két láb együttesét jelenti, függetlenül attól, hogy a párban álló két láb a bennük lévő longumok vagy ancepsok feloldása illetve a két brevét helyettesítő longum miatt esetleg különbözik egymástól: így az iambicus trimeter két-két iambusból összetett három, a trochaicus tetrameter két-két trochaeusból összetett négy, az anapaesticus dimeter két-két amapaestusból összetett két metrumot vagy συζυγία-t tartalmaz. Nota bene, Héphaistión a choriambusokra, antispastusokra és ionicusokra is kiterjeszti a συζυγία fogalmát, a mai metrikák azonban ezen a téren nem követik.

mindegyike háromszótagos, példa rá az anapaestus esetében <Telesilla, [717] frg. 1 PMG>:

— —, ∪ ∪ —, ∪ —
 ἄδ' Ἀρτεμις, ὦ κόραι,

ez ugyanis a párban álló anapaestusokon kívül még két szótagot tartalmaz, ami az anapaestus-nál egy szótaggal rövidebb.²¹⁴

A felsorolt eseteket nevezik összefoglalóan „végződéses”-nek (ἀποθέσεις).

(5) Minden metrum utolsó szótagja közömbös (ἀδιάφορος), vagyis egyaránt lehet rövid és hosszú, például <Ilias 2, 1–2>:

— —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — —
 ἄλλοι μὲν ῥά θεοὶ τε καὶ ἄνδρες ἵπποκορυσταί

— —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪
 εὔδον παννύχιοι· Δία δ' οὐκ ἔχε νήδυμος ὕπνος,

az első sorban ugyanis hosszú az utolsó szótag, a másodikban viszont rövid.

(6) Minden metrum teljes szóval végződik, ezért kifogásolhatók Simónidés epigrammáinak következő sorai <ED 10>:

ἦ μέγ' Ἀθηναίοισι φόως γένετ', ἥνικ' Ἀριστο-
γείτων Ἱππαρχον κτεῖνε καὶ Ἀρμόδιος,

ugyancsak a festőkről elégiát szerző Nikomachos sorai is <p. 316 PLG II.>:

οὗτος δὴ σοι ὁ κλεινὸς ἄν' Ἑλλάδα πᾶσαν Ἀπολλό-
 δωρος· γινώσκεις τοῦνομα τοῦτο κλύων.

Mindkét megoldást a nevekből adódó kényszer idézte elő – mert egyik név sem fér bele a metrumba –, olykor viszont a komédiaszerzők játszanak vele, ahogyan Eupolis a Βάπται-ban <frg. 73 CGF/Kock>:

— — ∪ ∪ ∪, ∪ — ∪ —, ∪ — ∪ ∪
 ἄλλ' οὐχὶ δυνατόν ἐστιν· οὐ γὰρ ἀλλὰ προ-

²¹⁴Mai metrikákban a sor meghatározása acephalus glyconeus.

— — ∪ —, — — ∪ —, ∪ ∪ — ∪ ∪
βούλευμα βασταῖζουσι τῆς πόλεως μέγα.

V. Az iambusról

(1) Az iambicus metrum páratlan [vagyis első, harmadik, ötödik] helyein (χώρα)²¹⁵ állhat iambus, tribrachys, továbbá spondeus, dactylus, anapaestus is, páros [vagyis második, negyedik, hatodik] helyein pedig iambus és tribrachys és anapaestus; az utóbbi a komédiaíróknál lépten-nyomon, az iambos-költőknél és a tragédiaszerzőknél ritkásan fordul elő. Amikor azonban a metrum acatalecticus, az utolsó helyen csak iambust vagy (a végső szótag közömbös lévén) pyrrhichiust fogad be, amikor viszont catalecticus, utolsó előtti lábként iambust – vagy ritkásan tribrachyst – s így a zárlat amphibrachys vagy baccheus lesz.

(2) Nevezetes ebben a metrumban a dimeter acatalecticus, melyben teljes anakreóni dalok íródtak <[428] frg. 83 *PMG*>:

∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —
 ἔρῳ τε δηῦτε κοῦκ ἔρῳ

— — ∪ —, — — ∪ —
 καὶ μαίνομαι κοῦ μαίνομαι,

továbbá a trimeter <Anakreón, [425] frg. 80, 1 *PMG*>:

— — ∪ —, ∪ — ∪ —, ∪ — ∪ —
 ἔστε ξένοισι μιλίχοις εἰοκότες,

és a tetrameter, mint amilyen Alkaiosé <frg. 374 *PL*>:

— — ∪ —, — — ∪ —, — — ∪ —, ∪ — ∪ —
 δέξαι με κωμάζοντα, δέξαι, λίσσομαι σε, λίσσομαι.

(3) Dimeter catalecticus az úgynevezett anacreonteum, például <[429] frg. 84 *PMG*>:

²¹⁵A χώρα szó Héphaistiónnál általában „láb”-at jelent; de olykor a συζυγία-ra is alkalmazza.

$\cup - \cup -, \cup - -$
 ὁ μὲν θέλων μάχεσθαι,

$\cup - \cup -, \cup - -$
 πάρεστι γάρ, μαχέσθω,

de van belőle trimeter, mint amilyen Archilochosé <frg. 188, 2 *JeE*>:

$- - \cup -, \cup - \cup -, \cup - -$
 ὄγμος κακοῦ δὲ γήραος καθαιρεῖ,

illetve tetrameter, mint amilyen Hippónaxé <frg. 120>:

$- - \cup -, \cup - \cup -, \cup - \cup -, \cup - \cup$
 εἴ μοι γένοιτο παρθένος καλή τε καὶ τέρευνα.

(4) Nevezetes az acatalecticus metrumok között az ún. sánta iambus (τὸ χωλόν)²¹⁶ is, mely egyesek szerint Hippónax, mások szerint Ananios találmanya, s abban különbözik a szabályos (ὀρθός)²¹⁷ iambustól, hogy emennél a metrum végén iambus vagy – a végső szótag közömbös lévén – pyrrhichius áll, amannál viszont spondeus vagy trochaeus. A sánta iambus utolsó előtti lába nem szokott három szótagos lenni, sem dactylus, sem tribrachys, sem anapaestus, hanem rendszerint iambus, s akkor tetszetős lesz a metrum <Kallimachos, frg. 191, 1>:

$\cup - \cup -, - - \cup -, \cup - - -$
 ἀκούσαθ' Ἰππώνακτος· οὐ γὰρ ἄλλ' ἤκω,

olykor pedig spondeus, de akkor a metrum érdekesebbé válik <Hippónax, frg. 84, 17>:

$- - \cup -, - - \cup -, - - - -$
 εἰς ἄκρον ἔλκων, ὥσπερ ἀλλᾶντα φύχων.

²¹⁶A τὸ χωλόν ("sánta", „bicegő”) kifejezés jól illeszkedik a ποῦς ("láb") és βαίνεσθαι ("skandálni") terminusok metaforaköréhez.

²¹⁷Az ὀρθός terminus, mely csak itt fordul elő, alighanem egyértelmű a Héphaisti-óntól többször használt καθαρός-fogalommal.

VI. A trochaeusról

(1) A trochaicus metrum páratlan számú helyein (χώρα) állhat trochaeus, tribrachys és dactylus, a páros számú helyeken (χώρα) pedig ugyanezek, továbbá spondeus és anapaestus is. Amikor a metrum catalecticus, az utolsó előtti láb rendszerint trochaeus, bár olykor tribrachys is lehet; ha pedig brachycatalecticus, az utolsó előtti láb nem szokott négy időegységnyi (τετράσημος) lenni.

(2) Ennek a metrumnak nevezetes catalecticus változata a dimeter catalecticus, az ún. euripideum vagy lecythium,²¹⁸ például <Euripidész, *Phoinikiai nők* 239–240>:

— ◡ — ◡, — ◡ —
νῦν δέ μοι πρὸ τειχέων

— ◡ — ◡, — ◡ —
θούριος μολὼν Ἄρης,

továbbá a trimeter catalecticus – ezt egyesek fejetlen (ἀκέφαλος) iambusnak nevezik –, mint amilyen Archilochosé <frg. 197 *JeE*>:

— ◡ — ◡, — ◡ — ◡, — ◡ —
Ζεῦ πάτερ, γάμον μὲν οὐκ ἔδαισάμην;

és a tetrameter catalecticus, például <88 *JeE*>:

— ◡ — —, — ◡ — ◡, — ◡ — ◡, — ◡ —
Ἐρξίη πῇ δηῦτ' ἄνολβος ἀθροΐζεται στρατός.

Ennek a tetrameternek van sánta változata is, melyben az utolsó előtti láb spondeus, például <Hippónax, frg. 122>:

²¹⁸A ληκύθιον név eredetét a Héphaistión-scholionok magyarázzák: Ληκύθιον δέ φασιν αὐτὸ ἢ δι' Ἀριστοφάνην σκώπτοντα τὸ μέτρον τὸ ἐφθημιμερὲς Εὐριπίδου (Euripidész magától idéz:) θοαῖς ἵπποσιν ... (s ezt Aischylos, közbevágva, gúnyosan így fejezi be:) Ληκύθιον ἀπώλεσεν (Békák 1233) ἢ διὰ τὸν βόμβον τὸν τραγικόν (Héphaistión p. 122, 16–21). Héphaistión a lecythiumot azonosítja az euripideummal, talán azért, mert a – többnyire zárlatként használt – lecythiumból Euripidész strófát is alkot (*Phoinikiai nők* 239–249). Mai metrikákban az euripideum egy iambicus dimeter és egy lecythium sorkettősét jelenti.

— ◡ — —, — ◡ — —, — ◡ — ◡, — — —
 Μητροτιμῶ δηῦτέ με χορή τῶ σκότῳ δικάζεσθαι.

A pentametert – még mértéket meghaladó (ὑπέρμετρον)²¹⁹ formában is – sokan használták, példa rá Kallimachostól <frg. 399, 1>:

— ◡ — ◡, — ◡ — —, — ◡ — —, — ◡ — —, — ◡ —
 ἔρχεται πολὺς μὲν Αἰγαῖον διατμήξας ἀπ’ οἰνηρῆς Χίου.

(3) Ennek a metrumnak nevezetes változata a dimeter brachycatalecticus, az ún. ithyphallicus,²²⁰ melyet először Archilochos használt, egy tetrameter dactylicushoz kapcsolva, tehát így <frg. 188, 1 JeE>:

— ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ — ◡ — —
 οὐκέθ’ ὁμῶς θάλλεις ἀπαλὸν χρόα· κάρφεται γὰρ ἤδη,

a későbbiek viszont az iambushoz kapcsolták, ahogyan Kallimachos <frg. 197, 1–2>:

— — ◡ —, ◡ — ◡ —, — — ◡ —
 Ἑρμᾶς ὁ περ Φεραῖος αἰνείων θεός
 — ◡ — ◡ — —
ἔμμι τῶ φυγαίχμα.

(4) Hasonlóképpen nevezetes a tetrameter brachycatalecticus is, például <adespoton frg. 39 CGF/Kock>:

— ◡ — ◡, — ◡ — ◡, — ◡ — ◡, — —
 οὐδ’ Ἀμειψίαν ὀρᾶτε πτωχὸν ὄντ’ ἐφ’ ὕμιν;

²¹⁹A trochaicus pentameter azért ὑπέρμετρον, azaz „mértéket meghaladó”, mert Héphestión a sorok helyes időmértékének felső határát harminc időegységben szabta meg (Id. XIII. 6), így a catalecticus trochaicus pentameter elvileg tíz longum + négy anceps + öt breve = legalább harminc időegység, feltéve, hogy az összes anceps helyén breve áll, ha viszont összes anceps longumként valósul meg, a sor harmincnégy időegységnyi is lehet; az idézett Kallimachos-sor harminckét időegységet számlál.

²²⁰A név eredetére vonatkozóan Geórgios Choroiboskos Héphestión-kommentárja a következő magyarázatot adja: ἰθυφαλλικὸν δ’ ἐκλήθη, διότι εἰς τὰ φασφαλῶγια ἐν τῇ ἐορτῇ τοῦ Διονύσου αὐτῶ χρήσαντο (Héphestión p. 210, 15–16).

Az acatalecticus változatok közül kiemelkedő a tetrameter, mint amilyen Anakreóné <[418] frg. 73 *PMG*>:

— ∪ — ∪, — ∪ — ∪, — ∪ — ∪, — ∪ — —
κλῦθί μευ γέροντος εὐέθειρα χρυσόπεπλε κούρα.

A trochaicus metrumban tehát ezek a legnevezetesebbek.

(5) A trochaeus páratlan helyeire (χώρα) eső dactylust legkevésbé az iambusköltők használták, a tragédiászírók csak ritkán, a komédiáírók viszont lépten-nyomon, ahogyan az iambicus metrum páros helyein az anapaestust is. Mindkét használat ellentmond a rendszernek (ἄλογον): hiszen sem az iambicus metrumban nem lehetne páros helyen anapaestus, s ugyanott spondeus sem, melynek anapaestus a feloldása (λύσις), sem a trochaicus metrum páratlan helyein anapaestus, vagy ugyanott spondeus, melynek szintúgy feloldása a dactylus.

(6) Mindamellett még a catalecticus sorvégek is megengedek a tribrachyst, ahogyan az imént elmondottuk, és nem csupán a trochaeust, mint némelyek gondolják. Példa erre <adespoton frg. 38 *CGF/Kock*>:

— ∪ — —, — ∪ — —, — ∪ — —, ∪ ∪ ∪ —
τῶν πολιτῶν ἄνδρας ὑμῖν δημιουργοὺς ἀποφανῶ,

mert az ἀποφανῶ zárlatban az utolsó előtti láb kétségkívül ἀποφα, mely az imént mondottaknak megfelelően tribrachys.

VII. A dactylusról

(1) A dactylicus metrum minden helyén állhat dactylus és – az utolsó láb kivételével²²¹ – spondeus: itt ugyanis, ha a dactylus acatalecticus, dactylus fog állni, vagy, az utolsó szótag közömbös lévén, creticus, ha pedig catalecticus, akkor az utolsó láb egy vagy két szótaggal megrövidül; az utóbbit „egy szótagra végződő” (καταληκτικὸν εἰς συλλαβήν), az előbbit „két szótagra

²²¹Héphaistión tehát az epika dactylicus hexameterét sokakkal ellentétben catalecticus hexameternek tekinti.

végződő” (καταληκτικὸν εἰς δισύλλαβον) catalecticus metrumnak nevezzük.

(2) Ebben a metrumban legnevezetesebbek közé tartozik egyrészt a hexameter, az ún. eposz (ἔπος), például <*Ilias* 1, 1>:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡
 μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος,

mert az utolsó szó λῆος-ában a dactylus egy szótagnak híjával van, másrészt ide tartozik a két szótagra végződő catalecticus pentameter, az ún. simieum (Σιμίειον) is, például <frg. 17, p. 114 CA>:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 χαῖρε ἄναξ ἔταρε ζαθέας μάκαρ ἥβας,

továbbá a két szótagra végződő catalecticus tetrameter, amit elsőként Archilochos használt az epodusokban <frg. 195 *JeE*>:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 φαινόμενον κακὸν οἶκαδ’ ἄγεσθαι.

Később Anakreón teljes dalokat alkotott ebben a metrumban, lásd <[394] frg. 49a *PMG*>:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 ἀδύμελες χαρίεσσα χελιδοῖ,

vagy <[394] frg. 49b *PMG*>:

— —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
 μνᾶται δηῦτε φαλακρὸς Ἄλέξις.

Fentiek tehát példák a két szótagra végződő catalecticus dactylusokra.

(3) Az egy szótagra végződő dactylicus metrumok közül a penthemimerest [– melyben a szótagok két lábón túl terjednek –] Archilochos használta epodusában <frg. 182, 2 *JeE*>:

— ◡ ◡, — ◡ ◡, —
 ἐν δὲ Βατουσιάδης,

a hephthemimerest pedig Alkman <[119] frg. 119 *PMG*>:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, —
ταῦτα μὲν ὥς ἂν ὁ δῆμος ᾄπας.

(4) Az acatalecticus dactylusok közül a tetrametert Archilochos tette híressé azáltal, hogy az ún. ithyphallicus elé helyezte, a következőképpen <frg. 188, 1 *JeG*>:

— ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ — ∪ — —
οὐκ ἐθ' ὁμῶς θάλλεις ἀπαλὸν χροά· κάρφεται γὰρ ἤδη,

Alkman viszont egész strófákat szerzett ebben a metrumban <[27] frg. 27 *PMG*>:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
Μῶσ' ἄγε Καλλιόπα, θύγατερ Διός,

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
ἄρχ' ἐρατῶν ἐπέων, ἐπὶ δ' ἴμερον

— —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
ὕμνῳ καὶ χαρίεντα τίθει χόρον.

(5) Az ún. aiol metrumok első lába mindenképpen kétszótagos és közömbös időmértékű láb,²²² mely lehet spondeus, iam-bus, trochaeus vagy pyrrhichius, középütt valamennyi láb dactylus,²²³ az utolsó láb pedig, ha a metrum acatalecticus, végződését tekintve dactylus vagy creticus, az utolsó szótag közömbös lévén, ha viszont catalecticus, ezek rövidülnek meg egy- illetve kétszótagosra.²²⁴

²²²A mai metrikákban ez az ún. „aiol bázis” (jele ∪∪).

²²³Az aiol metrumok „kötelező” dactylusának manapság nucleus a neve.

²²⁴A mai metrikák az aiol sorok három alaptípusát tartják számon, ezek a pherecrateus (∪∪ — ∪∪ —), a glyconeus (∪∪ — ∪∪ — ∪ —) és a hipponacteus (∪∪ — ∪∪ — ∪ —), s mindháromnak van acephalus változata is, to-vábbá a sor elején, közepén és végén többféleképpen bővíthetnek: az aiol bázis(oka)t ionicus metrum (× — ∪ —) vagy creticus (— ∪ —) előzheti meg, a nucleus további dactylusokkal vagy choriambusokkal bővíthet, a befejezéshez baccheus (∪ — —) járulhat.

(6) A catalecticus aiol hexameter²²⁵ (ἔπος) tehát ilyen <Alkaios, frg. 368 *PL*>:

◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
κέλομαι τινα τὸν χαρίεντα Μένωνα κάλεσσαι

— —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
εἰ χρὴ συμποσίας ἐπ’ ὄνασιν ἐμοὶ γεγενῆσθαι,

a kétszótagra végződő catalecticus pentameter <Sapphó, frg. 115 *PL*>:

— —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
τίω σ’ ὦ φίλε γάμβρε, καλῶς εἰκάσδω;

— —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
ὄρπακι βραδινῷ σε καλῶς εἰκάσδω,

s a tetrameter <Sapphó, frg. 110a *PL*>:

◡ —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — —
θυρωρῷ πόδες ἐπτορόγυιοι

◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡
τὰ δὲ σάμβαλα πεντεβόηα

— —, — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡
πίσσυγγοὶ δὲ δέκ’ ἐξεπόνασαν.

(7) Az acatalecticus dactylusok közül a pentametert, melyben Sapphó teljes 2. könyve iródott, sapphói tizenenegyszótagosnak nevezik <Sapphó, frg. 49, 1 *PL*>:

²²⁵ Az itt idézett első sor első lábját két breve alkotja, akárcsak a dactylusként idézett Alkaios- és Sapphó-idézetek nem egy sorában: ez az epikus hexameterben elképzelhetetlen volna, de Héphaistión az első két szótagot nyilván az aiol mértékek közömbös időmértékű két szótagjának, más szóval az aiol bázisnak tekinti. (A mai metrikák inkább arról beszélnek, hogy az énekelt vagy másnéven „lírai” dactylusok – a recitált epikus dactylusoktól eltérőleg – olykor egy vagy két szótagos „előkét” kaphatnak, vagy pedig a (6) pontban felsorolt összes példát mint a pherecrateus-alapsor középen három, két és egy dactylusszal bővített változatát tartják számon.)

— —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
 ἥραμαν μὲν ἐγὼ σέθεν, Ἄτθι, πάλαι πόκα,

az acatalecticus tetrameter pedig ilyen²²⁶ <Sapphó, frg. 130, 1–2 PL, illetve frg. 131, 1–2 PL>:

∪ —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ —
 ἔρος δηῦτέ μ' ὁ λυσιμελῆς δόνει,

∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ —
 γλυκύπικρον ἀμάχανον ὄρπετον —,

— ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪
 Ἄτθι, σοὶ δ' ἔμεθεν μὲν ἀπήχθετο

— —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ —
 φροντίσδην, ἐπὶ δ' Ἀνδρομέδαν πότη.

(8) Vannak bizonyos, logaedicusnak (λογαιοδικά)²²⁷ nevezett dactylicus metrumok, melyek két kapcsolódó trochaicus láb (συζυγία) zár, a többi helyein pedig dactylusok állnak. Legnevezetesebb közülük részint az ún. alkaiosi tízszótagos, melyben

²²⁶ Az énekelt acatalecticus dactylicus hexameterekben az utolsó dactylus (— ∪ ∪) helyett nem egyszer creticust (— ∪ —) találunk, amin Héphaistión bizonyára azért nem akad fenn, mert a sor utolsó szótagja, sorzáró szótag lévén, indifferens időmértékű, ezen a helyen tehát egyaránt állhat breve vagy longum, vagyis a látszólagos creticus dactylusnak tekinthető. A (7) pontban felsorolt Sapphó-idézeteket a mai metrikák úgy értelmezzük, mint a glyconeus két (frg. 49, 1), illetve egy (frg. 130, 1–2 és frg. 131, 1–2) dactylusszal bővített változatait.

²²⁷ A λογαοιδικά terminus értelmezése már az ókorban erősen vitatott volt, a szó mindenestre a „beszéd” és az „ének” valamiféle egységére látszik mutatni – Trichas magyarázata szerint Ὀνομάζεται ... λογαοιδικόν, ὅτι ἐκ δακτύλων σύγκειται καὶ τροχαίων. ἔστι δὲ ὁ μὲν δάκτυλος αἰοιδοῖς καὶ ποιηταῖς προσφορώτατος, ὁ δὲ τροχαῖος λογογράφοις (Héphaistión p. 379, 19–22). A mai metrikák általában egyáltalán nem vagy csak marginálisan foglalkoznak vele, sokan olyan „lírai” dactylusként fogják fel, melyből az utolsó dactylus egyik brevije hiányzik, mások arra utalnak, hogy az antikoktól logaedicusnak tartott sorok javarészt az aiol sorokkal mutatnak rokonságot, s csakugyan, Héphaistión – legalábbis ebben a pontban idézett – mindkét példája közepén egy illetve két dactylusszal bővült hipponacteusnak fogható fel, melynek elejéről hiányzik az aiol bázis.

a két kapcsolódó trochaicus láb két dactylust követ <Alkaios, frg. 328 *PL*>:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ — —
καί τις ἐπ' ἐσχατιαῖσιν οἰκεῖς,

illetve az ún. praxilleum, melyben a két kapcsolódó trochaikus láb három dactylust követ <Praxilla, [754] frg. 8 *PMG*>:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ — ∪
ὦ διὰ τῶν θυρίδων καλὸν ἐμβλέποισα

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ — —
παρθένε τὰν κεφάλαν, τὰ δ' ἔνερθε νύμφα.

VIII. Az anapaesticus metrumról

(1) Az anapaesticus metrum minden helyén állhat spondeus és anapaestus, ritkán proceleusmaticus, a drámaíróknál pedig dactylus is. Ennek a metrumnak, ha kettőslábak (συζυγία) szerint vizsgáljuk, hatféle végződése lehet: két szótagra illetve egy szótagra végződő hypercatalecticus, acatalecticus, két szótagra illetve egy szótagra végződő catalecticus és brachycatalecticus.

(2) Legnevezetesebb ebben a metrumban az egy szótagra végződő catalecticus tetrameter, az ún. aristophaneus <Aristophanés, *Felhők* 962>:

∪ ∪ — ∪ ∪ —, ∪ ∪ — — —, — — ∪ ∪ —, ∪ ∪ — ∪
ὅτ' ἐγὼ τὰ δίκαια λέγων ἦνθουν καὶ σωφροσύνη νενόμιστο.

Neve aristophaneus, nem mintha Aristophanés lett volna a felfedezője, hiszen Kratinosnál is megvan <frg. *235 *PCG*>:

— ∪ ∪ — ∪ ∪, — ∪ ∪ — —, — — ∪ ∪ —, ∪ ∪ — —
χαίρετε δαίμονες οἱ Λεβάδειαν Βοιώτιον οὔθαρ ἀρουρής,

hanem azért, mert Aristophanés sokszor használta; (3) sőt, megvan Kratinos előtt, Epicharmosnál is, aki két teljes drámáját, a Χορεύοντες-t és az Ἐπίνικος-t ebben a metrumban írta. És a

selinusbeli Aristoxenos idősebb költő volt ugyan Epicharmosnál (maga Epicharmos hivatkozik rá a Λόγος καὶ Λόγινα-ban <frg. 88 *CGF/Kaibel*>:

οἱ τοὺς ἰάμβους καὶ τὸν ἄριστον τρόπον

ὄν πρῶτος εἰσήγησαθ' Ὀριστόξενος²²⁸

nos, ennek az Aristoxenosnak szintén fennmaradt néhány ebben a metrumban írt sora <*CGF/Kaibel* frg. 87>:

∘ ∘ — ∘ ∘ —, — — ∘ ∘ —, — — — —, — — —

τίς ἀλαζονίαν πλείστην παρέχει τῶν ἀνθρώπων; τοι μάντεις.

(4) Minthogy itt spondeus, nem pedig anapaestus az utolsó előtti láb, ezt a változatot egyesek laconicusnak²²⁹ nevezik, s felhozott példájuk <carmina popularia [857] frg. 11 *PMG* >:

∘ ∘ — — —, ∘ ∘ — — —, ∘ ∘ — ∘ ∘ —, — — —

ἄγετ' ὦ Σπάρτας ἔνοπλοι κοῦροι ποτὶ τὰν Ἄρεος κίνασιν.

Hogy azonban az ún. aristophaneusban utolsó előtti lábként vegyesen található anapaestus és spondeus, arra Kratinos szolgálat majd bizonyosságot, mert az Ὀδυσσεῖς-be belefogva ezt a mértéket használta <frg. 143, 1 *PCG*>:

∘ ∘ — — —, ∘ ∘ — — —, ∘ ∘ — ∘ ∘ —, ∘ ∘ — —

τίνες αὖ πόντον κατέχουσ' αὔραι; νέφος οὐράνιον τόδ' ὀρώμαι,

de a költemény egyik sora a spondeust alkalmazza <143, 2 *PCG*>:

— — — —, — — ∘ ∘ —, — — — —, — — —

ὥς ἂν μᾶλλον τοῖς πηδάλιοις ἢ ναῦς ἡμῶν πειθορχῇ.

Ennyit a tetrameterről.

²²⁸Metrikus fordításban: ... a jambus az, metrumnak oly tökéletes, / s ki föltálalta, ő az: Áristoxenos.

²²⁹A Héphaisiotion-scholionok a sor elnevezését nem az utolsó előtti láb spondeusával magyarázzák, hanem Alkman spártai-voltával: ἐπεὶ Ἀλκμὰν τοῦτοϋ ἐχρήσατο· οὗτος δὲ Λάκων (p. 134, 3–4).

(5) Trimeterben²³⁰ a rhodosi Simmias teljes kis költeményt írt <frg. 9, p. 113 CA>:

— ∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —, — ∪ ∪ — —
 Ἰστία ἀγνά, ἀπ' ἐϋξείνων μέσα τοίχων.

(6) A dimeter catalecticust paroemiacusnak nevezik, mert néhány közmondás (παροιμία) ebben a metrumban íródott <Paroemiographi II. p. 229 és I. p. 100, 257>,

∪ ∪ — ∪ ∪ —, ∪ ∪ — ∪
 πότε δ' Ἄρτεμις οὐκ ἐχόρευσεν,
 — — ∪ ∪ —, ∪ ∪ — ∪
 καὶ κόροκος ἐν λαχάνοισιν,

csakhogy a hexameterek és az iambusok is tartalmaznak közmondásokat, nem csupán anapaestusok, tehát nem ésszerű egyedül anapaesticus változatukat nevezni paroemiacusnak.²³¹ Kratinos is folyamatosan használja ezt az Ὀδυσσεΐς-ben <frg. 151 PCG>:

— — ∪ ∪ —, ∪ ∪ — —
 σιγάν νυν ἄπας ἔχε σιγάν
 — — ∪ ∪ —, ∪ ∪ — —
 καὶ πάντα λόγον τάχα πεύσει·
 — — ∪ ∪ —, ∪ ∪ — ∪
 ἡμῖν δ' Ἰθάκη πατρίς ἐστι,
 ∪ ∪ — ∪ ∪ —, ∪ ∪ — —
 πλέομεν δ' ἅμ' Ὀδυσσεΐ θείῳ.

²³⁰Az anapaesticus sorokban a longum mindig két brevével, a két breve mindig longummal helyettesíthető, ezért az anapaestusok közé dactylusok keveredhetnek, ahogyan a Simmiasról vett példa is mutatja.

²³¹Héphaistiónnak az elnevezéssel kapcsolatos szkepsze az ókorban nem volt általános: οὐ καλῶς λέγει τοῦτο Ἡφαιστίων, ὅτι οὐ καλῶς λέγεται παροιμιακόν (Héphaistíon p. 134, 12–13).

(7) A következő terjedelmű anapaestust először Archilochos használta, aki a tetrameterben helyezte az ithyphallicus elé, mert az <frg. 168, 1 *JeE*>

$\cup - , \cup \cup - \cup \cup - , \cup$
Ἐρασμονίδη Χαρίλαε

anapaesticus hephthemimeres,²³² az első lábban viszont iambust használt, ahogyan fenti példából kitűnik, de trochaeust is <frg. 169 *JeE*>:

$- - , \cup \cup - \cup \cup - , -$
Δήμητροί τε χεῖρας ἀνάξων,

anapaestust azonban, úgy látszik, első lábként csak két sorában használt <frg. 168, 3 *JeE*>:

$\cup \cup - , \cup \cup - \cup \cup - , -$
ἔρέω πολὺ φίλταθ' ἐταίρων,

illetve <frg. 171, 1 *JeE*>:

$\cup \cup - , - - \cup \cup - , \cup$
φιλέειν στυγνὸν περ ἔοντα -

ámbar a synecphonesis szerint az első lábban mindkettő iam-busszá vonható össze.

(8) Az anapaesticus metrumban elrejtőzhet az egyesektől proceleusmaticusnak nevezett mérték is, példa rá a következő aris-tophanési tetrameter <frg. 698 *CGF/Kock*>:

$\cup \cup \cup \cup \cup \cup \cup \cup , \cup \cup \cup \cup \cup \cup -$
τίς ὄρεα βαθύκομα τάδ' ἐπέσυτο βροτῶν,

[mert az acatalecticus dimeter anapaesticus úgy alakul ki, hogy az első három láb mindegyike proceleusmaticusszá van fel-

²³²A hephthemimeres – vagyis három és fél láb – úgy jön ki, hogy Héphaistión a kezdő két szótagot iambicus lábnak veszi, melyet két és fél anapaesticus láb követ. Mai metrikák a tőle idézett példát erasmonideus néven önálló metrikai egységként kezelik (de felfogható aiol sornak, nevezetesen pherecrateusnak is, mely egyfelől acephalus, vagyis elején csak egy aiol bázissal rendelkezik, másfelől középtűt egy dactylusnyi bővületet mutat).

oldva], némelyek azonban a sort, lábak szerint tagolva, pyrrhichiusinak nevezik; a hozzáértők véleménye szerint viszont a sor anapaesticus, csak hogy minden egyes anapaestus helyett proceleusmaticus áll, kivéve az utolsó helyet, ahol az anapaestus tisztán megőrződött és nincs feloldva.

(9) Mint ahogyan a dactylicus metrumnak van logaoedicus²³³ változata, úgy az anapaesticusnak is van, s az baccheusra végződik; legnevezetesebb az, amelyikben a baccheus négy anapaesticus láb után áll, melyek közül az első spondeus és iambus is lehet. Ennek neve archebuleion, mert a thébai költő, Archibulos igen sűrűn használta. De Kallimachos költeményeiben is szerepel <frg. 228, 1>:

○ ○ – ○ ○ –, ○ ○ – ○ ○ –, ○ – –
ἀγέτω θεός, οὐ γὰρ ἐγὼ δίχα τῶνδ' αἰίδειν.

Itt az első láb anapaestus, a következőben viszont spondeus <frg. 228, 5>:

– – ○ ○ –, ○ ○ – ○ ○ –, ○ – –
νύμφα, σὺ μὲν ἀστερίαν ὕπ' ἄμαξαν ἦδη,

s a következőben iambus <frg. 228, 43>:

○ – ○ ○ –, ○ ○ – ○ ○ –, ○ – –
φιλωτέρα ἄρτι γάρ οἱ Σικελὰ μὲν Ἔννα.

Az első láb után álló három lábat azok, akik ezt a metrumot folyamatosan (ἐν συνεχείᾳ) használták, mindenképpen meghagyták anapaestusnak, Alkman azonban néhol spondeusokat is használt.

²³³ A λογαοδικόν-ról ld. 227. jegyz. A logaoedicus anapaestusra felhozott három példát a mai metrikák kétféleképpen értelmezik: részint egy vagy két „előké”-vel ellátott „lírai” dactylusokat látnak bennük, részint teljes vagy acephalus hipponactusokat, melyek középtűt két dactylusszal bővülnek.

IX. A choriambicus metrumról

(1) A choriambicus metrum megszerkeszthető tisztán,²³⁴ de iambicus syzygiákhoz keverten is; ha catalecticus, csaknem mindig iambicus zárlattal fejeződik be, azaz amphibrachysszel vagy – az utolsó szótag közömbös lévén – baccheusszal, de végződhet a maga jellegének megfelelően (εἰς τὴν ἰδίαν) dactylusra vagy creticusra, példa rá a következő dimeter <adespota [975] frg. 57a PMG>:

— ∪ ∪ —, — ∪ ∪
ἴστοπόνοι μείρακες,

a következő trimeter <adespota [975] frg. 57b PMG>:

— ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ —
οὐδὲ λεόντων σθένος οὐδὲ τροφαί,

illetve a következő tetrameter <[975] frg. 57c PMG>:

— ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ —
αἰ Κυθερήας ἐπιπνεῖτ' ὄργια λευκωλένου,

utóbbi azonban, minthogy némiképpen egyhangú, nem igazán tetszetős.

(2) Az amphibrachysszel és baccheusszal végződő sorokra példa Aristophanés Αἰολοσίκων-jának néhány dimetere <frg. 9 PCG>:

— ∪ ∪ —, ∪ — —
οὐκ ἐτός, ὦ γυναιῖκες,

— ∪ ∪ —, ∪ — —
πᾶσι κακοῖσιν ἡμᾶς

— ∪ ∪ —, ∪ — —
φλῶσιν ἐκάστοτ' ἄνδρες·

²³⁴Nota bene, Héphaistiónnak a choriambusra felhozott összes példája a catalecticus formát mutatja.

— ∪ ∪ —, ∪ — —
 δεινὰ γὰρ ἔργα δρωσαι

— ∪ ∪ —, ∪ — —
 λαμβανόμεσθ' ὑπ' αὐτῶν,

Anakreón trimeterei, mint amilyen <[382] frg. 37 *PMG*>:

— ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, ∪ — —
 δακρυόεσσάν τ' ἐφίλησεν αἰχμάν,

s Sapphó némileg egyhangú tetrameterei, mint amilyen <frg. 128 *PL*>:

— ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, ∪ — —
 δεῦτέ νυν ἄβραι Χάριτες καλλίκομοί τε Μοῖσαι.

(3) Anakreón viszont az első syzygiát egész verseken át céltudatosan egy tribrachysből és egy iambusból alkotta meg, ami tulajdonképpen közös feloldása mind a choriambusnak, mind az iambicus metrumnak <[378] frg. 33, 1 *PMG*>:

ἀναπέτομαι δὴ πρὸς Ὀλυμπον πτερούγεσσι κούφαις.

Gyakran előfordul, hogy – iambicus zárlaton kívül – a második syzygia is iambicus,²³⁵ például Anakreónnál <[385] frg. 40 *PMG*>:

— ∪ ∪ —, ∪ — ∪ —, — ∪ ∪ —, ∪ — ∪
 ἐκ ποτάμου πανέρχομαι πάντα φέρουσα λαμπρά

és Aristophanésnél az Ἀμφιάραος-ban <frg. 30 *PCG*>:

— ∪ ∪ —, — — ∪ —, — ∪ ∪ —, ∪ — —
 οἶδα μὲν ἀρχαῖόν τι δρῶν, κοῦχ' ἐλέλθθ' ἐμαυτόν.

²³⁵ Az iambicus metrum és a choriambus a mai metrikák szerint azért válthatja egymást, mert az előbbi első két – rövid és hosszú – szótagjának felcserélődése (vagyis az anacsis) choriambust, az utóbbinál ugyanez a jelenség iambicus metrumot eredményez.

(4) Kallimachos pentameterben is alkotott teljes költeményt, a Βράγχος-t <frg. 229, 1>:

— ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, ∪ — —
δαίμονες εὐθυμότατοι Φοῖβέ τε καὶ Ζεῦ Διδύμων γενάρχαί,

a kerkyrai Philikos pedig, a Pleias egyik tagja, hexameterben alkotott teljes verset <frg. 677 SH>:

— ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —,
τῇ χθονίῃ μυστικὰ Δῆμητροί τε καὶ Φερσεφόνη

— ∪ ∪ —, ∪ — ∪
καὶ Κλυμένω τὰ δῶρα,

s ezt ő találta fel, dicsekszik Philikos, mondván <frg. 676 SH>:

— ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —,
καινογράφου συνθέσεως τῆς Φιλίκου, γραμματικοί,

— ∪ ∪ —, ∪ — —
δῶρα φέρω πρὸς ὑμᾶς,

de hazudik, mert előtte a rhodosi Simmias már használta a hexametert a Πέλεκυσ-ben <frg. 24, 1, p. 117 CA>:

— ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —,
Ἀνδροθέα δῶρον ὁ Φωκεὺς κρατερᾶς μηδοσύνας

— ∪ ∪ —, ∪ — —
ἦρα τίνων Ἀθήνα

és a Πτέρυγες-ben is <frg. 24, 1, p. 116 CA>:

— ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ —,
λεύσσετε τὸν γᾶς τε βαθυστέρνου ἄνακτ' Ἀχμονίδαν

— ∪ ∪ —, ∪ — ∪
τ' ἄλλυδις ἐδράσαντα,

hacsak Philikos azt nem állítja, hogy nem ő találta fel ezt a metrumot, de elsőként ő írt ebben teljes költeményt.

X. Az antispasticus metrumról

(1) Az antispasticus metrum²³⁶ első syzygiája az első lábban a négy kétszótagos láb bármelyike lehet, középpütt tiszta antispasticusok vannak, az utolsó syzygia pedig iambicus, ha acatalecticus a metrum. Ha iambicus syzygiákkal keveredik, nem csak az első syzygia változhat az első lábnál, hanem az iambicus syzygiát követő láb is. Van eset, amikor az első lábat tribrachysre oldják fel.

(2) Ebben a metrumban említésre méltó a penthemimeres,²³⁷ az ún. dochmius (δοχμιακόν)²³⁸ <frg. 184–185, 1–2 *TGF/Kannicht* – *Snell*>:

◡ — — ◡, —
 κλύειν μαίεται

◡ — — ◡, —
 τὸν ἐγχώριον,

illetve a hephthemimeres, az ún. pherecrateus <Pherekratés, frg. 79 *CGF/Kock*>:

— — — ◡, ◡ — —
 ἄνδρες πρόσχετε τὸν νοῦν

— — — ◡, ◡ — —
 ἐξευρήματι καινῷ

— — — ◡, ◡ — —
 συμπτύκτοις ἀναπαίστοις.

²³⁶ Az itt tárgyalt antispastus mai metrikai elemzésekben nem használatos; Héphaistión példáinak javarésztét aiol sorokként szokták értelmezni, s ez annál is jogosultabb, mert a három aiol alapsor – vagyis a pherecrateus, glyconeus és hipponacteus – neve ebben a fejezetben található.

²³⁷ Héphaistión az antispastust két lábnak, négy egységből álló syzygiának veszi, így számolhatja az öt szótagos dochmiust *penthemimeres*nek.

²³⁸ A dochmius alapképlete × — ◡ —, de a feloldások miatt számos egyéb változata lehetséges; ezt a metrikai egységet elsősorban a tragédia és – a tragédiát parodizáló részletekben – a komédia használja, olyan szöveghelyeken, melyek nagy érzelmi felindulást jeleznek.

Az acatalecticus dimeter az ún. glyconeus, mert maga Glykón találta fel <adespota [1029] frg. 111 *PMG*>:

— ∪ — ∪, ∪ — ∪ —
κάπρος ἦνίχ' ὁ μαινόλης

∪ — — ∪, ∪ — ∪ —
ὀδόντι σκυλακοκτόνῳ

— ∪ — ∪, ∪ — ∪ —
Κύπριδος θάλος ὤλεσεν.

A hypercatalecticus dimeter az ún. sapphói kilences vagy hipponacteus <Hippónax, frg. 175>:

— ∪ — ∪, ∪ — ∪ —, —
καὶ κνίσῃ τινὰ θυμὴσας.

(3) A trimeterek egyikét, az acatalecticus trimetert, melynek csak első helyén van antispasticus, a sorban utána következők iambicusak, phalaeceusnak²³⁹ nevezik, példa rá <Kratinos, frg. 359 *PCG*>:

— — — ∪, ∪ — ∪ —, ∪ — —
χαῖρ' ὦ χρυσόκερως βαβάκτα κήλων,

— ∪ — ∪, ∪ — ∪ —, ∪ — —
Πάν, Πελασγικὸν Ἄργος ἐμβατεύων,

az acatalecticus trimetert viszont, melynek csak az utolsó syzygiája iambicus, asclepiadeus-nak,²⁴⁰ példa rá Alkaios <frg. 350, 1–2 *PL*>:

— ∪ — ∪, ∪ — — ∪, ∪ — ∪ —
ἦλθες ἐκ περάτων γᾶς, ἐλεφαντίναν

— — — ∪, ∪ — — ∪, ∪ — ∪ —
λαβὰν τῷ ξίφεος χρυσοδέταν ἔχων,

²³⁹Mai értelmezés szerint ez olyan glyconeus, mely sorvégen baccheusszal bővül.

²⁴⁰Mai értelmezés szerint ez középen egy choriambusszal bővült glyconeus.

azt pedig, melynek közepén antispasticus áll, ez azonban egyik lábban a négy kétszótagos láb bármelyike lehet, s kétfelől iambicus syzygiák vannak, s közülük az első spondeusszal kezdődhet, alkaiosi tizenkettesnek,²⁴¹ példa rá Alkaaios <frg. 386 PL>:

— — ∪ —, — — — ∪, ∪ — ∪ —
κόλπω σ' ἐδέξαντ' ἄγναι Χάριτες Κρόνω.

(4) Tiszta catalecticus tetrameter²⁴² a következő <Sapphó, frg. 140 PL>:

— — — ∪, ∪ — — ∪, ∪ — — ∪, ∪ — —
καθνάσκει Κυθήρη' ἄβροδς Ἄδωνις· τί κε θεῖμεν;

— — — ∪, ∪ — — ∪, ∪ — —, ∪ ∪ — —
καττύπτεσθε κόραι καὶ κατερείκεσθε χίτωνας,

azt azonban, amelyiknek a második syzygiája iambicus, priapeusnak²⁴³ hívják, példa rá <Anakreón, [373] frg. 28 PMG>:

— — — ∪, ∪ — ∪ —, — — — ∪, ∪ — —
ἡρίστησα μὲν ἱτρίου λεπτοῦ μικρὸν ἀποκλάς,

— — — ∪, ∪ — ∪ —, — — — ∪, ∪ — —
οἴνου δ' ἐξέπιον κάδον· νῦν δ' ἄβρωδς ἐρόεσσαν

— — — ∪, ∪ — ∪ —, — — — —, ∪ — —
ψάλλω πηκτίδα, τῇ φίλῃ κωμάζων † παιδὶ ἄβροῃ.

Vagyis ezt a metrumot igen változatos formában (πολυσχημάτιστον) szerkesztik, a tisztán megformált tetrameter azonban ilyen. (5) Gyakori az a tetrameter is, melynek csak a második

²⁴¹Mai értelmezés szerint ez a sor olyan glyconeus, mely elején egy iambicus metrummal bővült.

²⁴²Mai értelmezés szerint az első sor középpütt két choriambusszal bővült pherecrateus, a második viszont középpütt csak egy choriambusszal, sorvégen azonban baccheusszal is bővült pherecrateus.

²⁴³Mai értelmezés szerint ennek a háromsorosnak a képlete egy glyconeus + egy pherecrateus (a harmadik sor végén szövegromlás van).

helyén áll antispasticus; ebben a metrumban²⁴⁴ írt Sapphó is a 7. könyvben <frg. 102 PL>:

⏏ — ⏏ —, ⏏ — — ⏏, ⏏ — ⏏ —, ⏏ — —
γλυκῆα μᾶτερ, οὗ τοι δύναμαι κρεκῆν τὸν ἱστόν

⏏ — ⏏ —, ⏏ — — ⏏, ⏏ — ⏏ —, ⏏ — —
πόθῳ δαμείσα παιδὸς βραδίναν δι' Ἀφροδίταν.

(6) Az acatalecticus tetrametert sapphói tizenhatosnak²⁴⁵ nevezik, ebben íródott Sapphó teljes 3. könyve és Alkaiosnak is több verse <Alkaios, frg. 343 PL>:

— — — ⏏, ⏏ — — ⏏, ⏏ — — ⏏, ⏏ — ⏏ —
Νύμφαις ταῖς Διὸς ἔξ αἰγιόχω φαῖσι τετυγμέναις,

Simmias azonban a hypercatalecticus²⁴⁶ változatát is használta <frg. 16, p. 114 CA>:

— — — ⏏, ⏏ — — ⏏, ⏏ — — ⏏, ⏏ — ⏏ —, —
τὸν στυγνὸν Μελανίππου φόνον αἰ πατροφόνων ἔριθι,

amit simiacusnak is neveznek.

(7) Alkaios még acatalecticus pentametert²⁴⁷ is használt <frg. 387 PL>:

⏏ ⏏ — ⏏, ⏏ — — ⏏, ⏏ — — ⏏, ⏏ — — ⏏, ⏏ — ⏏ —
Κρονίδα βασιλῆος γένος Αἴαν, τὸν ἄριστον πέδ' Ἀχιλλέα.

XI. Az ionicus a maiore²⁴⁸ metrumról

(1) Az ionicus a maiore szerkeszthető tisztán, de szerkeszthető trochaicus syzygiákhoz keverve is; s ha acatalecticus, általában

²⁴⁴Mai értelmezés szerint ezek elől egy iambicus metrummal, sorvégen baccheusszal bővült glyconeusok.

²⁴⁵Mai értelmezés szerint ez középpütt két choriambusszal bővült glyconeus.

²⁴⁶Mai értelmezés szerint ez a sor középpütt két choriambusszal bővült hipponacteus.

²⁴⁷Mai értelmezés szerint ez a sor középpütt három choriambusszal bővült glyconeus.

²⁴⁸Mai metrikai elemzésekben nem használatos; Héphaistión itt felsorolt példáinak legtöbbje megint csak aiol sorokként értelmezhető.

ritkásan végződik ionicusra, mert nem tetszetős (ἀπρεπῆ), hogy ionicus kerüljön a sor végére.

(2) Mármost az ionicus metrumban említésre méltó az a fajta hepthemimeres,²⁴⁹ amelyet Telesilla használ <[717] frg. 1 *PMG*>:

— — ∪ ∪, — ∪ —
ἄδ' Ἀρτεμις, ὦ κόραι,

— — ∪ ∪, — ∪ —
φεύγοισα τὸν Ἀλφεόν,

továbbá az acatalecticus dimeter, az ún. cleomacheum,²⁵⁰ melyben a páros helyekre (ἐπὶ τῶν ἀρτίων χωρῶν) molossusok és choriambusok kerülnek, például <frg. 341 *SH*>:

— — ∪ ∪, — — —
τίς τὴν ὑδρίην ἡμῶν

— ∪ — ∪, — — —
ἐψόφησ'; ἐγὼ πίνων

(3) ugyancsak a brachycatalecticus trimeter, az ún. praxilleum,²⁵¹ melynek első helyén ionicus, a másodikon pedig trochaeus van, mint amilyenek Sapphó trimeterei <*PL* frg. 154>:

— — ∪ ∪, — ∪ — ∪, — —
πλήρης μὲν ἐφαίνετ' ἅ σελάνα·

— — ∪ ∪, — ∪ — ∪, — —
αἰ δ' ὥς περὶ βωμὸν ἐστάθησαν.

²⁴⁹Mai értelmezés szerint a sorok acephalus (vagyis elől csak egy aiol bázissal rendelkező) glyconeusok.

²⁵⁰A két – metrikailag eltérő – sor mai értelmezése tágabb szövegösszefüggés híján nem lehet egyértelmű.

²⁵¹Mai értelmezés szerint acephalus (vagyis elől csak egy aiol bázissal rendelkező), sorvégen pedig baccheusszal bővült glyconeusok: ezért a mai metrikák Héphaistión két praxilleumja közül nem ezt, hanem csak a dactylusszal kapcsolatban tárgyalt sort (ld. VII. 8) nevezik praxilleumnak.

Az acatalecticus trimetert egyébként kétféleképpen szerkesztették az aiolok: egy részüket²⁵² két ionicusból és egy trochaicus syzygiából alkották, példa rá Sapphó <frg. incert. 16, 1–2 p. 294 PL>:

— — ∪ ∪, — — ∪ ∪, — ∪ — —
 Κρησσαι νύ ποθ' ὦδ' ἐμμελέως πόδεσσιν
 — — ∪ ∪, — — ∪ ∪, — ∪ — —
 ὠρχεῦντ' ἀπαλοῖσ' ἄμφ' ἐρόεντα βωμόν,

néhányat²⁵³ pedig egy ionicusból és két trochaicus syzygiából, például <frg. incert. 22, p. 295 PL>:

— — ∪ ∪, — ∪ — ∪, — ∪ — —
 Τριβώλετερ· οὐ γὰρ Ἀρκάδεσσι λώβα.

(4) A tetrameterek közül legnevezetesebb a brachycatalecticus, az ún. sotadeum:²⁵⁴ ennek három helyén ionicus van, illetve trochaicus vagy anapaestusból és pyrrhichiusból álló syzygia, vagy olyan, amelyiket egy hosszú és négy rövid illetve hat rövid szótag alkot, például <frg. 16, 3 p. 243 CA>:

— — ∪ ∪, — — ∪ ∪, — — ∪ ∪, — —
 Ὅρην ποτέ φασιν Δία τὸν τερπικέραυνον.

(5) Az acatalecticus tetrametereket is különféleképpen szerkesztették. Volt, amikor három ionicushoz csatoltak utolsóként egy trochaicus syzygiát – ennek neve aeolicum,²⁵⁵ mert Sapphó gyakran használta, példa rá <Sapphó, frg. 82a PL, illetve frg. 91 PL>:

²⁵²Mai értelmezés szerint ezek a sorok acephalus (vagyis elől csak egy aiol bázissal rendelkező), sorvégen baccheusszal bővült glyconeusok.

²⁵³A sor mai értelmezése tágabb szövegösszefüggés híján bizonytalan.

²⁵⁴Mai értelmezés szerint ez a sor acephalus (vagyis elől csak egy aiol bázissal rendelkező), belül két choriambusszal bővült pherecrateus.

²⁵⁵Mai értelmezés szerint ezek a sorok Héphaistión következő példájával együtt acephalus (vagyis elől csak egy aiol bázissal rendelkező), belül két choriambusszal bővült hipponacteusok (az aiolikon név manapság nem használatos).

— — ∪ ∪, — — ∪ ∪, — — ∪ ∪, — ∪ — —
 εὐμορφότερα Μνασιδίκα τᾶς ἀπαλᾶς Γυρίννως,

∪ — ∪ ∪, — — ∪ ∪, — — ∪ ∪, — ∪ — —
 ἄσαροτέρας οὐδαμά πῶρανα σέθεν τυχοῖσαν

(megfigyelhető, hogy az első syzygiát röviddel is kezdik, ahogyan a trimeterekben <frg. incert. 16, 3, p. 294 PL>:

∪ — ∪ ∪, — — ∪ ∪, — ∪ — —
 πόας τέρεν ἄνθος μαλακὸν μάττεισαι);

néhányszor pedig az ionicust és a trochaicus syzygiákat változtatva használják, az ionicusok helyett esetleg a 2. paiónt alkalmazva, a hat időegységnyi trochaeus helyett pedig esetleg a hét időegységnit, például²⁵⁶ <Sapphó, frg. 52 PL>:

∪ — ∪ ∪, — ∪ — —, — — ∪ ∪, — ∪ — ∪
 δέδουκε μὲν ἃ σελάννα καὶ Πληιάδες· μέσαι δέ

— — ∪ ∪, — ∪ — —, ∪ — ∪ ∪ —, ∪ — —
 νύκτες, παρὰ δ' ἔρχεθ' ὥρα· ἐγὼ δὲ μόνα καθεύδω.

XII. Az ionicus a minore metrumról

(1) Az ionicus a minore szerkeszthető tisztán, de szerkeszthető trochaicus [dipodiák-kal] keverten is, úgy, hogy a trochaicus dipodia előtt lévő ionicus mindig öt időegységnyi lesz, vagyis a 3. paión, a trochaicus dipodia pedig, valahányszor az ionicus előtt áll, hét időegységnyi, azaz az ún. 2. epitritus; van eset, hogy a paión palimbaccheusszá rövidül, a rá következő trochaicus dipodia első lábja pedig tribrachysben oldódik fel; a páratlan helyekre mollossusok is esnek az ionicus a minoreben, ugyanúgy, ahogyan az ionicus a maioreben páros helyekre.

²⁵⁶A sorok úgy értelmezhetők, mint amelyek két-két acephalus (vagyis elől csak egy aiol bázissal rendelkező) hipponacteust tartalmaznak, s az egyes sorokat alkotó hipponacteusok között diaeresis van.

(2) Teljes versek is íródtak ionicus a minore-ban, például Alkmannál <[46] frg. 46 *PMG*>:

$\cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -$
 Ἐκατὸν μὲν Διὸς υἱὸν τάδε Μῶσαι κροκόπεπλοι,

Sapphónál <frg. 135 *PL*>:

$\cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -$
 τί με Πανδιονίς ὥραννα χελιδών,

Alkaiosnál pedig sok, mint az is, hogy <frg. 10b, 1 *PL*>:

$\cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -$
 ἔμε δαίλαν, ἔμε πάσαν κακοτάτων πεδέχουσιν.

(3) Ebben a metrumban terjedelemre a legnevezetesebb a catalecticus tetrameter, példa rá a tragikus Phrynichos két tetrametere <frg. 14 *TGF/Snell*>:

$\cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -$
 τό γε μὴν ξείνια δούσαις, λόγος, ὥσπερ λέγεται

$\cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -$
 ὀλέσαι, κάποτεμειν ὀξεί χαλκῷ κεφαλάν

illetve a komikus Phrynichosé <frg. 70 *CGF/Kock*>:

$\cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -, \cup \cup - -$
 ἄ δ' ἀνάγκη 'σθ' ἱερεῦσιν καθαρεύειν φράσσομεν –

ezt egyébként galliambusnak és metroiacusnak²⁵⁷ [és anaclo menonak] nevezik, később pedig anaclo menon²⁵⁸ lett a neve, mert az újabb költők sok verset írtak az istenek anyjára ebben a met-

²⁵⁷Mindkét név a „nagy istenanya”, Kybelé kultuszára utal (”galloi”-nak nevezték az istennő papjait, a „metroiacus” terminus pedig a μήτηρ = „anya” szóból származik); talán a galliambus volt jellemző a kultusz (egyébként fent nem maradt) rituális énekeire. (A legterjedelmesebb ránk hagyományozott vers, mely végig galliambusban íródott, a Catullus-corpus 63. verse.)

²⁵⁸Az anaclo menonon elnevezés világosan arra utal, hogy a verssor a költők gyakorlatában meg-megcserélte az egymással szomszédos hosszú és rövid szótagokat (ld. 235. jegyz.), s habár Héphaistión itt idézett kétsoros példájában ilyesmi nem fordul elő, csupán az, hogy az ionicusok két brevét olykor longum helyettesíti, a longumo-

rumban, a tiszta ionicusok mellett megszorítás nélkül használva a 3. paiónt, a palimbaccheust és a trochaicus syzygiákat, ahogyan a sokat idézett példa mutatja <adespota [1030] frg. 112 *PMG*>:

— — —, ∪ ∪ — —, ∪ ∪ — —, ∪ ∪ —
Γαλλαι μητρὸς ὀρείης φιλόθυρσοι δρομάδες,
— — ∪ ∪, ∪ ∪ — —, — — ∪ ∪, ∪ ∪ ∪
αἷς ἔντεα παταγεῖται καὶ χάλκεα κρόταλα.

(4) A brachycatalecticis tetrameterben²⁵⁹ Anakreón egész verseket is költött <[413] frg. 68 *PMG*>:

∪ ∪ — —, ∪ ∪ — ∪, — ∪ — ∪, — —
μεγάλῳ δηῦτε μ' ἔρωσ ἔκοφεν ὥστε χαλκεύς
∪ ∪ — —, ∪ ∪ — ∪, — ∪ — ∪, — —
πελέκει, χειμερίη δ' ἔλουσεν ἐν χαράδρῃ.

Az acatalecticis trimeter²⁶⁰ Sapphónál <frg. 134 *PL*>:

∪ ∪ — ∪, — ∪ — —, ∪ ∪ — —
† ζαλεξάμαν ὄναρ Κυπρογενήα,

de Anakreónnál másként van szerkesztve²⁶¹ <[411] frg. 66a *PMG*>:

∪ ∪ — ∪, — ∪ — —, ∪ ∪ — —
ἀπὸ μοι θανεῖν γένοιτ'· οὐ γὰρ ἂν ἄλλη
∪ ∪ — ∪, — ∪ — —, ∪ ∪ — ∪
λύσις ἐκ πόνων γένοιτ' οὐδαμὰ τῶνδε,

kat pedig – a második sorban háromszor is – két-két breve, kissé lentebb, a 4. és 5. pontban erre a metrumra felhozott többi példája nem egy példát mutat az anacalasisra.

²⁵⁹ A kétsoros példa két-két, középpüth diaeresisszel elválasztott catalecticis ionicus dimeterből álló sor, s mindkét sor második felében kivétel nélkül anacalasticus – vagyis a második brevét az első longummal felcserélő – ionicusok vannak (az első sor második ionicusa szintén anacalasticus).

²⁶⁰ A szövegromlás miatt a sor metrikai szerkezete bizonytalan; jelen állapotában pontosan megegyeznék Héphaistión következő példájával.

²⁶¹ A „másként van szerkesztve” a példa két sorából ítélve azt jelenti, hogy a középső ionicus következetesen anacalasticus.

a catalecticus trimeter pedig így <Anakreón, frg. [411] frg. 66b *PMG*>:

◡ ◡ — —, — — —, ◡ ◡ —
Διονύσου σαῦλαι βασσαρίδες.

(5) Az anacclasisos acatalecticus dimeter²⁶² sokszor fordul elő Anakreónnál <[400] frg. 55 *PMG*>:

◡ ◡ — ◡, — ◡ — —
παρὰ δηῦτε Πυθόμανδρον

◡ ◡ — ◡, — ◡ — —
κατέδυν ἔρωτα φεύγων,

tiszta hephthemimeresben viszont Timokreón költött teljes ver-
set <[732] frg. 6 *PMG*>:

◡ ◡ — —, ◡ ◡ —
Σικελὸς κομφὸς ἀνήρ

◡ ◡ — —, ◡ ◡ —
ποτὶ τὰν ματέρ' ἔφα.

XIII. A paión metrumról²⁶³

(1) A paión metrumnak három fajtája van: a creticusi, a baccheusi és a palimbaccheusi,²⁶⁴ az utóbbi azonban dalköltésre nem alkalmas, a creticusi viszont igen, mert megengedi az ún. paiónoknál szokásos feloldásokat. Egyébként ezt maguk a költők

²⁶² A mai metrikákban ezt a sortípust szokás anacreonteusnak nevezni.

²⁶³ A mai metrikai elemzésekből teljesen kiszorult, helyette a creticus és a baccheus használatos.

²⁶⁴ A négy paión (1: —◡◡◡, 2: ◡—◡◡, 3: ◡◡—◡, 4: ◡◡◡—) közül az 1. és a 4. „creticus”, csak hogy az 1. a creticus (—◡—) második, a 4. a creticus első longumát feloldja; 2. a „baccheusi”, mely a baccheus (◡—) második longumát oldja fel, 3. a „palimbaccheusi”, mely viszont a palimbaccheus (—◡) első két brevójét vonja össze longummá. (A költői gyakorlat valóban sokszor alkalmazza a creticus és a baccheus feloldott változatait.)

is creticusnak nevezik, ahogyan Kratinos a Τροφώνιος-ban <frg. 237 *PCG*>:

ἔγειρε δὴ νῦν, μοῦσα, κρητικὸν μέλος,²⁶⁵
 aztán hozzát teszi:

— ∪ —, — ∪ ∪ ∪, — ∪ —, — ∪ —
 χαῖρε δὴ, μοῦσα· χρονία μὲν ἤκεις, ὅμως δ’

— ∪ —, — ∪ —, — ∪ ∪ ∪, — ∪ —
 ἤλθες οὐ πρὶν γε δεῖν, ἴσθι σαφές· ἀλλ’ ὅπως.

(2) Néhány költő gondosan ügyel arra, hogy az ún. 1. paiónt használja, kivéve az utolsó helyet, ahol a creticust alkalmazták; így szerkesztik a sokat emlegetett tetrametert, melyre példa Aristophanés Γεωργοί című darabjából <frg. 112 *PCG*>:

— ∪ ∪ ∪, — ∪ ∪ ∪, — ∪ ∪ ∪, — ∪ —
 ὦ πόλι φίλη Κέκροπος αὐτοφυὲς Ἀττική

— ∪ ∪ ∪, — ∪ ∪ ∪, — ∪ ∪ ∪, — ∪ —
 χαῖρε λιπαρὸν δάπεδον, οὔθαρ ἀγαθῆς χθονός.

Ezt a metrumot más darabjában is használta Aristophanés, például a *Darászok*-ban <1275>:

— ∪ ∪ ∪, — ∪ ∪ ∪, — ∪ ∪ ∪, — ∪ —
 ὦ μακάρι· Αὐτόμενες ὥς σε μακαρίζομεν,

úgyszintén Eupolis a *Κόλακες*-ban <frg. 160 *CGF/Kock*>:

— ∪ ∪ ∪, — ∪ ∪ ∪, — ∪ ∪ ∪, — ∪ —
 φημι δὲ βροτοῖσι πολὺ πλεῖστα παρέχειν ἐγώ

— ∪ ∪ ∪, — ∪ ∪ ∪, — ∪ ∪ ∪, — ∪ —
 καὶ πολὺ μέγιστ’ ἀγαθὰ ταῦτα δ’ ἀποδείξομεν,

²⁶⁵ Az iambicus trimeter metrikus fordítása: „Most rajta, Múzsza, creticusra szabd a dalt!”

(3) ámbár Aristophanés a Γεωργοί-ban néhol az 1. paión helyett a 4. paiónt alkalmazza, nem ügyelve † első megfigyelésünkre (παρατήρημα) †²⁶⁶ <frg. 113 PCG>:

— — — —, — — — —, — — — —, — — — —
ἐν ἀγορᾷ δ' αὖ πλάτανον εὖ διαφυτεύσομεν,

a *Nők ünnepe* második változatában pedig gyakran a tetrameterek közepén használt creticusokat²⁶⁷ <frg. 348 PCG>:

— — — —, — — — —, — — — —, — — — —
μήτε Μούσας ἀνακαλεῖν ἐλικοβοστρύχους

— — — —, — — — —, — — — —, — — — —
μήτε χάριτας βοᾶν εἰς χορὸν Ὀλυμπίας·

— — — —, — — — —, — — — —, — — — —
ἐνθάδε γὰρ εἰσιν, ὥς φησιν ὁ διδάσκαλος.

Simmiás viszont bizonyos költeményeiben igyekezett minél több creticust alkalmazni <frg. 13, p. 113 CA>:

— — — —, — — — —, — — — —, — — — —
μᾶτερ ὦ ποντία κλυθι νυμφᾶν ἄβραυν

— — — —, — — — —, — — — —, — — — —
Δῶρι, κυμοκτύπων ἦραν' ἀλίῳν μυχῶν,

illetve <frg. 14, p. 113 CA>:

— — — —, — — — —, — — — —, — — — —
σοὶ μὲν εὖπιπος εὖπωλος ἐγχεσπαλος

²⁶⁶A szöveg ezen a helyen romlott, mindamellett kétségtelen, hogy Héphaistión a paiónról szóló fejezet 2. pontjában megfogalmazott azon észrevételére utal, miszerint „néhány költő” céltudatosan olyan creticusokat használ, melyeknek a második longumát helyettesíti két breve.

²⁶⁷Itt Héphaistión szóhasználata következetlen, s a „creticusokat” megjelölés helyett az „1. paiónokat” terminust várnánk; Héphaistión ugyanis „creticus”-nak szemlátomást csak a feloldatlan — — — — formát nevezi, a feloldott változatokat viszont másutt mindig paiónokként határozza meg. A mai szemlélet éppen ellentétes, de amellett egyszerűbb is: mind a feloldatlan, mind a feloldott változatokat creticusnak (illetve baccheusnak) tekinti, s így a paión fogalma szükségtelenné válik.

— ◡ —, — ◡ —, ◡ ◡ ◡ —, ◡ ◡ ◡ —
 δῶκεν αἶχμ' ἔνθα ἑνὸς εὐσκοπον ἔχειν,

(4) egy versét ellenben gondosan úgy szerkesztette meg, hogy – kétoldalt a creticus mindkét hosszú szótagját feloldva – öt rövid szótagból álló lábakat használt, kivéve az utolsót, ahol a 4. paíont alkalmazta, bár esetenként az utolsó előtti helyen is ezt használja <frg. 15, p. 114 CA>:

◡ ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ —
 σέ ποτε Διὸς ἄνὰ πύματα νεαρὲ κόρε νεβροχίτων.

Néhányan más módon is szerkesztik a tetrametert, mégpedig úgy, hogy három ún. 4. paión van benne, az utolsó láb pedig creticus <adespota [1031] frg. 113 PMG>:

◡ ◡ ◡ —, ◡ ◡ ◡ —, ◡ ◡ ◡ —, — ◡ —
 θυμελικὸν ἔθι μάκαρ φιλοφρόνως εἰς ἔριν.

(5) A költők, említettük már, folyamatosan azt a megoldást alkalmazták a tetrameterben, hogy három 1. paíonhoz egy creticust csatoltak. Így szerkesztette a komédiaszerző Theopompos a Παιδές-ben pentametert is <frg. 38 CGF/Kock>, innen van, hogy ezt theopompeionnak²⁶⁸ is nevezik:

— ◡ ◡ ◡, — ◡ ◡ ◡, — ◡ ◡ ◡, — ◡ ◡ ◡, — ◡ —
 πάντ' ἀγαθὰ δὴ γέγονεν ἀνδράσιν ἐμῆς ἀπὸ συνουσίας.

(6) A metrum a hexameterig bővíthető, mert az sem haladja meg a harminc időegységet,²⁶⁹ továbbá lehet a hexameter catalecticus is, az ún. <...>;²⁷⁰ Alkman hexametere viszont csupa creticusból (ἐκ μόνων ἀμφιμάκρων²⁷¹) áll <[58] frg. 58 PMG>:

— ◡ —, — ◡ —, — ◡ —, — ◡ —, — ◡ —, — —
 Ἄφροδίτα μὲν οὐκ ἔστι, μάργος δ' Ἴερος οἷα παῖς παῖσδει

²⁶⁸ A mai metrikákban az elnevezés nem használatos.

²⁶⁹ Ld. 219. jegyz.

²⁷⁰ A hexameter creticus catalecticus sajátos elnevezése kimaradt a szövegből: intercidit nomen, írja kritikai apparátusában Consbruch.

²⁷¹ Az ἀμφιμάκρος (= „kétfélől hosszú”) a creticus másik neve, ld. III. 2.

— ∪ —, — ∪ —, — ∪ —, — ∪ —, — ∪ —, — —
 ἄκρ' ἐπ' ἄνθη καβαίνων ἅ μή μοι θίγῃς, τῷ κυπαιρίσκῳ.

(7) Szögezzük azonban le, hogy teljes költeményeket is írtak creticusban, ahogyan például Bakchylidész <frg. 16>:

— ∪ —, — ∪ —, — ∪ —, — ∪ —, — ∪ —
 ὦ Περικλειτὲ δᾶλ' αἰγροήσῃν μὲν οὐ σ' ἔλπομαι.

(8) A baccheusi változat ritka, s ha imitt-amott előfordul is, csak néhány sorra terjed, példa rá <Aischylos, frg. 23 TGF/Radt>:

∪ — —, ∪ — —, ∪ — —, ∪ — —
 ὁ ταῦρος δ' ἔοικεν κυρίζῃν † τιν' ἀρχάν
 ∪ — —, ∪ — —, ∪ — —, ∪ — —
 φθάσαντος δ' ἐπ' ἔργοις προπηδήσεται νιν †.

Ennyit a kilenc egyszerű (μονοειδῶν) és hasonló (ὁμοιοειδῶν)²⁷² metrumról.

XIV. Ellentétet okozó metrumkeveredés

(1) Most az ellentétet okozó metrumkeveredés (τῆς κατ' ἀντιπάθειαν μίξεως)²⁷³ leggyakoribb formáit fogjuk sorra venni.

²⁷²Héphaistión összefoglalásul jelzi, hogy az V-XIII. fejezetben csak olyan metrumokkal foglalkozott, melyek azonos (μονοειδής) vagy hasonló (ὁμοιοειδής) formában ismétlődve alkottak teljes verssorokat.

²⁷³A következőkben Héphaistión olyan sorok elemzésére tér át, melyek szerinte metrikailag ellentétben (ἀντιπάθεια, latinul oppositio) álló részekből tevődnek össze; a mai metrikák az általa idézett sorokat sokszor eltérő módon értelmezik, s nem egyet az aiól alapsorok valamelyikére vezetnek vissza.

Az epichoriambicus²⁷⁴ forma az ún. sapphói tizenegyes²⁷⁵ <Sapphó, 1, 1 PL >:

— ∪ — ∪, — ∪ ∪ —, ∪ — —

Ποικιλόθρον' ἄθανάτ' Ἀφροδίτα,

ennek ugyanis első syzygiája trochaicus, hat vagy hét időegységnyi, a második choriambicus, zárata pedig egy iambus és egy időmértékre közömbös szótag, úgyhogy a negyedik szótagnak mindenképpen két változata van, egyszer rövid, másszor hosszú. Az egyik változat az imént idézett

Ποικιλόθρον' ἄθανάτ' Ἀφροδίτα,

a másik pedig <Sapphó 1, 5 PL>:

— ∪ — —, — ∪ ∪ —, ∪ — ∪

ἀλλὰ τυῖδ' ἔλθ' αἷ ποτα κατέρωτα.

A szabály tehát a következő:²⁷⁶

baba baab abb^a

babb baab aba^b.

Alkaiosnál is van ilyen – s bár sapphói sornak nevezik, nem tudni, melyikük találta fel –, például <frg. 308b PL>:

— ∪ — —, — ∪ ∪ —, ∪ — —

χαῖρε Κυλλάνας ὃ μέδεις, σέ γάρ μοι.

Három ilyen sort használnak strófaként, azután negyediknek hozzáfűznek egy ötszótagos sort, egy choriambicus penthe-

²⁷⁴Az „első ellentét” (πρώτη ἀντιπάθεια) a két vagy háromszótagos lábak (iambus ↔ trochaeus, dactylus ↔ baccheus), a „második ellentét” (δευτέρα ἀντιπάθεια) viszont a négy szótagos lábak között jön létre; az utóbbiakat Héphaistión 1. az epionicus (iambus ↔ ionicus), 2. az epichoriambicus (trochaeus ↔ choriambus), továbbá 3. a choriambus ↔ ionicus és 4. az antispastus ↔ choriambus ellentétpárokkal illusztrálja. (Bár az „ellentét” bizonyos sorokon belül valóban fennáll, sem az epionicus, sem az epichoriambicus terminus nem hosodott meg a modern metrikákban.)

²⁷⁵Mai értelmezés szerint ez a sor elől creticusszal bővült acephalus (csak egy aiol bázissal rendelkező) hipponacteus.

²⁷⁶A képletben „b” = hosszú, „a” = rövid szótag; „ba” „ab” a végszótag tényleges hosszúságát illetve rövidségét, s amellet a végszótag időmértékének közömbös voltát is jelzi.

mimerest,²⁷⁷ ami egy dactylicus lábbal és egy azt követő trochaeusszal egyenlő, mint például <Sapphó, 1, 4 *PL*>:

— ∪ ∪, — —
 πόντια θυμόν.

(2) Ez a trochaicus syzygiával kezdődő epichoriambicus. Antispasticusszal kezdődik viszont az ún. pindaroszi tizenegyszótagos,²⁷⁸ melynek első syzygiája antispastus, a többit tekintve pedig a sapphóihoz hasonlóan choriambicus, iambicus zárlattal, például <Pindaros, frg. 94c 1>:

∪ — ∪ ∪, — ∪ ∪ —, ∪ — —
 Ὁ Μουσαγέτας με καλεῖ χορεῦσαι

és <Pindaros, frg. 94c 3>:

∪ — — ∪, — ∪ ∪ —, ∪ — —
 ἄγοις ὦ κλυτὰ θεράποντα Λατοῖ.

(3) Epionicus²⁷⁹ a maiore catalecticus trimeter viszont az ún. alkaiosi tizenegyszótagos,²⁸⁰ melynek első syzygiája iambicus, vagy hat vagy hét időegységnyi, a második ionicus a maiore vagy a 2. paión, zárlata pedig egy trochaeus és egy közömbös időmértékű szótag, példa rá <Alkaios, frg. 307a *PL*>:

— — ∪ —, — — ∪ ∪, — ∪ —
 ὦ ἄναξ Ἀπολλων, παῖ μεγάλῳ Δίῳς,

illetve <Alkaios, frg. 331 *PL*>:

∪ — ∪ —, — — ∪ ∪, — ∪ —
 Μέλαγχρος αἰδῶς ἄξιος εἰς πόλιν,

²⁷⁷Ez az ún. sapphói stófa, bár a negyedik sort alkotó choriambicus penthemimerest manapság adonisi sornak szokás nevezni.

²⁷⁸Talán a sor elején egy baccheusszal bővült (?) acephalus (tehát csak egy aiol bázissal rendelkező) hipponacteusnak értelmezhetjük.

²⁷⁹A névről ld. 274. jegyz.

²⁸⁰Mai értelmezés szerint elől iambicus metrummal bővült acephalus (csak egy aiol bázissal rendelkező) glyconeus, de változatlanul használatban maradt a Héphaishtióntól is használt "alkaioszi tizenegyszótagos" név.

tehát négy formája van, a következő szabály²⁸¹ szerint:

abab bbaa baa^b

bbab bbaa baa^b

abab abaa baa^b

bbab abaa baa^b

(4) Az előbbinél a végén egy szótaggal bővebb az acatalecticus trimeter, az ún. alkaiosi tizenkétszótagos,²⁸² példa rá <Alkaios, frg. 384 PL>:

○ — ○ —, — — ○ ○, — ○ — —

ἰόπλοκ', ἀγνά, μελλιχόμειδε Σαπφοῖ,

s szabálya²⁸³ a következő:

abab bbaa baba^b

bbab abaa babb^a

(5) Catalecticus epionicus tetrameter²⁸⁴ az, amelynek első syzygiája iambicus, vagy hat vagy hét időegységnyi, második ionicus vagy a 2. paión, harmadik hat vagy hét időegységnyi trochaeus, zárata pedig egy trochaeus és egy időmértékre kö-zömbös szótag, például <fragmenta incerta 21 p. 295 PL>:

○ — ○ —, — — ○ ○, — ○ — ○, — ○ —

τοιούτος εἰς Θήβας πάϊς ἀρμάτεσσ' ὀχήμενος,

és <fragmenta incerta 17 p. 295 PL >:

— — ○ —, — — ○ ○, — ○ — —, — ○ —

Μᾶλιν μὲν ἔννη λεπτὸν ἔχουσ' ἐπ' ἀτράκτω λίνον,

s ennek szabálya:²⁸⁵

abab baba baa^b

bbab abaa bab^a

²⁸¹A szabályról ld. 276. jegyz.

²⁸²Mai értelmezés szerint elől iambicus metrummal bővült acephalus (csak egy aiol bázissal rendelkező) hipponacteus.

²⁸³A szabályról ld. 276. jegyz.

²⁸⁴Mai értelmezés szerint sor elején és végén egyaránt iambicus metrummal bővült acephalus (csak egy aiol bázissal rendelkező) glyconeus.

²⁸⁵A szabályról ld. 276. jegyz.

(6) Epionicus²⁸⁶ a minore acatalecticus trimeter szerepel Alk-mannál;²⁸⁷ ennek első syzygiája iambicus, hat vagy hét időegységnyi, utána pedig két, egyenként hat időegységnyi tiszta ionicus következik, például <[50] frg. 50a *PMG*>:

◡ — ◡ —, ◡ ◡ — —, ◡ ◡ — —
περισσόν. αἶ γὰρ Ἀπόλλων ὁ Λύκηος

és <[50] frg. 50b *PMG*>:

— — ◡ —, ◡ ◡ — —, ◡ ◡ — —
Ἴνῳ σαλασσομέδοισ' ἄν ἀπὸ μάσδων,

tehát a szabály:²⁸⁸

abab aabb aabb^a

bbab aabb aabb^a

(7) Itt az ionicus tiszta volt; ha viszont anaclasis van benne, s előtte egy hat vagy hét időegységnyi iambicus syzygia áll, létrejön az a metrum, melyre Sapphónál²⁸⁹ van példa <frg. 133 *PL*>:

◡ — ◡ —, ◡ ◡ — ◡, — ◡ — —
ἔχει μὲν Ἀνδρομέδα καλὰν ἀμοιβάν

— — ◡ —, ◡ ◡ — ◡, — ◡ — —
Ψάπφοι τί τὰν πολύολβον Ἀφροδίταν,

ahol a szabály:²⁹⁰

abab aaba babb^a

bbab aaba babb^a

²⁸⁶ A névről ld. 274. jegyz.

²⁸⁷ Mai értelmezés szerint egy iambicus metrumot és két ionicust egyesítő sor.

²⁸⁸ A szabályról ld. 276. jegyz.

²⁸⁹ Mai értelmezés szerint elől iambicus metrummal, sorvégen baccheusszal bővült, aiol bázisait nélkülöző glyconeus.

²⁹⁰ A szabályról l. 276. jegyz.

²⁹³Am. „másfélszeres”, az ithyphallicus tehát másfél trochaeus: — ∪ — ∪ — —.

rülték Archilochos utódai, mert nem anapaestusnak fogták fel a metrumot, hanem prosodiacusnak,²⁹⁴ mely egy ionicus és choriambicus syzygiából áll, úgy, hogy a ionicus első helyén rövid szótag is állhat. De fel lehet bontani három anapaestusra is,²⁹⁵ ha spondeusszal kezdődik, példa rá a sapphói sor <frg. 124 PL>:

— —, ∪ ∪ —, ∪ ∪ —
αὐτὰ δὲ σὺ Καλλιόπα,

lévén ez is a prosodiacus egyik formája [mely egy ionicus és egy choriambicus lábból tevődik össze]. (4) Az anapaesticus metrumot tehát, ha valaki így bontja fel, a prosodiacusszal összhangban lévőnek fogja találni. Ha ugyanis az elején spondeus áll, az utána következők pedig anapaestusok, a második láb anapaestusának két rövid szótagját a spondeushoz hozzáfogva ionicus a maiore lábat és egy azt követő choriambust kapsz. De akár anapaestusszal, akár dactylusszal is kezdődhet az anapaesticus metrum, mindkettő feloldott ionicusként fogható fel, melyet choriambus követ. Ez a magyarázata,²⁹⁶ miért szokták az anapaesticus metrumot iambusszal kezdeni, mint Archilochos abban a sorban, hogy

∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪
Ἑρασμονίδη Χαρίλαε,

hiszen a 2. paión helyettesítheti az ionicus a maiore-t [hogy az anapaesticus ne üssön el a prosodiacustól].

(5) Kerülik tehát a közbül álló spondeusokat, hogy az anapaesticus metrum ne üssön el a prosodiacustól, mely egy ionicus és egy choriambicus metrumból tevődik össze. S ha nagyon akarja valaki, akár két spondeus is lehet egymás után, mint Archilochosnál <frg. 171, 1 JeE>:

²⁹⁴ A prosodiacus képlete: × — ∪ ∪ — ∪ ∪ — .

²⁹⁵ Ez a megállapítás némileg ellentmondani látszik Héphaistión korábbi kijelentésével, ld. 213. jegyz.

²⁹⁶ A mai metrikák nem fogadják el Héphaistión magyarázatát, ld. 232. jegyz.

— — — — ∪ ∪ — —
 ἀστων δ' οἱ μὲν κατ' ὀπισθεν,²⁹⁷

mert az első molossusszá bővítve és azt ionicus a minore-ként fogva fel, utána choriambust kap – ha ugyan a prosodiacus metrumban az ionicus metrum összevonása (συνάίρεσις), vagyis a molossus, megengedhető.

(6) Azt mondhatná valaki, hogy Archilochos és követői között van egy harmadik különbség is, amennyiben az anapaestust látszatra első lábként használja <frg. 168, 3–4 *JeE*>:

∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — —, — ∪ — ∪ — —
 ἐρέω πολὺ φίλταθ' ἐταίρων, τέρψεαι δ' ἀκούων,

és <frg. 171 *JeE*>:

∪ ∪ — — — ∪ ∪ — ∪, — ∪ — ∪ — —
 φιλέειν στυγνὸν περ ἔοντα, μηδὲ διαλέγεσθαι,

amit amazok nem tettek meg. Csakhogy nyilvánvalóan Archilochos maga sem, hiszen az anapaestus synecphonesisszel mindkét esetben összevonható iambusszá, az anapaestus képzetét csak a két ionicus diaeresise kelti; következésképp az iambusköltő Archilochos és a későbbi költők között csupán a fentebb említett két különbség van. (7) Kratinos viszont, mikor azt mondja az Ἀρχιλόχοι-ban <frg. 11 *PCG*>, hogy

∪ — ∪ ∪ — ∪ — ∪, — ∪ — ∪ — —
 Ἐρασμονίδη Βάθιππε τῶν ἰωρολείων,

nem tudja, hogy ez a metrum korántsem pontos mása Archilochos Erasmonidésének.

(8) Ez tehát az egyike az Archilochosnál található asynartetusoknak; a második egy dactylicus tetrapodiából és szintén ithyphallicusból áll <frg. 188, 1 *PeE*>:

²⁹⁷A sor második, Héphaistióntól már nem idézett része ἦσαν, οἱ δὲ πολλοί (— ∪ — ∪ — —): Héphaistión még mindig a fejezet bevezetőjében említett Archilochos-sort elemzi.

— ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ — ∪ — —
 οὐκέθ' ὁμῶς θάλλεις ἀπαλὸν χρόα· κάρφεται γὰρ ἦδη,

és a tetrapodia utolsó lába az utolsó szótag időmértékének közömbössége miatt creticus is lehet <Archilochos, frg. 190 *JeE*>:

— —, — ∪ ∪, — —, — ∪ —, — ∪ — ∪ — —
 καὶ βήσας ὀρέων δυσπαιπάλους οἴος ἦν ἐπ' ἥβης.

Ez a metrum a későbbi költőknél igen gyakori, mint ahogyan Kallimachosnál is <frg. 554>:

— ∪ ∪, — —, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ — ∪ — —
 τὸν με παλαιστρίταν ὁμόσας θεὸν ἐπτάκις φιλήσειν,

Kratinosnál azonban a Σεριφίοι-ban nem acatalecticus az ithyphallicus előtt álló dactylus, hanem catalecticus in disyllabam²⁹⁸ <frg. 225 *PCG*>:

— ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪ ∪, — ∪, — ∪ — ∪ — —
 χαίρετε πάντες ὅσοι πολὺβωτον ποντίαν Σέριφον.

(9) A harmadik asynartetos metrum Archilochosnál egy dactylicus penthemimeresből²⁹⁹ és egy acatalecticus iambicus dimeterből áll <frg. 96 *JeE*>:

— ∪ ∪ — ∪ ∪ —, — — ∪ —, ∪ — ∪ —
 ἀλλὰ μ' ὁ λυσιμελῆς, ὠταῖρε, δάμνεται πόθος.

(10) Nevezetes összetett (ἐπισύνθετον) metrum a dipenthemimeres, az ún. encomiologicum,³⁰⁰ mely egy dactylicus és egy iambicus penthemimeresből áll. Ezt használta Alkaios abban a költeményében (ᾠσμα), melynek kezdete <frg. 383 *PL*>:

²⁹⁸ A „catalecticus in disyllabam” helyett akár spondeust is mondhatnánk.

²⁹⁹ A mai metrikák hemiepest írnának.

³⁰⁰ Az encomiologus (= ”dicsőítő ének”) képlete — ∪ ∪ — ∪ ∪ — × — ∪ — — . Az encomiologusban látják manapság egyik előzményét az epitritus-szisztémának, mely felváltva használ dactylicus (— ∪ ∪ — ∪ ∪ —, — ∪ ∪ — és ∪ ∪ —, rövidítve D, d¹ és d²) és iambicus-trochaicus elemeket (— ∪ —, rövidítve e, illetve — ∪ — × — ∪ —, rövidítve E), melyek között rendszerint egy közömbös időmértékű kötőelem (x) van. A Héphaistióntól az encomiologusra hozott példák legalábbis nehézség nélkül dactyloepitritusként értelmezhetők, éspedig mint D + × + e + × sorok.

— ∪ ∪ — ∪ ∪ —, — — ∪ — —
 Ἦ ρ' ἔτι Δινομένη τῷ Τυρρακῇω

— ∪ ∪ — ∪ ∪ —, — — ∪ — —
 τᾶρμενα λαμπρὰ κέοντ' ἐν Μυρσινήω,

s Anakreón is több versében használta <[393] frg. 48 *PMG*>:

— ∪ ∪ — ∪ ∪ —, ∪ — ∪ — —
 Ὅρσόλοπος μὲν Ἄρης φιλέει μεναιχμάν.

(11) Ennek fordítottja az ún. iambelegus,³⁰¹ melyet azonban tudtunkra senki sem használt teljes versen át (ἐν συνεχείᾳ), csak elszórva <Pindaros, frg. 30, 1>:

— — ∪ — —, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —
 πρῶτον μὲν εὖβουλον Θέμιν οὐρανίαν

illetve <Pindaros, frg. 35>:

— — ∪ — —, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —
 κείνων λυθέντες σαῖς ὑπὸ χερσὶν ἄναξ.

(12) Ezekből a metrumokból van tripenthemimeres is, az ún. platonicum,³⁰² melyben mindkét oldalon egy-egy dactylicus, középen pedig egy iambicus penthemimeres áll. Ezt használta Platón a Ξαντρίαι-ban <frg. 90 *CGF/Kock*>:

— ∪ ∪ — ∪ ∪ —, — — ∪ — —, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —
 χαῖρε παλαιογόνων ἀνδρῶν θεατῶν ξύλλογε παντοσόφων.

(13) Az előbbi fordítottja az ún. pindaricum³⁰³ <Pindaros, frg. 34>:

— — ∪ — —, — ∪ ∪ — ∪ ∪ —, — — ∪ — —
 ὅς καὶ τυπεῖς ἀγνῶ πελέκει τέκετο ξανθὰν Ἀθάναν

és <Pindaros, frg. 35b>:

³⁰¹Az iambelegust vagy más néven elegiambust manapság ugyancsak dactyloepitritusként szokás értelmezni; A Héphaishtióntól idézett Pindaros sorok képlete × + e + × + D.

³⁰²Modern metrikákban a platonicum dactyloepitritus: D + × + e + × + D.

³⁰³Modern metrikákban a pindaricum dactyloepitritus: × + e + × + D + × + e + ×.

◡ — ◡ — ◡, — ◡ ◡ — ◡ ◡ —, — — ◡ — —
 σοφοὶ δὲ καὶ τὸ μηδὲν ἄγαν ἔπος αἰνῆσαν περισσῶς.

(14) A dactylicus penthemimerest kétszer véve jön létre az elegeion,³⁰⁴ melynek második fele mindig hétszótagos marad, két dactylus és még egy szótag, első felében azonban a két láb változhat, vagyis lehet akár dactylus, akár spondeus, illetve az első dactylus, a második spondeus, vagy fordítva, az első spondeus, a második pedig dactylus – következésképpen a második felsor kettőzése mindig elegeiont eredményez, az elsőé viszont csak akkor, ha két dactylusból áll, példa rá <Kallimachos, frg. 1, 2>:

— ◡ ◡ — — —, — ◡ ◡ — ◡ ◡ —
 Νῆιδες οἱ Μούσης οὐκ ἐγένοντο φίλοι.

A második felsor megkettőzve elegeiont hoz létre, az első nem, úgyhogy az elegeion hol tizennégy, hol tizenhárom, hol tizenkét szótagnyi.

(15) Mármost a tizennégyszótagosnak egyetlen változata van <Kallimachos, 1, 6>:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ —, — ◡ ◡ — ◡ ◡ —
 παῖσατε, τῶν δ' ἐτέων ἡ δεκάς οὐκ ὀλίγη

és hasonlóképpen egyetlen változata van a tizenkét szótagosnak is <Kallimachos, frg. 1, 20>:

— — — — —, — ◡ ◡ — ◡ ◡ —
 τίκτεσθαι· βροντᾶν δ' οὐκ ἐμὸν, ἀλλὰ Διός.

A tizenhárom szótagosnak viszont két változata van, mert hol az első láb dactylus <Kallimachos, frg. 1, 2>:

— ◡ ◡ — — —, — ◡ ◡ — ◡ ◡ —
 Νῆιδες οἱ Μούσης οὐκ ἐγένοντο φίλοι,

hol a második <Kallimachos, frg. 3, 2>:

³⁰⁴Ma pentameternek nevezzük; az elegeion nevet mint az elégia és az elégikus distichon jellegzetes sortípusa kapta.

— — — ◡ ◡ —, — ◡ ◡ — ◡ ◡ —
 ῥέζειν, καὶ στεφέων εὐαδε τῷ Παρίῳ.

Az elegeion mindkét penthemimeresében kötelező a metszet, annak híján hibás lesz, mint Kallimachosnál <frg. 384a> a

— ◡ ◡ — ◡ ◡ —, | — ◡ ◡ — ◡ ◡ —
 ἱερά, νῦν δὲ Διοσκουρίδεω γενεή.

(16) Egy másik, [ugyancsak] az első oppositio [ἀντιπάθεια]³⁰⁵ szerinti asynartetus egy acatalecticus iambicus dimeterből és egy trochaicus hephthemimeresből (az ún. euripideum-ból)³⁰⁶ áll, példát szolgáltat rá az Archilochosnak tulajdonított Ἰοβάχχοι <frg. 322 *JeE*>:

— — ◡ — — — ◡ —, — ◡ — ◡ — ◡ —
 Δήμητρος ἀγνῆς καὶ Κόρης τὴν πανήγυριν σέβων.

(17) Az előzőnél a végén egy szótaggal rövidebb az ún. euripidési tizennégyszótagos,³⁰⁷ melyre maga Euripidész szolgáltat példát <frg. 923 *TGF/Nauck*>:

◡ — ◡ — ◡ — ◡ —, — ◡ — ◡ — —
 Ἐῶος ἡνίχ' ἱππότας ἐξέλαμψεν ἀστήρ

illetve Kallimachos <frg. 227, 1–2>:

◡ — ◡ — — — ◡ —, — ◡ — ◡ — —
 ἔνεστ' Ἀπόλλων τῷ χορῷ· τῆς λύρης ἀκούω·

— — ◡ — — — ◡ —, — ◡ — ◡ — —
 καὶ τῶν Ἐρώτων ἡσθόμην· ἔστι κάφροδίτη.

(18) További asynarteton, ugyancsak az első oppositio³⁰⁸ szerint, egy acatalecticus trochaicus dimeterből és egy iambicus hephthemimeresből áll, az utóbbi azonban, ha a metszetet

³⁰⁵ Az „első oppositio”-ról ld. 292. jegyz.

³⁰⁶ Az euripideumról ld. 218. jegyz.

³⁰⁷ Ebben a sorban a kezdő iambicus dimeterrel egy ithyphallicus áll oppositióban.

³⁰⁸ Az „első oppositio”-ról ld. 292. jegyz.

(τομή) áthelyezzük, procatalecticus (προκαταληκτικόν)³⁰⁹ trochaicus metrum lesz <Sapphó, frg. 132 *PL*>:

— ◡ — ◡ — ◡ —, — ◡ — ◡ — ◡ — —
 ἔστι μοι καλὰ πάϊς χρυσέοισιν ἀνθέμοισιν
 — ◡ — ◡ — ◡ —, ◡ — ◡ — ◡ — —
 ἔμφερῇ ἔχοισα μορφάν, Κληῆς ἀγαπατά,
 — ◡ — ◡ — ◡ — ◡ —, — ◡ — ◡ — —
 ἀντὶ τᾶς ἐγὼ οὐδὲ Λυδίαν πᾶσαν οὐδ' ἐραυνάν.

(19) Az előbbiekből a második sort, a metszet mutatja, az imént elmondottaknak megfelelően egy acatalecticus trochaicus dimeter és egy iambicus hephthemimeres alkotja, az első sor ellenben, minthogy metszete (τομή) egy szótaggal előbbre esik, procatalecticus lett, vagyis egy trochaicus hephthemimeresből – ἔστι μοι καλὰ πάϊς – és egy acatalecticus <trochaicus> dimeterből – χρυσέοισιν ἀνθέμοισιν – a harmadik sor pedig egy hypercatalecticus³¹⁰ <trochaicus dimeterből> – ἀντὶ τᾶς ἐγὼ οὐδὲ Λυδίαν – és egy brachycatalecticus <trochaicus dimeterből> – πᾶσαν οὐδ' ἐραυνάν – áll.

(20) Anakreón nem iambicus, hanem iambicus syzygiával kevert choriambicus metrumhoz toldotta hozzá az ithyphallicust <[387] frg. 42 *PMG*>:

— ◡ ◡ — ◡ — ◡ —, — ◡ — ◡ — —
 τὸν λυροποιὸν ἠρόμην Στράττιν εἰ κομήσει.

(21) Az előbbinél a végén egy szótaggal hosszabb az ún cratineus,³¹¹ mert ebben egy choriambicus metrumhoz – melynek második syzygiája iambicus – egy trochaicus hephthemimeres járul <Kratinos, frg. *361 *PCG*>:

— ◡ ◡ — ◡ — ◡ —, — ◡ — ◡ — ◡ —
 Εὖτε κισσοχαῖτ' ἄναξ, χαῖρ', ἔφασκ' Ἐκφαντίδης

³⁰⁹A terminus magyarázata kissé lentebb, a 19. pontban következik.

³¹⁰A hypercatalecticus és brachycatalecticus terminusokról ld. IV. 3–4.

³¹¹Az elnevezés nem honosodott meg a mai metrikákban.

— ∪ ∪ — ∪ — ∪ —, — ∪ — ∪ — ∪ —,
πάντα φορητά, πάντα τολμητὰ τῷδε τῷ χορῷ

— ∪ ∪ — ∪ — ∪ —, — ∪ — ∪ — ∪ —
πλὴν Ξενίου νόμοισι καὶ Σχοινίωνος, ὦ Χάρον.

(22) Ilyen tehát a tiszta cratineus, de a komédiaszerzők nagyon változatos formákban szerkesztették, ugyanis az iambicus és trochaicus metrumokban előforduló spondeusokat a középső iambicus és trochaicus syzygiák nem megfelelő helyein használják. Eupolis az Ἀστρατεύτοι-ban a cratineus igen rendhagyó változatát alkotta meg, mert a metrumot hol így formálja <frg. 37 CGF/Kock>:

— ∪ ∪ — — — —, — — — ∪ — ∪ ∪
ἄνδρες ἐταῖροι, δεῦρ' ἤδη τὴν γνώμην προσίσχετε,

— ∪ ∪ — — — ∪ — —, — — ∪ — ∪ —
εἰ δυνατόν, καὶ μή τι μεῖζον πράττουσα τύγχανει,

hol efféleképpen <frg. 38 CGF/Kock>:

— ∪ ∪ — ∪ — ∪ —, — ∪ ∪ — ∪ — —
καὶ ξυνεγινόμεν ἀεὶ τοῖς ἀγαθοῖς φάγροισιν,

úgyhogy az egész kevert choriambicus metrum lett (hasonló az anakreóni sorhoz <[386] frg. 41 PMG>:

— ∪ ∪ — ∪ — ∪ —, — ∪ ∪ — ∪ — —
Σίμαλον εἶδον ἐν χορῷ πηκτίδ' ἔχοντα κάλην),

hol pedig más, rendkívül szabálytalan formákat alkalmaz.

(23) Van dicatalecticis asynarteton is, két catalecticis antispasticus dimeterből,³¹² melyeket Pherekratés egyesített és a Κοριαννώ-ban „összehajtott” anapaestusnak nevez <frg. 79 CGF/Kock>:

³¹²Mai értelmezés szerint ezek is aiol sorok: az első sor két, a második egy pherecrateust tartalmaz.

— — — ∪, ∪ — — — — — ∪, ∪ — —
 ἄνδρες πρόσχετε τὸν νοῦν ἐξευρήματι καινῷ
 — — — ∪, ∪ — —
 συμπύκτοις ἀναπαίστοις.

(24) Van dicatalecticus asynarteton iambicus hephthemimeresekből is, mint Kallimachosé <epigr. 39, 1–2>:

— — ∪ — ∪ — —, — — ∪ — ∪ — —
 Δήμητρι τῇ πυλαίῃ τῇ τοῦτον οὐκ Πελασγῶν,

melyet a következő, dactylicus tetrapodiából és ithyphallicusból összetett metrum elé helyezett <epigr. 39, 3>:

— ∪ ∪ — — — ∪ ∪ — ∪ ∪, — ∪ — ∪ — —
 Ἀκρίσιος τὸν νηὸν ἐδείματο· ταῦθ' ὁ Ναυκρατίτης.

(25) Van továbbá két ithyphallicusból, ez Sapphó alkotása <frg. 127 PL>:

— ∪ — ∪ — —, — ∪ — ∪ — —
 δεῦρο δὴν τε Μοῖσαι χρούσεν λιποῖσαι.

(26) Van aztán iambicus zárlatú choriambicus hephthemimeresekből, mely ugyancsak Sapphó alkotása <frg. 112, 1–2 PL>:

— ∪ ∪ — ∪ — —, — ∪ ∪ — ∪ — ∪
 ὄλβιε γάμβρε, σοὶ μὲν δὴ γάμος, ὥς ἄραο·
 — ∪ ∪ — ∪ — ∪, — ∪ ∪ — ∪ — ∪
 ἐκτετέλεστ', ἔχης δὲ πάρθενον, ἄν ἄραο.

Esetenként Sapphó össze is kapcsolta³¹³ a két metrumot <frg. 122, 4 PL>:

— ∪ ∪ — ∪ — —, — ∪ ∪ — ∪ — —
 μελλίχροος δ' ἐπ' ἱμερτῷ κέχυται προσώπῳ.

Ennyit az asynarteton metrumokról.

³¹³ Az „összekapcsolás” csupán annyit jelent, hogy ebben a sorban az opponáló metrumok között nincs diaeresis.

XVI. A változó formájú metrumokról

(1) Változó formájúnak (πολυσχημάτιστα)³¹⁴ nevezik azokat a metrumokat, amelyek minden rendszertől függetlenül (κατ' ἐπιλογισμὸν οὐδένα), egyszerűen a velük élő költők választása alapján, sokféle formát fogadnak be. Közülük a legnevezetesebbek a következők.

(2) A priapeum,³¹⁵ melynek második syzygiája nem csupán iambicus, hanem choriambicus is lehet, továbbá a teljes metrum első lába, az antispastus, néha spondeusra végződik, lett legyen a kezdete akár szabályosan trochaeus vagy iambus, akár spondeus, példát ad rá a chersonnesusi Euphorión <p. 176 CA>:

— ◡ — ◡ — ◡ ◡ —, — ◡ — ◡ ◡ — —
οὐ βέβηλος, ᾧ τελεταὶ τοῦ νέου Διόνυσου,

— — — — ◡ ◡ —, — ◡ — ◡ ◡ — —
κἀγὼ δ' ἔξ εὐεργεσίης ὠργισμένους ἦκα,

◡ — — — — ◡ ◡ —, ◡ — — ◡ ◡ — ◡
ὀδεύων Πηλουσιακὸν κνεφαῖος παρὰ τέλμα.

(3) A glyconeusok³¹⁶ esetében hasonlóképpen megengednek ilyesféle formákat, például Korinna <[655] frg. 2b, 2–5 PMG>:

³¹⁴A „változó formájú”-val a „tisztá formájú” (καθαρόν) áll szemben; a „változó” formájú sorok olyan metrumokat is befogadnak, melyek a „tisztá” sorokban nem kaphatnának helyet.

³¹⁵Esett már róla szó, ld. X. fejezet 4. pont. A „tisztá” priapeus mai értelmezés szerint egy glyconeusból és egy pherecrateusból áll, ehhez képest a „változó formájú” változat tartalmazza a sort záró pherecrateust, de a sorkezdő szabályos glyconeust itt egyes modern metrikák „anacasticus” glyconeusa (◡◡ — × — ◡◡ —) váltja fel.

³¹⁶Esett szó a glyconeusokról is a X. fejezet 2. pontjában; a glyconeus „tisztá” változatának képlete ◡◡ — ◡◡ — ◡◡ — . A Korinnától idézett sorok szintén a glyconeus – vagy más aiol sor – anaclasticus (ld. 259. jegyz.) formájának egyedi változatai. A sapphói strófa (τὸ Σαπφικὸν καλούμενον) első sorára maga Héphaiszion is az Aphrodité-himnusz első sorát hozza példának (p. 43, 11–12 = SE 237, XIV. 1), s valamivel később az alkaioi strófa (τὸ καλούμενον Ἀλκαϊκόν) első soráról is említést tesz (p. 44, 20 = SE 239, XIV. 3), mindkettőről szükségesnek tartva megjegyezni, hogy tizenegyszótagosak.

∪ ∪ ∪ – ∪, – ∪ ∪ –
 καλὰ γέροι' ἀεισομένα,
 ∪ ∪ ∪ – ∪, – ∪ ∪ –
 Ταναγρίδεσσι λευκοπέπλοις,
 ∪ ∪ ∪ – ∪, – ∪ ∪ –
 μέγα δ' ἐμὴ γέγαθε πόλις
 ∪ – ∪ – ∪, – ∪ ∪ –
 λιγουροκωτίλαις ἐνοπαῖς.

Ilyen a következő sor is <Korinna, [655] frg. 2b, 15 *PMG*>:

– – – –, – ∪ ∪ –
 καὶ πεντήκοντ' οὐψιβιάς,

de Korinna több más formát is használt <[675] frg. 22 *PMG*>:

– ∪ ∪, – ∪ – –
 δούρατος ὥστ' ἐφ' ἵππῳ,
 ∪ ∪ –, ∪ – ∪ –
 Κατὰ μὲν Βριμούμενοι,
 ∪ – ∪, ∪ ∪ ∪
 πόλιν δ' ἐπράθομεν,
 ∪ ∪ – –, – ∪ ∪ – –
 προφανεῖς· γλούκου δέ τις ᾄδων,
 ∪ ∪ –, ∪ ∪ – –
 πελέκεσσι δονεῖται.

(4) Alighanem a comicumnak (κωμικόν) nevezett epionicus³¹⁷ metrumot is igen változatos formákban szerkesztették, s ebben a metrumban különösen sok a szabálytalanság, amennyiben az

³¹⁷A terminusról ld. 274. jegyz. A κωμικόν terminus nem honosult meg a mai metrikákban.

iambicus syzygiák páros helyein spondeusok vannak, például Eupolisnál a Χρυσὸν γένος-ban <frg. 290 *CGF/Kock*>:

— — —, — ∪ ∪ —, — ∪ — ∪, — ∪ ∪ —
 ὦ καλλίστη πόλι πασῶν ὅσας Κλέων ἐφορᾷ,

— — —, — ∪ ∪ —, — ∪ — ∪, — ∪ ∪ —
 ὥς εὐδαίμων πρότερόν τ' ἦσθα, νῦν δὲ μᾶλλον ἔση.

(5) Az ún. eupolideum³¹⁸ szintén igen változatos formájú epichoriambic³¹⁹ metrum, mert benne a trochaicus syzygiák rendhagyó módon fogadják be a spondeust (néha tiszta antispasticus láb is belekerülhet), példa rá <adespota frg. 53 *CGF/Kock*>:

— — — —, — ∪ ∪ —, — ∪ — ∪, — ∪ ∪
 εὐφρόνας ἡμᾶς ἀπέπεμπ' οἴκαδ' ἄλλον ἄλλοσε

és <Aristophanés, *Felhők* 529>:

∪ — — ∪, — ∪ ∪ —, — ∪ —, — — ∪ —
 ὁ σῶφρων τε χῶ καταπύγων ἄριστ' ἡκουσάτην.

(6) A cratineum,³²⁰ ez a choriambicus és trochaicus metrum-ból álló asynartetum szintén igen változatos formájú. Ennek bizonyítására elég Eupolis Ἀστρατεύτοι-ának teljes parabasisa, hogy most ne töltsük az időt példák felsorolásával.

Ennyit a metrumokról; a következőkben a költeményről lesz szó.

³¹⁸A terminus nem honosult meg a mai metrikákban.

³¹⁹A terminusról ld. 274. jegyz.

³²⁰A terminus nem honosult meg a mai metrikákban.

Indexek

A. Az idézett metrikai terminusok

(A lista általában nem sorolja fel a terminusok valamennyi előfordulását, csupán azokat a helyeket, ahol az egyes fogalmakhoz meghatározás vagy példa, illetve értelmüket vagy funkciójukat jellemző vagy befolyásoló egyéb adalék járul.)

acatalecticus (ld. catalecticus is)	106, 125, 204
acephalus	24, 156, 159
ἀδιάρκωτος	25, 206
adoneus	157
adiectio	14
aiol bázis	24, 154
aiol melos	154–171
alcmanium	110
amphibrachys	203
amphimacer	203
anacclasis, anacclasticus	79, 125, 141, 147, 157, 163
anacreonteus	147
anapaestus	39 k., 203, 216–220
„lírai” anapaestus	116–123
menet-anapaestus	117–121
sirató- és egyéb anapaestus	121–123
„széttépett” anapaestus	80, 93 k.
anceps	24
antilabé	81
antispastus	203, 224 k. (és ott 236. jegyz.)
archebuleus	111
aristophaneus	141, 157, 216
asclepiadeus	225
asclepiadeus maior	161
asclepiadeus minor	160

asynartétos	96, 150–154, 242–251
baccheus	39, 123, 127, 159, 203
biceps	49
brachycatalectic	205
breve	24
brevis in longo	41
caesura (és diaeresis)	55–62
catalexis, catalectic (ld. acatalectic is)	24, 124, 180, 183, 204
choliambus ld. iambus	
choraeus	202
choriambus	39, 140–145, 159, 160, 203, 221–223
choriambicus dimeter	143–145
cleomacheum	228
comicum	253
concinnatio	14
correptio	27, 28–29
correptio Attica	28
cratineus	249, 254
creticus	39, 127, 137–140, 159, 203
dactyloepitritus	40, 179–187
dactylus	39, 159, 202, 211–216
lírai dactylus	104
procephalus dactylus	104
derivatio	14
detractio	14
diaeresis (és caesura)	55–62
bukolikus diaeresis	61
diiambus	203
diphthongus	26
digamma	33
dispondeus	204
distichon	47, 73
ditrochaeus	203
dochmius	39, 123, 130, 171–178
dochmius Kaibelianus	137, 173
dodrans	157, 158
elegeion	247

elisio	27, 58, 64
elisio inversa	28
encomiologicum	245
enoplius	109
epichoriambicus	238–239, 254
epionicus	239, 241, 253
epitritus	179 k., 204 k.
epodus	150–154
erasmonideus	108, 151
eupolideum	254
euripideum	132, 209, 248
galliambus	231
glyconeus	39, 144, 155 k., 158, 160, 252
hemiepes	39, 59, 108
hexameter	
acephalus	53 k.
aiol	214 k.
dactylicus	25, 47–72
holodactylicus	51
holospondaicus	51
hyporrhythmicus	52, 55
lagaros	54, 59
meiuros	54
procephalus	53
spondaicus	49
hiatus	33 k., 41
híd, hidak	24, 62 k.
Havet	100
Hermann	62 k.
Hilberg	63
Naeke	63, 68
Porson	84, 92, 93, 100
hipponacteus	39, 155, 156, 158
hypercatalecticus	205
hypodochmius	133, 173, 176
iambelegus	246 (és ott 301. jegyz.)
iambicus trimeter	77

iambus	39 k., 159, 202, 207–208
lírai iambus	123–133
„rhodosi” iambus	204
sánta iambus	94 k., 208
ionicus a maiore	145, 203, 227–230
ionicus a minore	39, 145–149, 203, 230–233
ithyphallicus	106, 130–132, 210, 242 k.
kólon	41, 152, 154
láb (és metrum)	40
laconicus	217
lecythion	132 k., 209
logaoedicus	215, 220 (és ott 233. jegyz.)
longum	24
metrikai nyújtás	37, 38
metroiacus	231
metrum (és láb)	40
metszet ld. caesura ~ diaeresis	83, 85, 89
molossus	39, 203
monogenes	204
mora	25
muta cum liquida	27, 35 k.
nucleus	154, 162
paión	137 k., 203, 233–237
palimbaccheus	203, 233
paroemiacus	59, 109, 218
pentameter	72–77
penthemimeres	39, 57, 164 (164. jegyz.), 212
periódus	44
permutatio	14
phalaeceus	225
pherecrateus	39, 155, 156, 158, 160
platonicum	246
praxilleum	110, 216, 228
priapeus	226, 252
proceleusmaticus	92, 203
prosodiacus	108, 243 k.
πρωτότυπα μέτρα	14

A. AZ IDÉZETT METRIKAI TERMINUSOK 259

pyrrhichius	202
reizianus	157
σχῆμα Σοφοκλεῖον	91
simieum	212
sotadeum	229
spondeus	39, 202
strófa	45 k.
synecphonesis	27, 29, 66, 200–202
synizesis	24, 27, 29 kk.
synaloephe	24, 27, 29 k.
szisztéma	42
szókép	80
tautopodia iambica	203
tautopodia spondaica	204
tautopodia trochaica	203
telesilleus	144, 157
tetrameter trochaicus ld. trochaeus	
theopompeion	236
tribrachys	202
trimeter iambicus	77–94
trithemimeres	58
trochaeus	39, 40, 202, 209–211
lírai trochaeus	133
tetrameter trochaicus	95–103
verssor	41
versus holodactylus	51 k.
versus holospondaicus	51
versus spondaicus	49
Wernicke törvénye	57

B. Az idézett antik szerzők és a tőlük metrikai példaként idézett szövegrészletek

- Achaios (TGF/Snell)* frg. 24 ~ 199; frg. 43 ~ 199;
ad es pota
CGF/Kock frg. 38 ~ 211; frg. 39 ~ 135, 210; frg. 53 ~ 254;
PL fragmenta incerta frg. 16, 1–2 p. 294 ~ 229; frg. 16, 3 p. 294 ~ 230; frg. 17 p. 295 ~ 240; frg. 21 p. 295 ~ 240; frg. 22, p. 295 ~ 229;
PMG lyrica [974] frg. 56 ~ 205; [975] frg. 57a ~ 221; [975] frg. 57b ~ 221; [975] frg. 57c ~ 221; [976] frg. 58 ~ 159; [1029] frg. 111 ~ 156, 225; [1030] frg. 112 ~ 232; [1031] frg. 113 ~ 139, 236; [1043] frg. 125 ~ 193;
PMG carmina popularia [856] frg. 10 ~ 117; [857] frg. 11 ~ 217;
TGF/Kannicht-Snell frg. 184 ~ 171; frg. 184–185, 1–2 ~ 224;
- Aischylos*
Agamemnón 925 ~ 85; 788–794 ~ 118; 1125 ~ 178; 1279 ~ 86;
Heten Thébai ellen 488 ~ 79; 569 ~ 81;
Leláncolt Prométheus 163 ~ 80; 181 ~ 80; 574–588 ~ 174, 189. jegyz.;
Perzsák 1–7 ~ 119; 81–92 ~ 146; 284 ~ 82; 352 ~ 87; 373 ~ 85; 584–590 ~ 107; 597 ~ 107; 660–670 ~ 148; 682 ~ 87; 722 ~ 102; 744–752 ~ 101; 852–863 ~ 114, 115. jegyz.; 931–949 ~ 121;
Síri áldozók 85–87 ~ 85; 88–90 ~ 88;
Töredékek 23 *TGF/Radt* ~ 237; 277a ~ 195;
- Alkaios (PL)* frg. 10b ~ 231; frg. 70, 10–13 ~ 162; frg. 307a ~ 239; frg. 308b ~ 238; frg. 326 ~ 164; frg. 328 ~ 216; frg. 331 ~ 239; frg. 343 ~ 227; frg. 345 ~ 161;

- (Alkaios) frg. 350 ~ 160, 225; frg. 357, 2–9 ~ 161; frg. 368 ~ 214; frg. 374 ~ 207; frg. 377 ~ 198; frg. 383 ~ 245; frg. 384 ~ 240; frg. 386 ~ 226; 387 ~ 149, 227;
- A l k m a n (PMG) [1], frg. 1, 48–49 ~ 110; [15] frg. 15 ~ 193; [19] frg. 19 ~ 125; [27] frg. 27 ~ 106, 213; [45] frg. 45 ~ 204; [46] frg. 46 ~ 231; [50] frg. 50a ~ 241; [50] frg. 50b ~ 241; [58] frg. 58 ~ 139, 236; [60] frg. 60 ~ 134; [119] frg. 119 ~ 213; [174] frg. 174 ~ 123, 205;
- A n a k r e ó n (PMG) frg. 1 *JeE* ~ 196; [348] frg. 3, 4 ~ 195; [358] frg. 13 ~ 158; [373] frg. 28 ~ 226; [378] frg. 33 ~ 142, 222; [380] frg. 35 ~ 142; [382] frg. 37 ~ 142, 222; [385] frg. 40 ~ 141, 222; [386] frg. 41 ~ 142, 250; [387] frg. 42 ~ 249; [393] frg. 48 ~ 246; [394] frg. 49a ~ 212; [394] frg. 49b ~ 212; [395] frg. 50 ~ 147; [400] frg. 55 ~ 233; [411] frg. 66a ~ 232; [411] frg. 66b ~ 233; [413] frg. 68 ~ 151, 232; [418] frg. 73 ~ 135, 211; [425] frg. 80, 1 ~ 207; [428] frg. 83 ~ 125, 207; [429] frg. 84 ~ 125, 207;
- A n a n i o s (*JeE*) 2 ~ 94;
- A p o l l ó n i o s R h o d i o s
Argonautika I. 1–2 ~ 55;
- A r c h i l o c h o s (*JeE*) 14, 2 ~ 74; 70 Diehl ~ 96; 88 ~ 209; 96 ~ 245; 104 ~ 205; 168, 1 ~ 108, 219, 243; 168, 1–2 ~ 151, 242; 168, 3 ~ 219; 168, 3–4 ~ 244; 169 ~ 219; 170 ~ 242; 171, 1 ~ 219, 243; 172 ~ 152; 182, 2 ~ 212; 188, 1 ~ 106, 210, 213; 188, 2 ~ 208; 190 ~ 106, 245; 191, 1 ~ 131; 191, 1–2 ~ 152; 195 ~ 212; 196 ~ 151; 197 ~ 134, 209; 322 ~ 132, 248; *SLG* 478a, 9 ~ 30;

Aristophanés

- Acharnai*beliek 209–212 ~ 139; 318 ~ 103; 385–390 ~ 44; 672–674 ~ 42;
Békaák 384–388 ~ 42; 534–540 ~ 136; 652 ~ 92;
Béke 734–738 ~ 120;
Darázsok 978 ~ 92; 1275 ~ 234;
Felhők 529 ~ 254; 620 ~ 99; 607–608 ~ 99; 962 ~ 216;
Lovagok 736 ~ 32; 973–976 ~ 44;
Madarak 1026 ~ 92; 1226 ~ 92;
Töredékek (PCG) 9 ~ 221; 30 ~ 222; 112 ~ 234; 113 ~ 235; 348 ~ 235; 698 *CGF/Kock* ~ 219;

Aristoxenos

(*CGF/Kaibel*) frg. 87 ~ 217;

Babrius

I. 13, 3 ~ 95;

Bakchylidés

frg. 6, 1–8 ~ 165; frg. 16 ~ 139;

Catullus

4, 1 ~ 90; 29, 1 ~ 90;

Empedoklés (VS)

frg. 56 ~ 193;

Ennius

Varia

14 ~ 52;

Epicharmos

(*CGF/Kaibel*)

frg. 88 ~ 217; frg. 91 ~ 197;

Euphorión (CA)

p. 176 ~ 252;

Eupolis (*CGF/Kock*)

frg. 37 ~ 250; frg. 38 ~ 236; frg. 73 ~ 206; frg. 160 ~ 234; frg. 290 ~ 254;

Euripidés

Alkésztis

10 ~ 83;

Andromaché

174 ~ 89; 239–242 ~ 89;

Elektra

585–595 ~ 173;

Hekabé

905–913 ~ 44;

Helena

196–202 ~ 136; 777 ~ 36; 1301–1325 ~ 144;

Hippolytos

584–587 ~ 177; 830 ~ 178;

Ión

681–684 ~ 177;

Iphigeneia

a taurosok között

75 ~ 86; 81 ~ 86; 1456 ~ 32;

Médeia

16 ~ 86;

- Orestés* 2 ~ 80; 34 ~ 88;
Őrjöngő Héraklés 51–53 ~ 88; 456 ~ 83; 1305–1308 ~ 89;
Phoinikiai nők 239–240 ~ 133, 209;
Töredékek *Stheneboia* 6 ~ 88; 923 *TGF/Nauck* ~ 248;
- H é s i o d o s
Theogonia 15 ~ 29; 135 ~ 57; 319 ~ 36, 63;
H i p p ó n a x 8 ~ 37; 33, 1 ~ 95; 48, 1–3 ~ 31; 84, 17 ~ 208; 120 ~ 208; 122 ~ 209; 175 ~ 225;
- H o m é r o s
Ilias I. 1 ~ 212, I. 1–2 ~ 26, I. 1–7 ~ 67; 34; I. 2 ~ 28, 58; I. 4 ~ 62; I. 11 ~ 49; I. 29 ~ 28; I. 53 ~ 58; I. 70 ~ 38; I. 132 ~ 59; I. 145 ~ 60; I. 214 ~ 52; I. 218 ~ 61; I. 240 ~ 28; I. 437 ~ 37; I. 515 ~ 34; I. 600 ~ 50; II. 165 ~ 33; II. 361 ~ 35; II. 465 ~ 36; II. 634 ~ 37; II. 811 ~ 32; III. 130 ~ 33; III. 205 ~ 59; IV. 92 ~ 34; IV. 202 ~ 59; IV. 506 ~ 38; V. 31 ~ 55; V. 349 ~ 53, 200; IX. 394 ~ 62; VI. 367 ~ 35; XI. 130 ~ 51; XI. 239 ~ 37; XI. 697 ~ 59; XII. 208 ~ 54; XIII. 1–2 ~ 67; XIII. 275 ~ 32, 196; XIV. 427 ~ 33; XIV. 489 ~ 196; XVI. 857 ~ 35; XVIII. 255 ~ 52; XIX. 287 ~ 35, 197;
Odysseia I. 1 ~ 28, 194; I. 2 ~ 194; I. 11 ~ 62; I. 226 ~ 30; I. 83 ~ 200; IV. 13 ~ 54; VI. 302–303 ~ 29; VII. 119 ~ 53; X. 60 ~ 54; X. 109 ~ 199; X. 243 ~ 196; X. 283 ~ 200; XV. 334 ~ 51; XVI. 110 ~ 61; XX. 227 ~ 200; XXI. 15 ~ 51;
- H o r a t i u s
Carmina I. 4 ~ 152;
I b y k o s (PMG) 6, [287] ~ 104;
Ismeretlen szerzők ld. a d e s p o t a

Kallimachos

*Epigrammák**Himnuszok**Töredékek*

AG 13, 25 ~ 153; 39 ~ 251;

1. 36 ~ 53; IV. 311 ~ 53;

1, 2 ~ 247; 1, 6 ~ 247; 1, 20 ~ 247;

61 ~ 198; 191, 1 ~ 208; 196, 37–38 ~

131; 197, 1–2 ~ 210; 227 ~ 248; 228,

1 ~ 220; 228, 5 ~ 220; 228, 6 ~ 111;

228, 43 ~ 220; 229, 1 ~ 223; 384a ~

74, 248; 399, 1 ~ 210;

1, 2 ~ 75;

Kallinos (PeG)

Kleomachos (SL)

frg. 341 ~ 228;

Korinna (PMG)

[655] frg. 2b, 2–5 ~ 252; [655] frg.

2b, 15 ~ 253; [657] frg. 4 ~ 201; [675]

frg. 22 ~ 253;

Kratinos (PCG)

frg. 11 ~ 244; frg. 94 ~ 198; frg. 143,

1 ~ 217; frg. 143, 2 ~ 217; frg. 151 ~

109, 218; frg. 154 CAF/Kock ~ 37; frg.

161 ~ 198; frg. 162 ~ 197; frg. 222

CAF/Kock ~ 138; frg. 225 ~ 245; frg.

235 ~ 216; frg. 237 ~ 234; frg. 253 ~

198; frg. 280 ~ 198; frg. 360 ~ 242;

frg. 361 ~ 249;

2 ~ 77, 201;

Kritias (PeG)

Menandros

Dyskolos

215 ~ 93;

Lenyírt hajú lány

340 ~ 103;

Mimnermos (PeG)

5, 5–7 ~ 30;

Musaios

Héró és Leandros

1 ~ 64;

Nikomachos (PLG II.)

p. 316 ~ 206;

Nonnos

Dionysiaka

I. 1–7 ~ 69; I, 20 ~ 66;

Paroemiographi

I. p. 100 ~ 218; II. p. 229 ~ 218;

Parthenios (SH)

frg. 615 ~ 195;

Pherekratés (CGF/Kock)

frg. 79 ~ 156, 224, 250;

Philikos (SH)

frg. 676 ~ 223; frg. 677 ~ 223;

Philippos (AG)

13, 1 ~ 74;

- Phrynichos (*TGF/Snell*) frg. 14 ~ 231;
 Phrynichos (*CGF/Kock*) frg. 70 ~ 231;
- P i n d a r o s
 Olympiai ódák 1 ~ 168;
 Töredékek 30, 1 ~ 246; 34 ~ 246; 35 ~ 246; 35b ~ 246; 94c 1 ~ 239; 94c 3 ~ 239; 123 ~ 181;
- P l a t ó n (*CGF/Kock*) frg. 90 ~ 246;
- P r a x i l l a (*PMG*) [748] frg. 2 ~ 201; [754] frg. 8, 1–2
PMG ~ 110, 216;
- R h i n t h ó n (*CGF/Kock*) frg. 10, 1 ~ 196; frg. 10, 2 ~ 196;
- S a p p h ó (*PL*) 1, 1 ~ 238; 1, 4 ~ 239; 1, 1–4 ~ 163;
 1, 5 ~ 238; frg. 49, 1 ~ 214; frg. 50 ~ 160; frg. 52 ~ 230; frg. 82a ~ 229; frg. 91 ~ 230; frg. 96, 6–11 ~ 162; frg. 102 ~ 161, 227; frg. 103 ~ 204; frg. 110a ~ 214; frg. 112, 1–2 ~ 251; frg. 115 ~ 214; frg. 122, 4 ~ 251; frg. 124 ~ 108, 243; frg. 127 ~ 251; frg. 128 ~ 222; frg. 130, 1–2 ~ 215; frg. 131, 1–2 ~ 215; frg. 132 ~ 249; frg. 133 ~ 241; frg. 134 ~ 232; frg. 135 ~ 231; frg. 136 ~ 160; frg. 140 ~ 226; frg. 154 ~ 228;
- S é m ó n i d é s (*PeG*) frg. 7, 103–104 ~ 31;
- S i m (m) i a s (*CA*) frg. 9, p. 113 ~ 218; frg. 13, p. 113 ~ 235; frg. 14, p. 113 ~ 235; frg. 15, p. 114 ~ 236; frg. 16, p. 114 ~ 227; frg. 17, p. 114 ~ 212; frg. 24, 1, p. 116 ~ 223; 24, 1, p. 117 ~ 223;
- S i m ó n i d é s (*PMG*) [545] frg. 40, 1–2 ~ 125; *AG* 13, 20 ~ 153; [581] frg. 76 ~ 182; [531] frg. 26 ~ 185; *ED* 10 ~ 206;
- S o l ó n (*PeG*) frg. 29^a. 7 ~ 38;
- S o p h o k l é s
 Aias 1 ~ 87; 172–192 ~ 183; 348–361 ~ 129;
 Antigoné 394–395 ~ 176; 785 ~ 90; 1112 ~ 87;
 1240 ~ 36; 1306–1311 ~ 176;

- Élektra* 167–170 ~ 109; 174–175 ~ 90;
Oidipus király 109 ~ 86; 151–164 ~ 112; 189–215 ~ 127; 229–233 ~ 43; 332–333 ~ 91; 455–456 ~ 91; 483–486 ~ 141; 639–640 ~ 32; 664 ~ 84; 1254 ~ 81; 1269 ~ 81; 1524–1530 ~ 98; 1543 ~ 84;
Oidipus Kolónosban 668–680 ~ 166; 1217–1218 ~ 41;
Philoktétés 932 ~ 83; 839–842 ~ 111; 1018 ~ 82; 1029 ~ 83; 1203–1217 ~ 186;
Trachisi nők 28 ~ 87; 276–277 ~ 41;
Töredékek 1 *JeE* ~ 195;
Sótadés–Sotadea (CA) frg. 3, p. 238 *CA* ~ 195; frg. 4a, p. 239 *CA* ~ 201;
Stésichoros (PMG) [187] frg. 10 ~ 180;
Telesilla (PMG) [717] frg. 1 ~ 146, 206, 228;
Theognis 2 ~ 74; 10 ~ 75; 50 ~ 76; 52 ~ 75; 74 ~ 76; 134 ~ 76; 478 ~ 75; 822 ~ 75;
Theokritos
Idyllia 1, 14 ~ 61; 11, 18 ~ 31, 196;
Theopompos (CGF/Kock) frg. 38 ~ 236;
Timokreon frg. 9 *JeE* ~ 193; [732] frg. 6 *PMG* ~ 233;
Tyrtaios (PeE) 9, 6–7 ~ 30; 10, 19–20 ~ 29.